

Редакційна колегія

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Бондаренко Ольга Олександрівна, професор кафедри фінансів, директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету технологій та дизайну, к.т.н., доцент

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІВ банку, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Гнибіденко Іван Федорович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України

Гудинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Даций Олександр Іванович, в.о. ректора Академії муніципального управління, д-р екон. наук, професор

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Завієсна Наталія Станіславівна, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, д-р екон. наук, доцент

Киричук Олександр Васильович, завідувач кафедри психології ІПК ДСЗУ, доктор педагогічних наук, професор

Криклай Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Куліков Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, заслужений працівник освіти України

Кучменко Еліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, перший проректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, ректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Момір Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Радиш Ярослав Федорович, професор кафедри управління охороною здоров'я НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, завідувач кафедри економічної політики НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УАН, заслужений діяч науки і техніки України

Сорока Микола Петрович, д-р наук з державного управління, професор, народний депутат України

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Федоренко Станіслав Валентинович, доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Ком'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою

ІПКДСЗУ 25.02.16 р.

Підписано до друку 25.02.16 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2403/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 3/2016

Економічна
наука

<u>Резнікова Н. В., Іващенко О. А.</u> Роль монетарної політики в досягненні економічної стабільності: асиметрії трансмісійного механізму	7
<u>Макарова І. С., Андрейшина Н. Б.</u> Шляхи зниження державного боргу в умовах розвитку інформаційного суспільства	13
<u>Пандас А. В.</u> Стратегічні імперативи управління просторовим розвитком великого міста	16
<u>Хомяк М. С.</u> Специфіка формування валового регіонального продукту в Україні	19
<u>Марценюк А. В.</u> Організаційні моделі управління туристичним бізнесом	23
<u>Харабара В. М.</u> Сучасний стан та перспективи розвитку валютного ринку України	28
<u>Дороніна І. І., Криштоф Н. С.</u> Модернізація податкової системи в умовах європейської інтеграції	31
<u>Піглипна Р. П.</u> Аналіз сутності, змісту та цілей соціальної політики в суспільно-політичному вимірі	38
<u>Єфремова Н. Ф., Чічань О. І., Роєнко В. І.</u> Державна регіональна політика та її роль у забезпеченні сталого економічного розвитку регіонів	42
<u>Сизов А. І., Шрамко О. В., Пелєшко В. І.</u> Досвід Королівства Нідерланди з впровадження внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в Збройних Силах України	46
<u>Солодовник А. М., Черненко Н. О., Шагоян С. М.</u> Взаємозв'язок еколого-економічних та технологічних параметрів гірничого підприємства	51
<u>Масловська А. Ц., Головач К. С.</u> Діагностика фінансового стану сільськогосподарських підприємств як основа антикризового управління	55
<u>Маліновська О. Я., Демкович О. В.</u> Соціальні програми та проекти як інструменти здійснення державної соціальної політики в умовах програмно-цільового методу організації бюджету	61
<u>Струнін В. В., Гордієнко А. В.</u> Управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства	65
<u>Тлуста Г. Ю., Гефтар М. І.</u> Формування комплексу маркетингу страхової компанії	67
<u>Возіанов К. С.</u> Сучасні тенденції розвитку ринку деривативів в Україні	73
<u>Штурба А. Ю.</u> Публічно-приватне партнерство як об'єкт теоретико-економічних досліджень	78

<u>Ситник О. В.</u>	Аналіз фінансово-економічних індикаторів інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної галузі в місті Києві та Київській області	82
<u>Нам'ясенко В. М.</u>	Соціальна інженерія як одна із загроз економічній безпеці, що спричиняє негативний вплив на ефективність діяльності підприємства	90
<u>Валявська Н. О.</u>	Вибір стратегії розвитку річкових портів України	93
<u>Брязкало А. Є.</u>	Місцеві запозичення як джерело формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування	98
<u>Артеменко І. Л.</u>	Вплив трансформаційних процесів на інвестиційне середовище	102
<u>Мазярко І. С.</u>	Оцінювання передумов реалізації соціального діалогу у роздрібній торгівлі України	105

.....

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/І, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 3/2016

Economy

<u>Reznikova N., Ivashchenko O.</u>	
THE ROLE OF MONETARY POLICY IN ATTAINING ECONOMIC STABILITY: THE ASYMMETRIES OF TRANSMISSION MECHANISM	7
<u>Makarova I., Andreishyna N.</u>	
WAYS TO REDUCE STATE DEBT IN THE EMERGING INFORMATION SOCIETY	13
<u>Pandas A.</u>	
STRATEGIC MANAGEMENT OF SPATIAL DEVELOPMENT IMPERATIVES OF THE BIG CITY	16
<u>Khomjak M.</u>	
SPECIFICITY OF FORMING GROSS REGIONAL PRODUCT IN UKRAINE	19
<u>Martseniuk L.</u>	
ORGANIZATIONAL MANAGEMENT MODELS IN TOURISM BUSINESS	23
<u>Kharabara V.</u>	
CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE	28
<u>Doronina I., Kryshtof N.</u>	
MODERNISATION OF TAX SYSTEM IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION	31
<u>Pidlypna R.</u>	
ANALYSIS OF THE NATURE, CONTENT AND SOCIAL POLICY OBJECTIVES IN THE SOCIO-POLITICAL DIMENSION	38
<u>Yefremova N., Chichkan O., Roienko V.</u>	
STATE REGIONAL POLICY AND ITS ROLE IN SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS	42
<u>Sizov A., Shramko O., Pielieshko V.</u>	
THE EXPERIENCE OF THE NETHERLANDS ON IMPLEMENTATION OF INTERNAL CONTROL AND INTERNAL AUDIT IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE	46
<u>Solodovnyk L., Chernenko N., Shagoyan S.</u>	
INTERCOMMUNICATION OF ECOLOGY, ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL PARAMETERS OF MINING ENTERPRISE	51
<u>Maslovska L., Golovach K.</u>	
DIAGNOSIS OF FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE BASIS CRISIS MANAGEMENT	55
<u>Malinovska O., Demkovych O.</u>	
SOCIAL PROGRAMS AND PROJECTS AS INSTRUMENTS OF STATE SOCIAL POLICY IN THE PROGRAM-TARGET METHOD OF BUDGET	61
<u>Strunin V., Hordiienko A.</u>	
LOGISTICS BUSINESS PROCESS MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISE	65
<u>Tlusta G., Gefar M.</u>	
THE FORMATION OF THE MARKETING MIX OF INSURANCE COMPANY	67
<u>Vozianov K.</u>	
MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DERIVATIVES MARKET IN UKRAINE	73
<u>Shturba A.</u>	
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS AN OBJECT OF THEORETICAL ECONOMIC RESEARCH	78

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 3/2016

Economy

<u>Sitnik O.</u>	ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INDICATORS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENGINEERING INDUSTRY IN KIEV AND KIEV REGION	82
<u>Namyasenko V.</u>	SOCIAL ENGINEERING AS ONE OF THE THREATS TO ECONOMIC SECURITY THAT CAUSING A NEGATIVE IMPACT ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE	90
<u>Valiavska N.</u>	SELECTION STRATEGY OF UKRAINE RIVER PORT	93
<u>Bryazkalo A.</u>	LOCAL BORROWINGS AS A SOURCE OF THE FORMATION OF THE FINANCIAL RESOURCES BY LOCAL GOVERNMENTS	98
<u>Artemenko I.</u>	THE INFLUENCE OF TRANSFORMATION PROCESSES ON INVESTMENT ENVIRONMENT	102
<u>Mazyarko I.</u>	EVALUATION OF THE PRECONDITIONS FOR THE SOCIAL DIALOGUE IMPLEMENTATION IN THE RETAIL IN UKRAINE	105

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/І, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

В.Г. Федоренко,
головний редактор

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК У СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

ДОВІДКА

Економічна школа академіка Української Академії наук (УАН) В. Г. Федоренка була організована в 1999 році при Київському Національному Університеті будівництва і архітектури, Київському національному університеті технологій та дизайну, Інституті підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, де підготовлено біля 38 докторів і кандидатів наук, створений і працює міжнародний науково-практичний економічний журнал «Економіка та держава», що дає можливість друкуватися науковцям і пошукачам, а також обмінюватися науковою інформацією.

Економічною школою видано 11 підручників та наукових посібників, 44 наукових статей в журналах і доповідей на міжнародних конференціях і форумах.

Члени наукової економічної школи беруть активну участь у багатьох міжнародних форумах і конференціях, у тому числі і під керівництвом Бізнес асамблеї та Оксфордського академічного союзу, а також Клубу ректорів Європи, що дає можливість значно покращити ефективність науки в Україні.

Прогрес в економічній сфері суспільства, який полягає в задоволенні потреб людей, як показує історія людства, є обумовленим взаємними зв'язками економічної теорії з економічною і соціальною політикою.

В економічній політиці характерною ознакою є тривалий часовий горизонт, завдяки якому держава може здійснювати регулюючий вплив на розвиток національної економіки. В економічній теорії велика увага приділяється проблемі розроблення та реалізації економічної політики.

Економічна політика — це складова загального політичного процесу, в якому повинна бути система заходів державного впливу на цей процес, який потребує виконання умов: урахування різних соціальних груп, чесність і прозорість у визначенні реальних проблем.

Реалізація економічної політики потребує роботи з групами інтересів. Проведення державної політики — це процес використання технологічних методів управління, які дають можливість виконати необхідні політичні рішення.

Діяльність державних органів повинна бути відповідальною і технологічно ефективною. Перехід до сучасної економічної політики повинен бути в Україні стратегічною метою на базі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, яка має забезпечити реструктуризацію реального сектору Національної економіки і створити передумови для підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників як на внутрішньому, так і на світових ринках.

Бюджетна політика є головним елементом фінансової політики в реалізації економічної політики держави. Вона уособлює місце та роль держави в регулюванні економічних процесів, у бюджетній політиці найяскравіше виявляються суспільні інтереси, набувають реальні пріоритети суспільства.

Для переходу України до прискореного економічного зростання одним із основних напрямів удосконалення бюджетної політики має бути визначення її принципів та інструментів, які забезпечують можливості для розвитку економіки та соціальної сфери.

В умовах реалізації в Україні стратегії сталого економічного зростання основою бюджетної політики на середньострокову перспективу мають бути такі принципи:

— створення сприятливих умов для пріоритетного розвитку галузей виробництва, які забезпечують зростання та підвищення життєвого рівня населення; підтримання і стимулювання господарської діяльності підприємницьких структур різних форм власності з метою запобігання їхній збитковості та збільшення обсягів власних фінансових ресурсів, а також створення додаткових робочих місць;

— пошук і постійне вдосконалення форм та методів мобілізації і використання фінансових ресурсів держави задля забезпечення відповідно до європейського рівня соціальних гарантій через зростання прожиткового мінімуму і на цій основі - мінімальної заробітної плати, різних видів соціальної допомоги та соціального забезпечення;

— забезпечення раціонального використання природних ресурсів, заборони технологій, що становлять загрозу для здоров'я людини.

Реалізація цих та інших принципів бюджетної політики, спрямованої на забезпечення прискореного економічного зростання, серед яких можна виокремити стимулювання розвитку наукоємних ресурсозберігаючих виробництв, розвиток людського капіталу, розбудову сучасної ринкової інфраструктури, стимулювання інновацій тощо, потребує визначення не лише якісних, а й кількісних індикаторів, за якими можна вимірювати відповідність діяльності уряду у бюджетній сфері націям і завданням бюджетної політики, що передбачає внесення певних змін до формату та структури бюджетних резолюцій.

Проблема взаємозв'язку двох складових економічної політики — фінансової та монетарної — доволі часто порушується у вітчизняній економічній літературі. Проте слід визнати, що теоретичної ясності в питаннях взаємозв'язку складових макроекономічної політики немає.

Н. В. Резнікова,

д. е. н., доцент, доцент кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

О. А. Іващенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національна академія статистики, обліку і аудиту

РОЛЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОСЯГНЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: АСИМЕТРІЇ ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ

N. Reznikova,

Doctor of Economics, Associate Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Ivashchenko,

PhD (Econ.), associate Professor of the Department of management of foreign trade activities The national Academy of statistics, accounting and audit

THE ROLE OF MONETARY POLICY IN ATTAINING ECONOMIC STABILITY: THE ASYMMETRIES OF TRANSMISSION MECHANISM

У статті аналізується вплив, що здійснює на розвиток національної економіки монетарна політика, результати реалізації якої позначаються на макроекономічній динаміці через зміну ділової поведінки економічних суб'єктів. Досліджується асиметричний вплив каналів монетарної трансмісії на економічну активність у різних країнах Єврозони.

The effects of monetary policy for the development of national economy are analyzed, which results have implications for macroeconomic dynamics through change in business behavior of economic entities. The asymmetric influence of monetary transmission channels on the economic activity of various Eurozone countries is studied.

Ключові слова: монетарна політика, монетарний трансмісійний механізм, дилема монетарної політики, канали трансмісії, валютний курс, процентна ставка, капітал, приватні інвестиції, споживання.

Key words: monetary policy, monetary transmission mechanism, dilemma of monetary policy, transmission channels, currency rate, interest rate, capital, private investment, consumption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дилеми монетарної політики стають більш серйозними, адже коливання економічної активності все більш часто пов'язують із циклами капітального рахунку. Ділові цикли зазвичай загострюються процик-

лічною поведінкою міжнародних позичальників та інвесторів, які схильні підсилювати економічні підйоми та сприяти вразливості країн, які вони вважають привабливими, але в той самий час швидко виходити з ринків внаслідок зміни очікуваного рівня ризику та обмежувати доступ країн до міжнародної ліквідності, коли це найбільш необхідно. Буми, які виникають

внаслідок покращення можливостей прибуткового інвестування, призводять до недооцінки рівня ризику, надлишкової кредитної експансії та надлишкового рівня заборгованості. Наступне збільшення рівня зовнішньої вразливості та погіршення стану платіжного балансу зрештою призводять до переоцінки ризиків та урізання обсягів міжнародного кредитування та інвестування, що, в свою чергу, спричиняє фінансові кризи та різке скорочення економічної активності. Монетарна політика сама по собі виявляється недостатньо результативною в управлінні діловими циклами, які пов'язують із значними припливами та швидкою втечею капіталу. Одним із пояснень цього є той факт, що контрциклічні монетарні заходи, зокрема пристосування політики відсоткових ставок, що необхідні для стабілізації економічної активності, зазвичай здійснюють протилежний вплив на потоки капіталу та обмінні курси, які, в свою чергу, підривають стабільність та зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Кількість літератури, яка досліджує питання монетарної залежності значно менше (І. Голдфайн, С. Верланга [1], Р. Гондо, Ф. Оррего [2], А.-О. Еррера, Р.О. Вальдес [3]), ніж з питань монетарної трансмісії (Дж. Тейлор [4]; Б. Бернанке [5], К. Брюнер, А. Мертзлер [6]). С. Кечетті [7], вдаючись до детального аналізу праць М. Фрідмана та А. Шварц [8], простежує, в який спосіб змінювався вплив монетарної політики, здійснюваної розвиненими країнами, на грошово-кредитну й валютну політику країн, що розвиваються.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Загальновизнаним є той факт, що лібералізація капітальних рахунків викликає багато спірних питань у сфері макроекономічного управління, зокрема в монетарній політиці. Згідно з загальноприйнятою економічною теорією, неможливо одночасно проводити незалежну монетарну політику, контролювати обмінний курс та зберігати відкритим капітальний рахунок. Кожен з цих трьох варіантів поодиноці є потенційно можливим, але лише два з них можуть бути обрані в якості фактичної політики. Втім, завданням нашого дослідження є виокремлення міжкраїнових відмінностей в трансмісії монетарної політики на прикладі країн Єврозони.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дилема несумісної трійці базується на кількох варіантах маніпулювання наявним інструментарієм впливу: якщо капітальний рахунок є відкритим, то необхідно обирати між здійсненням контролю над обмінним курсом або проведенням незалежної монетарної політики. Використання монетарної політики в якості контрциклічного засобу з метою регулювання й стабілізації рівня економічної активності може призвести до значних циклічних зсувів обмінного курсу та платіжного балансу. Навпаки, якщо монетарна політика направлена на збереження прив'язки або фіксації валютного курсу, вона не може використовуватися як контрциклічний засіб та не може попереджувати значні коливання рівня економічної активності.

Водночас слід визнати, що більшість країн рідко постає перед подвійним вибором, чітко сформульованим трилемою. Натомість, країни балансують між ступенем фінансової інтеграції та гнучкістю валютного курсу, про що красномовно свідчать результати досліджень Дж. Айзенмана, М. Чінна та Х. Іто, які виміряли масштаби трилеми кожної країни, позначивши її певним індексом [9]. Результати дослідження вчених довели, що підвищення однієї змінної трилеми балансується лінійним зваженим зниженням суми двох інших, втім

існує суттєва відмінність у комбінаціях маневрування між цілями:

— ринки, що розвиваються, сходилися до центру економічної трилеми, балансуючи між контролем над фінансовою відкритістю, управлінням гнучкістю валютного курсу і активною валютною політикою;

— країни-члени ОЕСР зробили більш поляризований вибір у конфігурації трилеми: швидке наближення фінансової інтеграції та/або гнучкі валютні курси (і активна валютна політика), чи європейська валютна зона, де кожна країна втрачає свою монетарну незалежність.

Однак ступінь ерозії автономії монетарної політики в більшості країн, що розвиваються, є навіть вищим, ніж той, що характеризується загальноприйнятою економічною теорією. У цих країнах монетарна політика не може завжди забезпечувати макроекономічну та фінансову стабільність, незважаючи на те, чи спрямована вона на підтримання стабільності валютного курсу, або ж проводиться незалежно з метою контрциклічного регулювання економіки. Перш за все, в умовах сучасних фінансових ринків вплив монетарної політики та політики відсоткових ставок на обмінний курс є набагато більш невизначеним та нестабільним, аніж це зазвичай описується теорією несумісної трійці, через волатильність настроїв ринку та оцінок рівня ризику. Під час фінансової кризи підвищення відсоткових ставок зазвичай не в змозі стримати падіння валюти, тоді як у більш сприятливі часи з точки зору оцінки ризику невелика арбітражна маржа може привабити значні вхідні потоки приватного капіталу та викликати посилення валюти.

Слід визнати: поки "несумісна трійця" наполягає на необхідності вибору, історія демонструє, що вибір ніколи не є завершальним. Досліджуючи конфігурації "несумісної трійці", актуалізуємо проблему накопичення резервів, наголошуючи на існуванні трьох факторів взаємозалежності. Перший фактор — так званий "страх перед плаванням", виявлений у бажанні жорстко контролювати валютний курс (або продовжувати його фіксувати) з ряду причин — підвищити торгівлю, пом'якшити дестабілізацію балансу в доларизованих пасивах внаслідок потрясінь або забезпечити прозорий номінальний якір очікувань росту цін. Другий фактор — прийняття активних політик для розвитку і збільшення показника капіталізації національної банківської системи відносно ВВП. Третій фактор доповнює поглиблення внутрішнього фінансового посередництва збільшенням зовнішньої фінансової інтеграції. Феномен "страху перед плаванням", на переконання В.Козюка, є не стільки породженням потреби у стабільності задля розвитку торгівлі, скільки відображає фундаментальну проблему вразливості доларизованих пасивів фінансового сектору до змін валютних курсів, хоча при цьому також є наслідком більш істотного зв'язку між змінами курсів та інфляцією. З цих міркувань валютний курс все одно залишається важливим елементом операційного каркасу монетарної політики в країнах з ринками, що виникають, а роль валютних резервів у монетарній політиці не перестає знижуватись навіть попри розширення діапазону коливань курсів. Відповідно, процентні ставки слугують більше місій захисту курсів, ніж стають елементом впливу на внутрішню рівновагу [10].

Фінансова глобалізація сприяла зменшенню відносної необхідності використання монетарної політики задля стабілізації рівня виробництва, натомість збільшилась її необхідність задля забезпечення цінової стабільності. Як наслідок, акцент монетарної політики змістився на досягнення цінової стабільності, при цьому багато країн офіційно запровадили режими таргетування інфляції. Наслідки для фінансових ринків були досить м'якими та проявились у змен-

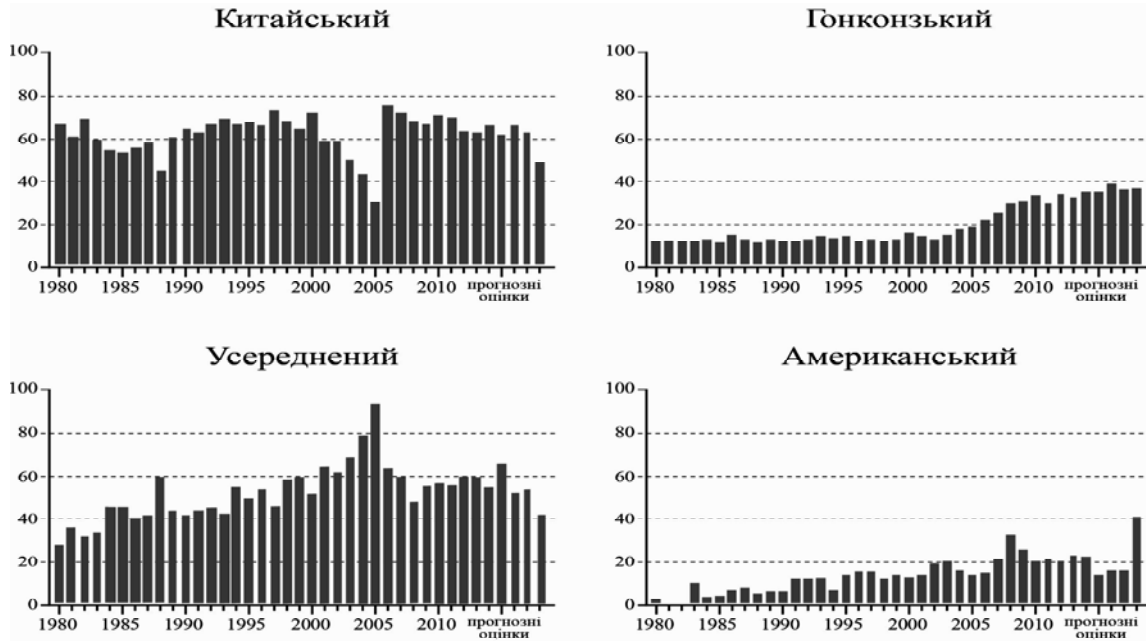

Рис. 1. Модифікація трилеми стабільності за критерієм кількості країн

шенні коливань темпів інфляції та покращенні умов кредитування для економік з емерджентними ринками.

Дослідник М.Шпігель [11] запропонував розглядати чотири варіанти модифікації трилеми монетарного суверенітету:

- "гонконзький" тип, що передбачає співіснування стабільного валютного курсу і відкритих ринків капіталу;

- "китайський" тип, який характеризується поєднанням стабільного валютного курсу і збереженням грошового суверенітету;

- "американський" тип, якому притаманна конфігурація вільних фінансових ринків і грошового суверенітету;

- "усереднений" тип з помірним ступенем наявності усіх трьох характеристик.

Впродовж сучасного періоду, за підрахунками М.Шпігеля, найзагальнішим варіантом модифікації трилеми виступає "китайський" тип (рис. 1). Приблизно щороку понад сорок економік мали відносно стійкі валютні курси і відносно вищий ступінь грошового суверенітету. Кількість країн, що сповідують засади усередненого типу трилеми монетарного суверенітету значно зросла у дев'яності роки по мірі того, як багато економік "китайського" типу вдалися до послаблення контролю капіталу. Кількість економік "гонконзького" типу почала значно зростати, починаючи з дев'яностих років, тоді як сповідувачі "американського" варіанту трилеми майже не зазнавали змін. Прикметно, що збільшення мобільності капіталу робить нестабільними проміжні режими валютного курсу, змушуючи уряди вибрати між нульовою і повною стабільністю валютного курсу [12].

Країнам, що розвиваються, надавалась порада спрямовувати свою монетарну політику на досягнення цінової стабільності, часто у формі таргетування інфляції. В обов'язок останньої ставиться досягнення цінової стабільності разом із фіскальною дисципліною, які мають сприяти швидкому економічному зростанню, а також забезпеченню макроекономічної та фінансової стабільності, включаючи стабільність доходів та зайнятості, платіжного балансу, потоків капіталу, відсоткових ставок, обмінних курсів та цін на активи. Однак ця порада стає все більш непридатною для виконання, адже в багатьох країнах, що розвиваються, успіх у забезпеченні цінової стабільності

та фіскальної дисципліни не супроводжувався швидкими темпами сталого розвитку. Більш важливо, що в деяких країнах з ринками, що формуються, зокрема у Східній Азії, цикли буму та спаду потоків капіталу та різкі коливання валютних курсів, платіжних балансів, зайнятості та економічної активності мали місце саме за умов цінової стабільності та фіскальної дисципліни [13]. У більш екстремальних випадках таких, як, наприклад, у Латинській Америці, цінова стабільність досягалась за рахунок підвищення фінансової вразливості та нестабільності шляхом запровадження стабілізаційних програм, які спрямовувались на підтримку стабільності обмінних курсів за рахунок нестабільних потоків капіталу.

Дилеми монетарної політики стають більш серйозними, адже коливання економічної активності все більш часто пов'язують із циклами капітального рахунку. Ділові цикли зазвичай загострюються проциклічною поведінкою міжнародних позичальників та інвесторів, які схильні підсилювати економічні підйоми та сприяти вразливості країн, які вони вважають привабливими, але в той самий час швидко виходити з ринків внаслідок зміни очікуваного рівня ризику та обмежувати доступ країн до міжнародної ліквідності, коли це найбільш необхідно [14]. Буми, які виникають внаслідок покращення можливостей прибуткового інвестування, призводять до недооцінки рівня ризику, надлишкової кредитної експансії та надлишкового рівня заборгованості. Наступне збільшення рівня зовнішньої вразливості та погіршення стану платіжного балансу зрештою призводять до переоцінки ризиків та урізання обсягів міжнародного кредитування та інвестування, що, в свою чергу, спричиняє фінансові кризи та різке скорочення економічної активності. Монетарна політика сама по собі виявляється недостатньо результативною в управлінні діловими циклами, які пов'язують із значними припливами та швидкою втечею капіталу [11]. Одним із пояснень цього є той факт, що контрциклічні монетарні заходи, зокрема пристосування політики відсоткових ставок, що необхідні для стабілізації економічної активності, зазвичай здійснюють протилежний вплив на потоки капіталу та обмінні курси, які, в свою чергу, підривають стабільність та зростання.

Попри чіткий, злагоджений механізм функціонування Єврозони, слід констатувати наявність в неї ознак асиметрії, зокрема в монетарній політиці. Так, на-

приклад, серед країн зони євро існують відмінності у впливі зміни процентних ставок на ВВП та споживання. Крім того, є група країн, чия економічна структура є досить однорідною, але є й інші, де ситуація дещо відрізняється. З плином часу і розмір ядра зони євро став більшим, і тепер він включає такі країни, як Італію та Іспанію, які, як правило, раніше не входили до нього.

Загалом виділяють шість каналів трансмісії монетарної політики:

1. Канал заміни споживання — реальна процентна ставка являє собою відносну вартість сьогодняшнього споживання проти майбутнього. Після проведення більш жорсткої грошово-кредитної політики корисним є зменшення споживання і збільшення заощаджень, що негативно відображається на поточному рівні економічної активності. Ефективність цього каналу залежить від співвідношення ВВП та чутливості споживання до зміни процентних ставок.

2. Канал вартості капіталу — збільшення реальної процентної ставки відображається в реальній вартості капіталу. Оптимальний коефіцієнт капіталоємності зменшується разом з темпом накопичення капіталу. Аналогічний механізм працює для інвестування у нерухомість і для накопичення матеріальних запасів. Вартість оренди товарів тривалого користування має однакову тенденцію з вартістю капіталу, а також призводить до скорочення споживчих витрат. Ефективність цього каналу залежить від фінансової структури та умов, з якими стикаються фірми. Наприклад, наслідки можуть бути більшими в країнах, де фірми мають більшу заборгованість, або коли вони беруть позики за короткостроковими процентними ставками. Як і споживачі, фірми можуть також стикатися з кредитним обмеженням, що є важливим для дрібних фірм з менш легким доступом до ринків капіталу. І нарешті, виробнича структура також має певне значення для цього каналу, оскільки деякі галузі промисловості можуть більше залежати від зміни процентних ставок через їх капітальні вимоги або через характер товарів, які вони виробляють (наприклад, товари тривалого користування або засоби виробництва) [11].

3. Канал доходу і грошового потоку — підвищення фінансової дохідності збільшує наявний дохід чистих кредиторів і зменшує грошові потоки чистих позичальників. Ефективність цього каналу пов'язана з фінансовою структурою економіки і залежить від відносної схильності позичальників і кредиторів витратити.

4. Канал багатства — підвищення вартості запозичень знижує дисконтовану вартість майбутніх виплат за фізичними і фінансовими активами. Ринкова вартість чистих активів домогосподарств корегується на зміну ринкової вартості капіталу, і відповідно, витрати домогосподарств зменшуються. Ефективність цього каналу залежить від величини багатства домогосподарств і чутливості споживчих витрат до змін у багатстві.

5. Канал валютного курсу — більш жорстка грошово-кредитна політика призводить до зростання валютного курсу. Більший курс призводить до зменшення обсягів експорту і збільшення споживчих витрат, викликаних позитивним ефектом доходу, який виникає внаслідок зростання курсу. Також це призводить до падіння рівня цін, оскільки зменшується вартість імпортованих товарів, що погіршує конкурентні позиції вітчизняних фірм, а, отже, зменшує чистий експорт. Ефективність цього каналу пов'язана з ціновою стратегією імпортерів.

6. Канал надлишку — майже не враховується в межах зони євро. Ефективність цього каналу залежить від попиту на експорт і обсягу торгівлі в межах єврони.

Варто зауважити, що не всі з цих шести каналів трансмісії монетарної політики спрацьовують по всій зоні євро, лише канали заміни споживання, вартості капіталу, валютного курсу та надлишку присутні всюди. Зокрема, канал доходу і грошових потоків не спрацьовує в Греції та Ірландії, а канал багатства навпаки спрацьовує лише в Бельгії, Ірландії, Італії та Люксембурзі.

Щодо каналу заміни споживання, то в більшості країн зони євро споживання безпосередньо залежить від зміни процентної ставки у короткостроковому періоді, зокрема, у випадку Греції, Ірландії та Португалії це реальна короткострокова ставка. В Іспанії, Нідерландах, Німеччині та Люксембурзі споживання залежить від довгострокової процентної ставки. В Італії ж, короткострокові процентні ставки впливають на споживання товарів тривалого користування, натомість довгострокові процентні ставки впливають на споживання товарів короткочасного користування.

Чутливість споживчих витрат до зміни процентних ставок залежить від ступеня, до якого споживачі відчувають необхідність зробити попередні заощадження, і в якій мірі вони стикаються з кредитним обмеженням. Зростання процентних ставок призводить до збільшення прибутку страхових залишків, і, якщо це призводить до погіршення економічних умов, то можна очікувати збільшення потреби в таких залишках, що викликає додаткову економію і зниження споживчих витрат. Крім того, необхідність попередніх заощаджень є більшою в самозайнятих, ніж в найманих працівників. А оскільки самозайняті здебільшого не мають регулярного і надійного доходу, то вони найімовірніше зіткнуться з кредитним обмеженням, на відміну від постійних найманих працівників. А підвищення процентних ставок може збільшити кількість кредитних обмежень споживачів і може погіршити перспективи короткострокових доходів. Тож, у тих країнах, де самостійна підприємницька діяльність є більш поширеною, ефект заміщення є більшим.

Щодо каналу вартості капіталу, то він також спрацьовує в усіх країнах зони євро. В багатьох випадках зв'язок між процентними ставками і виробничим інвестуванням проявляється через основний капітал. Зміна процентних ставок впливає на витрати користувачів капіталу, що позначається на самому капіталі і, тим самим, на інвестиціях (табл. 1). Через витрати на регулювання інвестиції можуть лише поступово збільшити фактичний капітал до потрібного рівня. Щодо вартості капіталу, то країною з найбільшою вартістю капіталу в зоні євро є Італія, друге місце посідає Португалія.

Розглядаючи більш детально канал доходу, варто зауважити, що його ефективність залежить ще й від фінансового становища домогосподарств та фірм під час дії запровадженої монетарної політики. Країнами, що мають негативний ефект від каналу доходу на виробництво є Португалія та Фінляндія, а позитивний ефект мають Бельгія, Іспанія, Франція та Італія. Величина ефекту доходу залежить від чистої суми процентних надходжень домогосподарств, а також від впливу на домогосподарства зміни ставки через короткостроковий борг. Наприклад, в Італії позитивний ефект каналу доходу відображає той факт, що домогосподарства є чистими кредиторами і збільшують споживання у відповідь на збільшення виплати відсотків за борговими зобов'язаннями уряду. У Фінляндії та Нідерландах домогосподарства навпаки є нетто-боржниками, тож, канал доходу лише збільшує падіння виробництва в цих країнах. Крім того, існує тенденція, що чим більшим є короткостроковий борг домогосподарств, тим більш негативним є ефект доходу (прикладом є Португалія).

Таблиця 1. Вплив процентних ставок на приватні інвестиції і споживання

Країна	Приватні інвестиції	Споживання
Німеччина	Пряма дія довгострокових процентних ставок та непрямий вплив через ефект довгострокової процентної ставки на поточну вартість амортизаційних відрахувань, що впливає на інвестиційний дефлятор	Реальна процентна ставка за довгостроковими кредитними зобов'язаннями впливає на споживання на душу населення
Греція	Вплив через затрати на користування капіталом.	Пряма дія процентної ставки
Іспанія	Реальна вартість капіталу для користування (довгострокова).	Реальна довгострокова процентна ставка
Франція	І коротко- і довгострокова процентна ставка впливають лише на грошові потоки	Прямий вплив реальної короткострокової процентної ставки
Ірландія	Впливає через вартість капіталу, яка є довгостроковою процентною ставкою і корпоративними витратами за позиками	Реальна короткострокова процентна ставка впливає на споживання у короткостроковому періоді
Італія	Інвестиції в устаткування залежать від вартості капіталу, яка визначається за прибутковістю казначейських облігацій (довгострокова ставка) і середньою кредитною ставкою. Інвестиції в структури залежать від середньої кредитної ставки. Інвестиції в нерухомість є функцією короткострокового кредиту	Споживання товарів тривалого користування залежить від процентної ставки за короткостроковими кредитами, в той час як споживання товарів нетривалого користування пов'язане з довгостроковою процентною ставкою
Люксембург	Вартість капіталу об'єднує короткострокову і довгострокову процентні ставки	Реальна довгострокова процентна ставка
Нідерланди	Середньозважена коротко- і довгострокових ставок	Довгострокова процентна ставка
Австрія	Прямий вплив ставки банківського кредитування	Прямий вплив ставки банківського кредитування
Португалія	Впливає через вартість капіталу, яка є середнім числом коротко- і довгострокової процентної ставки	Прямий вплив реальної короткострокової процентної ставки
Фінляндія	Впливає через вартість оренди капіталу, що пов'язана з короткостроковою процентною ставкою	Прямий вплив ставки банківського кредитування

Джерело: [15].

Щодо каналу багатства, то він не спрацьовує в Австрії, Німеччині, Греції, Іспанії, Франції та Португалії. Загалом же, зміни в багатстві спричинені (накопиченими) змінами в запасах активів (МЗ, облігацій, акцій та чистих іноземних активів). Що стосується останнього, то ціни на активи є ендогенними у випадку Фінляндії (ціни на нерухомість), Італії (нерухомість та облігації) і Нідерландів (нерухомість, акції та облігації). Більш того, у випадку Фінляндії та Нідерландів багатство не тільки впливає безпосередньо на споживання, але й також на інвестиції в нерухомість шляхом зміни цін на нерухомість.

Проблема каналу багатства полягає у тому, що він не спрацьовує в половині країн зони євро. Така слабкість, можливо, є дивною, враховуючи зростаючу важливість акції та облігації в портфелях домогосподарств і фірм. Однією з причин, чому ефект багатства може або бути помірним або не спрацьовувати, є те, що, за припущенням, шок процентної ставки є досить короткостроковим, а довгострокові процентні ставки реагують тільки частково, обмежуючи вплив на ціни активів.

Звертаючи увагу на канал валютного курсу, варто зауважити, що він безпосередньо відображається в цінах на нафту та інші сировинні товари, виражених у євро (використовуючи обмінний курс євро-долар) і зовнішніх цінах на інші товари та послуги. Зміна імпортерських цін та цін конкурентів в євро провокує зміну внутрішніх цін, яка поширюється й через систему заробітної плати. Серед країн єврозони найбільший ціновий ефект має Фінляндія, а найменший — Люксембург, однак якщо розглянути вплив ціни на виробництво, то найбільший ефект має Німеччина, а найменший — Португалія.

ВИСНОВКИ

Відкритість і галузева структура є відповідними детермінантами відмінностей в обмінному курсі країн зони євро. Ще однією детермінантою є цінова стратегія імпортерів, тобто як вони будуть себе поводити, встановлюючи ціни: або диктувати ціни або пасивно приймати їх. Наприклад, зміна цін на сировину і паливо, які визначаються на міжнародних ринках, безпосередньо відобразиться й на внутрішніх цінах та валютному курсі за умови високої частки таких товарів у загальному обсязі імпорту. Крім того, вра-

ховуючи вплив зміни курсу на виробництво, не варто забувати і про багатонаціональні компанії, адже їх наявність може призвести до значного ефекту від каналу обмінного курсу, оскільки такі фірми за необхідності можуть набагато легше змінити місце виробництва.

Щодо каналу надлишку, то серед країн зони євро найбільший вплив на ціни він має у Фінляндії, тоді як Німеччина та Ірландія демонструють мінімальний вплив. З точки зору впливу на виробництво, то найбільший ефект демонструють Бельгія і Люксембург. Загалом же, величина впливу каналу надлишку на ціни залежить від того, як зміни цін імпорту відображаються на внутрішніх цінах. Хоча й частково, але це залежить від того, наскільки важливим є імпорт в межах єврозони щодо ВВП.

Таким чином, міжкраїнові відмінності в трансмісії монетарної політики можна пояснити деякими механізмами фіскальної політики, кредитної політики, виробничою та галузевою структурою країн. Такий взаємозв'язок між різними механізмами лише підкреслює взаємозалежність між країнами, не зважаючи на наявну асиметрію в зоні євро.

Література:

- Goldfajn I. The Pass-Through from Depreciation to Inflation: A Panel Study / I. Goldfajn, S. Werlang. — Rio de Janeiro: Instituto de Pesquisas Economicas e Aplicadas, 2000. — 43 p.
- Gondo R. Dedollarization and financial robustness / R. Gondo, F. Orrego. — Lima: Banco Central de Reserva del Peru, 2011. — 34 p.
- Herrera L.O. Dedollarization, Indexation and Nominalization: The Chilean Experience [Electronic resource] / L.O. Herrera, R. O. Valdes. — 2004. — Mode of access: <http://www.bcentral.cl/eng/studies/workingpapers/pdf/dtbc261.pdf>
- Taylor J.B. The Monetary Transmission Mechanism: An Empirical Framework [Electronic resource] / J.B. Taylor // Journal of Economic Perspectives. — 1995. — Vol. 9 (4). — Mode of access: http://web.stanford.edu/~johntayl/Onlinepaperscombinedbyyear/1995/The_Monetary_Transmission_Mechanism_An_Empirical_Framework.pdf
- Bernanke B.S. Alternative Explanations of the Money-Income Correlation [Electronic resource] / B.S.

Bernanke. — Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w1842>

6. Brunner K. Money, Debt, and Economic Activity [Electronic resource] / R. Brunner, A.H. Meltzer // Journal of Political Economy. — 1972. — Vol. 80. — P. 951—977. — Mode of access: <http://repository.cmu.edu/tepper/653/>

7. Cecchetti S.G. Distinguishing Theories of the Monetary Transmission Mechanism [Electronic resource] / S.G. Cecchetti. — Mode of access: <http://people.brandeis.edu/~cecchett/Polpdf/Polp09.pdf>

8. Friedman M. A Monetary History of the United States, 1867—1960 [Electronic resource] / M. Friedman, A.J. Schwartz. — Mode of access: http://eh.net/book_reviews/a-monetary-history-of-the-united-states-1867-1960/

9. Aizenman J. Assessing the Emerging Global Financial Architecture: Measuring the Trilemma's Configurations over Time [Electronic resource] / J. Aizenman, M. Chinn, H. Ito // NBER Working Paper. — 2010. — № 14533. — Mode of access: <http://web.pdx.edu/~ito/w14533.pdf>

10. Козюк В.В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності: монографія / В.В. Козюк. — Тернопіль: ТНЕУ, "Економічна думка", 2009. — 728 с.

11. Spiegel M.M. Financial globalization and monetary policy discipline: a survey with new evidence from financial remoteness [Electronic resource] / M.M. Spiegel. — Mode of access: <http://www.frbsf.org/publications/economics/papers/2008/wp08-10bk.pdf>

12. Fritz B. New Issues in Regional Monetary Coordination: Understanding North-South and South-South Arrangements / B. Fritz, M. Metzger. — London: Palgrave, 2006. — P. 3—25

13. Rogoff K.S. Impact of Globalization on Monetary Policy [Electronic resource] / K.S. Rogoff. — Mode of access: http://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/impact_of_globalization_on_monetary_policy.pdf

14. Simmons B. The Legalization of International Monetary Affairs / B. Simmons // International Organization. — 2000. — Vol. 54. — № 3. — P. 573—602.

15. Cross-country differences in monetary policy transmission (2004), [Electronic resource] / R.-P. Berben, A. Locarno, J. Morgan, J. Valles. — Mode of access: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp400.pdf>

16. Menkveld A.J. Euro area sovereign yield dynamics: the role of order imbalance (2004), [Electronic resource] / A.J. Menkveld, Y.C. Cheung, F. de Jong. — Mode of access: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp385.pdf?3ce0d125a2eb72a6a5a2efdb8dd9d2e2>

17. Smets F. Comparing shocks and frictions in US and euro area business cycles: a Bayesian DSGE approach / F. Smets, R. Wouters. — Mode of access: <http://qed.econ.queensu.ca:80/jae/2005-v20.2/>

18. Sporadic manipulation in money markets with central bank standing facilities (2004), [Electronic resource] / C. Ewerhart, N. Cassola, S. Ejerskov, N. Valla. — Mode of access: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp399.pdf>

19. Adam K. Optimal monetary policy under commitment with a zero bound on nominal interest rates [Electronic resource] / K. Adam, R.M. Billi. — Mode of access: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp377.pdf?374d600f5c7511c6f962e8480cd95a37>

References:

1. Goldfajn, I. and Werlang, S. (2000), The Pass-Through from Depreciation to Inflation: A Panel Study, Instituto de Pesquisas Economicas e Aplicadas, Rio de Janeiro, Brazil.

2. Gondo, R. and Orrego, R. (2011), Dedollarization and financial robustness, Central Reserve Bank of Peru, Lima, Peru.

3. Herrera, L.O. and Valdes, R.O. (2004), "Dedollarization, Indexation and Nominalization: The Chilean Experience", available at: <http://www.bcentral.cl/eng/studies/working-papers/pdf/dtbc261.pdf> (Accessed 2 February 2016).

4. Taylor, J.B. (1995), "The Monetary Transmission Mechanism: An Empirical Framework", Journal of Economic Perspectives, [Online], vol. 9, no. 4, available at: http://web.stanford.edu/~johntayl/Onlinepaperscombinedbyyear/1995/The_Monetary_Transmission_Mechanism_An_Empirical_Framework.pdf (Accessed 2 February 2016).

5. Bernanke, B.S. (1986), "Alternative Explanations of the Money-Income Correlation", available at: <http://www.nber.org/papers/w1842> (Accessed 4 February 2016).

6. Brunner, K. and Meltzer, A.Y. (1972), "Money, Debt, and Economic Activity", Journal of Political Economy, [Online], vol. 80, pp. 951—977, available at: <http://repository.cmu.edu/tepper/653/> (Accessed 4 February 2016).

7. Cecchetti, S.G. (1995), "Distinguishing Theories of the Monetary Transmission Mechanism", available at: <http://people.brandeis.edu/~cecchett/Polpdf/Polp09.pdf> (Accessed 5 February 2016).

8. Friedman, M. A and Schwartz, A.J. (1963), "Monetary History of the United States, 1867—1960", available at: http://eh.net/book_reviews/a-monetary-history-of-the-united-states-1867-1960/ (Accessed 5 February 2016).

9. Aizenman, J. Chinn, M. and Ito, H. (2010), "Assessing the Emerging Global Financial Architecture: Measuring the Trilemma's Configurations over Time", NBER Working Paper, [Online], no. 14533, available at: <http://web.pdx.edu/~ito/w14533.pdf> (Accessed 5 February 2016).

10. Koziuk, V.V. (2009), Monetarni zasady hlobal'noi finansovoi stabil'nosti [Monetary foundations of global financial stability], TNEU, "Ekonomichna dumka", Ternopil', Ukraine.

11. Spiegel, M.M. (2008), "Financial globalization and monetary policy discipline: a survey with new evidence from financial remoteness", available at: <http://www.frbsf.org/publications/economics/papers/2008/wp08-10bk.pdf> (Accessed 7 February 2016).

12. Fritz, B. and Metzger, M. (2006), New Issues in Regional Monetary Coordination: Understanding North-South and South-South Arrangements, Palgrave, London, UK.

13. Rogoff, K.S. (2002), "Impact of Globalization on Monetary Policy", available at: http://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/impact_of_globalization_on_monetary_policy.pdf (Accessed 7 February 2016).

14. Simmons, B. (2000), "The Legalization of International Monetary Affairs", International Organization, vol. 54, no. 3, pp. 573—602.

15. Berben, R.-P. Locarno, A. Morgan, J. and Valles, J. (2004), "Cross-country differences in monetary policy transmission", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp400.pdf> (Accessed 7 February 2016).

16. Menkveld, A.J. Cheung, Y.C. and de Jong, F. (2004), "Euro area sovereign yield dynamics: the role of order imbalance", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp385.pdf?3ce0d125a2eb72a6a5a2efdb8dd9d2e2> (Accessed 9 February 2016).

17. Smets, F. and Wouters, R. (2005), "Comparing shocks and frictions in US and euro area business cycles: a Bayesian DSGE approach", available at: <http://qed.econ.queensu.ca:80/jae/2005-v20.2/> (Accessed 8 February 2016).

18. Ewerhart, C. Cassola, N. Ejerskov, S. and Valla, N. (2004), "Sporadic manipulation in money markets with central bank standing facilities", available at: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp399.pdf> (Accessed 10 February 2016).

19. Adam, K. and Billi, R.M. (2004), "Optimal monetary policy under commitment with a zero bound on nominal interest rates", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp377.pdf?374d600f5c7511c6f962e8480cd95a37> (Accessed 10 February 2016).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2016 р.

І. С. Макарова,
к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
Обласний комунальний ВНЗ "Інститут підприємництва "Стратегія", м. Жовті Води
Н. Б. Андрейшина,
к. е. н., доцент, доцент кафедри "Економічна кібернетика",
Обласний комунальний ВНЗ "Інститут підприємництва "Стратегія", м. Жовті Води

ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

I. Makarova,
Ph.D. in Economics, associate professor of the Department of Economic cybernetics regional municipal higher educational institution "Strategy", the Institute for Entrepreneurship, Zhovti Vody
N. Andreishyna,
Ph.D. in Economics, associate professor of the Department of Economic cybernetics regional municipal higher educational institution "Strategy", the Institute for Entrepreneurship, Zhovti Vody

WAYS TO REDUCE STATE DEBT IN THE EMERGING INFORMATION SOCIETY

У статті проводиться пошук шляхів зниження державного боргу в умовах розвитку інформаційного суспільства. Побудована когнітивна модель зв'язків між факторами економічного розвитку. Факторами економічного розвитку в моделі виступають: витрати на розвиток інформаційного суспільства, рівень корупції, витрати на владний апарат, готовність громадськості до співпраці із владою, обсяг державного боргу. На підставі аналізу зв'язків за допомогою методу імпульсних процесів визначено прогнози впливів керуючих параметрів (імпульсів) на керовані параметри (цілі) на період до 2019 року.

The article deals with the finding ways to reduce public debt in the emerging information society. The cognitive model of relations between the factors of economic development is built. The factors of economic development in the model are: the cost of development of the information society, the corruption, the cost of state administration, the willingness of the public to cooperate with the authorities, the national debt. Using the method of pulse processes on the basis of relations are defined the forecasts for influences of the control parameters (pulses) on the manageable parameters (goals) for the period until 2019.

Ключові слова: державний борг, когнітивна модель, інформаційне суспільство, електронне урядування, рівень корупції, імпульс.

Key words: public debt, cognitive model, information society, e-government, corruption, impulse.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Майже всі країни світу, проводячи економічні перетворення, вдаються до зовнішніх джерел фінансування. Раціональне використання отриманих позик та кредитів має сприяти прискоренню економічного розвитку, вирішенню соціально-економічних проблем, однак відсутність цілісної державної політики по залученню і використанню зовнішніх фінансових ресурсів веде до утворення зовнішньої заборгованості, яка стає серйозною перешкодою на шляху економічних перетворень.

Під час стратегічного планування заходів щодо управління державним боргом необхідним є урахування міжсекторної взаємодії в інформаційному суспільстві. Адже, серед іншого, громада фактично може виконувати частину функцій влади, економлячи ресурси, які сектор влади не витратив на виконання цих функцій. Це засвідчили експерименти із економіко-математичною моделлю управління державним боргом, які описано у [1]. До того ж протягом останніх двох років в українському суспільстві значно посилалась активність громадян, спрямована на різноманітні процеси самоорганізації: від прибирання місць загального користування до допомоги вимушено переміщеним особам та бійцям у зоні АТО. Долучається громада і до виконання функції контролю — шляхом здійснення громадських моніторингів антикорупційної діяльності влади. Останній напрям є украй важливим, оскільки високий рівень ко-

рупції є одним з найбільш деструктивних факторів, що впливають на економіку країни і, як наслідок, призводять до збільшення державного боргу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема державного боргу вже давно носить характер однією з найбільш нагальних в економічному житті України і вже цим заслуговує найпильнішої уваги з боку різних дослідників. Вплив державного боргу країни на стан економіки, пошук шляхів його зниження постійно аналізується як у зарубіжній, так й у вітчизняній літературі. Серед українських економістів дослідженню шляхів зниження державного боргу присвячені роботи В. Андрющенка, О. Барановського, В. Геєця, О. Заруби, Г. Кучер, Б. Кваснюка, О. Плотнікова, Г. Трофімова тощо. Визначаючи важливість і практичне значення існуючих наукових робіт слід зазначити, що окремі теоретичні та практичні аспекти залишаються недостатньо розробленими. Не вивченим є питання впливу рівня розвитку інформаційного суспільства на фактори економічного розвитку зокрема, обсягу державного боргу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У сучасних умовах особливого значення набувають дослідження шляхів зниження державного боргу в контексті розвитку інформаційного суспільства. За умов гострої нестачі коштів необхідно залучати різні меха-

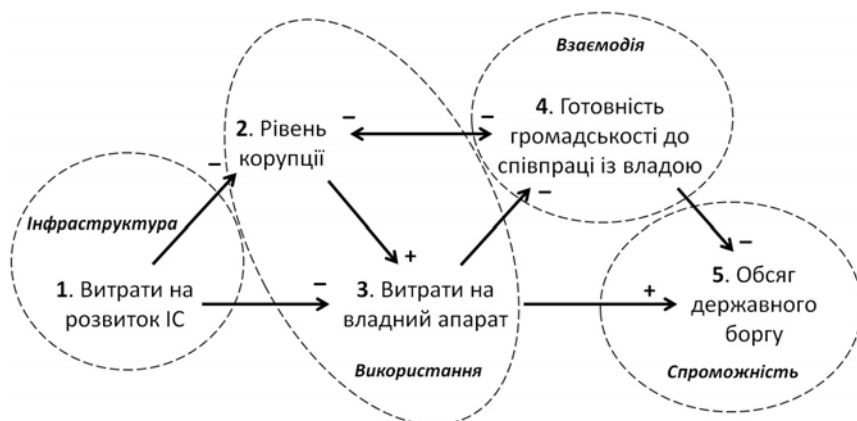

Рис. 1. Когнітивна модель зв'язків між факторами економічного розвитку.

Джерело: власна розробка.

нізми зниження обсягів державного боргу. Тому актуальною метою досліджень є пошук таких механізмів зокрема на основі когнітивної моделі зв'язків між факторами економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державний борг є такою ж важливою категорією економіки, як, наприклад, податкова система, банківська система, ринок цінних паперів тощо. Згідно з Бюджетним кодексом державний борг — це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [2]. Державний борг в цілому є достатньо складним механізмом, функціонування якого залежить від дій багатьох суб'єктів ринкових відносин, тому управління державним боргом та пошук шляхів його зниження вимагає використання цілої системи методів. Основними причинами виникнення та зростання державного боргу в Україні є дефіцит державного бюджету особливо в частині фінансування поточних бюджетних видатків, що спричиняє значну акумуляцію державної заборгованості та зростання витрат на її обслуговування. Державні запозичення проводяться з метою покриття того самого бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях [3].

Використання економіко-математичних методів в якості одного з інструментів моделювання шляхів зниження державного боргу дозволяє знаходити більш ефективні в умовах ринкової економіки та інформатизації суспільства варіанти стратегій держави.

У наш час стрімко удосконалюються інформаційно-комунікаційні технології, глобальні системи накопичення, обробки і передачі гігантських обсягів інформації збільшують ступінь насиченості інформаційного простору, створюють специфічний стан інформаційної наповненості кожного моменту існування особистості, змінюють локальний і глобальний вигляд соціокультурного простору. Суттєвою трансформації піддається і діяльність органів державної влади, створюється інноваційна система державного управління на базі електронних технологій збору, передачі і поширення інформації — електронні уряду, електронні держави, на основі інформаційно-комунікаційних технологій удосконалюються процедури демократичного врядування. Інформатизація суспільства — це невідворотний глобальний соціальний процес.

Дослідження можливих механізмів зниження обсягів державного боргу будемо проводити на основі когнітивної моделі зв'язків між факторами економічного розвитку.

У [4] для вимірювання розвитку інформаційного суспільства розроблено індекс цифрової спроможності (Digital Opportunity Index), який має три групи складових: "Спроможність", "Ін-

фраструктура" та "Використання", які, у свою чергу, складаються з певного набору індикаторів. Класифікація є послідовною, з кожною складовою, що ґрунтується на попередній. Для урахування аспекту безпосередньо міжсекторної взаємодії до трьох окреслених вище груп складових в [5] запропоновано додати четверту, яка має назву "Взаємодія". Факторами економічного розвитку в моделі виступають: витрати на розвиток інформаційного суспільства, рівень корупції, витрати на владний апарат, готовність громадян до співпраці із владою, обсяг державного боргу, вони логічно доповнюють кожну з чотирьох груп показників когнітивної моделі.

Схематично модель та зв'язки між факторами представлені на рисунку 1.

За допомогою методу імпульсних процесів побудуємо прогнози: щодо інтенсивності впливу на обсяг державного боргу решти факторів, тобто імпульсів 1—4 на ціль 5, а також щодо впливу витрат на розвиток інформаційного суспільства на решту цілей, тобто імпульсу 1 на цілі 2—5.

Матриця суміжності для когнітивної моделі буде мати вид:

$$A = \begin{pmatrix} 1 & -1 & -1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & -1 & 1 \\ 0 & -1 & 0 & 1 & -1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

За методом імпульсних процесів прогноз впливу імпульсів на цілі через t часових інтервалів визначається за допомогою матриці суміжності A графа когнітивної моделі шляхом модифікації за формулою:

$$A_{prog} = \sum_{s=0}^t A^s$$

Прогнози впливу імпульсів на ціль "Обсяг державного боргу" на 4 періоди (тобто до 2019 року), представимо в таблиці 1.

Графічно дані таблиці 1 представлено на рисунку 2. Як видно з цих даних, у перспективі найбільш сильно на зменшення обсягу державного боргу здатні впливати фактори збільшення витрат на розвиток інформаційного суспільства та зниження рівня корупції. Останній показник також є залежним від розвитку інформаційного суспільства.

Саме технології електронного урядування, як обов'язкової складової інформаційного суспільства, здатні значною мірою унеможливити корупцію за рахунок автоматизації та віртуалізації взаємодії органів влади із юридичними та фізичними особами (тобто особи для отримання певної послуги мають комунікувати не з конкретним чиновником, а з комп'ютерною системою, що виключає упередженість, неповагу до особи і т. ін.). До того ж технології інформаційного суспільства істотно прискоро-

Таблиця 1. Прогноз впливів імпульсів на цілі для періоду $t=4$ роки

Фактори впливу на обсяг держборгу	$t=0$	$t=1$	$t=2$	$t=3$	$t=4$
Витрати на ІС	0	0	-1	-6	-19
Рівень корупції	0	0	2	7	18
Витрати на держапарат	1	1	3	6	12
Готовність до співпраці	-1	-1	-2	-5	-13

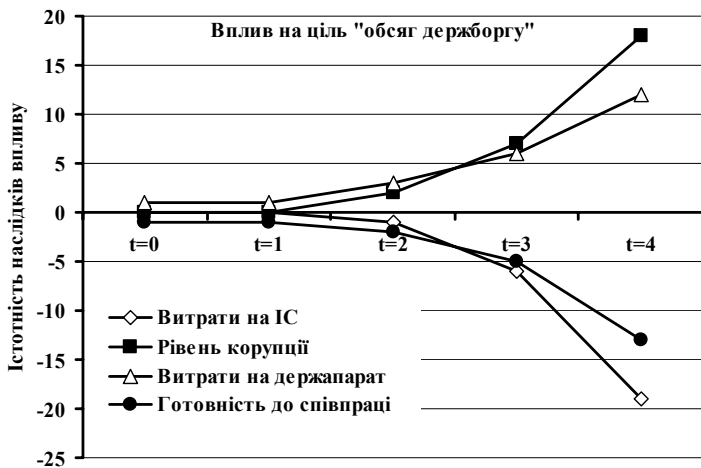

Рис. 2. Графічне зображення прогнозу впливу імпульсів на ціль "Обсяг державного боргу" на 4 періоди

Джерело: власна розробка.

Таблиця 2. Прогноз впливів імпульсу "Витрати на розвиток інформаційного суспільства" на цілі для періоду t=4 роки

Вплив імпульсу «Витрати на ІС» на:	t=0	t=1	t=2	t=3	t=4
Рівень корупції	-1	-1	-2	-5	-13
Витрати на держапарат	-1	-1	-3	-6	-12
Готовність до співпраці	0	0	2	7	18
Обсяг держборгу	0	0	-1	-6	-19

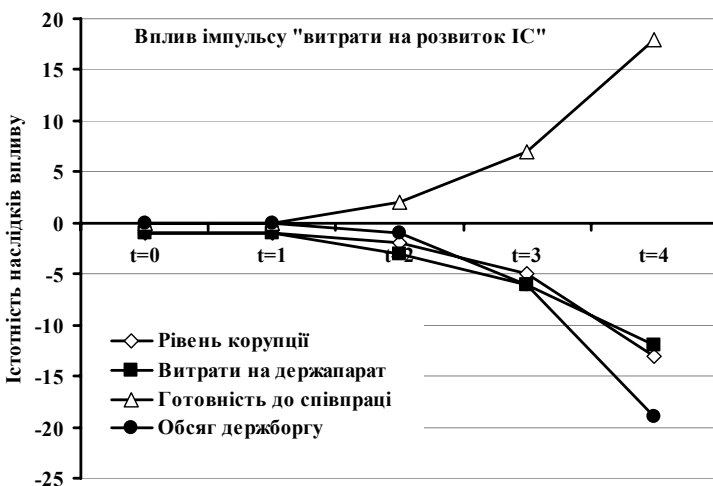

Рис. 3. Графічне зображення прогнозу впливу імпульсу "Витрати на розвиток інформаційного суспільства" на різні цілі на 4 періоди

Джерело: власна розробка.

ють, підвищують прозорість та контрольованість взаємодії сектору влади із громадою та бізнесом; підвищують ефективність та прозорість процедури здійснення електронних державних закупівель; створюють систему електронної взаємодії державних органів; дозволяють впроваджувати в діяльність державних органів типових організаційно-технологічних рішень та забезпечення їх ефективного функціонування; дають можливість громадянам отримувати достовірну, точну та оперативну інформацію про діяльність органів влади, а відтак — брати участь у прийнятті ними відповідних рішень.

Проаналізуємо вплив імпульсу "витрати на розвиток інформаційного суспільства" на інші фактори (цілі), які входять до складу моделі. Результати аналізу наведено у таблиці 2. Дані таблиці 2 ілюструє графік на рисунку 3.

З даних таблиці 2 та рисунка 3 видно, що вкладання коштів у розвиток інформаційного суспільства спричи-

няє істотний вплив не лише на зниження обсягу державного боргу, але й на інші фактори, які складають когнітивну модель.

Зокрема розвиток інформаційного суспільства у перспективі істотно сприяє підвищенню готовності сектору громади до співпраці із сектором влади. До того ж, саме сектор громади за допомогою інформаційних технологій розвивається найбільш потужно, отримуючи можливості доступу до різноманітних форм роботи із більшою кількістю інформації (від отримання та аналізу до створення та широкого розповсюдження), а отже, й можливість значно сильніше впливати на соціально-економічні процеси у державі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Плануючи заходи щодо зниження обсягу державного боргу, в жодному разі не можна скорочувати витрати на розвиток інформаційного суспільства. Ефективним заходом у відносно недалекій перспективі є навіть збільшення цих витрат, оскільки у такий спосіб можна здійснити істотний позитивний вплив одразу на низку факторів економічного розвитку, серед яких, окрім обсягу державного боргу, є рівень корупції, витрати на владний апарат та готовність сектору громади до співпраці із сектором влади.

Література:

1. Макарова И. С. Определение оптимального пути преодоления государственного долга в математической модели государства с учетом межсекторного взаимодействия // "Экономика. Управление. Право". — Москва, 2013. — № 11(47). — С. 36—39.
2. Бюджетный кодекс Украины / Верховна Рада України. — Офіц. вид. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л.П. Сідельникова. — Херсон: Гринь Д.С., 2010. — 436 с.
4. THE DIGITAL OPPORTUNITY INDEX: A USERS' GUIDE / The International Telecommunication Union (ITU), in collaboration with Korea Agency for Digital Opportunity and Promotion (KADO), the Ministry of Information and Communication of the Republic of Korea and the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/material/doi-guide.pdf>
5. Макарова І.С. Визначення перспективних управлінських рішень на основі когнітивної моделі зв'язків між показниками розвитку інформаційного суспільства // Бізнес Інформ. — 2014. — № 2. — С. 138—143.

References:

1. Makarova, I.S. (2013), "Determining the best way to overcome the public debt in the mathematical model of the state, taking into account inter-sector cooperation", *Economy. Management. Law*, vol. 11 (47), pp. 36—39.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 04 Feb 2016).
3. Sidelnikov, L.P. (2010), *Podatkovi ta pozichkovi finansi: fiskal'na filosofija vboru* [Tax and loan finance, fiscal philosophy of choice], Green DS, Kherson, Ukraine.
4. Digital Opportunity Platform (2005), "The Digital Opportunity Index: A Users' Guide", available at: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/material/doi-guide.pdf> (Accessed 04 Feb 2016).
5. Makarova, I.S. (2014), "Definition of policy-making based on cognitive models of relations between indicators of information society", *Biznes Inform*, vol. 2, pp. 138—143.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2016 р.

А. В. Пандас,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВИМ РОЗВИТКОМ ВЕЛИКОГО МІСТА

A. Pandas,
k. e. n., assistant professor of business economics, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa

STRATEGIC MANAGEMENT OF SPATIAL DEVELOPMENT IMPERATIVES OF THE BIG CITY

Просторова організація міста, що склалася історично і була актуальною раніше, при нинішніх, швидко змінних міських процесах, є застарілою, з кожним роком перетворюючись на негативну спадщину минулих років. Зростання чисельності населення, стрімка урбанізація, нові тенденції та стандарти життя, непослідовність в управлінні просторовим розвитком великого міста породжує безліч проблемних процесів та вимагають інших підходів до управління. У силу цього управління міським просторовим розвитком у сучасних реаліях істотно змінило свої вектори. Та потребує розробки нових методик, підходів, рекомендацій, спрямованих на вдосконалення управління просторовим розвитком міста заснованих на економічній ефективності в довгостроковій перспективі. Даний механізм сприятиме підвищенню стійкості розвитку великого міста за рахунок забезпечення його структурної цілісності, просторової збалансованості, середовищного різноманіття та надійності функціонування економічних та інфраструктурних процесів.

The spatial organization of the city that has developed historically and continue to be relevant at present, rapidly changing urban processes are obsolete every year turning into a negative legacy of past years. Population growth, rapid urbanization, new trends and standards of living, inconsistency in the management of spatial development of the big city raises many problematic processes and require different management approaches. Therefore, management of urban spatial development in today's realities has significantly changed its vectors. And require the development of new methods, approaches, recommendations aimed at improving the management of spatial development of the city based on the economic performance in the long term. This mechanism will increase the sustainability of the big city by ensuring its structural integrity, spatial balance, environmental diversity and reliability of infrastructure and economic processes.

Ключові слова: просторовий розвиток, просторовий потенціал, велике місто, стратегічні імперативи, редевелопмент, соціально-приватне партнерство.

Key words: spatial development, spatial potential, a large city, strategic imperatives, redevelopment, social-private partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З метою позбавлення від регресивних міських процесів, ефективне використання просторового потенціалу великого міста, має бути спрямоване на створення якісно нового рівня в управлінні, який буде адаптований до сучасними динамічним умов життєдіяльності. Механізм управління великим містом повинен включати високий рівень ефективності управлінських рішень, що тягне за собою необхідність застосування нового методичного інструментарію, де основоположним буде збалансованість та оптимізація простору з метою ефективного його використання.

МЕТА РОБОТИ

Визначення методологічних підходів і методичного інструментарію ефективного використання просторового потенціалу великого міста відповідного сучасним реаліям для підвищення якості життя населення та посилення конкурентних позицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Науково-методичний базис просторового розвитку був сформований, такими вченими, як А. Вебер, М. Вебер, У. Ізард, В. Кристаллер, В. Лаунхардт, А. Льош, Ф. Перру, Т. Паландер, Т. Райнер, Й. Тюнен та ін. Широко коло питань проблематики розвитку міст і міських поселень розробляли провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: Е.Б. Алаєв, М.М. Баранський, С. Дорогунцов, Ф.З. Заставний, А.М. Корецький, В.М. Кубійович, В.В. Немченко, М.М. Паламарчук, О.В. Панухник, А.Г. Руденко, В.Ф. Семенов, О.І. Шаблій, В. Шевчук, А. Шостак тощо.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасне місто — складна багатофункціональна система, концентрує значні обсяги матеріальних, фінансових, трудових ресурсів. Саме міста найактивніше сприймають і самі продукують інновації, будучи просторовими центрами прогресивних змін у всіх сферах життя суспільства. В даний час просторові ресурси міста стають важливим джерелом доходів міста, через продаж і здачу в оренду міських земель, через орендну плату за використання будівель і приміщень, що знаходяться в міській власності. Все це призвело до нового розуміння важливості ефективного управління просторовими ресурсами міста та міською власністю.

У просторовому плані типовими проблемами міст України є:

- деградація місць поселення, фізичної та соціальної інфраструктури;
- низька щільність забудови виробничих територій;
- концентрація адміністративно-ділового і культурного центру в "старому місті", "середмісті";
- одноповерховість більшості промислових підприємств;
- змішання і невпорядкованість виробничих і житлових зон;
- інтенсифікація транспортних потоків, перевантаження доріг;
- відсутності чіткого функціонального зонування територій.

У широкому сенсі, управління розуміється як керівництво певними процесами відповідно до заздалегідь розробленої програми і направленої на досягнення певної мети.

Варто зауважити, що в управлінні доцільно керуватися факторами, закономірностями, принципами і критеріями територіальної організації, які дозволяють ризикопланово враховувати особливості великого міста: історію, джерела виникнення, становлення, сугнісну та якісну специфіку територій, склад, кількісні та якісні характеристики його підсистем, їх субординацію, визначення головної з підсистем, тобто ту основу, на якій, перш за все, базується економічний простір міста, що є основними джерелами розвитку міського простору, тенденції та перспективи розвитку, перетворення на якісну нову цілісну просторову систему великого міста.

Просторовий потенціал являє собою багаторівневий об'єкт управління, будучи, з одного боку, елементом соціально-економічної і територіально-виробничої системи на загальнодержавному рівні, а з іншого боку, знаходячись в умовах конкретних мікроекономічних процесів і територіально планувальних умов. Ця особливість і визначає методи управління міськими територіальними ресурсами.

Основною перевагою впорядкованого використання просторового потенціалу міста є комплексне вирішення п'яти найголовніших задач:

1) економічна — скероване на раціональне використання просторових ресурсів із ефективним розміщенням та використанням основних факторів виробництва;

2) технічна — забезпечення вирішення задач, пов'язаних із рельєфом території, якістю ґрунтів, інших інженерно-геологічних умов;

3) соціальна — забезпечення виконання найголовніших соціальних функцій міського простору — надання житла, освіти, обслуговування, праці, відпочинку, керування;

4) естетична — забезпечення повноцінних естетичних якостей оточуючого середовища [1, с. 56];

5) екологічна — забезпечення життєпридатності середовища, що виражається у фізичних, санітарно-гігієнічних та кліматичних параметрах, захисті населення міста від впливу негативних факторів, раціональному розташуванні промислових зон відносно до зон відпочинку та проживання.

Досвід більшості європейських країн свідчить про те, що раціональне управління потенціалом великого міста є одним з основних шляхів підвищення ефективності використання його просторового розвитку. Особливе значення в цьому процесі належить дослідженню методологічних принципів та підходів до управління використанням потенціалу просторового розвитку великого міста.

Сьогодні існує кілька базових методичних підходів в управлінні просторовим розвитком великого міста. До них можна віднести наступні.

По-перше, просторовий підхід, який ґрунтується на основі пошуку кращого розміщення в рамках окремих територій.

По-друге, структуроутворюючий підхід, який є логічним продовженням першого, ґрунтується на тому, що регіональне управління спрямоване на оптимізацію структури в рамках окремих територій.

По-третє, комплексний підхід, ґрунтується на формуванні системного підходу до управління територіями на різному рівні економічного розвитку і функціонального стану.

По-четверте, крапковий підхід, суть якого зводиться до розгляду вузько просторової організації як сукупності факторів просторового і загально регіонального напрямків просторового економічного аналізу.

Механізм управління просторовим розвитком — це організаційно-економічна система інструментів, функцій, методів, що реалізується на міському рівні для забезпечення стимулювання розвитку великого міста і його диференційованих внутрішніх систем. Основними етапами впровадження механізму є:

— діагностика рівня просторового розвитку великого міста;

— визначення цілей просторового розвитку великого міста;

— вибір і реалізація політики просторового розвитку великого міста;

— вибір методів та інструментів для політики стимулювання просторового розвитку великого міста;

— контроль за просторовим розвитком великого міста;

— пропозиції щодо поліпшення просторового розвитку великого міста.

На даний час країна, стоїть перед вибором шляхів стійкого просторового розвитку, що неможлива без аналізу минулого, теперішнього часу та будівництва майбутнього. Важливою передумовою забезпечення стабільного й збалансованого розвитку національного господарства є формування стратегії просторового розвитку великих міст. З одного боку, ці стратегії повинні стосуватися крупних економічних гравців (міжгалузевих корпорацій), що наповнюють простір за допомогою нових форм просторової організації продуктивних сил великого міста. З іншого боку, це стратегії, що розробляються для міста для подолання як внутрішніх, так і зовнішніх суперечностей. І з третього боку, це стратегії, що виробляються власне населенням через вектори природної та механічної міграції, додаючи місту завершену форму.

Стратегія — це сукупність методів і засобів (правил і прийомів) досягнення основних цілей розвитку тієї чи іншої системи й також, — це орієнтація на майбутнє. Розробка стратегічної програми починається з аналізу стратегічної ситуації.

Стратегічне планування соціально-економічного розвитку території (регіону, району, міст, селищ, сільських населених пунктів) розглядається як науково обґрунтоване та практично орієнтоване прогнозування розвитку, яке передбачає визначення напрямів і параметрів розвитку територій, їхньої економіки, екології і соціальної сфери, заходів щодо реалізації намечених програм та проектів, засоби та шляхи їхнього досягнення на довготермінову перспективу [2, с. 113].

Стратегія розвитку міста необхідна для залучення інвестицій, поліпшення ділового клімату, консолідація міських і регіональних влад, вдосконалення і раціоналізація системи управління.

Ефективне використання існуючого міського простору — найважливіший фактор для реалізації довгострокових завдань. Одним з ключових принципів просторового розвитку є імперативи згідно яких стратегію розвитку міста найкраще будувати за допомогою освоєння підземного простору, редевелопменту міських територій та суспільно-приватного партнерства.

1. Освоєння підземного простору. Даний захід дозволяє вирішити або знизити вплив багатьох з сучасних проблем великого міста. Зокрема використання міського підземного простору сприяє:

1) створенню передумов для раціонального використання дефіцитних міських територій із звільненням їх поверхні від інженерно-технічних, підсобно-допоміжних, складських та інших підсобних споруд і пристроїв, розширенні незабудованих озелених просторів, формування здорового і сприятливого міського середовища;

2) компактній організації нових і розвитку існуючих громадських центрів, адміністративних комплексів, промислових підприємств, установ культурно-побутового обслуговування в найбільш зручних місцях;

3) реконструкції районів старої забудови зі створенням під землею великих об'єктів масового відвідування, зі збереженням пам'яток історії, культури та архітектури;

4) поліпшенню транспортного обслуговування населення завдяки будівництву метрополітенів і підземних швидкісних автомобільних доріг, із забезпеченням безпеки руху транспорту і пішоходів;

5) оздоровленню міського середовища в результаті зниження рівня вуличного шуму і ступеня забруднення повітря вихлопними газами, поліпшення організації

Рис. 1. Класифікація видів редевелопмента міських територій

пішохідного руху та вирішення проблеми постійного і тимчасового зберігання швидко зростаючого парку автомобілів та інших транспортних засобів.

2. Редевелопмент міських територій. Реаліями сучасного великого міста є, те, що багато великих підприємств зменшилися або зовсім припинили своє існування. На їх місце прийшли численні малі підприємства, фінансові, консалтингові та інші комерційні організації або установи. Також, з огляду на розширення меж великих міст, багато об'єктів промислового виробництва, які спочатку зводилися на околицях, виявилися в самих центральних районах, що призвело до поширення нерациональних схем розвитку територій. Рішенням даної проблеми може виступити процес, популярний у всьому світі — редевелопмент промислових зон.

Редевелопмент — це нова форма управління міськими територіями, де процес вторинного, як правило, комплексного розвитку території (її "відродження"), процес перетворення вже наявних на території об'єктів нерухомості (в основному, на базі старого фонду) в абсолютно нові, часто зі зміною їх функціонального призначення [3, с. 59]. Редевелопмент має наступну класифікацію [4, с. 12]:

Повний редевелопмент — повний перерозвиток об'єктів і території, починаючи зі зміни цільового призначення ділянки.

Частковий редевелопмент — перерозвиток міських територій і частково об'єктів, з оновленням існуючих транспортних розв'язок і інженерних мереж.

Поверхневий редевелопмент — не має на увазі серйозних змін існуючих об'єктів, редевелопменту піддаються окремі об'єкти майнового комплексу.

Завдяки редевелопменту можна було б вирішити відразу кілька завдань сталого розвитку міського простору на довгострокову перспективу:

1. Покращити екологічну ситуацію.
2. Виключити сусідство житлових і виробничих зон.
3. Звільнити майданчики в центральній частині міста для будівництва соціально-значущих об'єктів.

3. Суспільно-приватне партнерство. Механізм суспільно-приватного партнерства передбачає взаємодію між різними рівнями управління, приватним і громадським секторами, різними видами бізнесу, соціальними і професійними групами, муніципалітетами, залучення широких кіл громадськості до процесу партнерських відносин. Основна ідея підходу — досягнення вигідних сторонами рішень на основі консенсусу.

Даний підхід вперше був апробований в Голландії і широко використовується в країнах Західної Європи.

Концепція суспільно-приватного партнерства передбачає:

— Передачу відповідальності за сьогодення і майбутнє міста самим жителям і обраним ними органам влади.

— Розподіл діяльності стратегічного планування між різними рівнями органів влади (державному, регіональному, місцевому).

— Підтримку ініціативи і підвищення самостійності місцевих спільнот в діяльності, спрямованої на вирішення соціально економічних проблем і розвиток територій.

Результатом введення суспільно-приватного партнерства стане:

1) розробка початкового варіанта стратегії з визначенням пріоритетів розвитку, а також виявлення уявлень про найважливіші аспекти розвитку міста;

2) формування уявлень про пріоритетні сектори економіки, генеральні напрямки просторового розвитку, необхідні інституційні зміни;

3) поповнення та уточнення ранжирування списків пріоритетних проблем, існуючих проектів, цілей розвитку міста.

Необхідність використання зумовлена прагненням поєднувати потреби міської спільноти з інтересами внутрішніх та зовнішніх інвесторів; розширенням функцій, зростанням самостійності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовою особливістю суспільно-приватного партнерства є активна присутність міської спільноти при формуванні міського простору, що сприяє підвищенню якості життя населення і більш раціональному використанню бюджету міста [2, с. 94].

ВИСНОВКИ

Вдале управління — це вдосконалення керування процесами міста, пов'язаного з поглибленням демократичних традицій, підвищення активності влади, населення та бізнесу, раціональне використання наявних ресурсів і залучення нових. У статті підкреслюється значимість стратегічного розвитку, це, перш за все, вибір цілей і орієнтирів, промальовування бажаного майбутнього території, визначення стратегії і напрямків розвитку, які забезпечують конкурентоспроможність території в цілому як місця для життя, господарської діяльності та тимчасового перебування, а також конкурентоспроможність окремих галузей територіальної економіки і соціальної сфери. Використання запропонованих стратегічних імперативів повинно забезпечити вихід великих міст України на якісно новий рівень розвитку, що характеризується стійко зростаючою економікою, ефективним управлінням, збільшенням числа забезпечених жителів, стабільними соціальними процесами.

Література:

1. Гриненко С.В. Экономика недвижимости. Конспект лекций / С.В. Гриненко. — Таганрог, 2004. — 107 с.
2. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. — Луцьк: ЛДУ, 2002. — 248 с.
3. Быстров П.Н. К вопросу о редевелопменте промышленных территорий в центральной части города / П.Н. Быстров, Р.С. Закиров // Известия КГАСУ. — 2006. — № 1(5). — С. 59—63.
4. Голованов Е.Б. Развитие редевелопмента как направления по преобразованию городских территорий / Е.Б. Голованов, В.А. Киселева // Вестник ЮУрГУ. Серия: "Экономика и менеджмент". — 2013. — № 3 (7). — С. 12—16 [Электронный ресурс]. — Режим доступа. — <http://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-redevelopmenta-kak-napravleniya-po-preobrazovaniyu-gorodskih-territoriy>

References:

1. Grinenko, S.V. (2004), *Jekonomika nedvizhimosti* [Real Estate Economics], Taganrog, Russia.
2. Herasymchuk, Z.V. and Vakhovych, I.M. (2002), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm formuvannia ta realizatsii stratehii rozvytku rehionu* [Organizational-economic mechanism of formation and development strategy of the region], LDTU, Luts'k, Ukraine.
3. Bystrov, P.N. and Zakyrov, R.S. (2006), "On the issue of redevelopment of industrial areas in the central part of the city", *Yzvestyia KHASU*, vol. 1, no. 5, pp. 59—63.
4. Holovanov, E.B. and Kyseleva, V.A. (2013), "Development of the redevelopment as a direction for the transformation of urban areas", *Vestnyk YuUrHU*, vol. 3, no. 7, pp. 12—16.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2016 р.

УДК 330.111.4

М. С. Хомяк,

к. е. н., докторант, Національний університет Державної податкової служби України, м. Ірпінь

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ВАЛОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ В УКРАЇНІ

М. Khomjak,

Ph.D. of economy, PhD student, National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin

SPECIFICITY OF FORMING GROSS REGIONAL PRODUCT IN UKRAINE

Незважаючи на постійне зростання ВВП навіть у кризовий період, спостерігаються значні структурні диспропорції у розвитку різних регіонів України, що найчіткіше проявляється у відмінностях соціально-економічного розвитку, а також валового регіонального продукту по країні. Такі розбіжності мають негативний характер в умовах економічних перетворень, а особливо у період обрання шляху децентралізації. В сучасних умовах формування валового регіонального продукту є важливою передумовою забезпечення економічної стабільності, тому аналіз його структури та підтримка малорозвинених регіонів є стратегічно важливим завданням. З огляду на нестабільність в державі, анексію Криму, військові дії на Донбасі, а також проблему децентралізації, що гостро постала в сучасних умовах, необхідним є відновлення структурних зв'язків в регіонах, реалізація стимулюючої фінансової політики держави, а також забезпечення стимулювання та вирівнювання економік регіонів для зменшення диспропорцій у фінансуванні, оскільки в умовах децентралізації зі збереженням сучасних тенденцій відбудеться різке скорочення обсягів валового регіонального продукту в малорозвинених регіонах, що призведе до їх прискореного занепаду та матиме негативний вплив на економіку країни в цілому, особливо в умовах реформування економіки в європейському напрямі.

Despite steady GDP growth even during the crisis, there are significant structural imbalances in various regions of Ukraine, most clearly manifested in the differences of socio-economic development, and the gross regional product in the country. Such differences may be negative in terms of economic changes, especially during the changes towards decentralization. In modern conditions, forming gross regional product is an important precondition for economic stability, so the analysis of its structure and support of underdeveloped regions is strategically important. Because of the instability in the country, the annexation of the Crimea, the Donbass hostilities, and the issue of decentralization, which arose in the present conditions, it is necessary to restore structural relationships in the region, to implement stimulating financial policies, to provide incentives for alignment of regional economies to reduce disparities in funding. Under decentralization preserving current trends, we will have sharp decline in gross regional product in underdeveloped areas having a negative impact on the economy as a whole, particularly in restructuring the economy towards Europe.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, фінансова політика, соціально-економічний розвиток регіону, диспропорції, інвестиції.

Key words: gross regional product, financial policy, economic and social development of the region, disparities, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Незважаючи на постійне зростання ВВП навіть у кризовий період, спостерігаються значні структурні диспропорції у розвитку різних регіонів України, що

найчіткіше проявляється у відмінностях соціально-економічного розвитку, а також валового регіонального продукту по країні. Такі розбіжності мають негативний характер в умовах економічних перетворень, а особливо в період обрання шляху децентралізації.

Таблиця 1. Валовий регіональний продукт

	Валовий регіональний продукт (млн грн.)			Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Україна	1302079	1459096	1522657	28488	32002	33473
АР Крим	38220	44536	46393	19467	22675	23595
Вінницька	29099	33024	36191	17768	20253	22303
Волинська	17637	20005	20622	16993	19249	19817
Дніпропетровська	140020	147970	152905	42068	44650	46333
Донецька	161021	170775	164926	36446	38907	37830
Житомирська	21928	24849	25676	17184	19551	20286
Закарпатська	18054	21404	21400	14455	17088	17044
Запорізька	49525	54828	54352	27567	30656	30526
Івано-Франківська	26752	32286	33196	19386	23379	24022
Київська	59154	69663	68931	34420	40483	39988
Кіровоградська	20041	22056	25313	19918	22082	25533
Луганська	57202	58767	55108	25067	25950	24514
Львівська	52103	61962	63329	20490	24387	24937
Миколаївська	27633	29205	32030	23402	24838	27355
Одеська	61499	64743	69760	25748	27070	29118
Полтавська	52252	56580	58464	35246	38424	39962
Рівненська	19302	21795	22004	16735	18860	19003
Сумська	22907	24933	26765	19800	21722	23517
Тернопільська	16294	17957	18085	15055	16644	16819
Харківська	76866	82223	85315	27966	29972	31128
Херсонська	18448	19357	20767	16990	17910	19311
Хмельницька	22843	26237	26426	17260	19920	20165
Черкаська	27012	31265	33087	21082	24558	26168
Чернівецька	11969	13166	13757	13228	14529	15154
Чернігівська	21165	23934	24237	19357	22096	22603
м. Київ	223774	275685	312552	79729	97429	109402
м. Севастополь	9359	9891	11066	24564	25872	28765

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З огляду на актуальність проблеми формування валового регіонального продукту, їй присвячено праці таких зарубіжних вчених: А. Амін, Д. Дурантон, Р. Камагні, Р. Мартін, К. Морган, Д. Норт, М. Портер, Р. Річтер.

Зважаючи на те, що формування валового регіонального продукту в останні роки набуло важливого значення в Україні, над його дослідженням працювали і вітчизняні науковці, зокрема В. Бабаєв, В. Бакуменко, В. Бодров, М. Корецький, О. Коротич, В. Куйбіда, Ю. Куц, О. Лазор, М. Латинін, Т. Лозинська, В. Мамонова, В. Удовиченко та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення специфіки формування валового регіонального продукту в Україні для підвищення ефективності його створення в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одними з головних проявів диспропорцій у розвитку регіонів є розбіжності в соціально-економічному розвитку та обсягах виробленого валового регіонального продукту в цілому та на душу населення в регіоні, адже узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону є саме валовий регіональний продукт, розрахунок якого почався в 2004 р.

У результаті аналізу виробленого валового регіонального продукту по регіонах та на душу населення можна зробити висновок, що станом на 2013 р. у порівнянні з 2011 р. у всіх областях спостерігалось їх зростання, лише в Луганській області відбулось суттєве зниження. Також у Закарпатській, Запорізькій, Київській областях відбулось зниження валового регіонального продукту на душу населення в 2013 р. в порівнянні з 2014 р., а також в Рівненській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій областях його збільшення відбулось незначними темпами (табл. 1) [1].

Значною мірою такі розбіжності зумовлені як регіональними особливостями, так і промисловим спадом 1990-х рр. Також важливе значення мали світова економічна криза 2008—2009 рр. та перевиробництво в світі чавуну, сталі і прокату [2], що призвело до скорочення валового регіонального продукту в тих областях, де раніше спостерігалось стрімке зростання. Воно спостерігається і надалі.

Ще однією особливістю є те, що на території країни є регіони з сировинною спрямованістю, формування валового регіонального продукту в яких суттєво відрізняється. До таких районів, зокрема, належать Дніпропетровська, Донецька та Полтавська області.

Стимулюючим фактором розвитку регіонів, а отже, і формування валового регіонального продукту, є інвестиції. За офіційними даними останнього комплексного дослідження структури валового регіонального продукту, що охоплює період січня — квітня 2011 р., у 12 областях рівень інвестування за цей період не досягнув показників попереднього року, а в Житомирській області не досягнув навіть половини, склавши лише 34 % (табл. 2) [3].

Проте необхідно зауважити, що зазначені дані можуть бути неточними і не відображати реальний стан економіки регіонів. Це зумовлено тим, що такий показник повинен охоплювати значну кількість факторів. Навіть на сучасному етапі низка компонентів ВВП України визначається лише централізовано, і не розподіляється по окремих регіонах України, тобто не включається в показник ВРП. До таких компонентів належать:

- неринкові колективні послуги, що надають державні установи суспільству в цілому (послуг оборони, державного керування);
- інші неринкові послуги, фінансовані за рахунок державного бюджету, інформації про які бракує, відсутня на регіональному рівні;
- послуги фінансових посередників, діяльність яких рідко обмежується чітко окремими регіонами;
- послуги зовнішньої торгівлі [4, с. 23].

Таблиця 2. Окремі показники розвитку регіонів за січень – квітень 2011 р. у % до аналогічного попереднього періоду

Регіон	Індекс промислової продукції	Темп зростання валової продукції сільського господарства	Обсяг інвестицій в основний капітал	Темп зростання обсягу інвестицій у житлове будівництво	Темп зростання прибутків прибуткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування
Україна	108,5	104,0	112,0	95,5	119,8
АР Крим	108,4	103,0	222,3	115,0	146,8
Вінницька	103,5	102,0	187,7	91,4	99,7
Волинська	113,4	102,1	101,2	45,9	64,4
Дніпропетровська	104,3	107,3	103,3	55,3	351,9
Донецька	116,7	111,6	192,8	81,0	47,1
Житомирська	110,1	101,5	34,1	45,2	61,7
Закарпатська	107,6	102,1	104,7	83,5	111,0
Запорізька	111,4	100,3	73,2	82,5	155,3
Івано-Франківська	129,3	109,1	94,6	86,4	232,3
Київська	111,7	107,8	92,2	194,3	106,9
Кіровоградська	118,1	103,1	199,2	28,6	240,3
Луганська	110,7	101,7	99,4	45,5	171,0
Львівська	116,7	102,8	123,3	63,8	119,2
Миколаївська	106,8	104,8	94,9	78,7	108,4
Одеська	90,0	100,4	65,9	94,0	104,9
Полтавська	96,8	100,1	93,4	93,6	361,3
Рівненська	109,1	104,4	64,3	37,0	144,6
Сумська	101,5	101,1	113,3	92,4	183,2
Тернопільська	109,7	104,0	155,1	158,8	115,2
Харківська	100,6	111,6	136,7	45,8	151,8
Херсонська	96,6	101,4	95,3	51,3	52,4
Хмельницька	114,0	109,5	111,6	71,0	351,6
Черкаська	101,9	100,9	68,8	49,6	69,3
Чернівецька	103,2	101,7	78,9	72,2	192,4
Чернігівська	99,3	97,6	110,2	58,9	148,3
м. Київ	106,6	-	126,0	124,3	103,2
м. Севастополь	107,7	-	139,0	252,8	82,4

Проте при здійсненні оцінки рівня валового регіонального продукту завжди користуються макроекономічними показниками як одними з таких, що визначають рівень розвитку регіону. До таких показників належать надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження в умовах нерозвиненості внутрішнього ринку, інституційна нерозвиненість фінансової системи, несприятливі умови для довгострокового інвестування, високий рівень експортної спеціалізації тощо [5].

Таким чином, виходячи з рівня розвитку регіону, можна певною мірою з'ясувати, яким є стан його макроекономічних показників.

Ще одним суттєвим фактором, що визначає обсяги валового регіонального продукту та його структуру є населення регіону. Так, негативний вплив на його чисельність має природне скорочення, а також ситуація, що складається на регіональному ринку праці. Зокрема, високий рівень безробіття характерний для аграрних та індустріальних регіонів. Високий рівень безробіття в регіоні призводить до того, що знижується також і рівень оплати праці, а її зниження є одним з важливих чинників деградації робочої сили, оскільки позначається на її кваліфікаційних та фізичних характеристиках. В той же час такі умови стимулюють населення до міграції м'ягткової, сезонної чи постійної до регіонів з більш сприятливими умовами, що призводить до значного послаблення трудового потенціалу, а отже і негативної тенденції у формуванні валового регіонального продукту. В той же час для більшості регіонів України характерна від'ємна внутрішня міграція.

Ще одним із факторів розвитку регіону та нарощування виробленого в ньому валового регіонального продукту є структура промисловості. Проте і тут відбуваються певні зрушення. Якщо раніше значні темпи розвитку спостерігались в регіонах з розви-

неною металургійною та паливною промисловістю, то в останні роки дещо вищий темп зростання демонструють області з розвиненими машинобудівними комплексами, хоча, як видно з таблиці 1, в Запорізькій області навпаки відбулось його скорочення після припинення діяльності Авто ЗАЗ. Таким чином, відбувається певний структурний перерозподіл, завдяки чому більш розвинені раніше регіони поступово втрачають своє лідерство. Також значною мірою ці зрушення зумовлені військовими діями на території Донбасу, за рахунок чого економіка регіону майже зупинилась, а в структурі економіки країни відбулись певні зрушення в результаті необхідності нарощування військового потенціалу та відновлення роботи підприємств з виготовлення та обслуговування зброї та військової техніки, а також наукових центрів, що спеціалізуються на військових розробках.

Також важливим є той факт, що сировино орієнтовані регіони починають зіштовхуватись з низкою проблем, що мають негативний вплив на обсяги валового регіонального продукту: руйнування природно-ресурсного потенціалу та погіршення екологічної ситуації в країні та регіонах. Додатковим фактором, що погіршує ситуацію в цьому напрямі є також деформована структура виробництва. Вона не лише негативно впливає на екологічний стан, але і погіршує якісний та кількісний стан трудового потенціалу регіонів України, адже в індустріально розвинених регіонах, які є найбільш екологічно забрудненими, спостерігається особливо складна демографічна ситуація.

Таким чином, можна зробити висновок, що валовий регіональний продукт в Україні формується в умовах посилення міжрегіональних відмінностей, що відображає послаблення міжрегіональних зв'язків та територіальної єдності національної економіки. Негативними наслідками зростаючих регіональних соціально-еконо-

мічних диспропорцій та територіальної дезінтеграції, зокрема, є:

— посилення фрагментарного, ситуативного характеру державного регулювання економіки;

— ускладнення в реалізації державою цілісного та ефективного макроекономічного регулювання, оскільки реалізація певних макроекономічних заходів матиме ефективний вплив лише на певні сегменти економіки або території та не приноситиме загального очікуваного макроекономічного ефекту;

— гальмування територіальної дифузії (розповсюдження) економічних ресурсів та інновацій — як технологічних, так й інституційних;

— слабка дифузія технологічних інновацій внаслідок послабленого впливу дію інтенсивних чинників економічного зростання та посилення екстенсивних;

— домінування екстенсивних чинників економічного зростання, що поглиблює макроекономічні диспропорції, проявом чого є прискорення інфляційних процесів;

— слабка територіальна дифузія інституційних інновацій, що спричиняє гальмування, повільну та суперечливу реалізацію інституційних реформ, насамперед, — ринкових;

— послаблення територіальної єдності держави і зростання політичного міжрегіонального протистояння та ризику територіального розколу держави [6].

Внаслідок цього в сучасних умовах не відбувається формування ефекту синергії, за якого комбінування результату функціонування регіонів перевищує загальну суму результатів діяльності окремо взятих функціонуючих регіонів, що призводить до ускладнення в забезпеченні цілісного системного державного управління. Таким чином, у сучасних умовах необхідно є структурна модернізація національної економіки, покликана на усунення негативних чинників, що мають місце в сучасних умовах. Це є важливим також в умовах децентралізації, адже послаблення централізованого управління не слугуватиме вирівнюючим фактором, а навпаки, призведе до поступового запускання регіонів та до того, що з'являтимуться міста-привиди, як це вже відбувається в Німеччині, особливо на в її східній частині, де внаслідок структурних змін провадилась недостатньо раціональна регіональна політика [7].

Також не можна при реформуванні регіональної політики в напрямі підвищення ефективності формування валового регіонального продукту спиратись лише на твердження, що регіональні диспропорції значною мірою є наслідком структурних диспропорцій економіки України [8], оскільки у багатьох сферах існує і зворотний зв'язок. Тож, обґрунтована економічна політика регіонального рівня може виступати вагомим фактором економічного зростання країни в цілому.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах формування валового регіонального продукту є важливою передумовою забезпечення економічної стабільності, тому аналіз його структури та підтримка малорозвинених регіонів є стратегічно важливим завданням. З огляду на нестабільність у державі, анексію Криму, військові дії на Донбасі, а також проблему децентралізації, що гостро постала в сучасних умовах, необхідним є відновлення структурних зв'язків у регіонах, реалізація стимулюючої фінансової політики держави, а також забезпечення стимулювання та вирівнювання економік регіонів для зменшення диспропорцій у фінансуванні, оскільки в умовах децентралізації зі збереженням сучасних тенденцій відбудеться різке скорочення обсягів валового регіонального продукту в малорозвинених регіо-

нах, що призведе до їх прискореного занепаду та матиме негативний вплив на економіку країни в цілому, особливо в умовах реформування економіки в європейському напрямі.

У подальшому, з огляду на несприятливі умови щодо фінансування програм регіонального розвитку та забезпечення ресурсами регіони, дослідження доцільно зосередити на проблемі формування механізму кредитування розвитку регіонів.

Література:

1. Валовий регіональний продукт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm
2. На світовому ринку сталі спостерігається перевиробництво — експерт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2014_02_25/Na-sv-tovomu-rinku-stal-sposter-ga-tsja-perevirrobnictvo-ekspert/
3. Соціально-економічний розвиток України (регіональний розріз) за січень-квітень 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/so_ek_r_u/soekru_rr/sesr_04_2011.zip
4. Базилевич В.Д. Макроекономіка / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрим. — К.: Атіка, 2002. — 368 с.
5. Жаліло Я.А., Бабанін О.С., Белінська Я.В. та ін. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / За заг. ред. Я.А. Жаліло. — К.: НІСД, 2009. — 142 с.
6. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/19.htm>
7. В Німеччині росте число городів-призраків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khabar.kz/ru/news/v-mire/item/15685-v-germanii-rastet-chislo-gorodov-prizrakov>
8. Ревенко А. Асиметрія регіонального розвитку / Андрій Ревенко // Дзеркало тижня. — 2006. — № 18. — С. 13—19.

References:

1. Gross regional product (2015), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm (access date January 28, 2016).
2. There is overproduction on the world market — expert (2014), available at: http://newsradio.com.ua/2014_02_25/Na-sv-tovomu-rinku-stal-sposter-ga-tsja-perevirrobnictvo-ekspert/ (access date January 28, 2016).
3. Socio-economic development of Ukraine (regional section) for January-April 2011 (2011), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/so_ek_r_u/soekru_rr/sesr_04_2011.zip (access date January 28, 2016).
4. Basilevich, V.D. Balastrim, L.O. (2002), Macroeconomics, Atika, Kyiv, pp. 368.
5. Jalilo, Ja.A. Babanin, O.S. Belinska, Ja.V. and others (2009), The economic crisis in Ukraine: Dimensions, Risks, Prospects, under reduction of Ja.A. Jalilo, NISD, Kyiv, pp. 142.
6. Vozna, L. Contradictions and prospects of social and economic potential of regions of Ukraine (2011), available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/19.htm> (access date January 28, 2016).
7. In Germany is growing number of ghost-towns (2014), available at: <http://khabar.kz/ru/news/v-mire/item/15685-v-germanii-rastet-chislo-gorodov-prizrakov> (access date January 28, 2016).
8. Revenko, A. (2006), "Asymmetry of Regional Development", Dzerkalo tijmja [Mirror of the week], 2006, № 18, pp. 13—19.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.

А. В. Марценюк,

к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, м. Дніпропетровськ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ БІЗНЕСОМ

L. Martseniuk,

Dep. "Economics and Management", Dnipropetrovsk National University
of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, c. Dnipropetrovsk

ORGANIZATIONAL MANAGEMENT MODELS IN TOURISM BUSINESS

У будь-якій країні транспорт відіграє одну із провідних ролей у економіці держави. Україна не є виключенням. Через об'єктивні та суб'єктивні причини невдалого господарювання та управління на залізничному транспорті залізнична галузь опинилася на порозі банкрутства. Ані в державному бюджеті, ані в бюджеті Укрзалізниці, ані в місцевих бюджетах немає достатньо коштів для оновлення застарілої інфраструктури та рухомого складу. Нещодавні події, а саме акціонування Укрзалізниці у кінці 2015 року стало поштовхом для суттєвих зрушень в позитивну сторону в площині розвитку залізничного транспорту. Підвищити конкурентоспроможність залізничного транспорту можливо шляхом надання сервісу високого рівня та багатьох інших факторів, наприклад, вартість подорожі, час перебування в русі, наявність додаткових послуг — харчування, інтернет-зв'язку, ігрових куточків для дітей тощо. На думку автора, одним із напрямів ефективного залучення коштів вітчизняних та іноземних туристів може стати розвиток залізничного туризму, приклади вдалого функціонування якого є у багатьох європейських країнах.

Мета статті полягає в порівнянні можливих варіантів побудови моделей управління туристичним бізнесом та створенні нової організаційної моделі побудови залізничної туристичної компанії, яка базується на різних принципах її відношення до монопольного або конкурентного сектору ПАТ "Українські залізниці", повного набору виконавчих функцій та взаємодії з іншими організаціями зовнішнього середовища. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять системний аналіз проблем забезпечення конкурентоспроможності туристичної галузі у сфері пасажирських залізничних перевезень, теоретичні положення економічної науки в галузі ефективності залізничного туризму й управління туристичними потоками.

Автором запропоновано організаційна модель побудови залізничної туристичної компанії, яка дозволить зробити її максимально незалежною від інших операторів туристичного ринку та підвищити ефективність її діяльності. В результаті виконання поставлених завдань мають бути досягнуті наступні результати: залучення додаткових коштів на розвиток залізничного транспорту та індустрії туризму, оновлення рухомого складу та інфраструктури залізниць та туристичних об'єктів, підвищення рівня сервісу, створення нових робочих місць, підвищення іміджу України на світовій арені.

In any country transport plays a leading role in the state economy. Ukraine is no exception. But due to objective and subjective reasons for the failed management and control in railway transport railway industry was on the verge of bankruptcy. Neither the state budget nor railway budget or local budgets do not have enough money to upgrade outdated infrastructure and rolling stock. Recent events such as corporatisation of railway in 2015 was the impetus for significant changes in a positive way to the development of rail transport plane. To increase the competitiveness of rail transport is possible by providing a high level of service and other factors. According to the author, one of the areas of effective fundraising domestic and foreign tourists may be the development of railway tourism, examples of successful operation of which is in many European countries.

The purpose of the article is to compare the options of building management models in tourism business and creating new organizational model building rail travel company, which is based on different principles of relevance to a monopoly or a competitive sector Public Company "Ukrainian Railways", complete set of executive functions and interaction with other organizations outside environment. Theoretical and methodological basis of the study are systematic analysis of problems of competitiveness of the tourism industry in passenger rail transportation, theoretical principles of economics in the efficiency of railway tourism management and tourism flows.

The author proposed organizational model company, which will make it as independent of other operators in the tourism market and improve the efficiency of its operations. As a result of the objectives to be achieved the following results: attracting additional funds for the development of rail transport and the tourism industry, rolling stock and railway infrastructure and tourist facilities, improve services, create jobs, improve the image of Ukraine in the world.

Ключові слова: організаційна структура, вузькоколіїні залізниці, залізничний туризм, туристичний потік, туристичний маршрут, туристичний поїзд, залізничний тур.

Key words: the organizational structure, narrow-gauge railway, tourist flow, tourist route, tourist train.

ВСТУП

Залізничний транспорт завжди відігравав величезну роль у економіці України. На жаль, за останні роки через низький рівень послуг конкурентоспроможність залізничного транспорту суттєво знизилася, а в результаті анексії Криму та військових дій на Донеччині та Луганщині обсяги вантажних та пасажирських перевезень значно зменшилися. Якщо не застосовувати вже сьогодні антикризові заходи щодо управління на залізничному транспорті, то залізнична галузь може опинитися на краю прірви, тобто повної неплатоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку залізничного транспорту та туристичної галузі займалися такі вчені, як: В.В. Абрамов [1], Н.О. Алешугіна, Ю. С. Бараш [2], Л.Г. Богущ, О.М. Гненний, В. Г. Гуляєв [3], О. Дем'янчук [4], А.О. Дергусова, О.Г. Дейнека, В.Ф. Кифяк, С.В. Мочерний, І.М. Писаревський [8], П.О. Пшінько [7], В.І. Стрілець [9], Т.І. Ткаченко, Т.М. Ореховська, Ф.Е. Поклонський, Н.В. Чорненька [10], І.М. Школа та інші автори. Кожен з них вніс свій істотний вклад у дослідження щодо перспектив розвитку транспорту та туризму в нашій країні, але й досі наша держава істотно відстає по цих напрямках порівняно із вдалим досвідом європейських країн.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Після акціонування "Укрзалізниці" у жовтні 2015 року гостро постало питання щодо створення нової моделі управління на залізничному транспорті. Потрібні дієві програми залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів задля розвитку та оновлення транспортної інфраструктури [5].

На думку автора, одним із перспективних напрямів інвестування коштів є розвиток залізничного туризму, а отже, на порядку денному стоїть питання взаємодії приватних підприємців та державних перевізників в площині надання туристичних послуг пасажирам залізничного транспорту.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз можливих варіантів побудови моделей управління туристичним бізнесом та створення нової організаційної моделі побудови залізничної туристичної компанії, яка базується на різних принципах її відношення до монопольного або конкурентного сектору ПАТ "Українські залізниці", повного набору виконавчих функцій та взаємодії з іншими органі-

заціями зовнішнього середовища, що врешті-решт дозволить зробити її максимально незалежною від інших операторів туристичного ринку та підвищити конкурентоспроможність та ефективність діяльності залізниць.

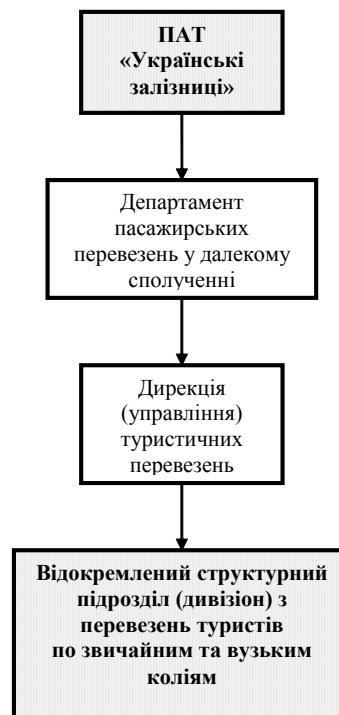

Рис. 1. Варіант 1. Структурна схема підпорядкованості окремого структурного підрозділу (дивізіону) з перевезень туристів по звичайним та вузьким коліям ПАТ "Українські залізниці"

Джерело: розробка автора.

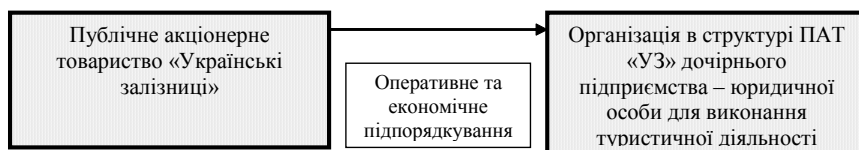

Рис. 2. Варіант 2. Структурна схема підпорядкування окремого дочірнього підприємства з перевезень туристів ПАТ "Українські залізниці".

Джерело: розробка автора.

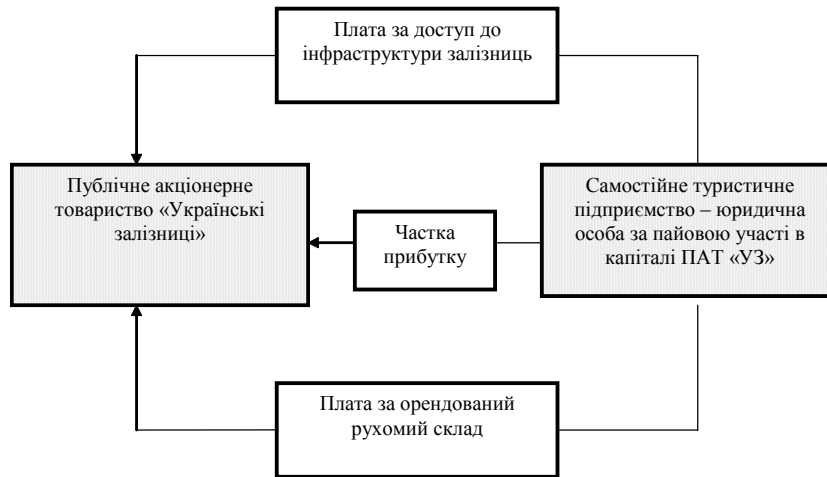

Рис. 3. Варіант 3. Схема взаємодії окремого самостійного туристичного залізничного підприємства, побудованого на пайовій участі в капіталі з ПАТ "Українські залізниці"

Джерело: розробка автора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автором пропонується чотири варіанти побудови моделей управління туристичним бізнесом:

1. Організація в структурі ПАТ "Українські залізниці" структурного відокремленого підрозділу для виконання туристичних перевезень.
2. Організація в структурі ПАТ "Українські залізниці" дочірнього підприємства — юридичної особи для виконання туристичної діяльності.
3. Організація незалежних самостійних підприємств — юридичних осіб за участю ПАТ "Українські залізниці" та інших власників.
4. Організація самостійних підприємств — юридичних осіб, які орендують для організації залізничних перевезень нитку графіку

Кожен з цих варіантів має певні переваги та недоліки. Використання кожного з варіантів обумовлено цілями туристичної компанії та ПАТ "Українські залізниці" [6].

Розглянемо перший варіант (рис. 1) — утворення окремого структурного підрозділу з надання трансферних послуг по вузьким коліям. Цей підрозділ буде підпорядковано Дирекції (управлінню) туристичних перевезень, який в свою чергу буде адміністративно підпорядковано Департаменту пасажирських перевезень у далекому сполученні. Основні функції такого структурного підрозділу закладаються в організації трансферних пе-

реvezень організованих та індивідуальних туристів по звичайним та вузьким коліям, а також надання окремих послуг з організації харчування туристів в поїзді під час подорожі та в місцевих вокзалах на умовах оренди. В цьому разі дохід залізничного підрозділу буде накопичуватися тільки за рахунок платежів туристичних компаній вітчизняних та закордонних тур операторів та за перевезення окремих туристів. Але цей варіант не дозволяє отримувати дохід від комплексної туристичної діяльності як самостійного власника, або частину прибутку від спільної діяльності з іншими власниками.

Другий варіант — це побудова туристичної залізничної компанії (рис. 2), у складі якої будуть свої туристичні екскурсійні бюро, готелі, ресторани, об'єкти активного відпочинку, рекламні агенції. За окремі послуги ПАТ "Українські залізниці", а саме: використання залізничних колій, забезпечення організації руху поїздів, використання орендованого рухомого складу ця компанія буде сплачувати певні платежі. Організація дочірнього підприємства — юридичної особи, що буде займатися тільки туристичною діяльністю дозволить "ПАТ "Українські залізниці" економічно та оперативніше управляти ним і отримувати кошти за користування залізничною інфраструктурою, рухомим складом, переданим в оренду майном та частину прибутку.

Третій варіант моделі організації туристичної залізничної компанії являє собою незалежне самостійне підприємство — юридичну особу за пайовою участі в ка-

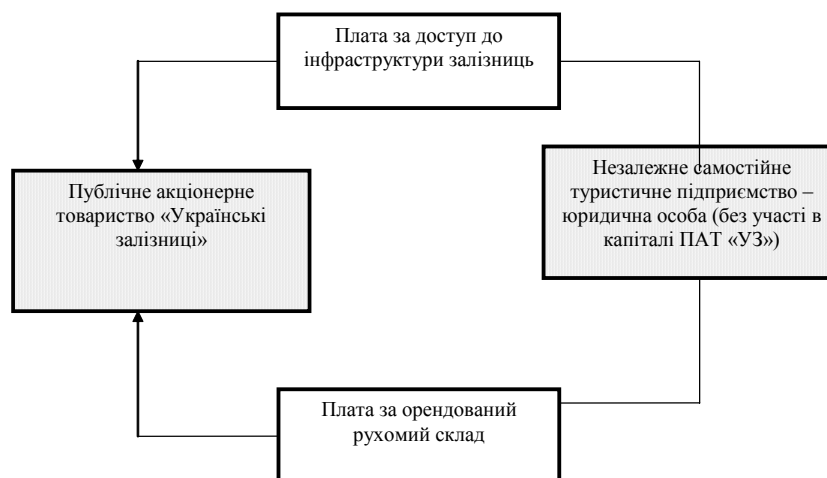

Рис. 4. Варіант 4. Схема взаємодії окремого самостійного туристичного залізничного підприємства з ПАТ "Українські залізниці"

Джерело: розробка автора.

Рис. 5. Структурна схема побудови незалежної туристичної компанії, що надає повний комплекс послуг з використанням залізничного транспорту

Джерело: розробка автора.

піталі ПАТ "Українські залізниці" та інших власників. Цей варіант ліквідує оперативну та частково економічну її залежність від Публічного акціонерного товариства "Українські залізниці" і робить компанію більш незалежною та мобільною. Вона сплачує усі необхідні кошти ПАТ "Українські залізниці" за використання залізничних колій, забезпечення організації руху поїздів, використання орендованого рухомого складу.

Четвертий варіант моделі організації туристичної залізничної компанії являє собою незалежне самостійне підприємство — юридичну особу засноване на кошти різних власників без участі ПАТ "УЗ" у капіталі (рис. 4). Цей варіант повністю ліквідує її залежність від Публічного акціонерного товариства "Українські залізниці" і робить компанію повністю самостійною. Вона сплачує ПАТ "УЗ" кошти за доступ до залізничної інфраструктури та використання орендованого рухомого складу. Крім того, компанія може мати свій сучасний рухомий склад.

Далі слід докладніше дослідити внутрішню організаційну структуру незалежної залізничної туристичної компанії (рис. 5), що надає повний комплекс туристичних послуг, а саме: ночівлю, ресторанне обслуговування в сучасному комфортабельному рухомому складі, за необхідністю відпочинку у готелях, харчування у стаціонарних ресторанах, екскурсійне обслуговування та ін.

ВИСНОВКИ

Туристичну компанію можна представити як складну відкриту соціально-технічну систему, що пов'язана специфічним відношенням з її зовнішнім оточенням (рис. 6). Для того, щоб отримати прибуток і досягти інших цілей, компанія надає послуги для задоволення попиту зі сторони. При цьому елементи потенціалу компанії (персонал та засоби виробництва) взаємодіють з об'єктами. Інформаційні, матеріальні та номінальні блага — об'єкти, з якими роблять різні дії, являють собою елементи входу та виходу.

Залізнична туристична компанія, як будь-яке підприємство не зможе якісно працювати без визначення основних цілей, конкретних задач, компетентного персоналу, сучасних технологій, досконалої організаційної структури управління (внутрішні змінні організації) та наявності необхідних коштів,

без яких неможливо запустити механізм надання необхідних послуг. У той же час компанія не зможе працювати без клієнтів, що своїми внесками утворюють її дохід; інвесторів акціонерів, кредиторів, що вкладають у компанію свої фінанси та постачальників трудових ресурсів, матеріалів, технологій, запасних частин, різних видів енергії.

При цьому компанія мусить враховувати законодавство України, вносити платежі й обов'язкові внески до бюджетів та інших організацій, установлювати ділові

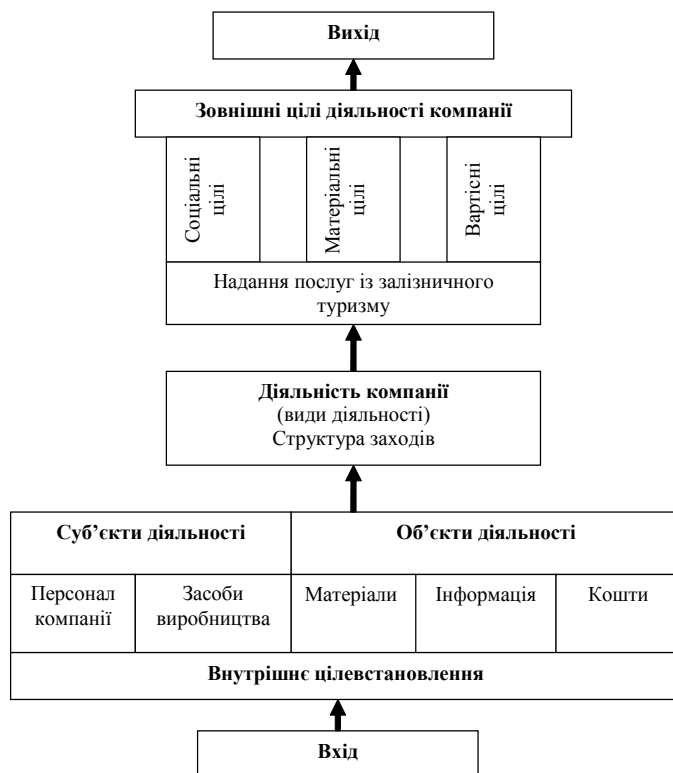

Рис. 6. Цілеспрямована структура залізничної туристичної компанії

(Підприємство як система). Джерело: [Хан, с.16] з доробкою автора.

Рис. 7. Організації зовнішнього середовища, що впливають на діяльність залізничної туристичної компанії

Джерело: розробка автора.

стосунки з ПАТ "Українські залізниці", і враховувати негативний вплив конкурентів, якими є інші туристичні, автомобільні компанії, місцеві туристичні агенції, екскурсійні бюро, готелі, ресторани, що розташовані в зоні роботи залізничної компанії (рис. 7).

НАУКОВА НОВИЗНА ТА ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ

Набула подальшого розвитку організаційна модель побудови залізничної туристичної компанії, яка базується на різних принципах її відношення до монопольного або конкурентного сектору ПАТ "Українські залізниці", повного набору виконавчих функцій та взаємодії з іншими організаціями зовнішнього середовища, що дозволить зробити її максимально незалежною від інших операторів туристичного ринку та підвищити ефективність її діяльності.

Література:

1. Абрамов В.В. Історія туризму: підручник / В.В. Абрамов, М.В. Тонокошкур. — Харків: ХНАМГ, 2010. — 294 с.
2. Бараш Ю.С. Розвиток залізничного туризму в Україні / Ю.С. Бараш, А.О. Кравченко, О.С. Яснецов // Зб. наук. пр. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна "Проблеми економіки трансп.". — Дніпропетровськ, 2014. — Вип. 8. — С. 7—11.
3. Гуляев В.Г. Організація туристичних перевозок / В.Г. Гуляев. — Москва: Фінанси і статистика. — 2001. — 512 с.
4. Дем'янчук О. Туристична галузь [області] — мішок для наповнення бюджету / О. Дем'янчук // Вісті Рівненщини. — 2009. — № 39/24 верес. — С. 7.
5. Марценюк Л.В. Напрямки розвитку внутрішнього туризму в Україні // Наука та прогрес транспорту Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. — № 6 (54) 2014. — С. 41—52.
6. Марценюк Л.В. Основні засади розвитку транспортного туризму в Україні / Л.В. Марценюк // Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. — Д., 2013. — Вип. 47. — С. 24—32.
7. Перспективи розвитку залізничного туризму України на вузькоколійних лініях Закарпаття / В.Г. Кузнецов, П.О. Пшінько, Л.В. Кліменко [та ін.]. — Наука та прогрес трансп. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. — 2015. — № 4 (58). — С. 23—33.

8. Писаревський І.М. Туризм як національний пріоритет: монографія / І.М. Писаревський. — Харків: ХНАМГ, 2010. — 284 с.

9. Стрілець В.І. Організація залізничного туризму в Україні як чинник підвищення прибутковості галузі / В.І. Стрілець, О.Ф. Ялбуган // Зб. наук. пр. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна "Проблеми економіки трансп.". — Дніпропетровськ, 2011. — Вип. 2. — С. 114—117.

10. Чорненська Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. — К.: Атіка, 2006. — 264 с.

References:

1. Abramov, V. (2010), Istoriia turyzmu [History of tourism], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.
2. Barash, Ju. (2014), "Development of railway tourism in Ukraine", Visn. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana "Problemy ekonomiky transp.", vol. 8, pp. 7—11.
3. Ghuljajev, V. (2001), Orhanizatsiia turystychnykh perevozok [Organization of tourist traffic], Finansy i statistyka, Moscow, Russia.
4. Dem'ianchuk, O. (2009), "Tourist industry of the region — a means to supplement the budget", Visti Rivnenshchyny, vol. 24, pp. 7.
5. Martseniuk, L. (2014), "Types of domestic tourism in Ukraine", Visn. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana, vol. 54, pp. 41—52.
6. Martseniuk, L. (2013), "Main directions of development of tourism in Ukraine Transport", Visn. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana, vol. 47, pp. 24—32.
7. Pshinjko, O. (2015), "Prospects for railway tourism in Ukraine Transcarpathian narrow-gauge lines", Visn. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana, vol. 58, pp. 23—33.
8. Pysarevsjkyj, I. (2010), Turyzm iak natsional'nyj priorytet [Tourism as National Priority], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.
9. Strilecj, V. (2011) "Development of railway tourism in Ukraine as a factor in increasing the profitability of the industry", Visn. Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana "Problemy ekonomiky transp.", vol. 2, pp. 114—117.
10. Chornenjska, N. (2006), Orhanizatsiia turystychnoi indusrii [The organization of tourism industry], Atika, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2016 р.

*В. М. Харабара,
к. е. н., доцент, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

*V. Kharabara,
Ph.D., Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE

Проаналізовано особливості функціонування валютного ринку України, досліджено динаміку з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Розкрито наслідки фінансової кризи в Україні. Виявлено недоліки її функціонування в Україні. Розкрито основні тенденції національного валютного ринку України.

Analyzed the peculiarities of functioning of the foreign exchange market of Ukraine, studied the dynamics taking into account the influence of the external environment. Revealed consequences of the financial crisis in Ukraine. The deficiencies of its functioning in Ukraine. Main trends in national currency encourage.

Ключові слова: валютний ринок, валютні операції, світові гроші, валютний контроль, валютна політика, валютне регулювання, національний банк.

Key words: currency market, currency operations, world money, currency control, currency politics, currency adjusting, national bank.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Валютне регулювання займає провідне місце в економічній політиці держави. В залежності від мети валютне регулювання може стимулювати або стримувати економічний розвиток та впливати на стан окремих секторів, галузей та підприємств. Водночас у сучасному світі значного розвитку набули інтеграційні процеси. Такі процеси підвищують роль валютного регулювання на національному та міжнародному рівні. Створення дієвої системи валютного регулювання України не можливе без глибокого вивчення теоретичних аспектів та досвіду інших держав. Саме такий підхід дозволить розробити оптимальний режим валютного регулювання. Тому, необхідність удосконалення чинної системи валютного регулювання в Україні, як однієї з обов'язкових умов забезпечення сталого економічного зростання, є актуальною науковою проблемою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання системи валютного регулювання в Україні, особливостей адаптації досвіду, проведення відповідних реформ, потребують узагальнення та розвитку теоретичних та практичних підходів. Відомими авторами даних досліджень є: Брайан Р.С., Браун С., Булатов А.С., Долан Е.Дж., Елайбер Р.З., Ікенгрін Б., Кемпбелл К.Д., Кемпбелл Р.Дж., Красавіна А.М., Ліндерт І.Х., Ломакін В.К., Мейєр Г.М., Менкью Н.Г., Пейбро М., Платонова І.Н., Фрідмен М. Щодо вітчизняних економістів, у роботах яких висвітлюються питання валютного регулювання, є: Галь В.М., Гальчинський А.І., Гребеній Н.І., Дробязко А.І., Михайличенко С.Ю., Науменкова С.В., Петрик О.І., Плотніков О.В., Юрчишин В.В., Ющенко В.А.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є висвітлення результатів дослідження в частині аналізу підходів та проблем оцінки ефективності валютного регулювання та валютної політики в Україні.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим поняттям в системі валютного регулювання є валютний ринок. По відношенню до якого здійснюється значна частина заходів держави: його інституціональне оформлення, регулювання порядку проведення розрахунків, руху валютних цінностей. Саме на ньому відбувається узгодження інтересів продавців та покупців валютних цінностей.

Учасниками валютного ринку є різні групи економічних суб'єктів, кожна з яких прагне здобути максимальний прибуток. Характерним для сучасного валютного ринку є наявність широкого кола регулюючих інституцій, до яких належать: відповідні державні органи; система міжнародних фінансових організацій, угруповань і угод, діючих на міждержавній основі, а також система страхування від валютного ризику. Хоча в сучасних умовах роль держави у валютному регулюванні зростає, державне регулювання не повинно підміняти ринкові саморегулятори, а має лише доповнювати та коригувати відповідним чином їх дію.

Тому валютний ринок України відрізняється високим рівнем урегульованості всіх найважливіших сегментів.

Використання валютних обмежень як форми валютного регулювання в Україні було і залишається найбільш широким. У різні періоди часу вони застосовувалися як за поточними, так і за фінансовими операціями платіжного балансу в залежності від тенденцій, які переважали в економіці країни. В основному, валютні обмеження використовувалися в Україні за для недопущення відпливу капіталів, та з метою регулювання попиту і пропозиції на внутрішньому валютному ринку [1].

Застосування валютних обмежень є досить оперативним інструментом валютного регулювання. Вони можуть досить швидко встановлюватися та зніматися в залежності від ситуації на внутрішньому валютному ринку країни. Значна дестабілізація валютного ринку України, яка сталася внаслідок дії фінансової кризи, різке скорочення пропозиції іноземної валюти призвело до встановлення валютних обмежень антикризової направленості. Для стримання та мінімізації негативного впливу фінансової кризи на економічний розвиток країни, Національним банком України було запроваджено низку заходів у сфері валютно — курсової політики. Зокрема, в умовах стрімкого зростання попиту на іноземну валюту, регулятор застосував адміністративні обмеження на операції з нею. Як і сприяли зниженню спекулятивного тиску на гривню та протидіяли посиленню девальваційного тренду.

Наприклад, були встановлені жорсткі обмеження на курс продажу долара США на готівковому ринку. Посилені вимоги до заявок уповноважених банків на купівлю іноземної валюти. Запроваджені обмеження на операції банківських установ з цією валютою.

У 2013 році динаміка попиту та пропозиції на іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України була різноспрямованою. Упродовж більшої частини року спостерігалася сталя перевищення обсягів надходжень іноземної валюти від нерезидентів над переказами на їхню користь. Наприкінці 2013 року відбулося сезонне збільшення попиту на іноземну валюту, посилене негативними ринковими очікуваннями внаслідок дії внутрішніх суспільно-політичних чинників. У цілому в 2013 році чиста пропозиція безготівкової іноземної валюти становила 1,6 млрд дол. США,

тоді як у 2012 році чистий попит на валюту становив 7,8 млрд дол. США. Середньоденний обсяг операцій з іноземною валютою підвищився в 2013 році на 17,1 % завдяки збільшенню як валютного попиту (на 14,9%), так і пропозиції (на 19,3%). Готівковий валютний ринок в 2013 році порівняно з попереднім роком був більш збалансованим. Так, середньоденний обсяг операцій з іноземною валютою на ньому зменшився на 11,8 %. При цьому попит з боку населення на іноземну готівку знизився на 23,9 %, а пропозиція збільшилась на 8,4%. Динаміка показників готівкового валютного ринку впродовж 2013 року була різноспрямованою. Після помірного домінування валютного попиту над пропозицією на початку року, в квітні — травні 2013 року сформувалася чиста пропозиція готівкової валюти (вперше з травня 2009 року). Починаючи з серпня 2013 року, чистий попит на валюту відновився. В останні місяці року на тлі суспільного напруження він підвищився. Утім, його обсяг залишився значно меншим, ніж у відповідному періоді 2012 року. Обмінний курс гривні до долара США в 2013 році коливався в більш широкому діапазоні, ніж у 2012 році. Упродовж січня — серпня 2013 року спостерігалася тенденція до помірного послаблення курсу гривні відносно долара США. Восени в умовах сезонного підвищення валютного попиту, посиленого невизначеностями та негативними ринковими очікуваннями на фоні політичних подій у державі, зниження обмінного курсу прискорилося. Це спричинило розширення діапазону курсових коливань національної грошової одиниці [3, 4, 7].

У 2013 році Національним банком застосовувалися валютні інтервенції з метою впливу на обмінний курс гривні до іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні. Разом з тим частка участі Національного банку на міжбанківському валютному ринку України була незначною — 0,9 % від загального обсягу операцій на ньому, тоді як у 2012 році вона становила 3,1 %. У січні — квітні 2013 року Національний банк здійснював на міжбанківському валютному ринку України операції як з продажу, так і з купівлі іноземної валюти, у травні — червні — лише купував іноземну валюту, а в липні — серпні — операції на міжбанківському валютному ринку України взагалі не здійснював. У вересні — грудні 2013 року, враховуючи збільшення курсової волатильності гривні, Національний банк проводив інтервенції лише з продажу іноземної валюти.

Динаміка показників міжбанківського валютного ринку в січні — вересні 2014 року була нерівномірною та формувалась під впливом негативних ринкових очікувань, що позначилося на збільшенні курсової волатильності гривні. У зв'язку з цим у січні — березні 2014, травні 2014 року, серпні та вересні 2014 року на міжбанківському валютному ринку за операціями з безготівковою іноземною валютою спостерігалася чиста її купівля, обсяг якої становив майже 6,2 млрд дол. США. А в квітні, червні та липні 2014 року продаж безготівкової іноземної валюти перевищив її купівлю на 0,6 млрд дол. США. Міжбанківський курс гривні на валютному ринку коливався в обидва боки, як в сторону зростання, так і зниження. Фактично, протягом липня — вересня 2014 року, попри триваючу нестабільність у східних областях України та на тлі продовження військового конфлікту на сході України, спаду виробництва та погіршення ринкових очікувань на валютному ринку, на міжбанківському валютному ринку України попит на іноземну валюту переважав над її пропозицією. За таких умов Національний банк збільшив свою присутність на міжбанківському валютному ринку, застосовуючи наявні в нього механізми та інструменти валютної стабілізації.

Національний банк здійснював на міжбанківському валютному ринку інтервенції як з купівлі, так і з продажу іноземної валюти, підтримуючи обмінний курс гривні

та впливаючи на очікування суб'єктів ринку та населення. Однак гривня тільки за серпень 2014 року знецінилася за операціями з безготівковим долларом США на 12,5 %, а за операціями з продажу населенню готівкового долара США на 11,4 %. На стан валютного ринку України в 2014 році вплинуло:

— зменшення надходжень іноземної валюти в країну (експортна виручка, кредити від нерезидентів, інвестиційні надходження);

— збільшення обсягу операцій на безготівковому міжбанківському валютному ринку;

— збільшення попиту на безготівкову та готівкову іноземну валюту, водночас при зменшенні її пропозиції;

— зменшення обсягу операцій та готівковому валютному ринку [9; 11].

Метою інтервенції Національного банку в 2014 році були вплив на курсову динаміку гривні, збільшення міжнародних резервів та підтримка розрахунків НАК "Нафтогаз України" за імпортований природний газ. Також Національний банк у вересні 2014 року повернувся до використання такої форми інтервенцій як валютні аукціони. Під час їх проведення у вересні 2014 Національним банком було продано 305,4 млн дол. США. Крім того, за його безпосередньої участі було забезпечено виконання попереднього заходу для отримання чергового траншу кредиту від МВФ за програмою "Стенд-бай" щодо резервування 3,1 млрд дол. США на окремому рахунку НАК "Нафтогаз України" з обмеженим доступом, відкритому в Національному банку. Чистий попит на готівкову іноземну валюту з боку населення в I кварталі 2014 року становив 1,8 млрд дол. США, змінившись у II кварталі 2014 на чисту її пропозицію — майже 0,5 млрд дол. США. У липні — вересні 2014 спостерігалось відновлення чистого попиту на валютну готівку (0,7 млрд дол. США) [6; 10; 11].

ВИСНОВКИ

Аналіз застосування в Україні різних форм валютного регулювання та сучасного стану валютного ринку України за 2013 — 2014 роки дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, найбільше на розвиток внутрішнього валютного ринку вплинули: обсяги торгівлі іноземною валютою, рух капіталів, курс національної грошової одиниці, а також стан зовнішньої торгівлі України.

По-друге, девальвації та валютні інтервенції що здійснювались, як правило, після значного погіршення ситуації на внутрішньому валютному ринку, з метою недопущення різких курсових коливань. Суттєвого впливу на стан зовнішньої торгівлі або рух капіталів ці заходи не мали, отже, ефективність їх застосування була невисокою.

По-третє, проведення державою активної дисконтної політики в галузі валютного регулювання було неможливим. Значною мірою це пов'язано з тим, що суттєву перешкоду на шляху іноземних капіталів в Україну складала нестабільність національної економіки. Разом з тим, першочергового вирішення вимагали внутрішньогосподарські проблеми з питання розвитку національного виробництва, виходу економіки з кризової ситуації, припинення економічного спаду тощо.

Література:

1. Баранецький І. Світова фінансова криза: перші результати та уроки для України / І. Баранецький // Зовнішні справи. — 2008. — № 12. — С. 27—30.
2. Береславська О. Дисбаланси валютного ринку України / О. Береславська // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 3. — С. 3—9.
3. Береславська О. Курсоутворення гривні в контексті змін у світовій валютній системі / О. Береславська // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 3. — С. 10—16.

4. Береславська О. Стабільність гривні: об'єктивна реальність чи вимушена необхідність? / О. Береславська // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 3. — С. 6—11.

5. Гроші та кредит: навч. посібник / [за ред. д-ра ек. наук, проф. М.І. Крупки]. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2010. — 368 с.

6. Кораблін С.О. Валютний курс і зовнішня торгівля: теоретичні й емпіричні аспекти взаємозв'язку / С.О. Кораблін // Фінанси України. — 2009. — № 3. — С. 66—76.

7. Смовженко Т., Багратян Г., Кравченко І. Макроекономічна політика України в 2014—2019 рр.: банківська і фінансова сфери // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 10. — С. 20—24.

8. Річний звіт Національного банку України 2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

9. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

10. Павлова О. Сучасний стан валютного ринку України та проблеми його функціонування / Ефективна економіка. — 2013. — № 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2046>

11. Щербакова О. Підсумки реалізації грошово — кредитної політики у 2013 році / О. Щербакова // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 4. — С. 6—9.

12. Якимчук Ю.Ю. Сучасний стан та проблеми розвитку валютного ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.libfor.com/index.php?newsid=214>

References:

1. Baranetskyi, I. (2008), "The global financial crisis: first results and lessons for Ukraine", *Zovnishni spravy*, vol. 12, pp. 27—30.
2. Bereslavska, O. (2014), "Imbalance currency market of Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 3, pp. 3—9.
3. Bereslavska, O. (2014), "Hryvnia exchange rate in the context of changes in the global monetary system", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 3, pp. 10—16.
4. Bereslavska, O. (2012), "The stability of the hryvnia, the objective reality of forced or necessity?", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 3, pp. 6—11.
5. Krupka, M.I. (2010), *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*, Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
6. Korablin, S.O. (2009), "The exchange rate and foreign trade: theoretical and empirical aspects of the relationship", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 66—76.
7. Smovzhenko, T. Bahratian, H. and Kravchenko, I. (2014), "Macroeconomic policy Ukrainy in 2014—2019 years: Banking and finance", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 10, pp. 20—24.
8. National Bank of Ukraine (2013), "The annual report of the National Bank Ukrainy 2013", [Online], available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 04 Feb 2016).
9. National Bank of Ukraine (2015), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 04 Feb 2016).
10. Pavlova, O. (2013), "The current state of the currency market Ukrainy and problems of its functioning", *Efektivna ekonomika*, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2046> (Accessed 04 Feb 2016).
11. Shcherbakova, O. (2014), "Results Implementation of monetary — credit covered politics in 2013", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 4, pp. 6—9.
12. Iakymchuk, Yu.Yu. (2013), "The current state and problems of the foreign exchange market Ukraine", [Online], available at: <http://www.libfor.com/index.php?newsid=2141> (Accessed 04 Feb 2016).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2016 р.

I. I. Doronina,

к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

Н. С. Криштоф,

*к. держ. упр., доцент кафедри управління національним господарством та економічної політики
Національної академії державного управління при Президентові України*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

I. Doronina,

PhD, Associate Professor of dep. international finance

SHEI "Vadym Hetman Kyiv National Economic University", Kyiv

N. Kryshstof,

PhD, Associate Professor of dep. management national Economy

and economic policy National academy of public administration, the President of Ukraine, Kyiv

MODERNISATION OF TAX SYSTEM IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Стаття присвячена проблемам реформування податкової системи. Досліджено практичні аспекти податкової реформи в Україні. Розроблено рекомендації відносно їх подальшого проведення з врахуванням сучасних тенденцій і європейської інтеграції розвитку країни. У статті розкрито практичні положення розвитку податкової політики України. Охарактеризовано принципи побудови податкової системи держави. Досліджено основні економічні інструменти реалізації податкової політики та обґрунтовано необхідність їх зміни. Проаналізовано особливості податкової системи в умовах європейської інтеграції. Виявлено тенденції розвитку податкової системи. Визначено пріоритетні напрями розвитку податкової політики в умовах європейської інтеграції.

The article deals with problems in reforming the tax system. Practical aspects of tax reform in Ukraine are explored. The recommendations regarding their future conduct concerning current trends and European integration of the country are provided. The article exposes practical provisions in developing the tax policy of Ukraine. Principles of tax system of the state have been exposed. The basic economic instruments of tax policy conduct are investigated as well as the necessity of their change reasoned. Tax system features have been analyzed in terms of European integration. Tendencies of tax system have been detected. The priority directions of tax policy development in terms of European integration have been identified.

*Ключові слова: податкова система, податки, оподаткування, реформування, бюджет, економіка.
Key words: tax system, taxes, taxation, reform, budget, economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для інтеграції України у світову економічну систему необхідним є створення міцного економічного підґрунтя. А оскільки забезпечувати державу необхідними фінансовими ресурсами покликана податкова система, її модернізація є вкрай важливою в сучасних умовах, що характеризуються низкою суттєвих протиріч і викликів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

У Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" зазначається, що мета податкової реформи — "побудова податкової системи, яка є простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів" [8]. Зрозуміло, що досягти такої амбітної мети в нинішній ситуації — складне завдання, від виконання якого, без перебільшення, великою мірою залежить майбутнє держави. Адже в умовах глибокого розбалансування системи державних фінансів слід збільшувати доходи бюджету, і, водночас, для стимулювання швидкого відновлення економіки потрібно створити сприятливий фіскальний простір для бізнесу та інвестицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність окресленої проблематики зумовлює увагу до неї представників як наукової спільноти, так і експертного середовища. Питанням оподаткування присвячено ряд публікацій таких фахівців, як З. Варналій, Д. Ляпін, К. Ляпіна. Проблеми, пов'язані з функціонуванням податкової системи, формуванням та реалізацією державної політики у цій сфері висвітлюються в працях таких відомих в Україні вчених, як А. Федосов, В. Опарін, Ю. Козак, Т. Савченко, А. Ластовецький та інші. Не можна оминати увагою також роботи закордонних дослідників; цікавою, зокрема, є книга Андерса Ослунда "Україна: Що пішло не так і як це виправити".

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри наявність серйозних напрацювань науковців і практиків у царині оподаткування, на даний час далеко не всі нагальні питання отримали належне висвітлення. Так, потребує ґрунтовного аналізу стан справ у податковій системі України та її реформаторські ініціативи в аспекті євроінтеграційних процесів та структурних зрушень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування необхідності модернізації податкової системи України як передумови забезпечення стійкого економічного зростання економіки держави з одночасним збільшенням сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податкова система в Україні характеризується такими негативними рисами: складна система адміністрування; корупція в податкових органах; високий рівень податкового навантаження.

При формуванні Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" експертами Реанімаційного пакету реформ був доопрацьований розділ "Податки", частково пропозиції експертів Реанімаційного пакету реформ було реалізовано у низці вже прийнятих законів, зокрема № 71-19 від 28.12.2014, Закон України 77-19 від 28.12.2014 р., № 219-19 від 02.03.2015 р., № 655-19 від 17.07.2015 р. Стан їх виконання такий:

1. Зменшення кількості податків до дев'яти. Виконано частково, більшість податків об'єднані штучно, залишені два збори, введені додаткові податки (військовий збір).

2. Забезпечення скорочення витрат часу та коштів платників податків на нарахування та сплату податків шляхом скорочення кількості та обсягів податкової звітності, розширення можливостей безперешкодного дистанційного звітування та сплати податків (електронні сервіси).

3. Забезпечення прозорості та передбачуваності податкової системи. Реалізовано в частині передачі консультацій Міністерству фінансів та створення публічної бази податкових консультацій.

4. Забезпечення відповідності процедур контролю за трансфертним ціноутворенням у відповідності до принципів ОЕСР.

5. Відмова від каральної моделі податкового контролю. Реалізований податковий компроміс, скасування штрафних санкцій у разі сплати за податковим повідомленням рішенням, спрощена система адміністрування РРО, не реалізована персональна відповідальність посадових осіб контролюючих органів.

6. Зменшення фіскального навантаження на фонд оплати праці, зокрема розміру єдиного соціального внеску з застосуванням запобіжника у вигляді обов'язкового збереження розміру нарахувань та відрахувань з ФОП протягом року та поступовий перерозподіл фіскального навантаження на ФОП між роботодавцем та найманою особою. Виконано.

7. Модернізація податку на прибуток — розрахунок об'єкта оподаткування податком на прибуток виходячи із сформованого згідно з МСФО або П(С)БО фінансового результату у фінансовій звітності. Виконано.

8. Реформа податку на додану вартість (Закон України № 71-19 від 28.12.2014 р.). Реалізовано в частині реформування системи адміністрування податкових накладних, не реалізовано в частині своєчасного і повного відшкодування [3].

На нашу думку, основним недоліком чинної податкової системи є її спрямованість на подолання дефіциту бюджету шляхом вилучення доходів господарюючих суб'єктів. Відсутність чіткого взаємозв'язку податкової системи з розвитком економіки і діяльністю її суб'єктів призвело до того, що податкова система розвивається відірвано від розвитку безпосередніх суб'єктів оподаткування. Підприємства зацікавлені показати мінімальний прибуток, щоб уникнути надмірного податкового тиску. Певна річ, позитивним напрямом податкової реформи стало зниження ставок податків. Однак одночасне зниження ставок податку на прибуток підприємств та ПДВ (до кінцевих значень) призведе до значного падіння доходів державного бюджету на 2,8 % від ВВП або майже 10% його загальних доходів. У Податковому кодексі не обумовлено компенсаційні джерела, які дозволили б покрити втрату доходів. Крім того, не

оприлюднено, за рахунок стримування яких статей видатків бюджету будуть компенсуватися зрушення дохідної бази від зменшення ставок податків. Сумнівним з точки зору доцільності та ефективності є також положення стосовно зниження ставки ПДВ. Даний податок є одним з непрямих податків, тому фактичним суб'єктом оподаткування є кінцевий споживач, а не підприємство, що його сплачує. Зниження ставки ПДВ в умовах гострого дефіциту ресурсів не є оптимальним з точки зору економічної ефективності. На наш погляд, необхідно зосередитися на зниженні ставки податку на прибуток і лише за наявності ресурсів переходити до зниження ставки ПДВ, але в довгостроковій перспективі.

Ефективність ставки залежить від того, як визнається обсяг валових витрат бізнесу: чим більші валові витрати, тим менший прибуток декларують підприємства і, відповідно, менше сплачують податку [12].

Вважаємо, що основним завданням модернізації податкової системи як однієї з найважливіших умов функціонування ефективної податкової системи загалом є: значне зниження і вирівнювання податкового тягаря; спрощення системи оподаткування; посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва; мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства.

Актуальними також є питання формування цілісної законодавчої бази з питань оподаткування, гармонізованої із законодавством ЄС та зміцнення позицій українського підприємництва в міжнародній конкурентній боротьбі. І тут не обійтися без аналізу та використання зарубіжного досвіду щодо змін у фіскальній політиці. В Італії, наприклад, запроваджується податок на банки й мінімальні ціни на сигарети. Португалія на 2,5 % підвищує ставку податку на прибуток підприємств, на 1 % — ПДВ, на 1,5 % — податку з доходів фізичних осіб. У Великій Британії ставка ПДВ підвищується з 15 до 20 %, податку на приріст капітальної вартості з 18 до 28 %. Крім того, у багатьох країнах доходи державного бюджету поповнюються за рахунок приватизації, тобто в частині логіки боротьби із кризою в Європі, на відміну від України, збільшиться податкове навантаження і зменшиться соціальний захист, тривають пошуки дохідно-витратного балансу фінансового стану держав. Характерно, що Україна за світовими рейтингами перебуває на доволі низьких позиціях саме щодо податкового законодавства не через податковий тиск, який є нижчим, ніж у багатьох країнах Європи, а через те, що для сплати податків потрібно витратити набагато більше часу, опрацювати набагато більше документів ніж у європейських країнах [12].

Згідно з дослідженнями, проведеними Міжнародною фінансовою корпорацією та Світовим банком наша держава займає у 2016 році 83 місце з-поміж усіх країн світу за легкістю ведення бізнесу (189 у рейтингу "Doing Business 2015"). Отже, частина реформ з дерегуляції дали результат. Рейтинг розраховувався за суворими індикаторами. Так, за легкістю започаткування бізнесу Україна піднялася на 30-те місце у світі. Уряд спростив умови для малого бізнесу. У рейтингу щодо захисту інвесторів у 2015 р. Україна зайняла 88 місце Серйозними загрозами для інвестора все ще залишаються: корупція, низька правова культура суспільства (готовність обійти встановлені правила), низька якість державного управління (технічне забезпечення, якість роботи чиновників), неефективна судова система [11].

Модернізація чинної податкової системи повинна відбуватися у напрямі створення сприятливих податкових умов для українських товаровиробників, стимулювання вкладення коштів у інвестиційні програми. Виконання цих та інших завдань приведе до успішного досягнення поставленої мети реформування податкової системи держави і, як наслідок, економічного зростання загалом.

У своїх дослідженнях автор книги "Україна: Що пішло не так і як це виправити" Андерс Осунд акцентує увагу на тому, що у структурі державних доходів Украї-

ни домінують два податки: "єдиний соціальний внесок", або 41% податок з фонду заробітної плати, що приносить 14% ВВП. В Європейському Союзі середня ставка відповідного податку становить 36% від заробітної плати, а в США — 15%. Та надходження від податку на додану вартість (ПДВ) разом з акцизними податками складають 14% ВВП. Майже фіксований податок на доходи фізичних осіб приносить 5% ВВП, а податок на прибуток підприємств — 4% ВВП. Податкові надходження від ЗЕД приносять майже 1% ВВП. Неподаткові надходження, в основному, розподіл дивідендів у державних компаніях і доходи від приватизації, додають 5,5% ВВП.

Цілі податкової реформи в Україні досить очевидні. У першу чергу, це наповнення бюджету — зібрати доходи, що приблизно дорівнюють витратам. По-друге, необхідно спростити і декриміналізувати податкову систему, тому варто зменшити кількість податків і повернути їх адміністрування в правове поле. По-третє, уніфікувати різні податкові ставки, зокрема, знизити нарахування на заробітну плату. В результаті, платники податків будуть витрачати значно менше часу і зусиль на здійснення податкових платежів та на перевірки. Загальна тенденція в оподаткуванні повинна сприяти переходу оподаткування від виробництва до споживання.

Найбільша і найважливіша зміна полягає в зниженні податку на заробітну плату або "єдиного соціального внеску" з 41% до 20% від фонду заробітної плати. Ставка цього податку висока, і була основною причиною низького рівня офіційного працевлаштування та масштабної тіньової економіки. Таке зменшення "виведе" людей з тіньової економіки.

Десять років тому Україна ввела єдиний прибутковий податок у розмірі 15%. Цілком розумним буде повернення до єдиної ставки ПДФО, але для забезпечення достатнього рівня надходжень в казну, вона має становити 20% від доходу. Майже половина посткомуністичних країн застосовує єдину ставку ПДФО, і Україні, як одній з корумпованих країн, також потрібна єдина ставка. Розроблений в 2010 році Податковий кодекс узаконив поступове зниження ставки на прибуток. Небагатьом країнам вдалося зібрати таку велику частку ВВП від надходжень податків на прибуток підприємств, як Україні, а саме 4% від ВВП в 2013 році, тоді як країни ЄС в середньому збирають 2,5% від ВВП. І це за умови, що великі приватні українські компанії, як правило, намагаються мінімізувати свої податки на прибуток через трансферне ціноутворення в офшорних зонах та податкових ямах. Такі чималі доходи бюджету від податку на прибуток в Україні вказують на дійсно жорсткі процедури збору податку, що істотно перешкоджають розвитку підприємництва. Тим не менш, було б несправедливо оподатковувати заробітну плату більше, ніж прибуток підприємств.

Щодо податку на додану вартість (ПДВ) то створюється загальне враження, що його сплата пов'язана з масовими ухиленнями. Тим не менш, Україна може похизуватись суттєвими надходженнями від ПДВ. Тоді як середній показник надходжень від ПДВ в країнах ЄС становить 7% ВВП, Україна збирає 10% ВВП, тому реальної альтернативи ПДВ не існує, український уряд це розуміє і, отже, зосереджується на покращенні адміністрування ПДВ.

Сільське господарство України зараз користується набагато більш м'яким режимом оподаткування, що, природно, викликало чимало запитань з боку МВФ. Усі сільськогосподарські підприємства, незалежно від розміру, сплачують земельний податок до 1% від оціночної вартості земельних ділянок, але зазвичай сплачувалась мінімальна ставка цього податку. Для мільйонів бідних сільськогосподарських виробників в Україні це мало сенс, тому що у них є невелика земельна ділянка, і у важкі часи вони живуть за рахунок натурального господарства. Якщо ж говорити про великі українські агрохолдинги, які володіють земельними ділянками до 500,000 га, — це інша справа. Дуже часто це великі інтегровані компанії з несільськогосподарськими підприємствами, але виходить так, що вони сплачують дуже низь-

ку ставку сільськогосподарського податку на всю свою діяльність, і, більше того, звільнені від сплати ПДВ. Вони повинні перейти на систему стандартного оподаткування з повним веденням бухгалтерського обліку [7].

У суспільстві є розуміння необхідності провести податкову реформу, яка сформує конкурентні умови для розвитку бізнесу, зупинить катастрофічне падіння економіки та стане справжнім поштовхом для виходу України з кризи. Так, у законопроекті № 3357, (так званий проект Н. Южаніної), розробленому групою народних депутатів, експертів та науковців, закладені прогресивні зміни, які, здебільшого, спрямовані на нормалізацію взаємовідносин між підприємством і фіскальними органами, покращення адміністрування податків, впровадження прогресивних форм оподаткування. У законопроекті враховані пропозиції щодо:

- переходу до оподаткування розподіленого прибутку, що знизить рівень втручання податкових органів в діяльність підприємств, покращить інвестиційну привабливість України та надасть додатковий фінансовий ресурс для економічного зростання;

- суттєвого зниження фіскального навантаження на заробітну плату, що є вагомим економічним аргументом для детінізації заробітних плат;

- скасування підстави для корупційних можливостей; введення публічного реєстру заявок на відшкодування ПДВ, та відшкодування ПДВ виключно в порядку черговості їх подання та позиції в реєстрі; введення автоматичного відшкодування ПДВ для всіх платників податків; запровадження електронного кабінету платника податків; позбавлення районних відділів ДФС контролюючих функцій, перетворення їх на сервісні центри; ліквідації податкової міліції.

Важливо прибрати з податкової системи корупційні складові. Основою боротьби з корупцією є прозорість і відкритість. Тож необхідно забезпечити повноцінне функціонування Електронного кабінету платника податків, скасувати плани штрафів за порушення податкового законодавства. Зменшити адміністративно-корупційне навантаження на бізнес через ліквідацію дискреції при адмініструванні податків, існування якої є більшою перешкодою для бізнесу, аніж високе податкове навантаження. Перебудова роботи Державної фіскальної служби України передбачає суттєві зміни, використовуючи аналітичні механізми контролю, що дозволить зробити важливий крок в бік відновлення довіри між громадянами та Урядом в Україні, що, в свою чергу, дасть підстави сподіватися на детінізацію української економіки [10].

Долати фіскальний розрив, що виникне при впровадженні запропонованої податкової реформи, Уряд повинен, в першу чергу, через зниження бюджетних видатків, які на сьогодні є непомірно високими для країни (рівень перерозподілу ВВП через публічні фінанси досягає більше ніж 50%). Статистичні показники свідчать, що бюджетні видатки на сьогоднішній день є непомірно високими для економіки, а подальше збільшення фіскального навантаження ставить під загрозу існування держави України. Необхідно здійснити заходи, щоб скоротити перерозподіл ВВП через публічні фінанси до 35—37%.

Щодо надходжень, пропонується частково компенсувати можливі втрати за рахунок збільшення та удосконалення оподаткування майна підприємств, ці заходи дозволять провести податкову реформу, не порушуючи макроекономічний баланс. Досягнення порозуміння на базі поєднання лібералізації податкової системи з фіскальною відповідальністю забезпечить збалансованість Державного бюджету.

Сучасний стан макроекономічних показників України свідчить про глибоку кризу: падіння реального ВВП, скорочення обсягів зовнішньоекономічної діяльності, падіння обсягів роздрібною реалізації та зменшення реальних заробітних плат населення України (у більшості громадян розмір їх доходів не забезпечує реальний прожитковий мінімум).

Першочерговими завданнями, які мають бути вирішені податковою реформою, є створення сприятливих умов для розвитку економіки через радикальне змен-

шення можливостей для корупції, суттєве зменшення податкового тиску, відновлення довіри між державою і бізнесом.

Головною загрозою представленої Концепції є незбалансованість доходів та видатків бюджету. З метою балансування цих показників необхідно:

- вирішити питання трирічного бюджетування;
- проаналізувати позицію про те, що непрямі податки в українських умовах є більш ефективним та менш шкідливим видом оподаткування, ніж прямі (тому зниження ставки ПДВ до 15% є недоцільним заходом);
- винести на окреме експертне обговорення пропозиції щодо перерозподілення податкового навантаження на користь податку на майно (включаючи землю), що може компенсувати близько 25% від прогнозованого дисбалансу [13].

Як відомо, Міністерство фінансів України представило компромісний варіант податкової реформи. Виходячи з принципу відповідальності, у початковому варіанті реформи Мінфін пропонував встановлення лінійної ставки для чотирьох ключових податків на рівні 20%. Така пропозиція була зумовлена реалістичним розумінням можливостей країни швидко зменшити видатки. Водночас за результатами тривалих обговорень проекту знайшли порозуміння щодо потреби та можливості зменшувати видатки країни. З метою зменшення податкового навантаження запропоновано зниження ставок податків протягом кількох років:

— Знизити ставку ЄСВ з поточних близько 41% до 20% вже у 2016 році. Фізичні особи будуть сплачувати 0% ЄСВ замість нинішніх 3,6%.

— У 2016 році встановити ставки ПДФО та податку на прибуток на рівні 18%. Таким чином, доходи підприємств та фізичних осіб будуть оподатковуватися однаково.

— У 2017 році знизити ставки ПДФО та податку на прибуток до 17%.

— З 2018 році скасувати ЄСВ та встановити єдиний податок на зарплату на рівні 20%. Для забезпечення найменш захищених громадян, Мінфін пропонує лишити мінімальну соціальну пільгу в розмірі 0,5 мінімальних зарплат та розширити сферу її застосування, збільшивши поріг зарплати для отримання пільги. Це дозволить створити одне з найменших податкових навантажень на зарплату в країнах ЄС, а 16% громадян користуватимуться мінімальною соціальною пільгою. Запровадження інвестиційного податкового механізму дозволить спрямувати до 50% нарахованої суми податку на прибуток на інвестиції в нове обладнання та нові технології.

Для аграрного сектору Уряд планує запровадити перехідний період для переходу на загальну систему оподаткування та змінити умови спеціального режиму оподаткування. Також запропоновано відновити право на відшкодування податку на додану вартість для усіх експортерів зернових та технічних культур [9].

Прем'єр-міністр України А. Яценюк виокремив чотири принципи податкової політики. Перший — принцип справедливості, який полягає в тому, що той, хто заробляє, повинен отримати свою законно зароблену частину доходу. І бюджет повинен також отримати свою частину доходу від відповідних заробітків. При цьому податки, які сплачені до бюджету, мають прозоро і чесно використовуватися, про що повинен знати кожний український громадянин [1]. Зауважимо, що важко не погодитися з таким твердженням.

Другий принцип — це принцип рівності, який означає, що податки сплачують всі. Система оподаткування рівна для всіх. І жодних виключень в залежності від компанії чи особи, яка володіє цією компанією, не повинно бути.

Третє — це простота. Найкращий спосіб побороти корупцію в податковій системі, зробити так, щоб всі платили податки, — максимально її спростити.

Четвертий принцип — передбачуваність податкової політики. Підприємець повинен знати, які податки встановлені, які податки і коли будуть змінюватися, для того щоб він міг легко прогнозувати свій бізнес. Варто за-

значити, що надання достатнього часу для опрацювання та прийняття виважених рішень забезпечить і підвищення якості документів.

Перший етап податкової реформи дозволив провести бюджетну і податкову децентралізацію. Значна частина податкових повноважень і доходів була віддана на місця. Результатом такої реформи стало те, що доходи місцевих бюджетів збільшилися на 40%. Вдвічі скоротили кількість податків. Частина податків була ліквідована, частина податків була об'єднана. Наблизили один до одного податковий і бухгалтерський облік, що значно спростило сплату і нарахування податків. Запровадили нову систему адміністрування податку на додану вартість. Запроваджена прозора система інформування про відшкодування податку на додану вартість. На сайті Державного казначейства можна побачити кожне підприємство, яке отримало відшкодування податку на додану вартість.

Запроваджено експеримент щодо сплати єдиного соціального внеску — це податок на заробітну платню, адже значна частина заробітних плат в тіні, що пов'язано з надто високим податковим навантаженням на фонд оплати праці. Але тільки 8 тисяч підприємств скористалися можливістю платити менший податок і відповідно отримувати більшу заробітну платню. Це перший крок в податковій реформі — детінізація заробітної платні та зменшення навантаження на фонд оплати праці в цілому.

Другий етап реформування податкової системи — проаналізовано 14 найбільш вдалих економічних податкових моделей у світі. Проведено зустрічі з підприємцями, з громадянським суспільством, з експертами. В результаті чого дійшли до висновку, що Україна повинна в першу чергу орієнтуватися на свої економічні реалії та потреби і повинна створити власну податкову модель, а не рекомендовану.

Важливо усвідомити, що запровадження податків в країні повинно стати предметом суспільного консенсусу. Необхідно вести публічний діалог про нову податкову систему в країні, яка відображатиме інтереси кожного громадянина, кожного підприємця та інтереси України в цілому.

У Державній фіскальній службі 60 тисяч людей перевіряють близько 3 мільйонів суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому тільки 1,5 тисячі підприємств наповнюють державний бюджет на 80%. Тому планується, що Державна фіскальна служба буде скорочена.

З 15 вересня 2015 року запроваджене публічне звітування Державної казначейської служби щодо витрат з державного бюджету. Новаторським є проект "Відкритий бюджет", де кожен громадянин України може отримати інформацію про надходження та видатки як в державному, так і в місцевому бюджеті [1].

Верховна Рада України у 2016 році прийняла Закон № 3688 "Про внесення змін у Податковий кодекс України та деякі законодавчі акти України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень". У ньому прописані такі зміни в частині податку на додану вартість: удосконалення порядку відшкодування ПДВ з бюджету, який забезпечуватиме однакові вимоги та права для всіх платників податку, з урахуванням черговості подання платниками податку заявок на відшкодування ПДВ; запровадження офіційної публікації інформації про відшкодування ПДВ з бюджету у вигляді реєстру з відображенням у ньому даних про платника податку, заявлених до відшкодування з бюджету сум податку та стану їх відшкодування [4].

Щодо акцизів — специфічні ставки акцизного податку на тютюнові вироби, тютюн та промислові заміники тютюну, а також мінімальне акцизне податкове навантаження і сплата акцизного податку з тютюнових виробів збільшуються на 40%, адвалорна ставка залишається без змін. Передбачається збільшити ставки на спирт, спиртові дистилати та спиртові напої по відношенню до чинних на сьогодні — на 50%, на пиво — на 100%, на вина — на 100%. Встановлення ставки акцизного податку на слабоалкогольні напої (вміст спирту від 0,5 до 8%) — на 300% від чинної на сьогодні.

Також документом пропонується встановлення єдиної базової ставки у розмірі 18% (замість двох діючих ставок 15% та 20%); для дивідендів залишається ставка у розмірі 5%; звільнення від оподаткування сум коштів, наданих платнику податку міжнародною фінансовою організацією у зв'язку із здійсненням заходів щодо енергоефективності та енергозбереження; звільнення від оподаткування сум, прощених (анульованих) кредитором за кредитами в іноземній валюті, що отримані на придбання єдиного житла (іпотечні кредити).

Щодо спрощення системи оподаткування, передбачаються наступні зміни: зменшення для платників III групи річного обсягу доходу з 20 млн гривень до 5 млн гривень; збільшення ставок для платників III групи: з 2 до 3% (для платників ПДВ) — та з 4 до 5% (для неплатників ПДВ); підвищення в 1,8 рази ставок єдиного податку для 4 групи платників (сільгосппідприємств); скасування на 2016 рік застосування коефіцієнту індексації нормативної грошової оцінки землі для визначення бази оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи.

Законом встановлюються такі новації щодо акцизного податку: запровадження системи електронного адміністрування реалізації пального: введення акцизної накладної, як обов'язкового електронного документу, який складатиметься при здійсненні всіх операцій з реалізації пального на внутрішньому ринку; унеможливлення випадків реалізації на АЗС не облікованих обсягів пального, з яких не сплачений акцизний податок [4].

Також пропонується внести ряд змін до Закону "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", якими передбачається:

- встановлення єдиної ставки ЄСВ в розмірі 22%;
- підвищення максимальної величини бази нарахування ЄСВ з 17 до 25 мінімальних місячних заробітних плат;
- скасування ЄСВ, що утримується із заробітної плати (доходу) робітників (фізичних осіб) [4], [2].

Варто зазначити, що жоден з проєктів податкової реформи не дає для спрощеної системи оподаткування позитивної відповіді. На жаль, така лібералізація зводиться до того, що погіршуються умови саме для малого підприємництва, а це лібералізацією назвати аж ніяк не можна.

Спрощена система оподаткування запроваджувалася свого часу як тимчасовий захід, але ще не настав час від неї відмовитися. Ця система народилася на початку дев'яностих саме як відповідь на глибоку економічну кризу, як на необхідність громадянам самим заробляти собі на життя дрібним бізнесом. От зараз наша держава проходить такий самий етап. В обох концепціях податкової реформи пропонується верхній поріг доходу, з якого дозволено сплачувати єдиний податок, суттєво знизити. Наталя Ярсько, наприклад, аргументує це тим, що не потрібно давати великому бізнесу можливість платити за спрощеною системою так, як малому. Необхідно переглянути межу доходу до 20 мільйонів. Якщо порахувати середнє навантаження на великий бізнес та на малий бізнес, то великий бізнес в цілому від обсягу реалізації сплачує менше, ніж сьогодні встановлені відсотки для малого бізнесу. Безумовно, межа 20 мільйонів гривень завелика. Статистика така, що кількість суб'єктів, які доходять до межі 20 мільйонів, постійно коливається в межах 2—3%. Але до якої межі її слід зменшувати? Третю категорію знищувати не можна (третя група платників єдиного податку — фізичні особи-підприємці та юридичні особи з обсягом доходу до 20 мільйонів гривень). Ця категорія найбільш стабільна, третя категорія — це, зокрема, і юридичні особи — мікробізнес, який сплачує відсоток від обсягу реалізації. Тим не менше, обидві концепції податкової реформи виходять з ідеї підвищення ставок для середньої категорії або взагалі відмови від третьої категорії. Логіки в цьому немає взагалі. А ось логіка зменшення межі є, але розрахунку — до якої цифри, на даний момент немає. Два чи п'ять мільйонів доходу — це має бути

жорстко обґрунтовано. Підприємці, які мають потенціал для зростання, самі перейдуть на загальну систему оподаткування, про це дуже чітко заявив малий бізнес під час засідання ради підприємців при Кабміні. Спрощена система оподаткування захищає сьогодні той найменший і найбільш вразливий рівень бізнесу, який годує українських громадян. Це не ті власники, які виводять в різні розвинуті країни свої кошти, а саме українці, які тут заробляють свої гроші і залишають їх в Україні, годують сім'ї та навчають тут дітей [5].

Ставки єдиного податку для підприємців з річною виручкою до 1,5 млн грн. не змінювалися з 1998 року, не можна порівнювати 100 грн. та 200 грн. єдиного податку у 1998 році та у 2015 році. Спрощена система працювала 10 років без змін, фізичні особи мали граничний обсяг доходів на рік — до 500 тис. грн., юридичні — до 1 млн грн. З 2011 року обсяг збільшувався та ставки єдиного податку збільшувалися, максимальні ставки були в 2012: 7% з ПДВ або 10% без ПДВ для підприємців з річним оборотом до 20 млн грн. Тому, стало вигідно використовувати спрощену систему, кількість підприємців почала збільшуватися, трудові відносини підмінюються господарськими. В результаті рівень надходження ЄСВ суттєво знизився, а надходження від єдиного податку так і не збільшується. Бізнес відкрито говорить, що використовує єдиний податок для зменшення навантаження на фонд зарплати.

Зниження податкового навантаження на Фонд оплати праці за рахунок введення єдиного податку на зарплату, або за рахунок простого зниження ЄСВ не дасть результату без перегляду спрощеної системи оподаткування, бізнес і надалі залишатиметься в тіні. Зрозуміло, що без касового апарату неможливо перевірити річний оборот будь-якого підприємця. Але спрощена система повинна залишитися для дійсно малих підприємців, які забезпечують себе та свої сім'ї власною працею. Спрощена система має залишатися і бути дієвим інструментом підтримки підприємництва. Водночас оподаткування в рамках спрощеної системи повинно бути переглянуто [10].

Підприємницька ініціатива та ефективна державна політика, яка сприятиме її реалізації — те що врятує українську економіку. Сьогодні, коли економіка України увійшла в економічну депресію, поступово змінюється розуміння малого бізнесу, тож, певна річ, і реформування податкової системи має відповідати сучасним реаліям.

ВИСНОВКИ

Головною метою податкової реформи в Україні є створення передумов для економічного зростання за рахунок вивільнення підприємницького потенціалу та сприяння реалізації конкурентних переваг країни (особливо у частині використання "людського капіталу" для прискореного розвитку інтелектуально-містких галузей), що набуває особливого значення в умовах європейської інтеграції.

На структурному рівні реформа повинна сприяти прискоренню оновлення економіки через пришвидшення процесів зростання нових підприємств і галузей та відмирання старих. Для цього, зокрема, така реформа покликана:

1. Зробити правила гри у сфері оподаткування рівними, прозорими, незалежними.
2. Знизити навантаження на сумнівних платників за рахунок більш рівномірного розподілу податкового тягаря.
3. Дозволити скасувати практику встановлення планів із надходжень.
4. Зменшити сукупні (держави та підприємств) витрати на адміністрування та інші суспільні втрати.
5. Радикально зменшити корупцію у податковій сфері.

Задля проведення успішної податкової реформи, щоб створити належні передумови для виходу України з економічної кризи з одного боку, а з іншого — забезпечити збалансованість державного, місцевих бюджетів та Пенсійного фонду необхідні зміни до Податкового

Таблиця 1. Ставки податків

<i>СТАВКИ</i>	
Податок на прибуток підприємств 18%	
Податок на доходи фізичних осіб 18%	
Єдиний соціальний внесок 22%	
ПДВ 20%	
<i>ПОДАТОК НА ПРИБУТОК</i>	
Базова (основна) ставка: 18% у 2016 році	
База: Розрахована на основі ПСБО, або МСФЗ (для публічних компаній, або за вибором)	
Відмова від сплати щомісячних авансових платежів по податку на прибуток. Запровадження квартального звітного періоду для підприємств з річним доходом більше 20 млн грн.	
<i>ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ</i>	
Заробітна плата Ставки: - 0% - для 0,5 розміру мінімальних місячних заробітних плат (689 грн.); надається для заробітних плат не вище 1 930 грн.; - 18% - до розміру заробітної плати без обмеження	
Розмір податкової соціальної пільги (так звана 100 відсоткова пільга) залишено на постійній основі у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року для всіх працівників, які отримуватимуть заробітну плату у 2016 році не вище 1930 грн. (1378 грн. x 1,4) на місяць.	
Доходи відмінені від заробітної плати, дивіденди від неплатників податку на прибуток – 18%	
Інший дохід: - 5% - дивіденди від платників податку на прибуток; - 18% - інші пасивні доходи, в тому числі проценти по депозитам	
Оподаткування пенсій - 15% від перевищення рівня 3 МЗП (1378x3 = 4134 гривень)	
<i>ЄДИНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ВНЕСОК</i>	
Працівники не платять ЄСВ з заробітної плати та інших доходів Максимальна величина бази нарахування єдиного внеску - максимальна сума доходу застрахованої особи на місяць , що дорівнює двадцяти п'яти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок	
<i>ПОДАТОК НА ДОДАТУ ВАРТІСТЬ</i>	
1. Ставка: а) загальна - 20%; б) експорт - 0%	
2. Фармацевтична продукція - 7%	
3. Запровадження на 2016 рік перехідних умов у застосуванні сільгоспвиробникамиспецирежиму оподаткування, а саме – розподіл нарахованого ПДВ у пропорціях яка залежить від операцій що здійснюють с/г виробники: - при постачанні зернових та технічних культур: 85% - до державного бюджету, 15% - залишається у розпорядженні сільгоспвиробника; - при постачанні великої рогатої худоби та молока 20% - до державного бюджету, 80% - залишається у розпорядженні сільгоспвиробника; - при постачанні інших с/г виробників: 50% - до державного бюджету, 50% - залишається у розпорядженні сільгоспвиробника	
4. Відновлення права на відшкодування ПДВ для усіх експортерів зернових та технічних культур.	
5. Запровадження офіційної публікації 2 реєстрів відшкодування ПДВ з відображенням у ньому даних про платника податку, заявлених до відшкодування з бюджету сум податку та стану їх відшкодування	
<i>АКЦИЗИ</i>	
<i>Підакцизні товари</i>	<i>Ставка</i>
лікєро-горілчані вироби	105,80 грн. за 1 л 100% спирту
вина виноградні натуральні	0,01 грн. за 1 л
вина з додаванням спирта вермути	7,16 грн. за 1 л
вина ігристі вина газовані	10,40 грн. за 1 л
пиво	2,48 грн. за 1 л
слабоалкогольні напої	211,59 грн. за 1 л. 100% спирту
сигарети без фільтру сигарети з фільтром (специфічна ставка)	318,26 грн. за 1000 шт.
сигарети без фільтру сигарети з фільтром (адвалорна ставка)	12% від максимальних роздрібних цін з ПДВ
<i>ТРАНСПОРТНИЙ ПОДАТОК</i>	
Оподатковуватимуться легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить 750 розмірів МЗП, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року на 2016 рік. Така вартість визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику економічного розвитку, за методикою, затвердженою Кабінету Міністрів України, виходячи з марки, моделі, року випуску, типу двигуна, об'єму циліндрів двигуна, типу короб переключення, пробігу легкового автомобіля, та розміщується на його офіційному веб-сайті	
Ставка (за рік) - 25 000 грн. за автомобіль	
Загальна кількість автомобілів класу "Люкс" 2011-2013 років випуску (безвідносно до вартості таких авто) – 138 249 одиниць (Mercedes-Benz, BMW, Lexus, Audi, Porsche, Infiniti, Land Rover, Jaguar, Bentley, Maserati, Rolls-Royce, Maybach, Aston Martin, Ferrari, Lamborghini, інш.)	
<i>ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО</i>	
Ставка податку: 1) до 3% МЗП за 1 кв. м. площі нерухомого майна – для об'єктів житлової нерухомості, а також для об'єктів нежитлової нерухомості. Встановлюється місцевими радами; 2) 25 000 грн. на рік – додатково до 3% МЗП за 1 кв. м. - для квартир та будинків площею понад 300 кв. м та 500 кв. м відповідно	
Пільги (залишаються не змінними): Для квартири/квартир незалежно від їх кількості - на 60 кв. м. Для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості - на 120 кв. м. Для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі часток) - на 180 кв. м.	
<i>ВІЙСЬКОВИЙ ЗБІР</i>	
Військовий збір - 1,5% (подовження на 2016 рік)	

Кодексу. Це вимагає ефективної роботи науковців, експертів та Уряду з вироблення спільного підходу до скорочення видаткової частини Державного бюджету.

Напрями подальших досліджень, на нашу думку, мають стосуватись удосконалення інституційного середовища модернізації податкової системи України, що нерозривно пов'язано зі змінами в судовій і правоохоронній сферах, дієвістю боротьби з корупцією. Вважаємо, що досягнення порозуміння на базі поєднання лібералізації податкової системи з фіскальною відповідальністю забезпечить збалансованість Державного бюджету та буде сприяти виходу економіки з глибокої кризи.

Література:

- 10 хвилин із Прем'єр-міністром. Нова податкова політика [Електронний ресурс] / Урядовий портал — 06 вересня 2015 р. — Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248459272
- Верховна Рада проголосувала за податкові зміни для прийняття Держбюджету-2016 р. [Електронний ресурс]: за даними електронної версії журналу "Український тиждень" від 24 грудня 2015 р. — Режим доступу до журналу: <http://tyzhden.ua/News/154722>
- Дубровський В. Резолюція Експертного круглого столу з питань податкової реформи [Електронний ресурс] / В.Дубровський, П.Кухта, І.Несходовський // за даними Інституту соціальних та економічних трансформацій — 2015. — Режим доступу: <http://iset-ua.org/ua/povini/podatki/item/25-rezoluciy>
- Закон України "Про внесення змін у Податковий кодекс України та деякі законодавчі акти України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Закон від 24.12.2015 № 909-VIII. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/909-19>
- Знищення спрощеної системи загрожуює "податковим майданом" — К. Ляпіна [Електронний ресурс]: за даними Радіо Свобода. — 15 лютого 2015 р. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27358073.html>
- Ключові зміни до Податкового Кодексу України прийняті ВРУ 15 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]: за даними Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики 16 лютого 2016 р. — Режим доступу: http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/publish/article?art_id=57377&cat_id=50568
- Ослунд А. Україна: Що пішло не так і як це виправити [Електронний ресурс] / А. Ослунд / за даними Радіо Свобода — 16 лютого 2016 р. — Режим доступу: www.radiosvoboda.org/content/article/27041981.html
- Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
- Промова Міністра фінансів Наталії Ярецько на засіданні Національної ради реформ 8 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]: за даними Міністерства фінансів України — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/prezentatsiia-podatkovoi-reformy?category=dohidna-politika&subcategory=podatki>
- Спільна заява групи Податки Реанімаційного пакету реформ та Інституту соціально-економічної трансформації щодо законопроєкту з податкової лібералізації № 3357 [Електронний ресурс]: за даними Інституту соціальних та економічних трансформацій — 2015. — Режим доступу: <http://iset-ua.org/ua/novini/podatki/item/17-spilna-zaiava-reanimatsiinoho-paketu-reform-ta-institutu-sotsialno-ekonomichnoi-transformatsii-shchodo-zakonoproektu-z-podatkovoi-liberalizatsii-3357>
- Сприятливість умов ведення бізнесу в Україні Doing Business — 2015 [Електронний ресурс]: за даними Групи Всесвітнього Банку, 2016 р. — Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#paying-taxes>
- Сторожук О.В. Модернізація податкової системи відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] / О.В. Сторожук, А.О. Вітренко // Збірник

наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). — 2013. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifuya_2013_2_10

13. Южаніна Н. Через півроку після лібералізації варто розраховувати на детінізацію: Обговорення податкової реформи [Електронний ресурс] / Н. Южаніна // Вісник — 2015. — № 44. — Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/9106>

References:

- Governmental portal (2015), "10 minutes with a Prime Minister. New tax policy", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248459272 (Accessed 06 September 2015).
- Tyzhden.ua (2015), "Verkhovna Rada voted for tax changes for the acceptance of Reigning budget — 2016", available at: <http://tyzhden.ua/News/154722> (Accessed 24 December 2015).
- Dubrovs'kyj, V. Kukhta, P. and Neskhodovs'kyj, I. (2015), "Resolution expert round table is on questions tax reform Institute of Social and Economic Transformation", Institute of Social and Economic Transformation, [Online], available at: <http://iset-ua.org/ua/novini/podatki/item/25-rezoluciy> (Accessed 01 Nov 2015).
- The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "The Law of Ukraine "About making alteration in the Internal revenue code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine in relation to providing of balanced of budgetary receivables in 2016", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/909-19> (Accessed 24 December 2015).
- Radio svoboda (2016), "Elimination of the simplified system threatens "tax Area" — K.Lyapina", available at: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27358073.html> (Accessed 15 February 2015).
- A committee of Verkhovna Rada on questions tax and custom politics (2016), "Key changes in Internal revenue Code of Ukraine are accepted VRU", available at: http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/publish/article?art_id=57377&cat_id=50568 (Accessed 15 February 2015).
- Aslund, A. (2016), "Ukraine: What went wrong and how to fix it", Radio Svoboda, [Online], available at: www.radiosvoboda.org/content/article/27041981.html (Accessed 16 February 2016).
- Decree of President of Ukraine (2015), "About Strategy of steady development "Ukraine — 2020", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 12 January 2015).
- Ministry of Finance of Ukraine (2015), "Speech of Minister for finance Natalia Yares'ko on meeting of National advice of reforms on December, 8, 2015", available at: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/prezentatsiia-podatkovoi-reformy?category=dohidna-politika&subcategory=podatki> (Accessed 12 September 2015).
- Institute of Social and Economic Transformation (2015), "A common statement of group Taxes of the Reanimation package of reforms and Institute of socioeconomic transformation in relation to a bill from tax liberalization", available at: <http://iset-ua.org/ua/novini/podatki/item/17-spilna-zaiava-reanimatsiinoho-paketu-reform-ta-institutu-sotsialno-ekonomichnoi-transformatsii-shchodo-zakonoproektu-z-podatkovoi-liberalizatsii-3357> (Accessed 03 November 2015).
- World Bank Organization (2016), "Favorableness of terms of conduct of business is in Ukraine", available at: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#paying-taxes> (Accessed 2016).
- Storozhuk, O.V. and Vitrenko, L.O. (2013), "Modernization of the tax system is in accordance with the European standards", Zbirnyk naukovykh prats' Irpin's'koi finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo), v. 2, pp. 55—58.
- Yuzhanina, N. (2015), "Discussion of tax reform", Visnuk, [Online], vol. 44, available at: <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/9106> (Accessed 20 Nov 2015).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2016 р.

Р. П. Підлипна,

к. е. н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

АНАЛІЗ СУТНОСТІ, ЗМІСТУ ТА ЦІЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

R. Pidlypna,

Ph.D. in Economics, associate professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute KNTEU

ANALYSIS OF THE NATURE, CONTENT AND SOCIAL POLICY OBJECTIVES IN THE SOCIO-POLITICAL DIMENSION

У статті проаналізовано один з найважливіших напрямів державного регулювання економіки — соціальну політику, яка спрямована на забезпечення добробуту й усебічного розвитку громадян і суспільства загалом. Систематизовано наукові досягнення у досліджуваній сфері, які дозволили виокремити низку підходів до розуміння змісту соціальної політики: "діяльнісний", "інституційний", "системний". Діяльнісний розглядає соціальну політику як сукупність певних дій суспільства, держави, спрямованих на підвищення добробуту у всіх його проявах. Інституційний вбачає прояв соціальної політики в існуванні соціальних інститутів. Системний характеризує соціальну політику як систему відносин, що виникає між різними суб'єктами соціуму. Охарактеризовано цілі соціальної політики, в яких дістає своє відображення сутність соціальної політики. Визначено певні заходи, які повинні виконуватися для досягнення основних цілей соціальної політики.

One of major directions of government control of economy is analysed in the article — social policy which is directed on providing of welfare comprehensive development of citizens and society on the whole. Scientific achievements in the field of investigated sphere, which have been systematized, which allowed isolating a number of approaches to the understanding of meaning of social policy, mainly "activity", "institutional", "systematic". Activity approach examines social policy as a set of specific actions of society, state, aimed at improving welfare in all its manifestations. Institutional sees the manifestation of social policy in the existence of social institutions. The systematic one characterizes social policy as a system of relations that occur between the different participants of the society. The objectives of social policy have been characterized, in which the essence of social policy gets reflected. Certain actions to be performed to achieve the main objectives of social policy have been identified.

*Ключові слова: діяльність, система заходів, держава, соціальний інститут, соціальна політика.
Key words: activity, system of means, state, social institution, social policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будь-яка політика — це взаємовідносини структурних елементів суспільства. Структурні — значить забезпечують устрій суспільства, його стійкість при розвитку. Структурні елементи суспільства — це соціальні групи, класи, спільності. Саме їх взаємодії називаються політичними взаємодіями, або просто політикою. Політичні взаємодії цілеспрямовані, доцільні у тому сенсі, що кожен із суб'єктів має мету і діє заради їх досягнення. Якщо політичні взаємодії згрупувати за цілями взаємодіючих суб'єктів, то отримуємо цільові області: економічна політика, демографічна політика, соціальна політика і т. п. Соціальна політика — чи не найважливіший напрям державного регулювання економіки, органічна частина внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку його громадян і суспільства загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані із розумінням сутності соціальної політики, взаємовідносин держави та суспільства, були та залишаються предметом уваги серед західних

та українських дослідників. Поняття соціальної політики на сьогодні використовується не тільки вченими і практиками, але є одним з поширених понять також і в повсякденному житті, воно характеризує забезпеченість соціальних груп суспільства сприятливими соціальними умовами. Серед вчених, які у різні часи займалися дослідженням проблеми соціальної політики, можна виділити таких: Бабкин Н., Баркер Р., Горлач М., Григор'єва І.А., Капіцин В., Маджоне Дж., Нельсон Б.Дж., Сергієнко О., Скуратівський В. та ін..

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних підходів щодо визначення поняття "соціальна політика", цілей та заходів для досягнення цих цілей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальноприйнятого трактування категорії соціальної політики у сучасній науковій і дидактичній літературі не існує. У різних країнах це поняття визначають по-різному, хоча значна частина таких трактувань є досить схожими між собою. При цьому, можна стверджу-

Таблиця 1. Діяльнісний підхід до розуміння змісту "соціальна політика"

Автор	Визначення
Баркер Р.	«...це дії та принципи діяльності суспільства, що формують спосіб, за допомогою якого воно здійснює втручання і регулює відносини між індивідами, групами, общинами, соціальними установами. Ці принципи і дії пов'язані зі звичаями і цінностями суспільства й значною мірою визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту людей [5]
Волгін Н.	«...розподіл доходів, товарів, послуг, матеріальних і соціальних умов відтворення населення... обмеження масштабів абсолютної бідності, забезпечення нужденних джерелами існування, підтримка соціального здоров'я тощо» [6]
Панченко М.	«...обов'язковий елемент діяльності суспільства й держави, її найважливішу область, де конструюється бажаний стан соціальної сфери, що і виступає її основним об'єктом. Це діяльність з управління розвитком соціальної сфери та визначення пріоритетних напрямків її вдосконалювання з метою підвищення рівня життя всіх соціальних груп» [7]
Крюков О.	«...діяльність по управлінню соціальною сферою суспільства, забезпеченню матеріальних і культурних потреб його членів, регулюванню процесів соціальної диференціації суспільства, у тому числі доходів економічно активного населення і непрацевдатних громадян, що дозволяє кожному членові суспільства реалізувати його найважливіші соціально-економічні права, насамперед право на рівень і якість життя, необхідні для нормального відтворення і розвитку особистості» [8]
Оболенський О.	«...комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, установ, організацій, спрямований на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень та ін.» [9]
Маджоне Дж	«... це рівновага, яка досягається на кожному даний момент у ході боротьби груп інтересів, що суперничають»

вати, що традиційно соціальну політику пов'язують із заходами уряду, інших організацій, які спрямовані на підвищення добробуту і задоволення потреб соціально незахищених верств населення. Також часто аргументується, що необхідність соціальної політики в суспільстві зумовлюється існуванням економічної та соціальної нерівності між людьми [1].

У сучасній соціально-економічній науці є чимало підходів до тлумачення соціальної політики, про що свідчить множинність її трактувань у вітчизняній і зарубіжній літературі. Суть соціальної політики є багатогранним та обширним питанням. У зв'язку з цим дане питання досліджують представники різних суспільних наук.

Так опираючись на вчення А.Сміта, Р.Рікардо, Дж.Кейнса — автор С.П. Наливайченко у своїй монографії "Механізм планомірності трансформації перехідної економіки України в соціально-орієнтовану" відмітив, що "втручання держави в економіку необхідне там, де ринковий механізм не спрацьовує, де виявляються суттєві недоліки ринку, і особливо в перехідній економіці, де держава повинна брати роль захисника громадян у соціальній сфері" [2].

Розуміння соціальної політики в економіках добробуту та країнах, що розвиваються суттєво відрізняється, адже спроби її імплементації у цих системах суттєво відірані в часі. Ще наприкінці 19 ст. початку 20 ст. стало очевидним, що ринковий шлях розвитку необхідний для підвищення рівня добробуту, однак державне втручання необхідне для захисту тих категорій та верств населення, які не могли отримати переваги від ринкової економіки. Отже, на противагу ідеям комодифікації, притаманним ринковим відносинам, все більшого значення набувають питання соціальних прав людини. Найбільшого розповсюдження отримали вчення про соціальну політику Г. Еспінга-Андерсона, адже на його думку "...визначальним критерієм соціальних прав повинна виступати межа, яка дозволяє людям незалежності їхні життєві стандарти від чисто ринкових сил" [3].

Кроткий екскурс в історію виникнення соціальної політики висвітлює А. Варшней та відстежує її посту-

пове поширення від країн Західної Європи наприкінці 19 ст. початку 20 ст. до США, а згодом до країн, що розвиваються. Як зазначає науковець головною метою соціальної політики на початкових етапах було подолання класових конфліктів між робітниками та індустріальними, згодом наступними завданнями стали освіта та охорона здоров'я для малозабезпечених, виплати у зв'язку з безробіттям, хворобою та старістю [4].

Як зазначено у статті І міжнародної Конвенції про основні цілі та норми соціальної політики метою соціальної політики повинно бути "...досягнення добробуту й розвитку населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу".

Нині існує низка підходів до розуміння змісту цього поняття, загалом, на нашу думку, можна виокремити наступні основні — "діяльнісний", "інституційний", "системний".

— Діяльнісний розглядає соціальну політику як сукупність певних дій суспільства, держави, спрямованих на підвищення добробуту у всіх його проявах (табл. 1).

Прихильники "діялісного" підходу безумовно праві, що це активний вектор, проте соціальна політика не зводиться лише до діялісного підходу. Поряд з цим, достатньо різні бачення науковців щодо визначення суб'єктів соціальної політики.

— Інституційний підхід вбачає прояв соціальної політики у існуванні соціальних інститутів (табл. 2).

Прихильники "інституційного" підходу висвітлюють, що соціальна політика є соціальним інститутом. При визначенні соціальної політики важливо окреслити не лише її суб'єктів, але й об'єкти. Дослідження існуючих підходів до визначення соціальної політики засвідчили, що не в усіх чітко визначено відповідні об'єкти. Все ж до визначення об'єкту соціальної політики варто підходити системно, так як об'єктом будь-якої політики являється те, на що вона спрямована.

— Системний підхід трактує соціальну політику як систему відносин, що виникають між різними суб'єктами соціуму (табл. 3).

Кожен із зазначених підходів містить об'єктивні твердження, однак, на нашу думку, суть соціальної по-

Таблиця 2. Інституційний підхід до розуміння змісту "соціальна політика"

Автор	Визначення
Григор'єва І.А.	«...це, комплекс заходів, що здійснюється державними інститутами та недержавними суб'єктами з виявлення задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп та територіальних громад» [11]
Нельсон Б.Дж.	«...є сумою дій органів управління, які діють безпосередньо або через своїх агентів, котрі впливають на життя громадян» [12]
Лопушняк Г.	«...є складним соціальним інститутом, який містить такі елементи: систему установ та організацій держави, громадських організацій, політичних партій, об'єднань громадян та інших суб'єктів державної соціальної політики, правил взаємодії держави з економічними та соціальними агентами, процеси і процедури» [13]
Сергієнко О.	«...це діяльність державних і цивільних інститутів, суспільних груп і окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію природних прав людини, що забезпечують її життєдіяльність і розвиток як соціальної істоти за невід'ємного дотримання її цивільних прав і свобод» [14]

Таблиця 3. Системний підхід до розуміння змісту "соціальна політика"

Автор	Визначення
Бабкин Н.	— це певна орієнтація та система заходів для оптимізації соціального розвитку суспільства, відносин між соціальними та іншими групами, створення тих чи інших умов для задоволення життєвих потреб їх представників [15]
Горлач М.	— це система програм, служб і заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей. Соціальна політика охоплює всі сфери життєдіяльності людей — виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює відносини між суспільством, колективом, громадою, особою в кожній із цих сфер і зонах їх взаємодії [16]
Капіцин В.	— це спрямовуючий вплив держави, що ґрунтується на системі правил (норм), нормативних структур, що приймають рішення й організують діяльність, яка сприяє залученню до політичних процесів різноманітних суб'єктів. Мета такого впливу — сприяти формуванню спільних інтересів широких верств населення й консолідувати тим самим суспільство, домагаючись підтримки ним діяльності держави [17]
Скуратівський В.	— це певна орієнтація та система заходів для оптимізації соціального розвитку суспільства, відносин між соціальними та іншими групами, створення тих чи інших умов для задоволення життєвих потреб їх представників [18]
Норкіна Т., Скарбун З., Тарханова Н.	«...система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання» [19]
Сіленко А.	«...система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості щодо життєзабезпечення та розвитку людини» [20]

літики проявляється не в існуванні установ, а у реалізації комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня розвитку суспільства через систему зазначених соціальних установ, у процесі яких формуються відносини між суб'єктами соціуму.

Досліджуючи сутність соціальної політики, фахівці представляють її як простір соціальних відносин між державою, ринком і громадянами. У вузькому розумінні соціальна політика означає діяльність її суб'єктів з формуванням соціальної безпеки особи і суспільства. У широкому розумінні соціальна політика це система заходів спрямована на задоволення соціальних потреб. В якому б розумінні, вузькому чи широкому, не розглядалася соціальна політика, вона сфокусована якраз на інтересах людини, її здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеці.

Отже, єдиного і загальноприйнятого підходу до трактування поняття соціальної політики не існує. Водночас можна стверджувати, що в сучасному розумінні соціальна політика — це не стільки система дій і заходів, скільки система взаємозв'язків і взаємодій у сфері соціально-економічних відносин, які складаються між різними суб'єктами (індивіди, соціальні групи населення, підприємства, державні інституції) з приводу підтримання та поліпшення добробуту людей, їхнього соціального статусу у суспільстві, забезпечення соціального захисту тощо. Аналізуючи сутність та зміст соціальної політики в суспільно-політичному вимірі можна зробити висновок, що соціальна політика сучасної держави розглядається науковцями, як комплекс заходів, що здійснюється державними інститутами та недержавними суб'єктами з виявлення, задоволення, узгодження потреб інтересів громадян, соціальних груп та територіальних громад.

Сутність соціальної політики дістає своє відображення у відповідних цілях (рис. 1).

Для досягнення основних цілей соціальної політики повинні виконуватися певні заходи, а саме:

- відновлення ролі доходів трудової діяльності як основного джерела грошових доходів населення і найважливішого стимулу розвитку виробництва та підвищення трудової активності працівників;

- підвищення рівня та якості життя населення, формування "середнього класу", подолання бідності, ліквідація соціальної нерівності, різкого розшарування населення;

- захист прав працівників, формування високопродуктивного трудового потенціалу, підвищення ціни робочої сили, забезпечення зайнятості;

- соціальний захист, адресне піклування про людину, поширення соціального забезпечення населення;
- підвищення ролі соціального страхування;
- забезпечення стабільного фінансування соціальної сфери та соціальних програм;
- зміцнення генофонду народу, його фізичного та морального здоров'я й інтелектуального потенціалу, забезпечення розвитку людського капіталу;
- створення громадянського суспільства, формування теоретичних і практичних основ (моделі) соціальної держави, ідеологізація цього процесу;
- пріоритет загальнолюдських цінностей і механізму їх запровадження, відродження соціальної інфраструктури, вдосконалення системи освіти, науки, охорони здоров'я, житлових умов, забезпечення продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що сутнісні характеристики даної категорії, так само як її цілі у сучасній науково-дидактичній літературі визначають по-різному, залежно від особливостей соціально-економічного середовища чи рівня розвитку економіки країн. Водночас існує загальноприйняте погодження, що соціальна політика — це суспільний феномен, який поєднує

Рис. 1. Цілі соціальної політики

цілу низку різноманітних складових, об'єднаних спільною метою, яка передбачає забезпечення добробуту людини, підвищення рівня та якості життя.

Література:

1. Соціальна економіка: навч. посіб. / [О.О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є.Б. Ніколаєв (наук. ред.), А.В. Келічавий та ін.]. — К.: КНЕУ, 2014. — 481 с.
2. Наливайченко С.П. Механізм планомірності трансформації перехідної економіки України в соціально-орієнтовану / С.П. Наливайченко. — Сімферополь: Таврія, 2001. — 356 с.
3. Esping-Andersen G. Three Worlds of Welfare Capitalism, London / Gosta Esping-Andersen. — New Jersey: Princeton University Press, 1990. — 33 p.
4. Varshney A. Social policy, conflict and horizontal integration [E-resource] / A. Varshney // "New Frontiers of Social Policy", Arusha Conference (December 12—15, 2005). — Access mode: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/Resources/Varshney_Formatted.pdf — P. 2—4.
5. Баркер Р. Словарь социальной работы: пер. с англ. / Р. Баркер. — М.: Наука, 1994. — 275 с.
6. Социальная политика / Под ред. Н.А. Волгина. — М.: Экзамен, 2002. — 682 с.
7. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою / М. Панченко [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. — 2009. — № 1.
8. Крюков О.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави [Електронний ресурс] / О.І. Крюков // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — № 1(37).
9. Державне управління та державна служба. Словник-довідник / Уклад. О.Ю. Оболенський. — К.: КНЕУ, 2005. — 478 с.
10. Левкулич В.В. Проблеми справедливості в соціально-філософській думці відродження / В.В. Ленкулич // Гілея: науковий вісник. — 2013. — Вип. 68.
11. Григорьева И.А. Социальная политика и социальное реформирование в России в 90-х годах / И.А. Григорьева; Сев.-Зап. акад. гос. службы. — СПб.: СЗАГС, 1998. — 109 с.
12. Нельсон Б.Дж. Социальная политика и управление: общие проблемы / Б.Дж. Нельсон // Политическая наука. Новые направления. — М.: 1999. — С. 528—531.
13. Лопушняк Г.С. Институційне забезпечення державної соціальної політики: теоретико-проблемні аспекти / Г.С. Лопушняк // Теорія та історія державного управління. Актуальні проблеми державного управління. — 2011. — № 2 (40). — С. 6.
14. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. — 2002. — № 1. — С. 31—37.
15. Бабкин Н. Основы социальной работы: учеб. для вузов / Н.И. Бабкин [и др.]. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 368 с.
16. Горлач М. Політологія: наука про політику: [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / М.І. Горлач, В.Г. Кремень. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 840 с.
17. Капицын В.М. Социальная политика и право: сущность и взаимозависимости / В.М. Капицын // Российский журнал социальной работы. — 1998. — № 8. — С. 18—25.
18. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. — К.: УАДУ, 1997. — 362 с.
19. Норкіна Т.П., Скарбун З.О., Тарханова Н.О. Соціальна політика та якість життя населення / Т.П. Норкіна, З.О. Скарбун, Н.О. Тарханова // Економіка будівництва міського господарства. — 2010. — № 1 — С. 33—38.

20. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. — 2003. — № 1. — С. 118—128.

References:

1. Bieliaiev, O.O. Nikolaiev, Ye.B. and Kelichavyj, A.V. (2014), Sotsial'na ekonomika [Social economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Nalyvajchenko, S.P. (2001), Mekhanizm planomirnosti transformatsii perekhidnoi ekonomiky Ukrainy v sotsial'no-oriientovanu [The mechanism conformity to plan the transformation of economic transition in Ukraine socially oriented], Tavriia, Simferopol', Ukraine.
3. Esping-Andersen, G. (1990), Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton University Press, New Jersey, USA.
4. Varshney, A. (2005), "Social policy, conflict and horizontal integration", "New Frontiers of Social Policy", Arusha Conference, (December 12—15), pp. 2—4, available at: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/Resources/Varshney_Formatted.pdf (Accessed 20 Feb 2016).
5. Barker, R. (1994), Slovar' social'noj raboty [Dictionary of Social Work], Nauka, Moscow, Russia.
6. Volgin, N.A. (2002), Social'naja politika [Social policy], Jekzamen, Moscow, Russia.
7. Panchenko, M. (2009), "Social sphere and social policy and their relationship in terms of state administration social sphere", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats' Odes'koho rehional'noho instytutu derzhavnoho upravlinnia, vol.1.
8. Kriukov, O.I. (2010), "Social policy as a necessary condition for functioning of the social state", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, no. 37.
9. Obolens'kyj, O.Yu. (2005), Derzhavne upravlinnia ta derzhavna sluzhba. Slovnyk-dovidnyk [Public administration and public service. Glossary Directory], KNEU, Kyiv, Ukraine.
10. Levkulych, V.V. (2013), "Issues of fairness in socio-philosophical thought revival", Hileia: naukovyj visnyk, vol. 68.
11. Grigor'eva, I.A. (1998), Social'naja politika i social'noe reformirovanie v Rossii v 90-h godah [Social policy and social reform in Russia in 90 years], SZAGS, St.Petersburg, Russia.
12. Nel'son, B.Dzh. (1999), "Social Policy and Management: Common Challenges", Politicheskaja nauka. Novye napravlenija [Political science. New directions], Moscow, Russia, pp. 528—531.
13. Lopushniak, H.S. (2011), "Institutional support for government social policy: theoretical and problematic aspects", Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia. Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 2, no. 40, pp. 6.
14. Serhiienko, O. (2002), "Social policy in the modern world and in Ukraine", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 1, pp. 31—37.
15. Babkin, N. (1997), Osnovy social'noj raboty [Fundamentals of Social Work], INFRA-M, Moscow, Russia.
16. Horlach, M. and Kremen', V.H. (2009), Politolohiia: nauka pro polityku [Political science: the science of politics], Tsent' navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
17. Kapicyn, V.M. (1998), "Social Policy and Law: the nature and interdependence", Rossijskij zhurnal social'noj raboty, vol. 8, pp. 18—25.
18. Skurativ's'kyj, V. Pa-lij, O. and Libanova, E. (1997), Sotsial'na polityka [Social policy], UADU, Kyiv, Ukraine.
19. Norkina, T.P. Skarbun, Z.O. and Tarkhanova, N.O. (2010), "Social policy and quality of life", Ekonomika budivnytstva mis'koho hospodarstva, vol. 1, pp. 33—38.
20. Silenko, A. (2003), "Social policy and its priorities in the transitional society", Liudyna i polityka, vol 1, pp. 118—128.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2016 р.

Н. Ф. Єфремова,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва,
Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ*

О. І. Чічкань,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ*

В. І. Роєнко,

*к. і. н., доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва,
Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ*

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

N. Yefremova,

*Ph.D., associate professor, assistant professor of Economics and Production Organization Department,
Dniprodzerzhynsk State Technical University, t. Dniprodzerzhynsk*

O. Chichkan,

*Ph.D., associate professor, assistant professor of Finance and Credit Department,
Dniprodzerzhynsk State Technical University, t. Dniprodzerzhynsk*

V. Roienko,

*Ph.D., associate professor, assistant professor of Economics and Production Organization Department,
Dniprodzerzhynsk State Technical University, t. Dniprodzerzhynsk*

STATE REGIONAL POLICY AND ITS ROLE IN SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Визначено зміст державної регіональної політики та її цілі. Обґрунтовано необхідність державного регулювання сталим розвитком регіонів, що являє собою одне з передумов інтеграції України в європейську спільноту.

The content of the state regional policy and its objectives have been determined. The necessity of state regulation of regional sustainable development that is one of the preconditions for Ukraine integration into the European community has been grounded.

Ключеві слова: державне регулювання, державна регіональна політика, регіон, сталий розвиток, конкурентоспроможність регіону, конкурентні переваги.

Key words: government regulation, state regional policy, region, sustainable development, the competitiveness of the region, competitive advantages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування економіки України повинно здійснюватися на основі сталого розвитку тому, що в умовах інтеграції України в європейську спільноту не можливо ігнорувати процеси, які відбуваються в світі та європейському співтоваристві. Їх неврахування ускладнює досягнення стратегічних цілей держави, робить його неможливим. Сьогодні, як ніколи раніше, потрібні суттєві, якісні зміни у здійсненні державного регулювання на всіх рівнях управління. Безперечно, що на загальнодержавні результати сталого розвитку, багато в чому, впливають досягнення кожного регіону. Створити умови для реалізації регіонами свого потенціалу доволі складна задача для нашої країни. Реформування економіки потребує зміни всієї системи регіонального управління, змістом якого є поєднання інтересів держави та регіонів, метою якого є забезпечення економічної стабільності. Тому завдання регіональної політики в економічній сфері полягає у створенні умов для комплексного і збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням наявності трудових ресурсів, науково-технічного потенціалу та можливостей їхнього ефективного використання. Реальна дійсність, яка склалася в Україні у теперішній час обумовлює необхідність формування власної конкурентоспроможності регіонів і зумовлює якнайскорішого перегляду напрямів стимулювання регіонального розвитку, спрямованих на забезпечення відповідних переваг.

Останні як у теоретичному, так і в практичному аспектах повинні виходити з відповідних характеристик сталого розвитку регіонів і стимулювати формування їх конкурентних переваг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у розвиток теорії й практики державного регулювання й функціонування регіонів, регіональних аспектів їх сталого розвитку, забезпечення конкурентоспроможності зробили такі вчені як О. Амоша, В. Геєць, М. Долішний, С. Іванова, Л. Кузьменко, О. Новікова, Л. Федулова, Л. Черьова, М. Чумаченко, В. Швець, Л. Шевчук, Р. Шніпер та інші.

Разом з тим, існує нагальна потреба в подальшому дослідженні проблем державного регулювання сталим розвитком регіонів, механізмів його реалізації, практичного спрямованості якого є не що інше як формування конкурентних переваг регіонів, їх ресурсно-функціональне забезпечення.

ФОРМУВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є аналіз напрямів державного регулювання сталого розвитку регіонів, їх зміст, можливості реалізації, які у теоретичному та в практичному аспектах повинні виходити з визначальних характеристик сталого розвитку й сприяти формуванню конкурентних переваг кожного регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальновідомо, що основним критерієм відособлення регіону є не що інше, як спільність державних і регіональних завдань, техніко-економічної особливості розвитку промисловості і сільського господарства, наявність суб'єктів господарювання об'єднаних регіональними, економічними, політичними, соціальними та етнічними інтересами, в результаті яких утворюється регіональний тип відтворення соціальних систем [6, с. 165].

На практиці виділення або агрегування регіонів здійснюється за сукупністю ознак для цілей управління, планування, реалізації економічної політики і відповідає адміністративному поділу країни.

Кожний регіон має свої територіальні особливості, специфіку у ньому складають економічні й соціальні відносини. Тобто регіон слід розглядати як підсистему єдиного економічного комплексу, реально існуючий економічний об'єкт із певними формами організацій виробничих сил і відносин, якому притаманна вся складність цілого. Регіон також є господарюючою системою й нерозривна єдність економічного й адміністративного поділу країни, що відображає єдність економіки та організації управління нею. Таким чином, регіон має всі властивості системи — цілісність, структурованість, відносну відокремленість від оточуючого середовища, підпорядкованість усієї організації системи певній меті. Під оточуючим середовищем у данному випадку мається на увазі те, що знаходиться поза рамками системи і взаємодії з нею. Для економічної системи, що розглядається у взаємодії з соціальною і економічною сферами, останні являють собою оточуюче середовище. Крім того, туди ж відносяться і економічні системи і ієрархічні вищих рівнів [12, с. 5].

Виходячи з цього, державна регіональна політика — це сукупність стратегічних заходів, засобів, механізмів, інструментів та взаємоузгоджених дій щодо організації державної влади та місцевого самоврядування для забезпечення розвитку держави та сталого розвитку її регіонів, відповідно до поставлених цілей: створення повноцінного життєвого середовища для людей на всій території України; і забезпечення просторової єдності держави, сталого розвитку її регіонів [3, с. 103].

Визначення нових підходів до формування цілей, пріоритетів та механізмів реалізації регіональної політики та регіонального розвитку, зумовлюється європейським вибором України. З огляду на це, стверджує Ю.В. Ковбасюк, доцільним видається ознайомлення з основними засадами формування та реалізації регіональної політики розвинутих країн Європи, спрямованих на вирішення конкретних проблем як державного рівня, так і розвитку регіонів. Використання досвіду Європейського Союзу дозволить Україні уникнути помилок при побудові власної моделі регіонального розвитку [3, с. 103].

Що стосується відтворювального підходу, на нашу думку, він найбільш адекватно відображає процеси, які відбуваються в регіоні, особливо з точки зору, принципів сталого розвитку. Останній системно оцінює об'єктивно існуючі умови в регіоні та їх зміни і передбачає наявність певних пропорцій у системі регіонального розвитку.

Є всі підстави стверджувати, що сталий розвиток регіону — це здатність регіональної системи протистояти негативним впливам зовнішніх і внутрішніх факторів, зберігаючи зростання і забезпечити відтворення продуктивних сил та економічних виробничих відносин в регіоні, обов'язково враховуючи соціальні та екологічні складові.

Як було раніше зазначено, особливо важливу роль у регулюванні сталого розвитку регіонів повинна виконувати державна регіональна політика, яка визначає участь держави й регіональних органів в цьому розвитку. Як ніколи актуальна сьогодні позиція відомого українського вченого — академіка Н.Г. Чумаченко: "Регіональна політика, — стверджує він, — можна поділити

на два види: тактику держави й внутрішню політику регіону. Регіональна політика держави, її дії мають бути спрямовані на вирівнювання умов діяльності регіонів та їх результатів, ефективне використання регіональних ресурсів і можливостей, створення умов підвищення ефективності діяльності регіонів. Внутрішня політика регіонів спрямовується на використання всіх ресурсів регіону для підвищення добробуту населення, удосконалення структури матеріального виробництва, поліпшення стану навколишнього середовища й розвитку соціальної інфраструктури, сприяння підприємництву та економічному зростанню регіону" [13, с. 5].

Мета державного регулювання сталого розвитку регіону визначається певними характеристиками сталого розвитку: економічна ефективність, екологічна безпека, соціальна справедливість, причому, екологічна безпека виступає основою безпеки особистості, суспільства, держави [9, с. 78].

Виходячи з цієї тріади, політика держави щодо сталого розвитку спрямовується на таке:

- в економічній сфері на забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки на основі високого рівня розвитку науки, техніки, технологій та організації використання науково-технічних досягнень у регіональному відтворювальному процесі;

- в екологічній сфері на збереження і відновлення природних систем, стабілізацію та покращення якості навколишнього середовища, зниження його забруднення, скорочення та утилізації відходів;

- у соціальній сфері на досягнення необхідної якості життя людини, забезпечення рівномірної можливості в отриманні освіти та медичної допомоги, соціальний захист усіх категорій людей.

Досягти сталого економічного розвитку регіону можна двома шляхами: або за рахунок зовнішньої підтримки, перерозподілу коштів між регіонами, або за рахунок мобілізації внутрішніх сил. Зарубіжний досвід свідчить про те, що держави з розвинутою економікою використовують ринкові механізми впливу центральної влади на економічний розвиток окремих територій. В багатьох країнах, для яких характерно стабільне економічне зростання і які пройшли етап бюджетно-фінансової децентралізації, створено і діють ефективні і гнучкі механізми пристосовані до змін економічної кон'юнктури [5, с. 72].

Українські вчені вважають, що процес децентралізації взаємовідносин між державою та регіонами потребує на сучасному етапі суттєвого коригування.

З цієї метою необхідно реалізувати заходи щодо зміцнення доходної бази місцевих бюджетів, посилити стимулюючі фактори у роботі органів місцевого самоврядування, упорядкувати основні видатки й повноваження між різними бюджетами на основі принципу субсидарності.

Необхідно й надалі продовжити процес значного зменшення рівня централізації у державному бюджеті, податків, зборів та обов'язкових платежів, сприяти процесу розширення ресурсної бази місцевих бюджетів шляхом передачі на місцевий рівень значної частини доходів бюджету. Структура доходів місцевих бюджетів має відображати баланс самодостатності територіальних громад і фінансової залежності від держави.

У західних країнах в рамках пошуку оптимального співвідношення централізації й децентралізації в прийнятті управлінських рішень набула популярності модель ендегенного розвитку регіонів, яка базується на максимальному використанні місцевих ресурсів: капіталу, робочої сили, підприємницького потенціалу, специфічних знань виробничого процесу, а також здатності місцевої економіки контролювати процес накопичення на локальному рівні. В цьому контексті основна задача регіональної політики міститься у створенні умов для формування місцевого потенціалу економічного росту інноваційного типу. Формування ендегенної моделі місцевої економіки потребує перегляду цілей та інструментів національної регіональної політики. На відміну

від традиційної політики, яка ставить розвиток всієї країни в залежність від передових регіонів, нова політика повинна сприяти сталому розвитку всіх регіонів без виключення, що і створює основи для високої конкурентоспроможності національної економіки, визначає її місце у глобальній світовій системі. Необхідно підкреслити, що ендегенний розвиток не можна розглядати як самозабезпечення регіону. Він передбачає посилення конкурентних позицій на зовнішніх ринках завдяки виробництву в регіоні нових товарів [11, с. 78—79]. Такий підхід для України уявляється більш проблематичним та сучасним оскільки він передбачає необхідність всебічного використання інтелектуального капіталу, який набуває все більшого значення у досягненні вагомих результатів у соціально-економічному розвитку як держави, так і кожного регіону.

Особливого значення набуває розмежування видаткових повноважень у системі місцевих органів влади. Наполягаючи на цьому І.О. Луніна, стверджує, що з цієї метою необхідно враховувати особливості різних видів бюджетних благ і послуг — зокрема, об'єктивні територіальні обмеження можливостей користування ними та існування "зовнішніх ефектів". Крім того, важливе значення має фактор чисельності населення, який визначає фінансову спроможність територіальних громад. Такий підхід практикується у країнах ЄС. Наприклад, в Іспанії органи місцевого самоврядування громад з чисельністю менше 5 тисяч осіб мають менше функціональних обов'язків ніж громади з населенням 20 тисяч осіб. Великим громадам (відповідно, понад 50 тисяч осіб) надане найширше повноваження [4, с. 69].

Коло повноважень органів місцевого самоврядування кожного рівня (включаючи районний та обласний) повинно включати такі завдання, вирішення яких, не впливає на проблеми розв'язання яких виходить за межі відповідних територій. На рівні районів та областей доцільно надавати блага і послуги, користувачами яких, з економічної точки зору, є одночасно жителі декількох територіальних громад базового рівня (надання спеціалізованої медичної допомоги, здобуття вищої освіти тощо) [4, с. 69].

Фінансово-бюджетна децентралізація, як першочергове завдання сьогодення, повинне супроводжуватися й іншими важливими завданнями, які забезпечують ефективність державного управління процесом переходу до сталого розвитку регіонів. Йдеться про необхідність розробки системи програмних і прогнозних документів державної стратегії довгострокового характеру, довгострокових і середньострокових прогнозів, які включають як складову компоненту прогнози змін оточуючого середовища і окремих екосистем у результаті господарської діяльності; короткострокові прогнози і програми галузевого й регіонального рівнів.

Процес формування регіональних програм повинен включати концепцію, яка виходить із необхідності дотримання єдності цілей та інтересів соціально-територіальної спільноти й населення держави як суб'єкта господарювання, а також державного центру, визначення пріоритетних проблем загально-регіонального характеру, виявлення вектора прогресивних структурних зрушень, точок і полюсів зростання на основі реалізації порівняльних конкурентних переваг держави, що формують майбутній вигляд її економіки з урахуванням господарської спеціалізації, яка склалася, і ринкових тенденцій її трансформації, всебічного використання регулюючих функцій регіональних органів влади й управління [10, с. 114].

В умовах невизначеності та очікуваних впливів зовнішніх і внутрішніх факторів на соціально-економічні процеси в регіоні розробку регіональних програм доцільно здійснювати за різними сценаріями (варіантами). Принципові розходження між ними повинні укладатися в ступені інтенсивності використання внутрішніх і зовнішніх факторів економічного росту при переході до сталого розвитку, а також у глибині ефективності проведених економічних реформ.

Розробка різних сценаріїв розвитку регіону дозволяє розглянути можливі ситуації, у яких може проявитися економічна й соціальна сфери регіонів у прогнозований період. При цьому, слід мати на увазі, що системний підхід повинен ґрунтуватися на відповідній економічній гіпотезі й мати не тільки кількісні а й якісні відмінності, що враховують як внутрішні, так і зовнішні фактори соціально-економічного розвитку регіону.

Для досягнення цілей й прогнозних показників сталого розвитку регіонів, реалізації регіональних програм необхідно передбачити взаємопов'язаний комплекс мір і цілей, економічних важелів, що задіяні у вирішенні основних проблем забезпечення для всіх зацікавлених сторін (включаючи представників бізнесу й громадських організацій), які беруть участь у здійсненні кожної програми.

Визначаючи парадигму регіонального розвитку, слід наголосити, що вона передчасна і не завжди відповідає реальним завданням регіонального розвитку. По-перше, інституційною основою сталого розвитку є розвинута інноваційна економіка. Україна на цьому шляху зробила перші кроки. Ставка України на інтелект та інновації — це ставка на інформацію і знання як якісно новий фактор виробництва, на комплексне використання їхніх форм — інтелектуального капіталу, інтелектуальної власності. І це не випадково і закономірно, тому що роль інтелектуального капіталу в економіці швидко зростає; його питома вага у вартості підприємств в країнах Західної Європи сягає 50—60 %, а в Україні, на жаль, всього 1%. Традиційно вартість підприємств в Україні розраховується із обсягу матеріальних цінностей, матеріальних активів. Такий підхід значно знижує ціну наших підприємств і дає обмежене уявлення щодо їх реальної вартості [14, с. 9]. Невраховування цього фактору — одна з причин, що Україна, виходячи з даних глобального індексу конкурентоспроможності у ХХІ столітті серед 111 країн світу займає по рівню вищої освіти й спеціальної підготовки 53 місце, по рівню технічного розвитку — 93 місце, по інноваціям — 65 місце [2, с. 18].

Серед проблем у сфері науки, інновацій та інтелектуальної власності, які потребують невідкладного вирішення слід виділити такі:

- обмеженість видатків державного бюджету на фінансування науки, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій і інтелектуальної власності в Україні;

- нерозвиненість інноваційної інфраструктури в Україні, відсутність венчурних фондів, центру трансферу технологій, бізнес-інкубаторів, технополісів й інших інноваційних структур;

- недосконалість системи державного управління інноваційною сферою.

Актуальним залишаються питання щодо розмежування функцій центральних органів і виконавчої влади у сфері інновацій, а саме, створення чіткої структури органів відповідальних за конкурентними напрямками діяльності в інноваційній сфері з чітким визначенням їх компетенції та відповідальності.

- По-друге, визнання сталого розвитку регіону передбачає побудову сталого суспільства у глобальному масштабі [1, с. 56]. Тому перехід до сталого регіонального розвитку передбачає посилення інтеграційних процесів, вихід економічних відносин регіону за межі не тільки своїх географічних кордонів, але й кордонів держави.

Регіону для досягнення сталого розвитку і реалізації стратегічних інтересів, таких як відбудовування у світові відтворювальні цикли, забезпечення економічної та загальної безпеки. Необхідна система інтеграції у світове господарство. Однак для цього регіон повинен мати відповідний потенціал.

В умовах відсутності цих необхідних основ сталого розвитку регіонів державна регіональна політика повинна бути спрямована, насамперед, на формування розвитку та управління конкурентними перевагами того чи іншого регіону. Визнаний у світі економіст Дж. Сакс,

розглядав конкурентоспроможність як основу та інструмент сталого економічного розвитку [5].

У свою чергу, це потребує достовірної оцінки рівня розвитку регіону, розробки нових методологічних підходів до розуміння його конкурентоспроможності і механізму управління нею.

Підсумовуючи слід зазначити, що сьогодні пріоритетом діяльності українського уряду у формуванні державної регіональної політики є побудова конструктивного рівноправного діалогу між центральними, регіональними, а також органами місцевого самоврядування. Формування нової якості таких відносин стає можливим на основі перенесення центру прийняття рішень щодо розвитку регіонів саме на регіональний рівень максимального забезпечення розвитку регіонів на основі наявних місцевих ресурсів [3, с. 105].

ВИСНОВКИ

Реформування економіки України повинно здійснюватися на основі сталого розвитку регіонів, тому що в умовах інтеграції неможливо ігнорувати процеси, які відбуваються в європейському співтоваристві. Сталий розвиток регіонів — це здатність регіональної системи протистояти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, зберігаючи при цьому стабільне економічне зростання й забезпечуючи відтворення виробничих сил і економічних виробничих відносин у регіоні, обов'язково враховуючи соціальні й економічні складові.

Мета державного регулювання сталого розвитку регіонів визначається відповідними характеристиками сталого розвитку серед яких економічна ефективність, екологічна безпека й соціальна справедливість. В економічній сфері, політика державного регулювання економіки сталого розвитку повинна бути спрямована на забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону на основі високого рівня розвитку науки, техніки, технологій та організації використання науково-технічних досягнень у регіональному відтворювальному процесі.

На практиці регіональна політика в Україні, дотепер, зводилася переважно до державної підтримки економічної активності в регіонах з доволі низькими показниками валової додаткової вартості (валового регіонального продукту), що означає передачу ресурсів з регіонів, що розвиваються динамічно до менш розвинених. Здається, що для України більш прагматичною й сучасною є модель ендегенного розвитку. В цьому контексті, основне завдання регіональної політики повинне зводитися до створення умов для формування місцевого потенціалу економічного зростання інноваційного типу.

Література:

1. Гурцева А. Стратегия устойчивого развития регионов // Проблемы теории и практики управления. — 2007. — № 2 — С. 46—57.
2. Данилишин Б.В. Украина в международных рейтингах устойчивого развития // Экономика Украины. — 2008. — № 7. — С. 13—22.
3. Ковбасюк Проблеми взаємодії центральних і регіональних владних інституцій у контексті державної регіональної політики // Экономика та держава. — 2011. — № 6. — С. 102—105.
4. Луніна І. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ // Экономика Украины. — 2014. — № 11. — С. 61—75.
5. Sachs J. Press Relles. — WEF, 1999. — <http://www.wefqum.org>
6. Симоненко В. Регіон // Економічна енциклопедія у 3-х томах. Т. 3 / Ред. кол. С. Мочерний та інші. — К.: Академія, 2000. — 952 с.
7. Тетерик.Н Оценка социально-экономических регионов (на примере Курганской области) // Чиновник — ГБ. — 2004. — № 4, 132. — С. 75—84.

8. Тоскунина В. Программно-целевой подход к управлению социально-экономическими процессами в регионе. — 2004. — № 2. — С. 23—30.

9. Урсул А. Стратегия устойчивого развития цивилизации III тысячелетия // Глобальные проблемы биосферы. Чтения памяти академика А.Л. Яшина. — М.: Наука, 2003. — Вып. 1. — С. 175—194.

10. Черевко К. Програмне забезпечення стійкого економічного розвитку регіонів України // Регіональна економіка. — 2007. — С. 112—116.

11. Чёрная И. Региональная политика устойчивого развития: проблемы и особенности формирования и реализации в Российской Федерации // Менеджмент в России и зарубежье. — 2006. — № 2 — С. 76—84.

12. Чічкань О. Регулювання економічного розвитку регіонів на основі оцінки їх конкурентоспроможності: автореф. дис. канд. ек. наук 08.00.05 // О.І. Чічкань. — Донецьк: НАН України "Інститут економіки промисловості", 2013. — 24 с.

13. Чумаченко Н. Региональная политика в Украине). — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1993. — 55 с.

14. Чухно А. Модернізація економіки та економічна теорія // Экономика Украины. — 2012. — № 9 — С. 4—12.

15. Яценко Ю. Удосконалення підходів до визначення міжбюджетних трансфертних вирівнювань в Україні // Фінанси України — 2012. — № 11 — С. 72—83.

References:

1. Hurtseva, L. (2007), "Strategy for Sustainable Development of the Regions", *Problemy teorii i praktiki upravlenija*, vol. 2, pp. 46—47.
2. Danilishin, B.V. (2008), "Ukraine in the international rankings of sustainable development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 13—22.
3. Kovbasiuk, (2011), "Problems of central and regional government institutions in the context of national regional policy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 102—105.
4. Lunina, I. (2014), "Fiscal decentralization: the goals and directions of reforms", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 61—75.
5. Sachs, J. (1999), "Press Relles", WEF, available at: <http://www.wefqum.org> (Accessed 04 Feb 2016).
6. Symonenko, V. (2000), *Ekonomichna entsyklopedia [The economic encyclopedia]*, vol. 3, Akademia, Kyiv, Ukraine.
7. Teterik, N. (2004), "Assessment of the socio-economic regions (for example, the Kurgan region)", *Chinivnik - GB*, vol. 4; 132, pp. 75—84.
8. Toskunina, V. (2004), "Software-oriented approach to the management of socio-economic processes in the region", *Region: jekonomika i sociologija*, vol. 2, pp. 23—30.
9. Ursul, A. (2003), "Sustainable Development Strategy III millennium civilization", *Globalnye problemy biosfery. Chteniia pamiati akademika A.L. Yashina*, vol. 1, pp. 175—194.
10. Cherevko, K. (2007), "Software is sustainable economic development of Ukraine", *Regionalna ekonomika*, pp. 112—116.
11. Chornaia, I. (2006), "Regional policy of sustainable development: challenges and peculiarities of formation and realization in the Russian Federation", *Menedzhment v Rosii i zarubezhie*, vol. 2, pp. 76—84.
12. Chichkan, O. (2013), "Regulation of economic development based on assessment of their competitiveness", Ph.D. Thesis, Economy, NAN Ukrainy "Instytut ekonomiky promuslovosti", Donetsk, Ukraine.
13. Chumachenko, N. (1993), *Regionalnaia politika v Ukraine [Regional policy in Ukraine]*, IEP NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.
14. Chukhno, A. (2012), "Modernization of the economy and economic theory", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 4—12.
15. Yatsenko, Yu. (2012), "Improving approaches to determining intergovernmental fiscal transfer vyrivnyuvan in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 72—83.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2016 р.

А. І. Сизов,

к. е. н., начальник кафедри фінансів і права,

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

О. В. Шрамко,

ад'юнкт, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

В. І. Пелешко,

курсант,

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДОСВІД КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДИ З ВПРОВАДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ТА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

A. Sizov,

PhD (Economics), Head of the Department of Finance and Law,

Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Shramko,

adjunct, Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

V. Pielieshko,

cadet, Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE EXPERIENCE OF THE NETHERLANDS ON IMPLEMENTATION OF INTERNAL CONTROL AND INTERNAL AUDIT IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

У статті розглянуто підходи до визначення таких понять, як "аудит", "внутрішній контроль", "внутрішній аудит", "інспектування". Розглянуто проблематику створення підрозділів внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю як в Україні в цілому, так і в Збройних Силах України. Також у статті наведено види аудиторських організацій провідних країн світу, розглянуто систему державного внутрішнього фінансового контролю в Європейському Союзі. Особливу увагу приділено досвіду Королівства Нідерланди з впровадження внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту як в Україні в цілому, так і в Збройних Силах України, детально розглянуто систему державного внутрішнього фінансового контролю в Королівстві Нідерланди. Розглянуто перші результати співпраці Національної академії фінансів та економіки Міністерства фінансів Королівства Нідерланди та Державною фінансовою інспекцією України щодо проведення загальної оцінки системи фінансового управління і контролю.

The article describes the approaches to the definition of concepts such as "audit", "internal control", "internal audit", "inspection". We consider the issues of creation of internal audit and internal control in Ukraine in general and in the Armed Forces of Ukraine. The article also shows the types of audit firms of the leading countries in the world, consider a system of public internal financial control in the European Union. Particular attention is paid to the experience of the Netherlands for the implementation of the internal control and internal audit in Ukraine in general and in the Armed Forces of Ukraine, discussed in detail the system of public internal financial control in the Netherlands. Consider the first results of the cooperation of the National Academy of Finance and Economy, the Ministry of Finance of the Kingdom of the Netherlands and the State Financial Inspection of Ukraine on an overall assessment of financial management and control.

Ключові слова: аудит, внутрішній аудит, внутрішній контроль, інспектування, державний внутрішній фінансовий контроль, центральний підрозділ гармонізації.

Key words: audit, internal audit, internal control, inspection, public internal financial control, central harmonization unit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світ постійно змінюється, бо науково-технічний прогрес не стоїть на місці. Змінюються форми ведення господарства, змінюється суспільство, виникають нові механізми управління цими процесами, зокрема змінюються і підходи до порядку контролю за ними (перехід від інспектування до аудиту). Аудит — це процес, який спрямований на перевірку саме тої ланки ведення фінансово-господарської діяльності, де найбільш ймовірно здійснення порушень. Тобто це контроль, який триває постійно, незважаючи ні на які обставини, 24 години на добу, 7 днів на тиждень. Внутрішній аудит — це вид аудиту, мета якого допомогти виявити порушення та не допустити їх виникнення в майбутньому. Внутрішній аудит у військових частинах (установах) Міністерства оборони України (Збройних Сил України) може здійснювати-

ся як самою військовою частиною (установою) у вигляді внутрішньої перевіряльної комісії, яка признається установчим наказом по військовій частині (установі), так і проводитись фахівцями Департаменту внутрішнього аудиту та фінансового контролю Міністерства оборони України та підпорядкованих йому підрозділів. Головною проблемою проведення внутрішнього аудиту є те, що реформування системи внутрішнього аудиту Збройних Сил України не здійснювалося докорінно. В Україні впроваджується зарубіжний досвід проведення внутрішнього аудиту, зокрема досвід Королівства Нідерланди, а в Збройних Силах України вчорашні контрольно-ревізійні управління просто змінили назву на підрозділи внутрішнього аудиту і саме це питання є актуальним, майже не дослідженим та потребує вивчення як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою впровадження зарубіжного досвіду проведення внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю займалися такі вчені, як І. Дрозд, Н. Дорош, Н. Гура, О. Подолячук, О. Петрик, М. Фенченко, Н. Виговська та інші. Більшість праць українських науковців присвячені дослідженню питань внутрішнього аудиту у бюджетних установах. Зважаючи на це, питання вивчення особливостей впровадження внутрішнього аудиту у Збройних Силах України потребує подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка досвіду Королівства Нідерланди з впровадження внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю у Збройних Силах України та аналіз його результатів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Щоб створити свою систему внутрішнього аудиту в Збройних Силах, насамперед, повинно відбутися реформування системи внутрішнього аудиту в самій Україні, тільки тоді будуть прийняті і затверджені відповідні керівні документи, які регулюватимуть всі процеси нової системи внутрішнього аудиту.

На даний час в Україні діє централізована модель державного фінансового контролю (її методи і технології), яка розрахована на застосування в умовах наявності лише державної власності. На сьогодні змінились умови господарювання, маємо декілька форм власності, виникли істотно нові види злочинів і шахрайських схем, що й зумовлює об'єктивну необхідність у перебудові системи державного фінансового контролю.

Контрольні заходи, які здійснюються зовнішніми органами, охоплюють переважно всю систему державних органів і тому можуть розглядатись як макрозаходи, їх слід доповнювати мікрозаходами, або оперативними заходами, які здійснюються безпосередньо установою [7].

Саме такими заходами і є внутрішній контроль та внутрішній аудит, обов'язковість запровадження та ефективне функціонування яких в органах державного сектору керівниками всіх рівнів чітко визначає стаття 26 Бюджетного кодексу України [1].

Практичний досвід свідчить про те, що основною проблемою запровадження нової системи є неповне розуміння керівниками суті складових системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, а також, ставлення до них як до "неминучого зла", яке вимагає додаткових зусиль, праці.

Внутрішній контроль та внутрішній аудит у більшості керівників і головних бухгалтерів установ асоціюються з контрольно-ревізійною роботою (інспектуванням).

Пояснимо поняття "внутрішній контроль" та "внутрішній аудит" на основі розгляду їх відмінностей від поняття "інспектування".

Стаття 26 Бюджетного кодексу визначає, що внутрішнім контролем є комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ [1].

Тобто внутрішній контроль є частиною організаційної структури самої установи і тому має застосовуватись на підставі рішень керівника цієї установи.

Таким чином, внутрішній контроль — це не разова подія, а постійний управлінський процес, який охоплює всі операції кожної структурної одиниці установи. Водночас внутрішній контроль повинен забезпечувати визначення і аналіз ризиків діяльності установи з метою їх попередження чи обмеження — що й є основною від-

мінністю внутрішнього контролю від контрольно-ревізійної роботи (інспектування, що проводиться у формі ревізії фінансово-господарської діяльності), яка є лише незначною складовою частиною системи внутрішнього контролю [3].

Внутрішній аудит — це діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного і нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю [1].

Загалом внутрішній аудит досліджує всі аспекти діяльності установи і заходи, що здійснюються її керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю (дотримання принципів законності та ефективного використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до поставленої мети, виконання завдань, планів і дотримання вимог щодо діяльності міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, в якому функціонує служба внутрішнього аудиту, а також підприємств, установ і організацій, які належать до сфери управління відповідного центрального органу виконавчої влади). При цьому дослідженню підлягають всі засоби попереднього і поточного контролю, які сприяють оперативному реагуванню на виникнення або загрозу виникнення фактів незаконного, неефективного та нерезультативного використання державних ресурсів, удосконаленню системи управління та прозорості прийняття управлінських рішень під час виконання покладених на орган завдань [3].

З самого визначення поняття "інспектування", наведеного у Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 року № 550 (зі змінами), зрозуміло, що такий контроль за діяльністю органів державного сектору спрямований переважно на виявлення правопорушень і притягнення винних у їх вчиненні осіб до відповідальності, а не на оцінку результатів, досягнутих у управлінні державними фінансами [2].

Інспектування полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, є основою державного зовнішнього фінансового контролю, що здійснюють органи Державної фінансової інспекції.

До 2012 року інспектування здійснювали й контрольно-ревізійні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України № 1001 були реорганізовані в підрозділи внутрішнього аудиту міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів [3].

Впровадження внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю в Україні здійснюється з урахуванням зарубіжного досвіду впровадження його в провідних країнах світу.

Розглянемо види аудиторських організацій провідних країн світу (табл. 1).

Міжнародною професійною організацією бухгалтерів і аудиторів є Міжнародна федерація бухгалтерів і аудиторів (далі — МФБА), в яку входить понад 100 держав світу.

МФБА у своєму складі має такі комітети: Комітет з аудиторської практики; Комітет з навчання, Комітет з етики, Комітет з фінансового та управлінського обліку, Комітет з планування та ін.

Повертаючись до внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту слід зазначити, що системи державного внутрішнього фінансового контролю країн Західної Європи мають різний рівень централізації — від цент-

Таблиця 1. Види аудиторських організацій провідних країн світу

Країна	Аудиторська організація
США	<ol style="list-style-type: none"> 1. Американський інститут присяжних бухгалтерів (American Institute of Certified Accountants — AICPA). 2. Комісія з цінних паперів (Securities & Exchange Commission — SEC). 3. Головна служба обліку (The United States general Accounting Office — GAO). 4. Американська асоціація бухгалтерів (American Accounting Association — AAA). 5. Національна асоціація бухгалтерів США (National Association of Accountants — NAA). 6. Асоціація спеціалістів з комп'ютерного аудиту (EDP Auditors Association)
Великобританія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Громадська організація дипломованих бухгалтерів (The Chartered Association of Certified Accountants — CACAACCA, FCCA). 2. Громадський інститут бухгалтерів-аналітиків (The Chartered Institute of Management Accountants — CIMA ACMA, FCMA). 3. Громадський інститут національних фінансів і бухгалтерського обліку (The Chartered Institute of Public Finance & Accountancy — CIPFA or PFA). 4. Інститут присяжних бухгалтерів Англії та Уельсу (The Institute of Chartered Accountants in England & Wales — ICAEW or ACA, FCA). 5. Інститут присяжних бухгалтерів Шотландії (The Institute of Chartered Accountants of Scotland — ICAS or CA). 6. Інститут присяжних бухгалтерів Ірландії (The Institute of Chartered Accountants of Ireland — ICAI or ACA, FCA)
Франція	<ol style="list-style-type: none"> 1. Орден експертів-бухгалтерів (OEECA). 2. Національна компанія комісарів з рахунків (CNCC). <p>Крім того, у Франції створено Асоціацію керівників аудиторських фірм (АРБФ).</p>
Німеччина	<p>З 1961 р. під керівництвом міністерства економіки діє <i>Wirtschaftsprüferkammer</i> - офіційний орган для контролю за діяльністю аудиторів, який також здійснює реєстрацію всіх аудиторів країни. Крім того, існує добровільна асоціація кваліфікованих аудиторів <i>Institute of Wirtschaftsprüfer</i></p>

Джерело: розроблено автором на підставі [8].

реалізованого попереднього контролю на рівні казначейства або окремого контролюючого органу в системі органів виконавчої влади до розподілення відповідальності за здійснення контролю між керівниками органів державного і комунального сектору з одночасним залученням підрозділів внутрішнього аудиту в кожному з таких органів. Незважаючи на те, що системи державного внутрішнього фінансового контролю в різних країнах Європи мають певні відмінності, вони функціонують за єдиними (стандартними) організаційними підходами. Водночас сучасне державне управління у розвинутих країнах удосконалюється з метою децентралізації систем контролю, інтегрованих з управлінням програмами та діяльністю.

У країнах Європейського Союзу (далі — ЄС) згідно з рекомендаціями Європейської Комісії система державного внутрішнього фінансового контролю повинна однаково повно охоплювати контролем усі державні фінанси [9].

Однією з важливих ознак готовності країни-кандидата до вступу в ЄС є встановлення процедури відшкодування втрачених фінансів. У зарубіжних країнах цьому процесу приділяється значна увага. Водночас законодавство України не передбачає належного відшкодування втрачених державних коштів і такої ж відповідальності посадових осіб за порушення фінансової дисципліни [4, с. 4—5].

Основою внутрішнього контролю (за термінологією ЄС — фінансового управління і контролю) є відповідальність керівника за управління та розвиток установи в цілому (управлінська відповідальність та підзвітність), до основних завдань якого належать планування та організація діяльності, формування адекватної структури внутрішнього контролю, нагляд за здійсненням внутрішнього контролю та управління ризиками для досягнення впевненості в тому, що мети і цілі установи буде досягнуто, а рішення, включаючи фінансові, виконуватимуться з урахуванням принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості.

Історичний розвиток зумовив утворення в Україні, як і в окремих країнах Східної Європи, централізованої моделі державного фінансового контролю з елементами децентралізованої — в частині

здійснення попереднього контролю (Державна казначейська служба України). Так, функції державного фінансового контролю в Україні згідно зі ст. 26 Бюджетного кодексу здійснюється Рахунковою палатою в частині контролю за використанням коштів Державного бюджету України, Державною фінансовою інспекцією — у межах її повноважень, визначених законом [1].

Розглядаючи досвід Королівства Нідерланди (далі — Нідерланди) у впровадженні та розвитку внутрішнього (державного) фінансового контролю та внутрішнього аудиту, слід зазначити, що поступовий розвиток України на шляху інтеграції в європейське суспільство, а також поліпшення соціально-економічного розвитку в країні відповідно до європейських стандартів вимагають створення сильного потенціалу для ефективного фінансового управління в органах державного управління на різних рівнях. Важливим інструментом державного управління, що дає змогу досягти виконання зазначених завдань та зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних з діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади, є внутрішній контроль та внутрішній аудит. Головним ключем успіху в процесі забезпечення якісного ефективного управління ресурсами держави має стати налагоджена та результативна система фінансового управління, внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

У Нідерландах система державного внутрішнього фінансового контролю (далі — ДВФК) розглядається за принципом ведення "домашнього господарства" (рис. 1).

Політична воля вищого керівництва Нідерландів (політична культура, політичні домовленості) є фундаментом (основою), на якому базується вся система ДВФК. Якщо керівництво дійсно зацікавлено у побудові надійної системи ДВФК, створюються, так звані, опори будинку, або передумови, необхідні для її запровадження та функціонування.

До таких умов можуть відноситися визначена на законодавчому рівні прозорість діяльності та підзвітність керівників; програмно-цільовий метод бюджетування; реформа держуправління; Закон про держслужбу; належна оплата праці та соціальні гарантії, а звідси і професійний персонал, який забезпечуватиме "ведення домашнього господарства".

Основою всієї системи вважається надійна та ефективна система фінансового управління і контролю, імплементована в усі процеси діяльності установи з метою отримання найкращого продукту (або результату), платформою для якої є якісний Закон про ДВФК та діяльність Центрального підрозділу гармонізації (далі — ЦПГ).

Внутрішній аудит (дах, який захищає будівлю) — це діяльність з надання керівникові незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на удосконалення діяльності організації, підвищення ефективності процесів управління. Як підкреслено голландськими колегами, краще за рік попередити керівника про можливі проблеми, ніж через рік їх констатувати [10].

Цікавим є досвід Нідерландів у сфері функціонування підрозділів внутрішнього аудиту, оскільки з 13 міністерств лише 4 — добровільно об'єднали свої підрозділи внутрішнього аудиту в єдину службу під назвою Державна центральна служба аудиту (далі — ДЦСА), яка надає послуги з внутрішнього аудиту відповідним чотирьом міністрам. В інших міністерствах функціонують децентралізовані служби внутрішнього аудиту, які про результати діяльності звітують керівнику свого міністерства [10].

У Нідерландах в державних установах працює близько 800 внутрішніх аудиторів, з них: в ДЦСА — 300, а в децентралізованих службах внутрішнього аудиту міністерств — 500.

ЦПГ з внутрішнього аудиту в Нідерландах діє у складі ДЦСА, його чисельність становить 10 посадових осіб.

Основними функціями ЦПГ Нідерландів є розробка нормативно-правового поля у сфері внутрішнього аудиту, координація та підтримка діяльності служб внутрішнього аудиту, обмін інформацією між внутрішніми аудиторами, обмін досвідом, формування зовнішньої політики по відношенню до внутрішніх аудиторів та управління їхніми знаннями, вироблення загальних принципів внутрішнього аудиту, відповідність державній звітності, уніфікація підходів до проведення аудитів, проведення ІТ аудитів, планування аудиторського завдання, проведення основних аудиторських процедур та підготовка аудиторських висновків [10].

ЦПГ з внутрішнього аудиту не встановлює норми розрахунку чисельності внутрішніх аудиторів у міністерствах, розрахунок чисельності таких служб за формулою є не доцільним, оскільки чисельність повинна визначатися кожним підрозділом внутрішнього аудиту самостійно у відповідності до специфіки діяльності міністерства, кількості процесів чи функцій, що будуть досліджуватись під час аудиту, пріоритетами ризиків, які визначаються на вищому рівні (на державному рівні), значущості підконтрольних суб'єктів тощо.

Водночас слід відзначити, що для України на сучасному етапі такий підхід не може бути прийнятним. На відміну від Нідерландів, де такі служби функціонують вже понад 40 років, а їх функціональна та професійна цінність в системі державного устрою в цілому та для кожного окремого керівника є беззаперечною, в Україні ці служби створюються вперше. Отже, за умов відсутності жодних норм чисельності внутрішніх аудиторів, існує ризик того, що керівники міністерств формально виконавши вимогу щодо створення підрозділів внутрішнього аудиту обмежаться мінімальною чисельністю (наприклад 1 аудитор), що в решті решт призведе до дискредитації самої ідеї.

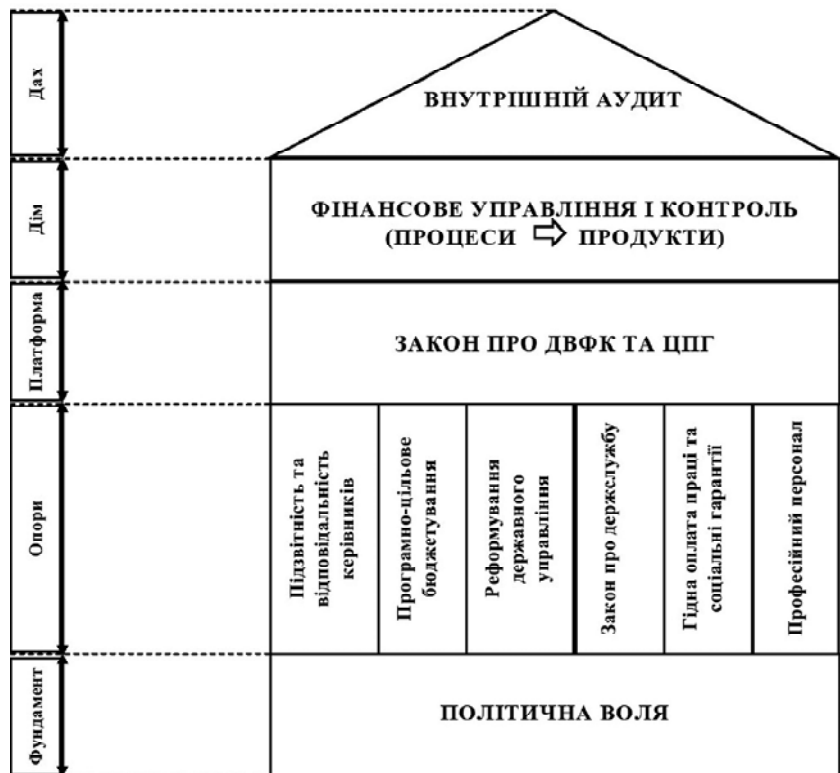

Рис. 1. Система державного внутрішнього фінансового контролю в Нідерландах

Джерело: [10].

Незважаючи на визначення у нормативно-правових актах основних засад щодо організації та забезпечення здійснення державного внутрішнього фінансового контролю, на сьогодні в Україні існують певні ускладнення у запровадженні такої системи в органах державної влади [5, с. 43—44].

З огляду на важливу роль фінансового управління і контролю (внутрішнього аудиту), а також на деякі труднощі у його впровадженні в органах державного сектору, Державна фінансова інспекція України (далі — Держфінінспекція) за підтримки експертів з Нідерландів реалізувала пілотний проект у Координаційному центрі з надання правової допомоги (далі — Координаційний центр). Цей пілотний проект є результатом продовження співпраці між Національною академією фінансів та економіки Міністерства фінансів Королівства Нідерланди та Держфінінспекцією України щодо проведення загальної оцінки системи фінансового управління і контролю у процесі надання безоплатної правової допомоги (далі — БПД) та надання рекомендацій у цій сфері. У цьому пілотному проекті зосереджено увагу на новому етапі розбудови системи надання БПД — запровадженні з 01.07.2015 року діяльності по всій території України 100 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, та на проблемах, пов'язаних зі своєчасністю відкриття місцевих центрів, ефективністю їх функціонування та забезпеченням реалізації покладених на місцеві центри повноважень.

Головна мета такого дослідження — аналіз і оцінка фінансового управління і контролю в процесі запровадження трирівневої моделі управління в системі БПД з наданням практичних рекомендацій Координаційному центру в цьому напрямі діяльності [6, с. 25—26].

На даному етапі розвитку в Збройних Силах України запроваджується система внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю європейського зразка. Ця система базується на відповідальності кожного керівника за процеси, якими він керує, чіткому визначенні цілей та управлінні ризиками, які можуть виникати на шляху їх досягнення. Багато елементів такої системи в Мініс-

терстві оборони України застосовувалися і раніше та застосовуються дотепер. Сьогоднішнє завдання — переглянути усі складові внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю, оцінити їх доцільність та ефективність, скасувати зайві регламенти, які заважають швидкому та адекватному реагуванню на ризики, скоригувати алгоритми здійснення управлінського контролю та скласти план дій із запровадження сучасної комплексної системи внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю [11].

У цьому Міністерству оборони України допомагають іноземні та міжнародні організації Королівства Нідерланди та Великобританії. Зокрема, за організаційної та фінансової підтримки Міністерства оборони Великобританії 90 фахівців Міністерства оборони України та Збройних Сил України вже пройшли навчання з внутрішнього аудиту за міжнародними стандартами. Завдяки Програмі професійного розвитку в регіонах України проведено семінари з внутрішнього аудиту та запобігання корупції. Представники Міністерства оборони України та Збройних Сил України беруть участь в міжнародних заходах, організованих Ініціативою НАТО з розбудови цілісності, прозорості, доброчесності і підзвітності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях, проходили стажування в міжнародній організації "Transparency International". Така підтримка міжнародних організацій дозволить використати кращий досвід та впровадити сучасні практики в нашій країні [11].

Таким чином, наведені вище приклади ілюструють досконалу систему внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту. Головною запорукою створення системи внутрішнього аудиту українського варіанту — це чітко встановлені законодавчі норми проведення внутрішнього аудиту в Україні та Збройних Силах України, відсутність двозначності та суперечності. І насамперед, достатня кількість нормативно-правових актів, які регулюватимуть і визначатимуть правильний порядок проведення внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю у різних випадках.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Редакція від 01.01.2016 року: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF>
3. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 вер. 2011 року № 1001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF>
4. Чугунов І.Я. Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку / І.Я. Чугунов, В.М. Федосов / Фінанси України. — 2009. — № 4. — С. 3—12.
5. Дребот С. Європейський вектор у сфері перебудови системи державного фінансового контролю / Світлана Дребот / Фінансовий контроль. Фінансовий контроль. — 2015. — № 2 (109). — С. 42—47.
6. Кудрин Г. Українсько-Голандська співпраця з питань запровадження внутрішнього контролю / Галина Кудрин / Фінансовий контроль. — 2015. — № 7 (114). — С. 24—28.
7. Бюджетний менеджмент [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pidruchniki.com/10981205392->

21/ekonomika/derzhavniy_finsanoviy_kontrol_ukrayini???history=0&sample=2&ref=0

8. Аудит у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ubooks.com.ua/books/000142/inx7.php???history=0&sample=2&ref=2>

9. Казначейська система [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1176042864156/finsani/vnutrishniy_audit_kontrol_sistemi_kaznacheystva

10. Звіт про виконання програми візиту делегації спеціалістів органів державної контрольної-ревізійної служби до Королівства Нідерландів на запрошення Національної академії фінансів та економіки Королівства Нідерландів (1 — 5 листопада 2010 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/69072>

11. Вимоги сьогодення. Внутрішній аудит по-європейськи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2014/12/02/vimogi-sogodennya-vnutrishnij-audit-po-evropejski>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Code of Ukraine "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 14 January 2016).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State inspection Financial Inspectorate, its territorial bodies"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF> (Accessed 11 January 2016).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some Aspects of structural units of internal audit and conduct such audit in ministries and other central executive bodies and their territorial bodies and public institutions which subordinated to the ministries and other central executive bodies"", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2011-%D0%BF> (Accessed 28 January 2016).
4. Chuhunov, I.Ya. and Fedosov, V.M. (2009), "Public Internal Financial Control: strategy of development", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 3—12.
5. Drobot, S. (2015), "European vector in the development of the system of state financial control", *Finansoviy kontrol'*, vol. 2, no. 109, pp. 42—47.
6. Kudryn, H. (2015), "Ukrainian-Dutch cooperation on implementation of internal control", *Finansoviy kontrol'*, vol. 7, no. 114, pp. 24—28.
7. Educational materials online (2006), "Budget management", available at: http://pidruchniki.com/1098120539221/ekonomika/derzhavniy_finsanoviy_kontrol_ukrayini???history=0&sample=2&ref=0 (Accessed 24 December 2015)/
8. Educational materials online (2002), "Audit in foreign countries", available at: <http://ubooks.com.ua/books/000142/inx7.php???history=0&sample=2&ref=2> (Accessed 29 January 2016).
9. Educational materials online (2014), "Treasury system", available at: http://pidruchniki.com/1176042864156/finsani/vnutrishniy_audit_kontrol_sistemi_kaznacheystva (Accessed 29 January 2016).
10. Educational materials online (2010), "Report of the visit the delegation for government control and auditing service to the Kingdom of the Netherlands at the invitation of the National Academy of Finance and Economy of the Netherlands (1—5 November 2010)", available at: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/69072> (Accessed 29 January 2016).
11. Educational materials online (2014), "The requirements of today. Internal audit in European", available at: <http://www.mil.gov.ua/news/2014/12/02/vimogi-sogodennya-vnutrishnij-audit-po-evropejski> (Accessed 15 February 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.

УДК 658.114:622.7

А. М. Солодовник,
 д. техн. н., професор, професор кафедри економіки підприємства,
 Державний ВНЗ "Національний гірничий університет", м. Дніпропетровськ
 Н. О. Черненко,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки,
 Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"
 С. М. Шагоян,
 асистент, кафедри економіки підприємства,
 Державний ВНЗ "Національний гірничий університет", м. Дніпропетровськ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ГІРНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

L. Solodovnyk,
 Doctor of Sciences, Professor of Economics' Enterprise Department,
 State Higher Education Institution "National Mining University", Dnipropetrovsk;
 N. Chernenko,
 Ph.D. in Economics, Associate Professor of International Economics,
 National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"
 S. Shagoyan,
 Assistant of Economics' Enterprise Department,
 State Higher Education Institution "National Mining University", Dnipropetrovsk

INTERCOMMUNICATION OF ECOLOGY, ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL PARAMETERS OF MINING ENTERPRISE

У статті розглянуто основні питання експлуатації важкодоступних родовищ залізної руди. Авторами проаналізовано потенційно можливі напрями освоєння важкодоступних родовищ та запропоновано методичний підхід, що базується на встановленні взаємозв'язку еколого-економічних й технологічних параметрів гірничого підприємства з метою обґрунтування основних напрямів раціонального і комплексного освоєння та експлуатації важкодоступних родовищ залізної руди відкритим способом. Це дозволить вирішити ряд складних питань, а саме: подолання великої глибини розробок, значного обсягу "вскришних" робіт, дефіциту площ під розміщення зовнішніх відвалів.

A basic questions of exploitation the most difficult access to iron-stone deposits, are considered in the article. A potentially possible directions of developing the most difficult access to the deposits were analyzed by the authors. In order to ground the main directions of the rational and complex developing and exploitation the difficult access to iron-stone deposits with an open method, the methodical approach which is based on establishment the intercommunication of ecology, economic and technological parameters of the mining enterprise, are offered by the authors. It allows to figure out how to solve some very important questions, such as: how to overcome the deep developing, big amount of the open explosion work, lack of the areas where to place the external dumps.

*Ключові слова: зовнішні відвали, еколого-економічні й технологічні параметри, родовище, залізна руда.
 Key words: the external dumps; ecology, economic and technological parameters; deposits; iron-stone.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах гірничі підприємства, що займаються розробкою родовищ залізної руди відкритим способом мають велику кількість проблем, ос-

новними з яких є: наявність досить великої глибини розробок, значне збільшення обсягів "розкривних" робіт, нестача площ під розміщення зовнішніх відвалів та ін.

У зв'язку з цим, питання щодо обґрунтування основних напрямів раціонального, комплексного освоєння та експлуатації важкодоступних родовищ корисних копалин є основними, для забезпечення еколого-економічної безпеки роботи гірничих підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи щодо питань взаємозв'язку еколого-економічних і технологічних параметрів гірничого виробництва присвячена досить велика кількість робіт вітчизняних науковців таких, як: А.В. Анциферов [3], О.І. Амоша [8], О.Г. Вагонова [1], В.С. Коваленко [5], В.К. Костенко [2; 3], О.А. Мінаєв [3], К.Н. Трубецького [5], О.І. Чиликін [6], М.М. Шафоростова, Р.М. Штейнгайт [7], С.Є. Янко [8], Ю.П. Яценко [8]. Результатами наукових пошуків стало визначення суті поняття підвищення еколого-економічної ефективності діяльності гірничодобувних підприємств в сфері використання природних ресурсів. Однак низка питань, пов'язаних із обґрунтуванням екологоекономічних параметрів, що враховують їх взаємозв'язок з технологічними параметрами гірничого виробництва, ще залишаються недостатньо вивченими і потребують уваги.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілі статті полягають в узагальненні наукового добору щодо встановлення взаємозв'язку еколого-економічних та технологічних параметрів гірничого підприємства з метою обґрунтування основних напрямів раціонального й комплексного освоєння та експлуатації важкодоступних родовищ залізної руди відкритим способом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід свідчить, що перехід від державного монополізму до господарського механізму ринкового типу вимагає ретельного наукового обґрунтування раціональних параметрів і способів розробки родовищ корисних копалин відкритим способом на базі встановлення взаємозв'язку еколого-економічних і технологічних параметрів гірничих підприємств, що дозволить досягти режиму беззбитковості. Актуальною є проблема формування нової системи управління такими підприємствами з урахуванням цих параметрів. Тут набирає сили концепція комплексного використання надр у плані побудови єдиної раціональної "економіко-еколого-правової" політики підтримки потужності гірничих підприємств, управління якістю і ресурсозбереження. Причому "ресурсозбереження" важливо розглядати як екологічну культуру відношення до надр і навколишнього середовища, так і забезпечення економічної ефективності.

Отже, структура взаємозв'язку еколого-економічних і технологічних параметрів представлена з урахуванням особливостей гірничого виробництва. Доходи (D_{pt}), такі підприємства отримують від реалізації своєї основної та попутної продукції, що визначаються за формулою (1).

$$D_{pt} = \sum_{i=1}^n C_{t_i} \cdot Q_{t_i} \quad (1)$$

де C_{t_i} — ціна одиниці основної та попутної продукції i -го виду ($i=1,2,\dots,n$), виготовленої у t -ому році, грн./од.;
 Q_{t_i} — обсяг реалізації продукції i -го виду, виготовленої у t -ому році, од.

Відокремимо наступні статті витрат гірничого підприємства, що визначаються за формулою (2):

$$Z_{ot} = 3g_t \cdot Qg_t + Zадм_t + 3зб_t + 3з_t + 3n_t + 3p_t + 3p.o_t \quad (2)$$

де $3g_t$ — загальна собівартість видобутку корисних копалин у t -ому році, грн.

$$3g_t = 3cg_t + Kb_t \cdot 3b_t \quad (3)$$

де $3cg_t$ — собівартість видобутку корисних копалин відкритим способом, грн.;

Qg_t — обсяг видобутку корисних копалин відкритим способом, од.;

$3b_t$ — собівартість "розкривних" робіт, грн.;

Kb_t — поточний коефіцієнт "розкривних" робіт;

$Zадм_t$ — адміністративні витрати, грн.;

$3зб_t$ — збутові витрати, грн.;

$3з_t$ — сума, що сплачується підприємством за забруднення оточуючого середовища, грн. за t -й період;

$3n_t$ — сума, що сплачується підприємством за вичерпання (забір) корисних копалин з оточуючого середовища, грн. за t -й період;

$3p_t$ — рентні платежі, грн./рік;

$3p.o_t$ — плата за розташування відходів у оточуючому середовищі, грн. од./рік;

Для гірничодобувних підприємств, що розробляють круто спадаючі родовища відкритим способом, визначальним їх життєвого циклу є режим (виробництва) проведення гірничих робіт (поточна зміна коефіцієнта "розкривних" робіт за обраний етап відпрацювання родовища).

Існує велика кількість наукових робіт присвячених цій проблематиці, а саме роботи: М.Г. Новожилова, В.І. Прококоненка, М.С. Четверіса. Аналіз робіт вище наведених авторів показав, що для зазначених типів родовищ, що розробляються, характерна параболічна залежність зміни поточного коефіцієнту "розкриву" при заданій глибині розробки, тобто зі збільшенням глибини розробки до певного значення, обсяг "розкриву" буде зростати, а потім — зменшуватися, а довжина транспортування буде постійно збільшуватися.

Глибина переходу, коли обсяг "розкриву" корисних копалин починає зменшуватися, визначиться за формулою (4):

$$H_x = H_k \cdot \frac{ctg\alpha}{ctg\beta} \quad (4)$$

де H_k — глибина кар'єру (прийнятий етап розробки), м;

α — кут падіння пласта, градуси;

β — кут нахилу робочого борту кар'єру, градуси.

Таким же чином здійснюється розрахунок площі зайнятих земель під розміщення зовнішніх відвалів. Виходячи з вищевикладеного, враховуючи зміну довжини транспортування відповідно до глибини розробки, собівартість видобутку і "розкривних" робіт буде збільшуватися. Так, на основі проаналізованих та узагальнених даних щодо роботи кар'єрів: Криворізького басейну та Полтавського ГЗК (Лавріновское родовище) були отримані кореляційні рівняння зміни собівартості видобувних та "розкривних" робіт, (формула 5):

$$C_{p_i} = a_{p_i} + b \cdot H_i \quad (5)$$

де a_{p_i} і b — коефіцієнти, які розраховуються окремо, в залежності від типу видобутку (змінюються в межах: $a_{p_i} = 8,1$ до $15,2$; $b = 0,01$ до $0,08$);

H_i — поточна глибина виїмки на кар'єрі, м.

У ході дослідження встановлено, що зі збільшенням глибини кар'єра на 100 м, собівартість видобутку залізної руди збільшується, в середньому на $18 \div 23$ %, а собівартість "розкривних" робіт, на $10 \div 15$ % [4].

Адміністративні (загальногирничі) та збутові витрати визначаються за загальногирничими підходами, розглянемо їх. А саме: адміністративні витрати визначаються (формула 6):

$$Zадм_t = C_{осн} \cdot K_{опр} \quad (6)$$

де $K_{опр}$ — коефіцієнт загальногирничих витрат, що визначається (формула 7);

$C_{осн}$ — сума основної заробітної плати на одиницю готової продукції, грн./од., за t -й період.

$$K_{\text{оxp}} = \frac{Z_{\text{осн.пр.р.}}}{Z_{\text{охр}}} \quad (7),$$

де $Z_{\text{охр}}$ — загально виробничі витрати (виробнича собівартість), грн./ за t-й період;

$Z_{\text{осн.пр.р.}}$ — сума основної заробітної плати всіх виробничо-промислових робітників, грн./ за t-й період.

$$Z_{\text{сб}} = (Z_{\text{охр}} + Z_{\text{адм.т.}}) \cdot K_{\text{сб}} \quad (8),$$

де $K_{\text{сб}}$ — коефіцієнт збутових витрат у загальній собівартості продукції, який визначається, (формула 9):

$$K_{\text{сб}} = \frac{C_{\text{сб.с}}}{Z_{\text{охр}}} \quad (9),$$

де $C_{\text{сб.с}}$ — витрати на збут одиниці продукції, грн.

Виплати за забруднення навколишнього середовища в межах встановлених нормативних викидів визначаються в залежності від обсягу (ваги) забруднювача, що надходить в оточуюче середовище і встановленої на рівні області (регіону), плати за одиницю обсягу забруднюючої речовини. Відповідно до цього, якщо обсяг шкідливих викидів не перевищує встановлені в регіоні норми ГДВ (гранично допустимі викиди), то підприємство виплачує кошти в розмірі, (формула 10):

$$Z_{\text{з}} = \sum_{j=1}^n f_{\text{т}}^j \cdot w_{\text{т}}^j, \quad w_{\text{т}}^j \leq \bar{w}_{\text{т}}^j \quad (10),$$

де $f_{\text{т}}^j$ — норматив плати за викид (скидання) одиниці ваги забруднюючої речовини j-го типу, в t-му році, грн./рік;

$w_{\text{т}}^j$ — обсяг (вага) викидів (скидів) забруднюючої речовини j-го типу, в t-тому році, т/рік або кг/рік;

$\bar{w}_{\text{т}}^j$ — гранично — допустимі викиди (ГДВ) для забруднювача j-го типу в t-тому році.

Якщо обсяг викиду (скидання) забруднюючої речовини перевищує встановлені нормативи, тоді підприємство сплачує штраф ($\text{Ш}_{\text{т}}^j$), величина якого визначається виходячи з наступного, (формула 11):

$$\text{Ш}_{\text{т}}^j = \sum_{j=1}^n d_{\text{т}}^j \cdot (w_{\text{т}}^j - \bar{w}_{\text{т}}^j) \quad (11),$$

де $d_{\text{т}}^j$ — штраф за одиницю викиду (скидання) забруднюючої речовини j-го типу понад встановленого нормативу, грн./од.

На практиці значення $d_{\text{т}}^j$ встановлюється з урахуванням класу небезпечності шкідливих речовин. Обсяг забруднюючих речовин, що скидаються підприємством, пов'язаний з виробничими потужностями, які оцінюються відповідно до розмірів основних фондів та потужності природоохоронного обладнання. Крім цього, підприємство може бути оштрафовано за аварійні (залпові) викиди. Їх обсяги оцінюються з урахуванням ймовірності таких викидів (скидів), як середньоочікувані за рік. Загальна сума штрафу ($\text{Ш}_{\text{т}}^2$), в цьому випадку, може бути визначена (формула 12):

$$\text{Ш}_{\text{т}}^2 = \sum_{w_{\text{з}}^j=1}^m \sum_{j=1}^n g_{\text{т}}^j \cdot p_{w_{\text{з}}^j}^j \cdot w_{\text{з}}^j \quad (12),$$

де $g_{\text{т}}^j$ — норматив плати за одиницю шкідливої (забруднюючої) речовини j-го типу, від залпового викиду, грн./од.;

$w_{\text{з}}^j$ — обсяг залпового викиду забруднюючої речовини j-го типу, в t-му році, од.

$P_{w_{\text{з}}^j}$ — ймовірність залпового викиду j-ої забруднюючої речовини, в t-му році.

Ймовірності $P_{w_{\text{з}}^j}$ диференційовані як за "забруднювачами", так і за "обсягами" їх залпових викидів. Їх значення взаємопов'язані з обсягами основних фондів, що

використовуються, потужністю природоохоронного устаткування і надійністю системи безпеки на підприємстві протягом виробничого процесу.

Розмір виплат за розміщення відходів виробництва у природному (оточуючому) середовищі визначається (формула 13):

$$Z_{\text{ро}} = \sum_{i=1}^k r_{\text{т}}^i \cdot y_{\text{т}}^i \quad (13),$$

де $y_{\text{т}}^i$ — обсяг (вага) відходів i-го класу токсичності, од.;

$r_{\text{т}}^i$ — норматив плати за розміщення одиниці обсягу i-го класу відходів у t — му році.

У реальній ситуації, крім цього може бути враховано, що підприємство звільняється від плати за розміщення відходів виробництва (повністю або частково), якщо для цих цілей воно використовує спеціально обладнані, за рахунок власних коштів, площі.

Плата за природні ресурси залежить від їхнього виду та обсягами використання, її розмір визначиться (формула 14):

$$\text{ПП}_{\text{т}} = \sum_{j=1}^k p_{\text{т}}^j \cdot v_{\text{т}}^j \quad (14),$$

де $v_{\text{т}}^j$ — обсяг природних копалин j-го виду, що використовуються в t-му році, од.;

$p_{\text{т}}^j$ — ціна за одиницю обсягу j-го виду ресурсу в t-му році, грн./од.

Рентні платежі визначаються з урахуванням площі землі, що використовується підприємством, вартість якої диференціюється в залежності від її якості, ці платежі визначаються, (формула 15):

$$\text{РП}_{\text{т}} = \sum_{k=1}^s \pi_{\text{т}}^k \cdot S_{\text{т}}^k \quad (15),$$

де $\pi_{\text{т}}^k$ — норматив плати за одиницю земельної площі k — го виду в t — му році, грн./од. площі;

$S_{\text{т}}^k$ — обсяг (площа) використаних земель k-го виду, од. площі.

Таким чином, собівартість видобутку корисних копалин визначиться, (формула 16):

$$Z_{\text{гт}} = Z_{\text{const}} + Q_{\text{e}} g_{\text{т}} (C_{\text{уд}} g_{\text{т}} + K_{\text{б}} \cdot C_{\text{уд}} b_{\text{т}}) \quad (16),$$

де Z_{const} — постійні витрати, в загальній собівартості видобутку корисних копалин, грн.;

$Q_{\text{e}} g_{\text{т}}$ — обсяг видобутку корисних копалин у t-му році, од.;

$C_{\text{уд}} g_{\text{т}}$; $C_{\text{уд}} b_{\text{т}}$ — питомі змінні витрати на видобувні та розкривні роботи, грн./од. видобутку.

Виходячи з вищезазначеного, можна визначити мінімально допустимий обсяг видобутку (основної продукції підприємства), при якому підприємство буде працювати беззбитково, (формула 17):

$$C_{\text{т}} Q_{\text{e}} g_{\text{т}} + \sum_{i=1}^m C_{\text{т}} g_{\text{т}} \cdot Q_{\text{e}} g_{\text{т}} = Z_{\text{const}} + Q_{\text{e}} g_{\text{т}} (C_{\text{уд}} g_{\text{т}} + K_{\text{б}} \cdot C_{\text{уд}} b_{\text{т}}) + Z_{\text{адм.т.}} + Z_{\text{зб}} + Z_{\text{з}} + Z_{\text{н}} + Z_{\text{п}} + Z_{\text{р.о}} \quad (17),$$

Тоді обсяг видобутку визначиться, (формула 18):

$$Q_{\text{e}} g_{\text{т}} = \frac{Z_{\text{const}} + \sum_{i=1}^m Z_{\text{т}} - \sum_{i=1}^m C_{\text{т}} g_{\text{т}} \cdot Q_{\text{e}} g_{\text{т}}}{C_{\text{т}} - (C_{\text{уд}} g_{\text{т}} + K_{\text{б}} \cdot C_{\text{уд}} b_{\text{т}})} \quad (18),$$

де $Q_{\text{e}} g_{\text{т}}$, $Q_{\text{e}} g_{\text{т}}$ — відповідно, обсяги видобутку основних і попутних корисних копалин, од.;

$C_{\text{т}}$, $C_{\text{т}} g_{\text{т}}$ — відповідно, ціна одиниці основної та попутної продукції, грн./од.

За певних технічних умов (що існує у гірничий галузі) обсяг видобутку основних корисних копалин визначиться, (формула 19):

$$Q_{\text{e}} g_{\text{to}} = \frac{L_{\text{ф}} \cdot m \cdot V_{\text{год}} \cdot \gamma}{(\text{ctg}\alpha + \text{ctg}\zeta) \sin\alpha} \quad (19),$$

де $L_{\text{ф}}$ — довжина лінії фронту видобувних робіт, м;
 m — потужність пласта розташування корисних копалин, м;

$V_{\text{год}}$ — просування фронту гірничих робіт за рік, м;
 γ — щільність залягання корисних копалин, т/м³.

$\text{ctg}\alpha, \text{ctg}\zeta$ — кути падіння або залягання корисних копалин;

$\sin\alpha$ — кут між пластами падіння/залягання корисних копалин.

Прирівнявши рівняння (18) і (19) можна визначити для діючого підприємства, граничну глибину розробки при заданих еколого-економічних та гірничотехнічних параметрах. При проектуванні нового гірничого підприємства можна обґрунтувати раціональні параметри його майбутньої діяльності.

ВИСНОВКИ

Представлений методичний підхід до встановлення взаємозв'язку еколого-економічних і технологічних параметрів гірничого підприємства, дозволяє вирішити цілий комплекс завдань з вибору й обґрунтування основних напрямів раціонального й комплексного освоєння та експлуатації важкодоступних родовищ залізної руди (що круто залягають), відкритим способом.

Подальші дослідження доцільно продовжувати в напрямі вивчення процесу залучення інвестицій у паливно-енергетичну галузь, це вірогідно, при умові вкладення коштів у нематеріальні активи, більшість яких розглядається як інноваційна складова, без якої неможливий розвиток паливно-енергетичної галузі. Державі необхідно прагнути сприяти впровадженню інвестицій, бо вони дозволяють вирішити суттєві проблеми економічного, екологічного та соціального напрямку промислових регіонів та підвищити енергетично-сировинну незалежності України.

Література:

1. Вагонова О.Г. Економічні проблеми підтримання потужності та інвестування вугільних шахт України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.07.01 "Економіка промисловості" / О.Г. Вагонова. — Донецьк, 2006. — 30 с.

2. Костенко В.К. Перспектива підвищення ефективності роботи глибоких угольних шахт / В.К. Костенко // Уголь України. — 2007. — № 6. — С. 5—7.

3. Мінаєв О.А. Раціональне використання надр — шлях до вирішення екологічних і соціально-економічних проблем вугледобувної галузі / О.А. Мінаєв, А.В. Анциферов, В.К. Костенко // Проблеми екології. — Донецьк: ДонНТУ, 2007. — № 1, 2. — С. 3—6.

4. Мерзлов І.Ю. Повышение эффективности функционирования предприятий на основе управления ресурсосбережением / И.Ю. Мерзлов // Международные научно — технические конференции-2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://science-bsea.narod.ru/2006/ekonom_2006/merzlov_povyshenie.htm

5. Трубецкой К.Н. Проектирование карьеров: учебник. — 3-е издание, переработанное / К.Н. Трубецкой, Г.А. Краснянский, В.В. Хронин, В.С. Коваленко. — М.: Высшая школа, 2009. — 694 с.

6. Чиликин А.И. Предприятия угольной промышленности Украины в системе рыночных отношений: теория и практика / А.И. Чиликин. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. — 256 с.

7. Штейнгайт Р.М. Некоторые аспекты развития угольной промышленности / Р.М. Штейнгайт // Уголь. — 2008. — № 9. — С. 12—15.

8. Экономический механизм стратегии развития топливно-энергетического комплекса Украины / А.И. Амоша, С.Е. Янко, Ю.П. Яценко и др. — Киев-Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. — 139 с.

References:

1. Vahonova, O.H. (2006), "Economic problems maintaining elasticity and investment coal mines Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Donets'k, Ukraine.

2. Kostenko, V.K. (2007), "The prospect of improving the efficiency of deep coal mines", Uhol' Ukrainy, vol. 6, pp. 5—7.

3. Minaiev, O.A. Antsyferov, A.V. and Kostenko, V.K. (2007), "Rational use of mineral resources — a way to solving environmental and socio-economic problems of coal mining industry", Problemy ekolohii, Donets'k, vol. 1, 2, pp. 3—6.

4. Merzlov, Y.Yu. (2006), "Improving the efficiency of functioning of the enterprises on the basis of resource saving management", available at: http://science-bsea.narod.ru/2006/ekonom_2006/merzlov_povyshenie.htm (Accessed 20 Jan 2016).

5. Trubetskoj, K.N. Krasnianskyj, H.L. Khronyn, V.V. and Kovalenko, V.S. (2009), Proektyrovanye kar'erov [Projecting quarries], 3rd ed., Vysshaya shkola, Moscow, Russia.

6. Chylykyn, A.Y. (2000), Predpriyatya uhol'noj promyshlennosti Ukrainy v systeme rynochnykh otnoshenij: teoriya y praktyka [Companies of coal industry of Ukraine in the system of market relations: theory and practice], YEP NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.

7. Shtejnhajt, R.M. (2008), "Some aspects of the development of the coal industry", Uhol', vol. 9, pp. 12—15.

8. Amosha, A.Y. Yanko, S.E. and Yatsenko, Yu.P. (2002), Ekonomicheskyj mekhanizm stratehyy razvytyia toplivno-enerhetycheskoho kompleksa Ukrainy [Economic mechanism of development strategy of fuel and energy complex of Ukraine], YEP NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2016 р.

АГРОСВІТ
www.agrosvit.info
 Породплатний індекс: 23892

ЖУРНАЛ ВИХОДИТЬ 24 РАЗИ НА РІК

Журнал «АГРОСВІТ» включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(Поступило в редакцію НАН України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)

Тел: (044) 223 26 28, 537 14 33, 537 14 32
 Тел/факс: (044) 458 10 73
 E-mail: ekonomy_2008@ukr.net

Л. Ц. Масловська,
д. е. н., професор кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
К. С. Головач,
аспірантка, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

L. Maslovska,
Doctor of economic sciences, professor of the department of management of organizations
K. Golovach,
Post-graduate student of Zhytomyr National Agroecological University)

DIAGNOSIS OF FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE BASIS CRISIS MANAGEMENT

Проведено діагностику фінансового стану у сільськогосподарських підприємствах. Здійснено оцінку достатності покриття поточних витрат наявними грошовими коштами. Розраховано аналіз ліквідності сільськогосподарських підприємств Житомирського району. Досліджено показники ділової активності, які показують оборотність капіталу та активів підприємств. Проаналізовано фінансову стійкість досліджуваних підприємств, що відповідає забезпеченості запасів та витрат власними та позиченими коштами. Розглянуто в динаміці загальний показник рентабельності підприємств вибірки. Виокремлено основні шляхи покращення для оптимізації фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Визначено основні характеристики та особливості агрегатної моделі оцінки ймовірності кризи та банкрутства для суб'єктів господарювання. Розраховано та викладено результати проведення оцінки за досліджуваною моделлю у сільськогосподарських підприємствах Житомирського району. Діагностування кризового типу агрегатної моделі викликає необхідність наступного етапу — розробку ефективного антикризового управління в подальшому.

The article deals with diagnosis of the financial condition of agricultural enterprises. Much attention is given to the estimation of the sufficiency of current expenditures to available cash. Attention is drawn to liquidity analysis of agricultural enterprises of Zhytomyr region. The study has been conducted in business activity indicators that show turnover of capital and assets of enterprises. It draws our attention to the analysis of the financial stability of the investigated enterprises which corresponds to the provision of stocks and costs by own and borrowed funds. The dynamics of the overall profitability by the sample rate are examined. Recommendations are given about the basic ways of improvement to optimize the financial condition of agricultural enterprises. The main characteristics and features of the aggregate estimate model for the probability of a crisis and the bankruptcy of economic entities are examined. It has been calculated and presented the results of the evaluation of the model in the agricultural enterprises of Zhytomyr region. Diagnosis of a crisis type of an aggregate model makes it necessary to the next phase — the development of effective crisis management in the future.

*Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, фінансовий стан, рентабельність, ліквідність, криза, банкрутство.
Key words: agricultural enterprises, financial condition, profitability, liquidity crisis, bankruptcy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання спостерігається доволі нестійкий фінансовий стан підприємств усіх галузей економіки. Особливо вразливим щодо фінан-

сової стабільності є сільське господарство з його мінливістю та сезонністю виробництва, які обумовлюють нерівномірність надходження коштів і неспроможність багатьох підприємств здійснювати своєчас-

Таблиця 1. Оцінка ліквідності сільськогосподарських підприємств Житомирського району за 2012–2014 рр.

Назва підприємства	Коефіцієнт швидкої ліквідності			Коефіцієнт абсолютної (термінової) ліквідності			Частка виробничих запасів у оборотних активах		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
ТОВ "Вертокиївка"	0,13	0,35	0,44	0,02	0,01	0,03	0,62	0,48	0,74
ПП "Миролюбівське"	0,00	0,46	0,18	0,01	0,01	0,01	0,99	1,00	1,00
СПП "Лад "	1,55	1,29	1,27	0,06	0,03	0,01	0,48	0,36	0,41
ПСП "Троянівське"	1,15	0,39	0,38	0,15	0,07	0,29	0,91	0,78	0,21
ТОВ "Укрзернопром"	6,04	2,55	3,14	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01	0,01
СТОВ "Ліщинське"	1,05	0,59	0,07	0,01	0,01	0,01	0,15	0,29	0,59
ТОВ "Шанс"	0,21	2,38	8,98	0,12	0,06	0,66	0,88	0,94	0,64
ТОВ "Житомирнасінтрав"	0,44	1,70	1,47	0,02	0,05	0,42	0,25	0,15	0,11
ТОВ "Агро-Пром-Сервіс"	1,26	1,34	1,24	0,01	0,01	0,01	0,27	0,29	0,21
СВК "Світоч"	0,06	1,13	9,27	0,02	0,01	0,01	0,87	0,83	0,01
СТОВ "Украгротехтрейд"	1,03	1,85	2,92	0,34	0,55	1,89	0,08	0,07	0,06
ПСП "Глибочанське-ОСМВ"	0,54	1,53	0,44	0,01	0,01	0,01	0,56	0,48	0,00
ФГ "Царіцино"	0,31	2,67	1,23	0,18	2,21	0,35	0,04	0,01	0,00
СФГ "Ставрів"	0,22	2,65	1,58	0,29	4,25	2,95	0,01	0,67	0,77
ТОВ "Укрлітнасія"	3,60	1,68	0,39	0,76	0,04	0,30	0,09	0,03	0,48

Джерело: розраховано на основі даних [7].

не і в повному обсязі фінансування усіх етапів господарської діяльності. Все це, маючи значний вплив на виробничу діяльність сільськогосподарських товаровиробників і на їх фінансово-економічний стан, здатне спричинювати кризові явища. Тому актуальним є здійснення якісної діагностики фінансового стану сільськогосподарських суб'єктів господарювання з метою виявлення ознак кризи та превентивного управління ними. В якості об'єкта дослідження обрано 15 сільськогосподарських підприємств Житомирського району — різних за організаційно-правовими формами, обсягом капіталу, співвідношенням активів і джерел їх формування, розміром та іншими характеристиками, які регулярно звітують перед органами державної статистики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковим підґрунтям для здійснення аналізу та діагностики фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств, а також розробки антикризових заходів і оцінки ймовірності банкрутства закладено у працях багатьох вчених-економістів. Цією проблематикою займалися вітчизняні та зарубіжні видатні вчені. З поміж них викликають інтерес роботи В. Андрійчука [1], Р. Таффлера та Г. Тисшоу [18], І. Бланка [3], А. Воронкової [4], А. Спрінгейт [17], Ж. Конана та М. Голдера [16], О. Гудзь [5], М. Дем'яненка [6], Лігоненко Л.О. [10], О. Островської, В. Ковальова [8], А. Поддєрьогіна [12], І. Сокиринської [13] та ін.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на достатньо глибоке вивчення загальної проблематики фінансового забезпечення підприємств та багатогранність існуючих теоретичних підходів до діагностики кризи, необхідно, використовуючи досвід вітчизняних та зарубіжних економістів, сформулювати напрями оптимізації фінансового стану сільськогосподарських підприємств з метою уникнення кризових явищ. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення та проведення діагностики фінансового стану

сільськогосподарських підприємств з врахуванням сучасних особливостей розвитку галузі та загального стану економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є здійснення діагностики фінансового стану сільськогосподарських підприємств з допомогою агрегатної моделі оцінки ймовірної кризи та банкрутства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фінансовий стан, за визначенням О. А. Островської, — це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика діяльності підприємства в певному періоді, що відображає ступінь забезпеченості фінансовими ресурсами, раціональності їх розміщення, достатності власних оборотних коштів для своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями та здійснення ефективною господарської діяльності в майбутньому [11]. Важливим показником фінансового стану є фінансова стійкість, під якою розуміють такий ступінь використання фінансових ресурсів на підприємстві, при якому воно вільно розпоряджається своїми грошовими коштами, забезпечує безперебійний процес виробництва і реалізації продукції, здатне покрити витрати на розширення та оновлення виробництва [9, с. 266].

Одним з найважливіших показників оцінки діяльності підприємств у ринковій економіці є ліквідність. Цей показник свідчить про наявність в обороті підприємства достатньої кількості грошових коштів для покриття своїх поточних витрат та здійснення виробничої діяльності. Розраховані показники для оцінки ліквідності досліджуваних сільськогосподарських підприємств наведено в таблиці 1.

З наведеної таблиці бачимо, що коефіцієнт швидкої ліквідності відповідає нормативному значенню у ТОВ "Укрзернопром", ТОВ "Агро-Пром-Сервіс", СТОВ "Украгротехтрейд". Це свідчить про спроможність даних сільськогосподарських підприємств у разі зниження обсягів реалізації продукції покрити свої зобов'язання перед кредиторами. Якщо ж коефіцієнт швидкої

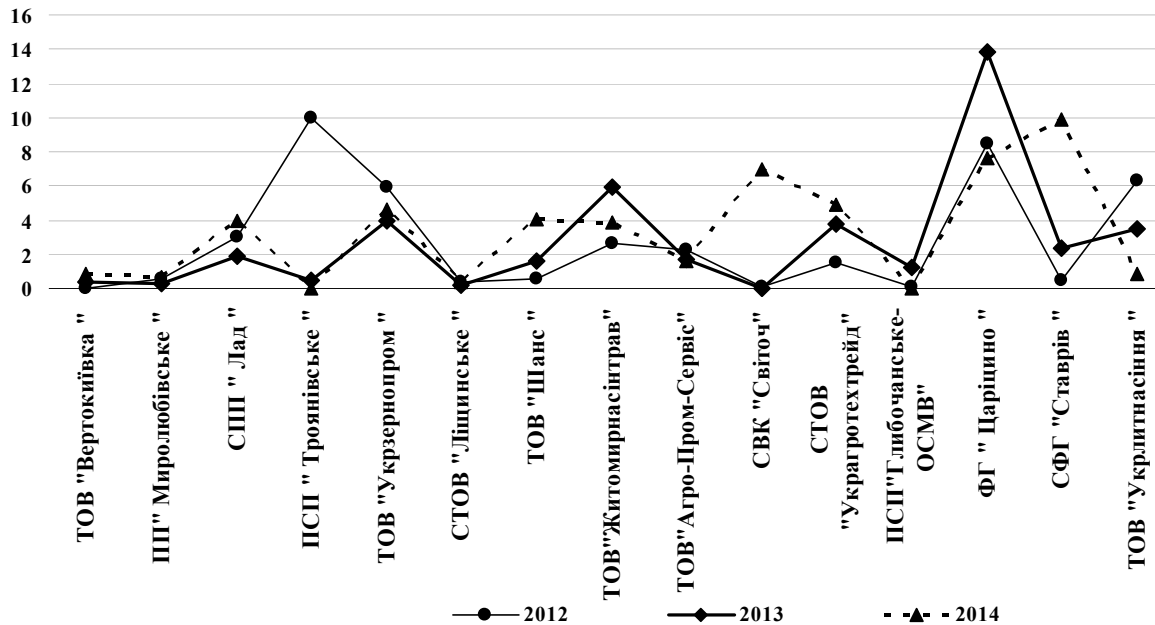

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств Житомирського району

Джерело: розраховано на основі даних [7].

ліквідності більший за 1, наприклад, як у СТОВ "Украгротехтрейд" та СФГ "Ставрів", то суб'єкт господарювання має низький фінансовий ризик, а значить потенційні можливості для залучення додаткових фінансових ресурсів.

Більша частина сільськогосподарських підприємств Житомирського району є неліквідними. Це впливає з проведених вище розрахунків. Адаже від наявності у підприємств швидко ліквідних активів, до яких відносяться готівка, кошти на рахунках у банках і легкореалізовані елементи оборотних ресурсів, визначає їх платоспроможність. Висока ліквідність підприємств забезпечує їм можливість використовувати кошти на покриття витрат у будь-який момент. Низька ж ліквідність спричинює ускладнення збутової діяльності сільськогосподарських товаровиробників, зниження ефективності їх матеріально-технічного забезпечення. При ко-

ефіцієнті ліквідності, більшому за нормативне значення (понад 3,4) (у ТОВ "Укрзернопром", ТОВ "Житомирнасістрав", СВК "Світлоч", СТОВ "Украгротехтрейд", ФГ "Царічино", СФГ "Ставрів" та СФГ "Миколай") використання оборотних активів здійснюється неефективно.

Фінансова стійкість підприємства є певним ступенем забезпечення його запасів і витрат власними й позиковими джерелами їх формування, співвідношенням обсягів власних і позикових засобів [7].

На рисунку 1 показано в динаміці значення коефіцієнта фінансової стійкості підприємств вибірки.

Аналізуючи рисунок 1, можна зробити висновок, що досліджувані підприємства вибірки мають середній або нестабільний рівень фінансової стійкості. Нормативне значення, яке повинне перевищувати одиницю, спостерігається у СПП "Лад", ТОВ "Укрзернопром", ТОВ "Жи-

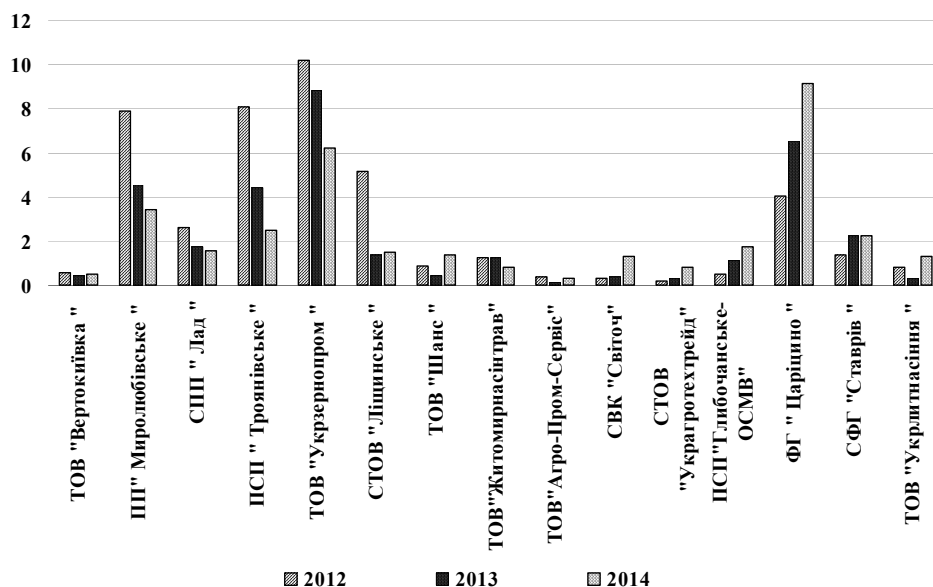

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів оборотності основних засобів (фондовіддачі) сільськогосподарських підприємств Житомирського району за 2012–2014 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [7].

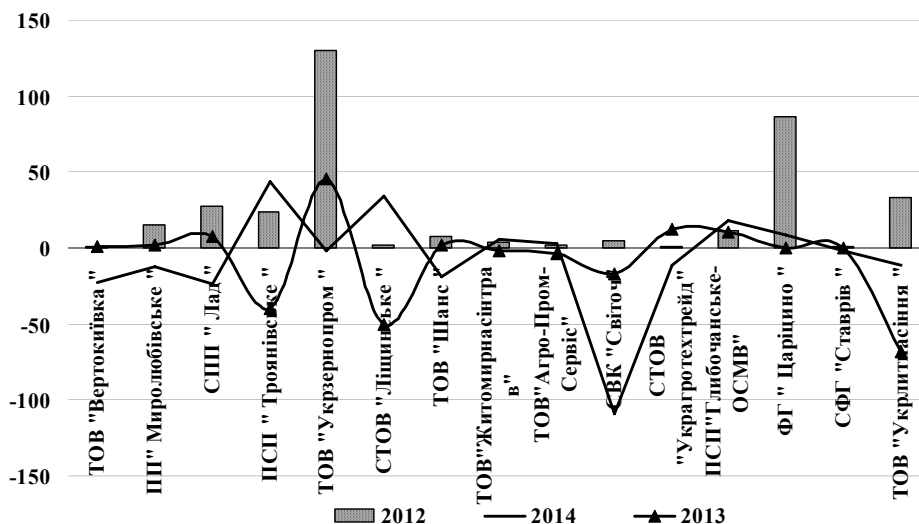

Рис. 3. Загальна рентабельність сільськогосподарських підприємств Житомирського району за 2012–2014 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [7].

томирнасінтрав", ТОВ "Агро-Пром-Сервіс", СТОВ "Украгротехтрейд", ФГ "Царічино". У таких підприємствах, як СФГ "Ставрів" та ТОВ "Шанс" значення досліджуваного показника досягло нормативного у 2014 році, а у ТОВ "Укрлітнасіння" фінансова стійкість знизилась до 0,84.

Показник ділової активності підприємств свідчить про те, наскільки ефективно воно використовує наявні кошти. Оцінка ділової активності є підставою для визначення результативності діяльності суб'єкта господарювання шляхом застосування комплексного показника ефективності використання виробничих і фінансових ресурсів, що формує оптимальне співвідношення темпів зростання основних засобів, а також зумовлює проміжні та кінцеві результати діяльності [9].

Показники оборотності мають вагомe значення для оцінки платоспроможності підприємства, бо їх величина показує, за який період можна перетворити наявні у підприємства активи в грошову форму. Розрахований

показник фондovіддачі для вибірки підприємств наведено на рисунку 2.

Особливістю сільськогосподарських підприємств є те, що деякі виробники навмисно зволікають з реалізацією виробленої продукції, розраховуючи на підвищення ринкової ціни, звідси процес реалізації та отримання доходів потребує більше часу. При цьому збільшується термін повернення використаних на виробництво ресурсів. З рисунку 2 бачимо, що більшість досліджуваних підприємств має високий рівень оборотності основних засобів (ТОВ "Укрзернопром" — 10,2; ПП "Мироліувське" — 7,8 та ін.) при нормативному значенні цього показника 1,1. Тобто зазначені підприємства досить ефективно використовують свої активи.

На рисунку 3 наведено розрахункові значення загальної рентабельності досліджуваних сільськогосподарських підприємств у динаміці.

Ефективність вкладання коштів у виробництво та раціональність їх використання оцінюється на підставі

Таблиця 2. Агрегатна модель оцінки ймовірної кризи та банкрутства сільськогосподарських підприємств Житомирського району за 2014 р.

№	Назва підприємства	Власні обігові кошти	Нормальні джерела формування запасів	Запаси та витрати	Рівень стійкості за співвідношенням ЗВ, НДФЗ та ВОК
1	ТОВ "Вертокийівка"	-1748	-1730	11669	нестійке
2	ПП "Мироліувське"	-700	1594	2430,5	нестійке
3	СПП "Лад"	2925	4482	6890,5	нестійке
4	ПСП "Троянівське"	-363	-313	12,5	нестійке
5	ТОВ "Укрзернопром"	2270	2461	2,5	достатнє
6	СТОВ "Ліщинське"	-38915	-36875	25237	нестійке
7	ТОВ "Шанс"	1611	1620	2339	нестійке
8	ТОВ "Житомирнасінтрав"	3584	3802	755,5	абсолютна
9	ТОВ "Агро-Пром-Сервіс"	1200	2692	3035	нестійке
10	СВК "Світоч"	4479	4542	243,5	абсолютна
11	СТОВ "Украгротехтрейд"	943	1366	921	достатнє
12	ПСП "Глибочанське-ОСМВ"	-1665	-445	1325,5	нестійке
13	ФГ "Царічино"	1384	1384	120,5	нестійке
14	СФГ "Ставрів"	1371	1449	181	нестійке
15	ТОВ "Укрлітнасіння"	-1007	-39	2015,5	нестійке

Джерело: розраховано на основі даних [7].

показників рентабельності. З рисунка 3 бачимо, що рентабельність сільськогосподарських підприємств Житомирського району в цілому набагато зменшилась у 2014 р. У зв'язку зі зниженням доходів від виробничої діяльності та зростанням адміністративних витрат, витрат на збут та закупівлі більшість досліджуваних суб'єктів господарювання стали збитковими і нерентабельними.

Проведений аналіз дозволяє класифікувати досліджувані підприємства (табл. 2) на групи з критичним, близьким до критичного і задовільним фінансовим станом у 2014 році.

З метою більш об'єктивної діагностики кризи на підприємствах необхідно оцінити ймовірність банкрутства. Її здійснюють на основі кількісного та якісного підходів. Кількісний підхід використовує фінансові коефіцієнти для прогнозування кризового стану. Якісний підхід передбачає порівняльний аналіз характеристик діяльності підприємства (спеціальних критеріїв, за допомогою яких виконується оцінка ймовірності банкрутства).

Нами зроблено спробу застосувати агрегатну (балансову) модель оцінки кризового стану для сільськогосподарських підприємств. З цією метою використано наступні агрегати:

- 1) власні обігові кошти;
- 2) нормальні джерела формування запасів;
- 3) запаси та витрати.

Співвідношення зазначених агрегатів формує три рівні стійкості (табл. 2):

1. Абсолютна фінансова стійкість або стабільний розвиток, досягнення якої відбувається за умови: запаси та витрати менше власних обігових коштів.

2. Достатній фінансовий стан на підприємстві, яка відповідає такій нерівності: власні обігові кошти менше запасів та витрат, а вони в свою чергу менше нормальних джерел формування запасів.

3. Нестійке фінансове становище, загроза виникнення кризи на підприємстві, яке відповідає нерівності: запаси та витрати більше нормальних джерел формування запасів.

Зроблені розрахунки свідчать про те, що більшість підприємств вибірки (СПП "Лад", ТОВ "Укрзернопром", СВК "Світоч" та інші) має в наявності власні обігові кошти, що покращує здійснення виплат та дає можливість проводити виробничу діяльність вчасно.

Нормальні джерела формування запасів у СПП "Миролобівське", СФГ "Ставрів", ТОВ "Житомирнасинтрав" та ін. мають позитивні значення і свідчать про спроможність цих підприємств сплатити довгострокові зобов'язання та розрахуватись з кредиторською заборгованістю за поточними виплатами, в тому числі й за отриманими послугами.

Оцінка третього агрегата — запасів та витрат — демонструє, що для ТОВ "Вертокиївка", СПП "Миролобівське", СПП "Лад", СТОВ "Ліщинське" та ін. відбувається спад у активності підприємства. Великі суми надпланових запасів показують уповільнення оборотності оборотного капіталу, починають з'являтися проблеми з ліквідністю на підприємстві, що відповідає негативному впливу на фінансовий стан.

Перше співвідношення показників власних обігових коштів з запасами та витратами свідчить про те, що у ТОВ "Житомирнасинтрав" та СВК "Світоч" немає залежності від зовнішніх джерел (кредитів) для покриття своїх витрат. Причиною цього є достатня кількість власних обігових коштів, які знаходяться в розпорядженні підприємства на момент необхідності їх використання.

Такий тип фінансової стійкості підприємства вважається достатнім для його розвитку, але на сьогодні використання позичених грошових коштів є розповсюдженим методом розвитку для багатьох виробників. Оскільки переваги від отримання кредитів на розвиток своєї діяльності та на вдосконалення виробництва отримуються повною мірою таким способом.

До достатнього типу із вибірки підприємств увійшли лише два ТОВ "Укрзернопром" та СТОВ "Украгро-техтрейд", що свідчить про ефективне використання у них нормальних джерел формування запасів, позичених та залучених коштів, період погашення яких здійснюється у поставлені строки.

Нестійкий фінансовий стан свідчить про те, що у ТОВ "Вертокиївка", СПП "Миролобівське", СПП "Лад", ПСП "Троянівське", СТОВ "Ліщинське", ТОВ "Шанс", ТОВ "Агро-Пром-Сервіс", ПСП "Тлибочанське-ОСМВ", ФГ "Царіцино", СФГ "Ставрів", ТОВ "Укрлітнасиння" виникають деякі тимчасові проблеми з погашенням своєї заборгованості або з отриманням дебіторської заборгованості за виконані роботи. Тобто джерел фінансування запасів та витрат не вистачає для нормального функціонування та здійснення діяльності.

У даній моделі виділяють ще один тип — це кризове фінансове становище або загроза банкрутства, яке діагностується в разі наявності таких ознак:

— у разі дотримання вимоги попереднього типу (тобто затрати більше ніж нормальні джерела формування запасів),

— непогашена вчасно у відповідні строки кредиторська заборгованість.

До цього типу із досліджуваних підприємств відносять — СТОВ "Ліщинське" та СВК "Світоч". Кредиторська заборгованість яких на кінець звітного періоду не була погашена.

Отже, у разі діагностування останнього типу агрегатної моделі необхідним наступним етапом є розробка ефективного антикризового управління або програми для виходу з кризового становища.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, для зміцнення фінансового стану сільськогосподарських підприємств необхідно:

— знижувати собівартість продукції шляхом зменшення постійних витрат на управлінський персонал;

— покращити оптимізаційну структуру капіталу, де можливість використання залучених коштів для удосконалення матеріально-технічної бази є ефективною;

— удосконалити співвідношення основного та оборотного капіталу, для покращення ліквідності діяльності підприємства;

— скорочення затрат уречевленої праці для зменшення умовно-змінних витрат;

— прискорення оборотності грошових потоків — для запобігання виникненню ризику неплатоспроможності здійснення попереднього моніторингу фінансової стійкості покупця, розглянути можливості використання факторингу та векселів для прискорення обороту грошових коштів;

— вираховування оптимального та ефективного співвідношення власного і позикового капіталу.

Здійснена оцінка ймовірності кризи та банкрутства за агрегатною моделлю дає змогу оцінити стан суб'єкта господарювання. Розкритий поетапний алгоритм агрегатної моделі оцінки є оптимальним способом виявлення проблем у виробничій діяльності для сільськогосподарських підприємств. Результати отримані за проведеними дослідженнями свідчать про нестійкий стан більшості підприємств. Звідси для оптимізації своєї діяльності суб'єктам господарювання потрібно провести необхідні міри для запобігання виникненню кризи та банкрутства.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування важливості здійснення оптимального та ефективного антикризового управління у сільськогосподарських підприємствах. Визначенню попередження і прогнозування виникнення кризових явищ на підприємстві та на основі цього створення алгоритму антикризового менеджменту, приділятиметься увага в подальшому.

Література:

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [Текст]: монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — Т. 206.
2. Біломістна І. І. Антикризове фінансове управління підприємством в сучасних умовах господарювання / І. І. Біломістна, О. М. Біломістний, М. С. Крамська // Фінансово кредитна діяльність: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. — 2013. — № 1 (14). — С. 90—96.
3. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств [Текст]: підруч. / І. О. Бланк, Г. В. Ситник; Київський національний торговельно-економічний ун-т. — К.: [б.в.], 2006. — 780 с.
4. Воронкова А. Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика [Текст]: монографія / А. Е. Воронкова, Р. З. Вечерковські, Д. К. Воронков, Н. Г. Калюжна, Е. Н. Коренев, І. В. Мажура; Харк. нац. екон. ун-т. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — Х.: ІНЖЕК, 2008. — 520 с.
5. Гудзь О. Є. Діагностика та управління платоспроможністю в сільськогосподарських підприємствах // Сталий розвиток економіки — 2011 р. — № 7 (10). — с. 171—175.
6. Дем'яненко М. Я. Фінансова криза в аграрному секторі АПК / М. Я. Дем'яненко, М. Й. Малік // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. — 2010. — Вип. 7(1). — С. 408—414.
7. Жидяк О. Р. Фінансовий стан та вдосконалення контролю за фінансовими показниками аграрного підприємства / О. Р. Жидяк // Вісник Таврійського державного аграрного університету. — 2011. — № 10. — С. 138—142.
8. Ковалев В. В. Фінансовий менеджмент [Текст]: теорія і практика / В. В. Ковалев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Проспект, 2007. — 1024 с.
9. Кошельник В. М. Напрями зміцнення фінансового стану аграрних підприємств у посткризовий період їх розвитку / В. М. Кошельник, Л. В. Побережна // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. — 2013. — Вип. 10(1). — С. 262—270.
10. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: Теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій [Текст]: монографія. — К.: КНТЕУ, 2001. — 580 с.
11. Островська О. А. Оцінка фінансового стану підприємств та шляхи її удосконалення (на прикладі підприємств будівельних матеріалів): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / О. А. Островська; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2004. — 20 с.
12. Поддєрьогін А. М. Фінансова стійкість підприємств у економіці України [Текст]: монографія / А. М. Поддєрьогін, Л. Ю. Наумова. — К.: КНЕУ, 2011. — 184 с.
13. Сокиринська І. Г. Аспекти стратегічного розвитку підприємства / І. Г. Сокиринська, О. В. Хохлова // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. — 2011. — № 4. — С. 165—168.
14. Фінансова звітність сільськогосподарських підприємств Житомирської області за 2012—2014 рр. / Гол. упр. агропром. розвитку держ. адміністрації Житомир. обл. — Житомир, 2012—2014 рр.
15. Черненко В. А. Антикризове управління [Текст]: підручник і практикум для академічного бакалаврату / В. А. Черненко, Н. Ю. Шведова. — М.: Видавництво Юрайт, 2015. — 409 с.
16. Conan J. Variables explicatives de performance et controle de gestion dans les P.M.I. / J. Conan, M. Holder / These d'Etat, CERG, Universite Paris Dauphine. — 1979.
17. Springate, Gordon L. V., "Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm. Unpublished M.B.A. Research Project, Simon Fraser University. — January 1978.
18. Taffler R. J., Tisshaw H. Going, Going, Gone — Four Factors which Predict. Accountancy, 1977, no. 3, pp. 50—54.

References:

1. Andrijchuk, V. H. (2005), *Efektivnist' diial'nosti ahrarynykh pidpryemstv: teoriia, metodyka, analiz: monohrafiia* [Efficiency of agricultural enterprises: the theory, methodology, analysis, monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Bilomistna, I. I. (2013), "Crisis financial management in the modern business environment". *Finansovo kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky* : zb. nauk. prats', vol. 1 (14), pp. 90—96.
3. Blank, I. O. (2006), *Upravlinnia finansamy pidpryemstv* [Financial management of enterprises], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj un-t. Kyiv, Ukraine.
4. Voronkova, A. E. (2008), *Diahnostyka stanu pidpryemstva: teoriia i praktyka* : monohrafiia [Diagnostics of the enterprise: Theory and Practice: Monograph], 2nd ed, Khark. nats. ekon. un-t., INZhEK, Kharkov, Ukraine.
5. Gud'z', O. Ye. (2011), "Diagnosis and management of solvency of agricultural enterprises", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 7 (10), pp. 171—175.
6. Dem'ianenko M. Ya. (2010), "Financial crisis in the agricultural sector, agribusiness", *Ekonomichni nauky. Tseriia : Oblik i finansy*, 7(1), pp. 408—414.
7. Zhydiak, O. R. (2011), "Financial condition and improving monitoring the financial performance of the agricultural enterprise", *Visnyk Tavrijs'koho derzhavnoho ahrarynoho universytetu*, vol. 10, pp. 138—142.
8. Kovalev, V. V. (2007), *Fynansovyj menedzhment: teoriya y praktyka* [Financial Management: Theory and Practice]. 2nd ed, TK Velby, Prospekt, Moscow, Russia.
9. Koshel'nyk, V. M. (2013), "Directions to strengthen the financial condition of agriculture in the post-crisis period of development", *Ekonomichni nauky. Ser. : Oblik i finansy*, vol. 10(1), pp. 262—270.
10. Lihonenko, L. O. (2001), *Antykryzove upravlinnia pidpryemstvom: Teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyj instrumentarij*: Monohrafiia [Crisis management now: Theoretical and methodological principles and practical tools: Monograph], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
11. Ostrovs'ka, O. A., (2004), "Evaluation of the financial situation of enterprises and ways of its improvement (for example, building materials enterprises)", Candidate of economic sciences Thesis, Finance, money circulation and credit, Kiev. nat. Econ. Univ., Kyiv, Ukraine.
12. Poddier'ohin, A. M. (2011), *Finansova stijkist' pidpryemstv u ekonomitsi. Ukrainy: monohrafiia* [Financial sustainability of enterprises in the economy. Ukraine: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
13. Sokyryns'ka, I. H. and Khokhlova, O. V. (2011), "Strategic aspects of enterprise development", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 4, pp. 165—168.
14. Zhytomyr Regional State Administration (2015), *Finansova zvitnist' sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv Zhytomyrs'koi oblasti za 2012—2014 rr.* [The financial statements of agricultural enterprises of Zhytomyr region for 2012—2014], Hol. upr. ahroprom. rozvytku derzh. administratsii Zhytomyr. obl., Zhytomyr, Ukraine.
15. Chernenko, V. A. and Shvedova, H. Yu. (2015), *Antykryzove upravlinnia: pidruchnyk i praktykum dlia akademichnoho bakalavratu* [Crisis Management: textbook and practicum for undergraduate academic], Vydavnytstvo Yurajt, Moscow, Russia.
16. Conan, J. (1979), *Variables explicatives de performance et controle de gestion dans les P.M.I., These d'Etat*, CERG, Universite Paris Dauphine.
17. Springate, Gordon L. V. (January 1978), *Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm*. Unpublished M.B.A. Research Project, Simon Fraser University.
18. Taffler, R.J. and Tisshaw, H. (1979), "Going, Going, Going-Four Factors Which Predict", *Accountancy*, no. 3, pp. 50—54.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

УДК 349.3:336.14

О. Я. Маліновська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,
Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів
О. В. Демкович,
аспірант, Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ ОРГАНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТУ

O. Malinowska,
PhD (Economics), Associate Professor, Lviv State Academy of Finance, Ukraine
O. Demkovich,
PhD Student, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

SOCIAL PROGRAMS AND PROJECTS AS INSTRUMENTS OF STATE SOCIAL POLICY
IN THE PROGRAM-TARGET METHOD OF BUDGET

У статті розглянуто суть програмно-цільового методу організації бюджетного процесу: а саме його основні ознаки та переваги. З'ясовано, що пріоритети соціальної політики реалізуються через відповідні соціальні програми. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння сутності соціальних програм у зарубіжній та вітчизняній практиці та на цій основі запропоновано авторське визначення поняття соціальних програм як сукупність конкретних проектів, що в загальному є націлені на досягнення стратегічних цілей та вирішення певної соціальної проблеми, використовуючи принцип ефективного управління бюджетними коштами. Систематизовано класифікаційні ознаки соціальних програм. Детально проаналізовано основні етапи побудови соціальної програми. З'ясовано, що через відсутність теоретичного обґрунтування суті соціальних програм, знижується можливість виділення основних ознак та характерних рис притаманних соціальним програмам.

In the article the essence of the program-target method of organizing the budget process are illuminated. Its main features and benefits. It is shown that social policy priorities are implemented through appropriate social programs. The basic scientific approaches to understanding the nature of social programs in foreign and domestic practice are outlined and on this basis the author proposed a definition of social programs. The classification of social programs is considered. In detail the main stages of building a social program are defined. Thus, social programs are an important component of modern systems of social protection. Using social software creates the possibility for targeted use of financial and other resources and conditions to better address existing problems in society.

Ключові слова: програмно-цільовий метод, бюджетна програма, державна цільова програма, соціальна програма, проект.

Key words: program-target method, budget program, the state target program, social program design.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічні процеси в Україні сьогодні зумовлюють поглиблення соціальної нерівності та зростання потре-

би в бюджетних ресурсах. Відтак, у бюджетній практиці все більшої уваги приділяється ефективному управлінню видатками бюджетів усіх рівнів. Одним із таких методів є програмно-цільовий метод розподілу бюджетних коштів. Основою даного методу є розроб-

лення та управління бюджетними програмами. Відповідно інструментами, які здійснюють державну соціальну політику є соціальні програми. Розподіл бюджетних коштів на реалізацію соціальних програм є одним із найважливіших завдань фінансової політики держави, що великою мірою визначає якість і ефективність надання суспільних послуг. Однак у зв'язку із нестабільністю в Україні та невизначеністю динаміки її розвитку розподіл фінансових ресурсів між соціальними програмами з метою якнайповнішого задоволення суспільних потреб є проблемним питанням сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Загальний внесок у теоретико-методологічне обґрунтування поняття соціальних програм та проектів зробили такі вітчизняні науковці, як Л.М. Алексеєнко [4], Б.В. Бабін [5], Е.М. Лібанова [8], О.В. Макарова [9], О.В. Пономаренко [11], О.Д. Рожко [12] та ін. Однак відсутність теоретичного аналізу трактування поняття соціальних програм нашою наукою є необхідність проведення додаткового аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є з'ясування суті та важливості впровадження програмно-цільового методу бюджетного процесу, а також аналіз теоретико-методологічних особливостей соціальних програм та проектів як необхідних інструментів здійснення державної соціальної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Питання ефективного управління бюджетними коштами та відповідною правовою базою бюджетного процесу є завжди актуальним. Адже, постійна обмеженість фінансових ресурсів не дає можливості фінансувати усі заплановані видатки держави. У зв'язку із соціально-економічним спрямуванням розвитку України постає гостра проблема у вивченні ролі бюджету та розробці шляхів ефективного використання коштів бюджету. Поняття принципу ефективності полягає в тому, що під час складання та виконання бюджету всі учасники бюджетного процесу повинні прагнути досягти поставлених цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів.

Як нам відомо, видатки із державного бюджету здійснювались виходячи із принципу необхідності фінансування тих чи інших заходів, враховуючи наявні ресурси держави. Тому уся увага під час складання бюджету акцентувалась саме на розмірі наявних ресурсів держави. Програмно-цільовий метод організації бюджетного процесу дещо змінює його ідеологію.

Сама ідея програмно-цільового методу полягає в тому, щоб зосереджувати увагу не тільки на можливостях бюджету, а й на тому як найефективніше їх використати з метою отримання конкретних результатів. Отже, програмно-цільовий метод складання бюджету передбачає дещо інший підхід до формування бюджетних показників. Цей процес починається із зосередження уваги спершу на результатах, яких необхідно досягти в державному секторі, а вже потім ставиться питання про те, які ресурси потрібно найефективніше використати для досягнення намічених результатів [5, с. 130].

Такий метод формування бюджету передбачає складання чітких програм для досягнення визначених

цілей, забезпечення їх фінансовими ресурсами та проведення оцінки й експертизи їх ефективного використання. На основі програмно-цільового методу контролюючими органами має і може бути перевірена не тільки правильність використання коштів при виконанні бюджету, а і те, наскільки ефективно вони витрачалися для досягнення цілей державної політики [8, с. 12].

В Україні впровадження програмно-цільового методу розпочалося з прийняттям розпорядження КМУ "Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі" від 2002 р. У даному документі є визначено мету програмно-цільового методу як: "встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання" [2]. Після прийняття в 2010 р. нової редакції Бюджетного кодексу цей метод став обов'язковим для формування бюджетів усіх рівнів. У Програмі економічних реформ Президента України на 2010—2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективні держава" [3] чітко визначено напрями реформування державних фінансів протягом 2010—2013 рр. через запровадження середньострокового планування та комплексного використання програмно-цільового методу. Зокрема Програмою було визначено впровадження програмно-цільового методу на місцевому рівні.

Застосування програмно-цільового методу передбачає, що [8, с. 12]:

- 1) усі витрати бюджету формуються та затверджуються у вигляді бюджетних програм;
- 2) кожна бюджетна програма має свого виконавця;
- 3) кожна бюджетна програма має чіткі цілі, а також якісні та кількісні результуючі показники.

У Бюджетному кодексі України наведено таке визначення бюджетної програми як: "сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [1, с. 23]. Підставами для формування бюджетних програм є державні та місцеві цільові програми, які, у свою чергу, розробляються відповідно до таких стратегічних документів розвитку держави, як Програма економічних реформ, Програма діяльності Уряду, Прогноз економічного та соціального розвитку країни та ін. [8, с. 13]. Державні цільові програми за спрямованістю можна поділити на: економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, національно-культурні, екологічні, оборонні, правоохоронні.

Основним засобом здійснення державної політики у соціальній сфері є саме створення та управління соціальними програмами та проектами. Існує велика розмаїтість тлумачень поняття "проект", "програма". В деяких джерелах дані поняття ототожнюють, в інших наводять конкретні розбіжності між ними. Наприклад, Інститутом управління проектами (США) було запропоновано таке визначення: "Проект — деяка задача з певними вихідними даними і бажаними результатами, які обумовлюють спосіб його вирішення". Недоліками цього визначення дослідники вважають, що спосіб формування завдання обумовлюються не тільки і не завжди кінцевими результатами, а у визначенні проекту не згадані засоби його здійснення. Тому в літературі є наведено інше визначення цього поняття, як системний комплекс фінансових, технологічних, організаційних та інших документів, що містить модель планових дій, спрямованих на досягнення організаційних цілей [11, с. 106].

"Програма" у перекладі із грецького означає оголошення, розпорядження. Виходячи із етимології цього слова, зміст програмування полягає в тому, щоб визначити що і як робити [7, с. 192]. На відміну від проекту,

Таблиця 1. Погляди вчених на класифікацію соціальних програм

Назва джерела	Класифікація соціальних програм
<i>Б. Бабін</i> (зарубіжна практика) [5, с. 37-38]	Соціальні програми поділяються за способом управління та фінансування. Відповідно до неї вони поділяються на програми жорсткого типу, функціональні програми та програми субсидій. Управління й фінансування програм жорсткого типу здійснюються державними відомствами за обов'язкового виконання рішень, прийнятих згідно з традиційною ієрархією підпорядкування. Функціональні програми є позавідомчими, управління ними й фінансування здійснюються залежно від певних функцій. Програми субсидій передбачають державне фінансування соціальних програм без створення спеціальних організаційних форм їх реалізації
<i>О. Макарова</i> [9, с. 9]	Виділяє соціальні програми за спрямованістю (попередження негативних соціальних наслідків, подолання негативних соціальних явищ або процесів, розвиток соціальної сфери); територіальним масштабом (глобальні, національні, регіональні, територіальні); терміном дії (коротко-, середньо- й довгострокові) та комплексністю (розв'язання конкретних проблем певних категорій населення за допомогою обмежених дій; програми, що охоплюють комплексні цілі та передбачають сукупність заходів щодо їх досягнення, а також консолідацію й узгодження дій багатьох організацій)
<i>І. Пілунський</i> [10, с. 293-294]	Поділяє соціальні програми на проблемно-орієнтовані та об'єктно-орієнтовані. До перших він відносить функціональні програми (спрямовані на подолання проблем, які виникають у процесі виконання функцій органів державного управління) та програми цільового розвитку (орієнтовані на розв'язання проблем певних галузей соціальної сфери на місцевому рівні). До других – організаційні програми, тобто ті, що націлені на комплексне вдосконалення функцій виконавців соціальних програм, формування нових управлінських структур, які виконують соціальні завдання, реорганізацію діючих державних і місцевих органів влади
<i>Л.М. Алексєєнко,</i> <i>Б.С. Шулюк</i> [4, с. 100]	Класифікують соціальні програми за обсягом охоплення (національні, регіональні, територіальні, комплексні); часовим виміром (коротко-, середньо- й довгострокові); рівнем фінансування (державні, місцеві); проблемою, що потребує розв'язання (соціального страхування, надання допомоги, розвитку певних пріоритетів) та галузеву спрямованістю (наукові, освітні, оздоровчі, культурні, соціально забезпечувальні)
<i>Е. Лібанова</i> [8, с. 20-23]	Розрізняє соціальні програми за спрямованістю (спрямовані на соціальну підтримку уразливих груп населення, спрямовані на підтримку зайнятості, спрямовані на збереження здоров'я нації, спрямовані на розвиток); за масштабністю (національні, регіональні, територіальні, локальні); за терміном дії (короткостроковими (1–2 роки), середньостроковими (3–5 років), довгостроковими (8–10 років і більше), постійно діючими); за рівнем комплексності (однорівневі та комплексні програми)

Джерело: авторське групування.

програма представляє собою інструкцію, принципи та чіткий покроковий план досягнення поставлених цілей. Програма — це комплекс взаємопов'язаних проєктів та організаційних змін, що здійснюються для досягнення стратегічних цілей та кінцевого продукту. Тобто можна стверджувати, що програма складається з конкретних проєктів, що в сукупності досягають стратегічної мети.

Перші соціальні програми були започатковані у Німеччині наприкінці ХІХ ст. У наш час державні соціальні програми діють у більшості країн світу, проте різняться за методами фінансування й управління, масштабами охоплення населення, кількістю та обсягом наданих пільг. Умовно їх поділяють на три основні напрями: програми соціального добробуту та забезпечення (так звані програми підтримки доходів населення); соціально-демографічні програми; програми у сфері охорони здоров'я. В багатьох країнах, перш за все тих, що розвиваються, існують спеціальні програми боротьби з бідністю, які є певною комбінацією вищезазначених трьох.

У сучасних наукових працях існує невелика кількість визначень поняття соціальної програми. О.В. Макарова [9, с. 10] трактує соціальну програму як "систему взаємопов'язаних дій або заходів, спрямованих на досягнення певних результатів у соціальній сфері, забезпечену матеріальними та організаційними ресурсами". І.А. Євдокимова [7, с. 192] соціальне програмування визначає як спосіб постановки управлінської задачі, виходячи із стратегічних цілей розвитку соціальної системи й актуальних проблем її функціонування, а також вибір найбільш ефективного варіанта їх вирішення, включаючи цільовий розподіл ресурсів. Автор також наводить розбіжності між математичним та соціальним програмуванням. На відміну від математичного, соціальне програмування має в якості теоретико-методологічної бази не формальну, а діалектичну логіку, що робить його більш складним.

На наш погляд, під соціальною програмою слід розуміти сукупність конкретних проєктів, що в загальному є націлені на досягнення стратегічних цілей та вирішення певної соціальної проблеми, використовуючи принцип ефективного управління бюджетними коштами.

Розкриття сутності й призначення соціальних програм не можливе без їх класифікації, котра дає змогу виявити та порівняти основні якості й характерні риси програм, тобто поглибити уявлення про їх конкретні види для всебічного висвітлення порядку формування соціальних програм та особливостей управління ними. В різних джерелах є наведені відмінні класифікації соціальних програм (табл. 1).

У формуванні та реалізації соціальних програм можуть брати участь різні суб'єкти, серед яких органи державної влади та місцевого самоврядування, недержавні організації, що функціонують у соціальній сфері. Також суб'єктами цього процесу є законодавчі, виконавчі, суддівські органи влади, які визначають цілі, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу соціальної політики та здійснюють безпосередньо практичну роботу з її реалізації.

Успіх реалізації програми значною мірою визначається якістю її розроблення, що залежить від компетенції та професіоналізму розробників, наявності якісної вхідної інформації й використання сучасних методів та інструментів при обґрунтуванні програмних заходів, альтернатив і визначенні очікуваних результатів. Схема побудови програми в узагальненому вигляді включає такі основні етапи [8, с. 24–27]:

1 етап — визначення та аналіз проблем. Проблеми, на вирішення яких буде спрямована програма, визначаються на підставі теоретичних досліджень. У технології програмування проблеми розділяють на стандартні (добре структуровані, тобто зміна фактору веде до однозначної зміни результативної ознаки); структуровані (тут зв'язки мають кореляційний характер високого ступеня щільності); слабо структуровані (з невисоким рівнем щільності зв'язків); неструктуровані (зв'язок може бути встановлений тільки на основі логічного аналізу);

2 етап — визначення цілей та побудова "дерева цілей". Як правило, цілі програм формуються у формі результату, який необхідно максимізувати, або у вигляді небажаного ефекту, вплив якого має бути мінімізований. Визначаються генеральна ціль (мета програми), безпосередня ціль, а також цілі другого, третього і наступних рівнів (за необхідності);

3 етап — обґрунтування системи заходів, необхідних для досягнення цілей програми. На цьому етапі визначається адресність заходів, у разі необхідності будується мережевий графік реалізації програми, визначається критичний шлях. На цьому ж етапі формується стратегія програми та здійснюється оцінка ступеня досяжності різних варіантів, обирається одна з альтернатив як стратегія програми; в найбільш перспективну програму вносяться додаткові критерії або зміни шляхом доповнення або виключення яких не будь елементів "дерева проблеми".

Більшість етапів програмного циклу вимагають обов'язкового проведення оцінювання. Під оцінюванням програми, як правило, розуміють міждисциплінарне дослідження, призначене для визначення та вимірювання прямих ефектів, результативності наслідків та впливів соціальних програм. Однак, крім результатів реалізації, доцільно оцінити і якість розроблення самої програми, а саме: її відповідність стандартам, логіку та узгодженість окремих елементів, якість інформаційного та методологічного забезпечення, використаного при розробці.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Під соціальною програмою слід розуміти сукупність конкретних проектів, що в загальному є націлені на досягнення стратегічних цілей та вирішення певної соціальної проблеми, використовуючи принцип ефективного управління бюджетними коштами. Використання соціальних програм в системах соціального захисту створює можливість для цільового використання фінансових та інших ресурсів, дозволяє здійснювати контроль за їх діяльністю з боку суспільства, а також створює умови для більш ефективного вирішення існуючих в суспільстві проблем. Однак, через відсутність теоретичного обґрунтування суті соціальних програм, знижується можливість виділення основних ознак та характерних рис притаманних соціальним програмам.

Література:

1. Бюджетний кодекс України [текст] чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2015 р.: (відповідає офіційному текстові) — К.: "Центр учбової літератури", 2015. — 134 с.
2. Програма економічних реформ Президента України на 2010—2014 роки від 02.06.2014 "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
3. Розпорядження КМУ від 14.09.2002 "Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-p>
4. Алексеєнко Л.М. Соціальні програми: прагматика формування та проблеми фінансування / Л.М. Алексеєнко, Б.С. Шулюк // Світ фінансів. — 2015. — №4. — С. 96—105.
5. Бабін Б.В. Державні цільові програми — організаційно-правові засади розроблення, затвердження та виконання / Б.В. Бабін, В.О. Кроленко; Донець, нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Туган-Барановського. — Донецьк, 2006. — 206 с.
6. Деревчук О.І. Зміст та особливості програмно-цільового методу бюджетного фінансування / О.І. Деревчук // Часопис київського університету права. — 2010. — №1. — С. 129—135.

7. Євдокимова І.А. Ефективність соціальних програм як інструментів соціального захисту населення / І.А. Євдокимов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — 2009. — №881. — С. 190—194.

8. Лібанова Е.М. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та практичні аспекти оцінювання [Текст]: монографія / Е.М. Лібанова. — Умань: Соцінський, 2012. — 312 с.

9. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теорія, методика розробки та оцінки [Текст]: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.09.01 / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. — К., 2004. — 34 с.

10. Пілунський І.В. Про класифікацію комплексних програм територіального розвитку / І.В. Пілунський // Вісник Національної академії державного управління. — 2005. — №3. — С. 292—297.

11. Пономаренко О.В. Механізм державного управління соціальними проектами та програмами: теорія і методологія [Текст]: монографія / О.В. Пономаренко. — Донецьк Технопарк, 2010. — 342 с.

12. Рожко О.Д. Бюджетні інвестиції та ефективність бюджетних програм / О.Д. Рожко // Світ фінансів. — 2013. — Вип. 4. — С. 80—88.

References:

1. Byudzhethnyj kodeks Ukrainy [tekst] chynne zakonodavstvo Ukrainy zi zminamy ta dopovnennamy stanom na 1 veresnya 2015 r. Center of educational literature (in Ukr).
2. Programa ekonomichnykh reform Prezidenta Ukrainy na 2010—2014 roky "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State" Retrieved from http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), "On approval of the Concept application program budgeting in the budget process" Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-p>
4. Alekseyenko, L.M. (2015), Socialni programy: pragmatyka formuvannya ta problemy finansuvannya Svit finansiv (World Finance), 4, 96—105 (in Ukr).
5. Babin, B.V. (2006), The state target programs — organizational and legal framework development, approval and implementation Doneczk (in Ukr).
6. Derevchuk, O.I. (2010), Zmist ta osoblyvosti programno-cilovogo metodu byudzhethnogo finansuvannya Chasopys kyivskogo universytetu prava (Journal of Kiev University of Law), 1, 129—135.
7. Yevdokymova, I.A. (2009), Efektyvnist socialnykh program yak instrumentiv socialnogo zahystu naselennya Visnyk Kharkivskogo nacionalnogo universytetu im. V.N. Karazina (Journal of Kharkov National University of V.N. Karazin), 881, 190—194 (in Ukr).
8. Libanova, E.M. (2012), Sotsialni rezultaty derzhavnykh prohram: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty otsiniuvannya. Uman: Sochinskyi (in Ukr).
9. Makarova, O. (2004), Derzhavni sotsialni prohramy: teoriia, metodyka rozrobky ta otsinky. — K.: Lira-K, 34 (in Ukr).
10. Pilunskiy, I.V. Pro klasyfikaciyu kompleksnykh program terytorialnogo rozvytku Visnyk Nacionalnoyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya (Journal of the National Academy of Public Administration), 3, 292—297 (in Ukr).
11. Ponomarenko, O. (2010), Mekhanizm derzhavnoho upravlinnya sotsialnymy proektamy ta prohramamy. Donetsk: Tehnopark (in Ukr).
12. Rozhko, O.D. (2013), Byudzhethni investyciyi ta efektyvnist byudzhethny'x program Svit finansiv (World Finance), 4, 80—88 (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016 р.

*В. В. Струнін,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
А. В. Гордієнко,
магістр, студент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та логістики,
Національний університет харчових технологій, м. Київ*

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

*V. Strunin,
PhD., associate professor of Department of Foreign Economic Management and Logistics,
National University of Food Technologies, Kiev
A. Hordiienko,
master's degree, student of Department of Foreign Economic Management and Logistics,
National University of Food Technologies, Kiev*

LOGISTICS BUSINESS PROCESS MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISE

Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства. Розглянуто основні відмінності удосконалення і реінжинірингу бізнес-процесів. Запропоновано нові підходи до оптимізації бізнес-процесів.

The article is devoted to actual approaches investigations of enterprises' logistic system's business-processes management. The main differences of business-processes' development and reengineering are reviewed. New approaches to business-processes optimization are proposed.

*Ключові слова: бізнес-процес, логістична система, оптимізація.
Key words: business process, management, logistic system, optimization, enterprise.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства в умовах сучасності є запорукою не лише досягнення бажаних показників діяльності, але й важливим інструментом, який забезпечує конкурентоспроможність підприємства у довгостроковому періоді, шляхом раціоналізації дій по досягненню стратегічних орієнтирів, оптимізації логістичних ланцюгів і адаптування до ринкових умов.

Цим визначається роль ефективного і своєчасного управління бізнес-процесами логістичних систем, покликаного вирішити питання повноти виконання договірних зобов'язань, задоволення актуальних потреб на конкурентному ринку, становлення, підтримки і розвитку ланцюгів поставок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Управління бізнес-процесами логістичної діяльності підприємства стали предметом досліджень багатьох вчених, серед яких О.В. Солодка, Ю.В. Волинчук, Н. Машак та інші. Разом з тим, з огляду на мінливість цілей і потреб висококонкурентного ринку, ціла низка питань теоретичного, методологічного і практичного характеру, пов'язаних, зокрема, з управлінням та удосконаленням логістичних бізнес-процесів, потребують подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження особливостей управління логістичними бізнес-процесами та виявлення шляхів їх оптимізації в контексті адаптованості до мінливих умов ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Швидка адаптація до змін зовнішнього середовища є запорукою довгострокового і ефективного функціонування господарюючих суб'єктів у сучасних умовах. Неодмінною складовою даного процесу є повне, своєчасне і виважене управління бізнес-процесами, які нерозривно пов'язані з цілями і завданнями підприємств.

Управління бізнес-процесами займає вагоме місце у системі сучасного менеджменту підприємств. Основним орієнтиром усього комплексу бізнес-процесів є максимальне задоволення вимог кінцевого споживача продукту підприємства, при оптимальному співвідношенні понесених витрат і отримуваних вигід. Досягнення цієї цілі реалізується по усій довжині логістичного ланцюга, починаючи з процесу постачання необхідних ресурсів, включаючи виробничу діяльність і завершуючи просуванням та збутом кінцевого продукту. В той же час, управління бізнес-процесами зумовлює вертикальну їх інтегрованість, що формує наскрізне їх представлення в межах організації.

Варто відзначити, що бізнес-процеси характеризуються безперервністю зазначеного представлення. Такий стан справ визначає їх прямий вплив на формування, розвиток і результативність стратегій діяльності підприємства.

Зважаючи на той факт, що управління бізнес-процесами саме у виробництві історично стало вперше успішно застосовуватися як набір методів, які одержали назву "процесного підходу", слід відзначити роль і вплив виробничих процесів та характеристики бізнес-процесів організації.

Окремі особливості притаманні управлінню бізнес-процесами на підприємствах харчової промисловості, оскільки в ході його здійснення необхідно враховувати низку додаткових факторів, пов'язаних, зокрема, зі збереженням харчової цінності продуктів, екологічності, безпечності споживання. Врахування вказаних факторів має місце на кожному етапі логістичного ланцюга і впливає на виконання виробничої та логістичних функцій.

Розглядаючи підприємства з точки зору логістичних систем, ключовим у ході управління бізнес-процесами варто відзначити орієнтир на потокові процеси основного і забезпечуючого характеру, що знаходять своє втілення у плануванні руху матеріалів, закупівлі, виробництві і поставці товарів споживачам, взаєморозрахунках тощо. Саме орієнтація на потокові процеси визначає безперервний характер управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства. В свою чергу це дозволяє досягати інтегрованості і

Таблиця 1. Порівняльна характеристика удосконалення і реінжинірингу логістичних бізнес-процесів

Параметри	Удосконалення	Реінжиніринг
Рівень змін	Поступовий	Радикальний
Початкова точка	Існуючий процес	«Чиста дошка»
Частота змін	Неперервно/періодично	Одноразово
Тривалість змін	Коротка	Довга
Напрямок змін	Знизу догори	Зверху донизу
Охоплення	Вузьке – на рівні функцій (функціональний підхід)	Широке – міжфункціональне (на рівні процесів)
Ризики	Помірні	Високі
Основні засоби	Стратегічне управління	Інформаційні технології
Тип змін	Зміна корпоративної культури	Культурний / структурний

Джерело: [2].

адаптованості систем до умов середовища існування і формувати максимізацію показників ефективності діяльності конкретної логістичної системи і підприємства. Укрупнення певних бізнес-процесів у групи і формування відповідних логістичних функцій лише сприяє зазначеній меті.

Логістична система підприємства у сучасному представленні являє собою окрім традиційних логістичних функцій — постачання, виробництво, збут — сукупність і інших, не менш важливих, а саме: транспортування, складування, управління запасами, виробництвом, інформаційно-програмне і комп'ютерне забезпечення тощо.

Згідно з проведеними дослідженнями, більшість підприємств, що використовують логістичний підхід у своїй діяльності, дійшли до розуміння наскрізного оперування на основі бізнес-процесів без прив'язки до функціональних підрозділів, тобто інтегруючи між собою усі взаємозалежні дії і операції.

Відповідно, ставлячи за мету удосконалення існуючих бізнес-процесів логістичної системи підприємства, увага має приділятися удосконаленню вищевказаних напрямів.

На думку деяких дослідників [2], удосконалення бізнес-процесів може привести до помітного поліпшення, проте тільки "наращувального" по відношенню до існуючого рівня ведення бізнесу. Тобто метою даної статті мова йде про удосконалення бізнес-процесів шляхом "відсікання зайвого" і орієнтації на ресурсощадність у загальному прагненні до підвищення продуктивності і ефективності діяльності.

Останнім часом серед науковців значна увага в даному контексті приділяється реінжинірингу бізнес-процесів логістичної діяльності підприємства.

За існуючими баченнями [3], під реінжинірингом логістичних процесів розуміють впровадження процесів зворотної логістики. Загалом передбачається чіткий моніторинг і облік усіх потоків, притаманних логістичній системі, з максимальною орієнтацією на рециклінг і зменшення відходів.

У такому контексті ми вважаємо схожість елементів реінжинірингу з відомими засадами ощадливого виробництва, зокрема в підходах lean-менеджменту.

Існує також думка [2], що реінжиніринг варто тлумачити як формування організації своєрідних машин. Звідси, можемо зрозуміти, що при реінжинірингу, на відміну від звичайного удосконалення, закладається вектор до радикальних змін існуючого базису організацій, починаючи від окремих бізнес-процесів і завершуючи усіма можливими взаємозв'язками логістичної системи підприємства із зовнішнім середовищем.

Розбіжності між звичайним удосконаленням і реінжинірингом логістичних бізнес-процесів підприємства узагальнено наведені у таблиці 1.

Проводячи аналіз характеристик, представлених у таблиці 1, варто відзначити довготривалість змін, які передбачає реінжиніринг, "обнулення" базису, напрям змін згори донизу і високі ризики.

На нашу думку, такий підхід має певні суперечності і тому не може вважатися універсальним, адже він не може бути прийнятним в силу низки факторів фінансового, кадрового, інформаційного та інших спрямувань. Також, на наш погляд, є помилково виключення з переліку основних засобів стратегічного управління і віддавання переваги виключно інформаційним технологіям. Ми вважаємо, що інформаційні технології мають виступати інструментарієм оптимізації стратегічного управління.

При цьому можемо погодитись із тим, що прагнучи до формування гнучких логістичних систем, які можуть швид-

ко адаптуватися до умов зовнішнього середовища і безпосередньо запитів споживачів, здійснення окремих заходів, притаманних реінжинірингу, є вимогою сьогодення.

У той же час, при загальному прагненні до підвищення ефективності діяльності логістичних систем підприємства, ми вважаємо за доцільне проводити саме процедуру оптимізації бізнес-процесів, що відповідає ключовим засадам логістики, і яка б ґрунтувалася на принципах радикальності, властивих реінжинірингу, та доступності, що властиво для удосконалення.

Звідси випливає, що при врахуванні особливостей кожного окремо взятого бізнес-процесу, ґрунтуючись на розглянутих підходах, а також концепції lean, можна оптимізувати діяльність логістичної системи підприємства, що дозволить мінімізувати витрати по усій довжині

логістичного ланцюга і підвищити ефективності діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Беручи до уваги розвиток економічних процесів України та світу однозначним твердженням є те, що в умовах висококонкурентного ринку дослідження і актуалізація знань, методичних і практичних підходів з управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства є важливою складовою сучасного менеджменту та дієвим інструментом впливу на результати діяльності.

Підвищена увага до удосконалення та реінжинірингу управління бізнес-процесами логістичної системи підприємства викликана прагненням досягти відчутних переваг, які можуть бути втілені у вигляді вдалого ринкового позиціонування, мінімізації витрат, підвищені показників ефективності діяльності тощо.

При цьому, вдаючись до оптимізації бізнес-процесів варто приділяти на рівні з поступовим перетвореннями і можливість радикальних змін, за широкого залучення рішень у сфері ІТ, концепції lean-менеджменту, які мають сприяти пошуку раціональних управлінських рішень щодо стратегічного розвитку суб'єктів господарювання.

Отже, подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук шляхів інтеграції радикальних та поступових змін за активного залучення перспективних методик сучасності.

Література:

1. Солодка О.В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів як спосіб їх удосконалення [Електронний ресурс] / О.В. Солодка. — 2010. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7814/1/45.pdf>
2. Томас Дж. Коуди. К чому приводить привидити отход от принципів реінжиніринга [Електронний ресурс] / Томас Дж. Коуди — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/bpr/bpr023.html>
3. Волинчук Ю.В. Реінжиніринг логістичних бізнес-процесів підприємства / Ю.В. Волинчук // Економічний форум. — 2013. — № 1. — С. 220—224.
4. Машак Н. Логістичні технології як сектор середовищних технологій [Електронний ресурс] / Н. Машак — Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/1210/1/%D0%9C%D0%B0%D1%89%D0%B0%D0%BA%20%D0%9D..pdf>

References:

1. Solodka, O.V. (2010), "Re-engineering of logistics business processes as a way to improve them", available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7814/1/45.pdf> (Accessed 20 Feb 2016).
2. Tomas, Dzh.K. (2016), "What causes a departure from the principles of reengineering" available at: <http://www.management.com.ua/bpr/bpr023.html> (Accessed 20 Feb 2016).
3. Volynchuk, Yu.V. (2013), "Re-engineering of logistics enterprise business processes" Ekonomichnyj forum, vol. 1, pp. 220—224.
4. Maschak, N. (2016), "Logistics technologies as environmental technologies sector", available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/1210/1/%D0%9C%D0%B0%D1%89%D0%B0%D0%BA%20%D0%9D..pdf> (Accessed 20 Feb 2016).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2016 р.

Г. Ю. Тлуста,
к. е. н., доцент кафедри страхування та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
М. І. Гефтар,
магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

G. Tlusta,
Ph.D., associate professor of insurance and risk management Department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, c. Kyiv
M. Geftar,
Master, Taras Shevchenko National University of Kyiv, c. Kyiv

THE FORMATION OF THE MARKETING MIX OF INSURANCE COMPANY

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем формування комплексу маркетингу страхової компанії. У статті розглядаються дефініції категорії "комплекс маркетингу", досліджується еволюція її розвитку. Стаття містить аналіз основних напрямів розвитку концепції комплексу маркетингу. Показано, що кращою базовою формою комплексу маркетингу для страхової компанії є його модифікований варіант 7P. Детально представлені змістовні блоки структури модифікованого маркетинг-міксу 7P, в якому надано характеристику зазначеним елементам як для страхової компанії, так і для страхувальника. Авторами розглянуто підходи до визначання поняття "страховий продукт" та уточнено його сутність у відповідності до елементу комплексу маркетингу страхової компанії. Досліджено структуру страхового продукту: ядро та оболонка. На прикладі ТОП-5 страхових компаній України виявлено відмінності "ядра" страхового продукту "КАСКО". Розглянуто компоненти комплексу маркетингу страхової компанії з короткою характеристикою кожного. Зроблено висновки щодо використання комплексу маркетингу страховими компаніями України.

The article investigates theoretical and practical problems of formation of the marketing mix in an insurance company. The article highlighted a definition of the category "marketing mix", examines the evolution of its development. The article includes analysis of the major trends of the concept of the marketing mix. Showed that the best form of marketing mix base for the insurance company is its modified version 7P. Presented in details the meaningful structure of a modified marketing mix 7P, in which the characteristics of the elements was given for both the insurance company and the insured. The authors examined approaches to determining the concept of "insurance product" and clarified its nature in accordance with the element of the marketing mix in insurance company. Investigated the structure of an insurance product: core and shell. Revealed differences "core" in insurance product "CASCO" by the example of Top 5 insurance companies in Ukraine. Considered components of marketing mix in the insurance company with a short description of each. Made conclusions regarding the use of the marketing mix by an insurance companies in Ukraine.

Ключові слова: комплекс маркетингу, моделі комплексу маркетингу, 4P, 7P, страховий продукт, ядро страхового продукту, страхова компанія.

Key words: marketing mix, marketing mix models, 4P, 7P, insurance product, core insurance product, insurance company.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку страхових відносин в Україні характеризується швидким зростанням кількості страхових компаній, а відповідно, й високою конкуренцією. Наразі постійно збільшується кількість його учасників (як страховиків, страхувальників, так і страхових посередників), розширюється асортимент страхових послуг, які надають можливість споживачеві скористатись властивостями унікального страхового продукту. Все це створює передумови для страхових організацій шукати нові підходи до організації діяльності компанії, і зокрема застосовувати маркетингові технології у страхуванні, орієнтува-

ти діяльність усіх структурних підрозділів на задоволення потреб страхувальників.

Актуальність обраної теми визначається тим, що сьогодні страхова організація не може нормально функціонувати без маркетингової служби, без розробки комплексу маркетингу в організації. Комплекс маркетингу — це набір інструментів маркетингу, сукупність яких фірма використовує для досягнення бажаних змін параметрів цільового ринку. Чим краще розроблений у страховій організації комплекс маркетингу, тим ефективніше буде її діяльність. За допомогою маркетингової діяльності ведеться постійний пошук нових ринків, потенційних страхувальників, нових

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "маркетинговий комплекс"

Автор	Визначення	Джерело
Базилевич В.Д.	Комплекс маркетингу – набір контрольованих змінних маркетингу, сукупність яких може використовувати компанія для досягнення бажаної реакції цільового ринку	Страховання: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с. [13]
Петруня Ю.С.	Комплекс маркетингу – це сукупність маркетингових інструментів і методів, що використовуються підприємством для досягнення його ринкових цілей	Маркетинг: навч. посібник. – К.: Знання, 2007. – 325 с. [9]
Чеботар С.І., Ларіна Я.С., та інші.	Комплекс маркетингу – це набір маркетингових засобів (інструментів), певна структура яких забезпечує досягнення поставленої мети і вирішення маркетингових завдань на цільовому ринку. Поєднання таких засобів формує маркетингові зусилля підприємства на цільовому ринку. В кожному окремому випадку маркетингові засоби підбираються таким чином, щоб забезпечувалася їх оптимальний вплив у рамках обраних маркетингових цілей	Маркетинг: навчальний посібник. – Київ «Наш час», 2007. – 504 с. [17]
Гаркавенко С.С.	Маркетинг-мікс – це система засобів маркетингу, або сукупність прийомів і методів, конкретних інструментарій, який використовується фірмою для досягнення поставленої мети, вирішення відповідних завдань	Маркетинг: підручник. – Київ: Лібра, 2002. – 705 с. [4, с. 168]
Примак Т. О.	Маркетинг-мікс – комплекс практичних заходів впливу на ринок, пристосування діяльності компанії до ринкових ситуацій, швидкого та гнучкого реагування на їх зміни	Маркетинг: навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 228 с [10]
Армстронг Г., Котлер Ф.	Комплекс маркетингу – визначається як сукупність маркетингових засобів, що піддаються контролю, які компанія використовує з метою одержання бажаної реакції цільового ринку	Маркетинг: общий курс. – М.: Вільямс, 2001. – 608 с. [1]

Джерело: складено на основі [1; 4; 9; 10; 13; 17].

видів страхових послуг, що сприяють забезпечити страховику найбільший рівень прибутку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням розвитку та формуванням базових теоретичних засад маркетингу та практичних рекомендацій займалися такі зарубіжні вчені, як: І. Ансофф, Ф. Котлер, Н. Куденко, Ж.-Ж. Ламбен, М. Портер, та багато ін. Серед українських авторів необхідно відзначити праці В.Д. Базилевича, О.Д. Заруби, С.С. Осадця, які внесли значний внесок у розвиток маркетингу в страховій діяльності. Однак залишаються не вирішені питання, які вимагають подальшого дослідження щодо особливостей використання комплексу маркетингу в страховій діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження еволюції комплексу маркетингу та вивчення його сучасних концепцій для застосування у страховій діяльності України, виявлення особливостей страхового продукту як основного елементу маркетингового міксу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Необхідність запровадження маркетингу, а особливо адаптація маркетингового комплексу українськими страховиками визначається новими вимогами клієнтів до страхових продуктів. Це зумовлює актуальність наукових досліджень у галузі теорії страхового маркетингу та специфіки реалізації його принципів в українських страхових організаціях.

На сьогодні існує велика кількість підходів до визначення поняття "маркетингового комплексу" (табл. 1). Проаналізувавши дані підходи необхідно зауважити, що поняття "маркетингового комплексу" та "маркетинг-мікс" є тотожними поняттями, оскільки розкрита сутність у них однакова.

Отже, під загальним поняттям маркетингового комплексу або маркетинг-міксу розуміють систему інструментів, методів, прийомів, підходів щодо товару, ціни, просування, каналів розподілення, використання яких має на меті формування конкурентних переваг на цільовому сегменті та досягнення ринкових цілей організації.

Поняття "маркетинговий комплекс" в теорію маркетингу вперше було введено Нейлом Борденом у 1964 році, професором Гарвардської школи бізнесу. Ним була розроблена так звана концепція "4Р" [12, с. 122]. За допомогою даної концепції Н. Борден хотів систематизувати і описати всі інструменти маркетингу, необхідні для створення маркетингового плану з розвитку товару компанії. Комплекс маркетингу в класич-

ному розумінні являє собою поєднання чотирьох складових (модель 4Р): товар (Product), ціна (Price), дистрибуція або місце (Place) і методи просування (Promotion). Деякі школи вважають, що необхідно в класичну модель комплексу маркетингу ввести ще додаткові елементи такі, як: люди (People); процеси надання послуг; (Process); фізичні характеристики (Physical evidence) тощо.

Складові елементи комплексу маркетингу — тактичний інструментарій маркетингу, а останнім часом базову концепцію "4Р" розширюють до "7Р" і навіть до "9Р" (рис. 1).

Саме модифікована маркетингова модель (7Р), найбільшою мірою відповідає нематеріальній сфері діяльності, добре відображає специфіку послуг і може служити основою при формуванні комплексної маркетингової політики, що включає наведені нижче основні компоненти. Таким чином, три додаткові елементи до концепції "4Р" обґрунтовують необхідність вивчення моделі "4С" як найбільш клієнтоорієнтованої.

Ця модель зазвичай застосовується в тих випадках, коли розглядається вже не маркетинг в цілому, а лише ті його інструменти, які здатні сформувати споживчу симпатію і зацікавленість.

У моделі "4С" основний упор робиться не стільки на продукт і його виробництво, скільки на самого споживача і одержувані ним вигоди. Таким чином, товар можна порівняти з цінністю для споживача (Customer value), ціну — з витратами споживача (Customer costs), місце — з доступністю товару для споживача (Customer convenience), а просування — з інформованістю споживача (Customer communication).

Розвиток маркетингового комплексу заходить ще далі і майже з кожною літерою можливо побудувати нові моделі маркетингового-міксу, як наприклад:

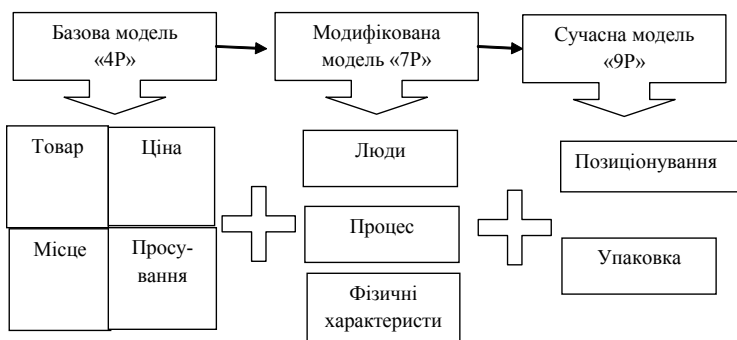

Рис. 1. Еволюція моделей комплексу маркетингу (маркетинг-міксу)

— "7С", вона не є розвитком моделі "4С", хоча багато елементів останньої знайшли своє відображення і в даній моделі. Основними складовими моделі "7С" є: комунікації (Communication), турбота про покупця (Customer Care), взаємодія (Connectivity), співтовариство (Community), зручність (Convenience), зміст (Content), персоналізація (Customisation). Дана модель також орієнтована на потреби потенційних споживачів, акцентуючи увагу на активізації взаємодії між компанією і її клієнтами;

— "4І" — інтерес (Interest), інвестиції (Investment), інновації (Innovation), інтеграція (Integration). Дана модель має більше відношення до концепції маркетингу відносин. Як відзначають автори моделі, її актуальність зростає останнім часом у зв'язку з розвитком так званої мережевої економіки — системи економічних відносин у віртуальному просторі. Ці елементи суть розвитку мережевих відносин компанії та менеджменту [3];

— "4S" — модель орієнтована на застосування в середовищі інтернет. Її автори припускають, що включені до її складу елементи — масштаб (Scope), сайт (Site), синергія (Synergy) і система (System) — дозволяють стратегічно поглянути на проблеми успішної онлайн-присутності компанії [9];

— "7S" або модель McKinsey. Складовими елементами даної моделі є: структура (Structure), системи (Systems), стиль (Style), персонал (Staff), навички (Skills), стратегія (Strategy), а ключова складова — загальні цінності (Shared Values). Передбачається, що комплексне використання даних елементів дозволяє визначити, яким чином функціонує компанія. При цьому відносна важливість кожного елемента — величина динамічна, тому слід приділяти особливу увагу кожному з них у будь-який момент часу з метою досягнення максимальної ефективності [22].

Так, існує ряд моделей, спрямованих на вирішення прикладних практичних питань. Прикладом може служити модель "5E", орієнтована на побудову брендингу компанії з використанням таких елементів: навчання клієнтів компанії (Education); дослідження, вивчення клієнтської бази (Exploration); покращення життя клієнтів компанії (Elevation); отримання задоволення від контактів клієнта з компанією (Entertainment); оцінка ефективності маркетингових заходів, побудованих на базі попередніх чотирьох E (Estimation) [7, с. 128].

Одна з найбільш нових моделей комплексного маркетингу є модель лояльності 4L. Це є комплекс дій, що базується на досвіді західних і російських маркетингових компаній, стандартів вимірювання задоволеності споживачів ISO 9001: 2000. Сама назва моделі формується дещо іншим чином у порівнянні з уже описаними. "4L" означає формування лояльності (Loyalty) 4 цільових груп: споживачів продукту: як адресатів програм лояльності і як осіб, що впливають на лояльність інших; співробітників компанії; лідерів думок (ЗМІ, професійні асоціації і т. п.); конкурентів [21].

Деякі дослідники активно апелюють до того, що збільшення числа складових моделей призводить до зниження її ефективності. Зокрема, пропонується скорочення числа складових маркетингових моделей до двох [13]. Тоді як інші автори припускають постійне збільшення компонентів моделей, що незабаром буде модель "33С" [7], а Р.Г. Бурчак [2] наводить варіанти розширення моделі "4Р", крім уже описаних вище, за рахунок таких елементів, як: зв'язки з громадськістю (Public relations), апробація, дослідження (Probe), доказ (Proof), план (Proposal), вторинна аудиторія (Pass-along), дозвіл (Permission) тощо.

Таким чином, сутність моделей комплексу маркетингу полягає у виділенні основних компонентів маркетингової концепції, на яких має бути сконцентровано увагу в процесі маркетингового управління. У випадку якщо це об'єктивно необхідно, то число таких елементів може бути значним. Проте якість таких теоретичних моделей знижується через особливу прихильність авторів до використання елементів, що починаються з однієї і тієї ж літери алфавіту. Тобто значною перевагою традиційної моделі "4Р" є те, що вона створювалася на підставі аналізу і теоретико-практичного підходу, що не завжди можна сказати про сучасне побудування маркетингового комплексу.

Як зазначалося раніше, саме модель "7Р" найбільш практично застосовна як для сфери послуг у цілому, так і для страхового бізнесу зокрема, так як в даній моделі присутні найбільш важливі компоненти для сфери послуг, що характеризують специфіку її функціонування, представлену процесом, персоналом і фізичним оточенням. Дана модель ком-

плексу маркетингу найбільш повно відображає специфіку роботи з послугами як товаром.

Необхідно розглянути інструменти моделі для страхової організації (табл. 2).

Одним з базових складових моделі маркетингу виступає страховий продукт. Важливе значення у з'ясуванні властивостей цього маркетингового інструменту є чітке визначення його сутності. При цьому слід зазначити, що сьогодні відсутнє однозначне трактування цього чинника функціонування страхового ринку. На думку одних фахівців, страховики виробляють і продають страхові послуги, інших — страхові продукти. Більше того, існують точки зору, які отождожують поняття "страховий продукт" і "страхова послуга". У науковій літературі існують різні підходи до сутності страхового продукту (табл. 3).

Отже, страховий продукт — елемент маркетингового комплексу страховика і являє собою комплекс документів, що містять певні визначені (стандартні) умови страхування, які не можуть змінюватися і є обов'язковими для виконання сторонами за договором страхування.

У структурі страхового продукту можна умовно виділити "ядро" та "оболонку". Ядро продукту — це його технічні характеристики (страхові ризики, страхова сума, франшиза тощо), умови виплати страхового відшкодування, економічні характеристики (страховий тариф, індексація страхової суми у випадку інфляції тощо), додаткові послуги при настанні страхового випадку.

Ядро продукту відображається в його оболонці: конкретному документі (страховому полісі), рекламі страхового продукту, роз'ясненні особливостей страхового покриття, діях представників страховика при укладанні угоди та ін. Саме з них страхувальник отримує відомості про споживчі властивості страхового продукту і про ту корисність, яку він витягне з його покупки.

На прикладі страхового продукту "КАСКО" розглянемо відмінності у наповненні "ядра" продукту ТОП-5 страховиків України з цього виду страхування (табл. 4).

У політиці страховиків, що стосується страхових продуктів, ключовим елементом успіху є динамічна відповідність попиту та пропозиції на страхові послуги. Страховик повинен постійно перевіряти, наскільки пропонувані ним страхові продукти відповідають потребам клієнтів; стежити, за тим, якою мірою, що розробляються їм і плановані до застосування страхові продукти будуть відповідати потребам ринку в майбутньому, шукати скриті бажання клієнта щодо страхових послуг та шляхи їх втілення в реальність, адже страхова послуга є специфічним товаром і потребує специфічного маркетингового втручання.

Наступним інструментом маркетингового комплексу страхової організації є — ціна. Ціна у страхуванні відображається страховим тарифом. Оскільки страхові компанії в даний час пропонують своїм клієнтам практично однакове покриття одних і тих же ризиків, цінові фактори набувають надзвичайно велике значення. За допомогою страхового калькулятора можна проаналізувати наскільки ефективно страхові компанії використовують цей інструмент у конкурентній боротьбі.

Співвідношення зміни страхового тарифу та кількості страхувальників у портфелі компанії називають еластичністю споживання страхових послуг по відношенню до ціни. Чим менше зміни числа клієнтів при зміні ціни, тим вище еластичність споживання.

Страховий продукт повинен бути побудований і представлений клієнту таким чином, щоб переваги, які з його придбання, перевершували у свідомості споживачів дискомфорт від сплати страхової премії. Тому ціна послуг, яку страховик може встановити, повинна бути тісно пов'язана з маркетинговими зусиллями з просування цієї продукції, а також пробудженню і активізації потреб у ній. Крім того, згода клієнта заплатити страхову премію залежить від того, наскільки страховику вдалося намацати реальні потреби страхувальників і пов'язати їх зі своїм страховим продуктом.

Наступним настільки ж важливим елементом комплексу маркетингу страхової організації є місце продажу (дистрибуція). Місця надання страхових послуг можуть бути частиною страхової компанії, тобто її офісом. Послуги, як правило, здійснюються через відділ компанії або через обслуговування зовнішнім персоналом; продаж страховки також може бути особистою справою, представниками страхових компаній, що мають такі повноваження; через незалежних посередників (страховий маклер). Такою діяльністю

Таблиця 2. Структура комплексу маркетингу страхової організації

Страхова компанія	Модифікований маркетинг-мікс «7Р»	Страховальник (потенційний клієнт)
Якість, обслуговування, гарантії, набір послуг, що входять до страхового продукту	Страховий продукт	Потреба у страхуванні. Можливість варіювання та вибору, що саме страхувати є позитивним чинником для майбутнього клієнта на користь страхової компанії
Страховий тариф, страхова сума, страхова премія, порядок сплати страхової премії, поправочні коефіцієнти до тарифу	Ціна	Витрати на страхування, адже будь-який споживач чутливий до знижок (бонус-малус), спеціальних пропозицій, програм лояльності
Сегментація ринку, його охоплення, розташування точок продажів, наявність страхових посередників. Використання мережі Інтернет, мобільних телефонів, нестрахових посередників (банки, автосалони й т.п.)	Місце	Доступність та близькість до офісу страхової компанії, можливість швидкого оформлення страхового договору
Максимальна представленість страхового товару на ринку за допомогою інтегрованих комунікацій. Реклама, повідомлення, прямі продажі, засоби масової інформації	Просування	Інформаційний зв'язок із страховиком. Доступ до інформації та знання про страхові продукти, зручний у використанні сайт може збільшити зацікавленість страховальника до страхових продуктів та розширити його страховий захист
Представлення можливостей навчання співробітників, мотивування з боку управління. Підбір кадрів кваліфікованих робітників. Створення корпоративної культури у колективі	Люди(персонал)	Висока кваліфікованість персоналу показує статус компанії та корпоративну культуру, клієнт бажає відчувати розуміння та довіру з боку страхової організації
Забезпечення клієнтських відділів все можливим оснащенням та встановлення режиму роботи офісів	Матеріальна обстановка	Обстановка й атмосфера у відділах обслуговування страхових компаній формує перше враження і повинна бути відповідно приємною
Партнерство компанії та вдала співпраця. Взаємодія між підрозділами компанії	Процес	Швидкість та якість рішення будь-яких проблем

Джерело: побудовано автором на основі [8].

можуть займатися спілки, організації і підприємства в інших секторах економіки, таких як банки, туристичні агентства, поштові відділення та інше у межах укладених, відповідно до угоди про співпрацю, зі страховиками договорів.

Четвертим елементом моделі "7Р" є просування страхового продукту (комунікація зі страховальником). Марке-

тингова комунікація — діяльність страхової організації, спрямована на інформування, переконання, нагадування страховальникам та ринку в цілому про свою діяльність. Комунікації страховика забезпечують практичну реалізацію маркетингових досліджень, проведених на стадії аналізу ринку і розробки страхового продукту.

Таблиця 3. Підходи до визначення поняття "страховий продукт"

Автор	Визначення	Джерело
Базилевич В.Д.	Страховий продукт - це виконання комплексу цивільно-правових зобов'язань договірних сторін із захисту майнових інтересів страховальника в разі настання страхових випадків. Фактично це виконання зобов'язань страховиком перед страховальником	Страховання: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с. [13]
Осадець С.С.	Страховий продукт (послуга) - це комплекс цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством	Страховання: підручник / Кер. авт. кол. і наук, ред. С.С. Осадець. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с. [14]
Зубець А.Н.	Страховий продукт - це набір основних та допоміжних послуг, що надаються страховальникові під час укладання договору страхування	Маркетинговые исследования страхового рынка. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2005. [6, с.143]
Фарні Д.	Страховий продукт - система, яка містить у собі ризикову нагромаджувальну та забезпечувальну підсистеми. Його корисність частіше усвідомлюється клієнтом не на основі інтелекту а на основі досвіду й довіри, тому велика увага надається етапу продаж. При цьому продукт повинен задовольняти не тільки клієнта, а й канали розповсюдження	The Development of European Private Sector Insurance Over the Last 25 Years and the Conclusions that Can Be Drawn for Business Management Theory of Insurance Companies. Geneva Paperson Risk and Insurance. – 1999. – Issues and Practice. – № 24 (2). P. 145-162. [19]
Ротова Т.А., Руденко Л.С.	Страховий продукт - набір основних і допоміжних послуг, що надаються страховальнику при укладенні договору страхування	Страховання: навч. посіб. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 400 с. [11]
Тринчук В.В.	Комплексне страхове покриття, яке забезпечене сервісним обслуговуванням з урахуванням потреб конкретного клієнта. Страховий продукт значною мірою прив'язаний не до клієнта, а до об'єкту страхування	Формування та розвиток маркетингу страхових компаній: дис. ... канд. екон. наук.: 08.06.01 / В. В. Тринчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 241 с. [16]

Джерело: складено автором на основі [6; 11; 13; 14; 16; 19].

Таблиця 4. "Ядро" страхового продукту "КАСКО"

Страхова організація	Назва продукту	Страхові ризики	Страхова сума	Франшиза
АХА Страховання	КАСКО «Все включено»	Викрадення Збитки внаслідок ДТП Збитки внаслідок інших подій (викрадення окремих частин авто, пошкодження внаслідок протиправних дій третіх осіб, стихійного лиха, пожежі, зовнішнього фізичного впливу інших непередбачених подій, якщо такі події не є винятком із страхових випадків за договором страхування)	Встановлюється у розмірі дійсної вартості ТЗ на момент укладання договору страхування	За ризиками "Викрадення", "ДТП" - розмір франшизи можна вибрати з таких варіантів: 0%, 0,5%, 1% або 2% від страхової суми
УНІКА	АвтоПрагматик	ДТП, пожежі, стихійні лиха, падіння предметів, попадання камней, протиправні дії третіх осіб, угону (незаконного заволодіння)	Відповідає ринкової вартості ТЗ на день укладення Договору страхування	Франшиза за ризиком Угон та Пошкодження ТЗ - 10% від страхової суми
УСГ	АвтоКаско	ДТП, пожежа, стихійні лиха (град, землетрус, буря, ураган, повінь) протиправні дії третіх осіб (крадіжка)	Для авто вартістю 200 000 грн. страховий платіж може складати 7760 грн.	від 0% до 15%
ІНГО Україна	АвтоПреміум	ДТП, пожежа, стихійні лиха (град, землетрус, буря, ураган, повінь) потрапляння кам'яній і предметів протиправні дії третіх осіб угон, крадіжка	Відповідає ринкової вартості ТЗ на день укладення Договору страхування	Франшиза за ризиком Угон - 5% від страхової суми Франшиза за ризиком Пошкодження ТЗ - 0% від страхової суми
Арсенал Страховання	Повне КАСКО	ДТП, стихійні явища, пожежа, протиправні дії третіх осіб, викрадення	Визначається виходячи з дійсної вартості ТЗ та додаткового обладнання встановленого на ньому на день укладення договору страхування	Договір страхування передбачає безумовну франшизу за ризиком "Викрадення" у розмірі від 5% до 15% від страхової суми, за іншими ризиками - від 0% до 2,0% від страхової суми

Джерело: побудовано автором на основі [23—27].

Розрізняють внутрішні і зовнішні комунікації. Внутрішні комунікації розраховані на створення міцної внутрішнього середовища компанії, тоді як зовнішні комунікації розраховані на громадську думку, страхувальників та потенційних споживачів страхових продуктів — на існуючому етапі ця складова є досить важливою у страховій справі, адже довіра до страхових компаній існує лише у незначній кількості населення, а ще вагома частина суспільства навіть не розуміє значення слова "страхування".

Стратегія комунікацій повинна об'єднувати в собі всі зовнішні зв'язки страховика: взаємодія перших осіб компанії з партнерами; їх спілкування з пресою та іншими клієнтами ЗМІ; всі аспекти роботи представника страховика з клієнтами, включаючи внутрішні комунікації компанії зі своїми клієнтами.

Розглянуті компоненти комплексу маркетингу страхової компанії є базовими, проте не можна не відзначити особливості трьох інших. Отже, додатково виділяють до базових ще такі компоненти, як: люди, фізичні характеристики та процес. Багато дослідників в області маркетингу вважають невірним виділення людей, тобто споживачів, в окремий елемент комплексу маркетингу, тому що люди — це елемент зовнішнього середовища. Саме на споживачів направлені заходи маркетингового комплексу. За допомогою цінової політики, зручного дистрибуторської мережі, а також інструментів реклами і PR страхова компанія впливає на своїх клієнтів. Однак надання послуг вимагає безпосереднього контакту між персоналом компанії та споживачами. Тут необхідно зазначити, що страхування — це бізнес, заснований на довірі покупця до продавця. Враження, отримане споживачем при всіх видах контактів з персоналом страхової компанії, визначить і ступінь задоволеності, і ступінь лояльності потенційного клієнта до компанії.

Фізичні характеристики (докази послуги) — цей елемент розширеного маркетинг-міксу відноситься до "матеріалізації" послуги. Фізичне оточення та інші візуальні образи, що сприймаються споживачем, роблять сильний вплив на його враження про якість послуги, яку він отримує, і полегшують оцінку її рівня. Години роботи, дизайн приміщень, комфортність сидіння, зовнішній вигляд консультанта, впливають на сприйняття якості послуги. Також допоміжні інформаційні матеріали (буклети, журнали і т.д.), в яких розповідається про страхову компанію і про пропоновану послугу, привносять відчутні докази професіоналізму компанії.

Останній елемент комплексу "7Р" — процес, а саме: процес надання страхової послуги. Людина, яка звертається за послугою, потребує не тільки безпосереднього результату,

але і уваги й турботи, шанобливого ставлення, адже хто буде захищати способом страхування своє майно, чи то здоров'я, чи автомобіль у приміщенні, що не викликає спокою та впевненості, і саме ці фактори діють на підсвідомості людини.

Розглянувши всі елементи маркетингового комплексу можна встановити, що концепція маркетингового комплексу починається з чітко визначеного ринку, зосереджує основну увагу на потребі клієнтів, і об'єднує всі маркетингові заходи, які впливають на клієнтів.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що страховий маркетинг виступає як система інструментів, за допомогою яких можливо забезпечити ефективну координацію страховика зі страхувальником, що забезпечує високий економічний ефект. Незважаючи на значний позитивний ефект використання маркетингу в страховій діяльності, вітчизняні страхові організації поки не всі здійснюють формування комплексу маркетингу як повноцінної компоненти своєї господарської діяльності. По-друге, до сих пір зберігається досить високий рівень кептивного і корпоративного страхування, яке не потребує страхового маркетингу.

Також в економічній літературі досі не склалося чіткого розмежування понять "страхова послуга" та "страховий продукт", що викликає деяку неоднозначність використання наявного законодавства, а також здійснення маркетингової діяльності. Однак страховий продукт є товаром пасивного попиту, що означає, що потенційний страхувальник часто не допускає, що може вирішити свої проблеми з його допомогою, тому фахівцям страхової компанії необхідно пропонувати не просто страховий поліс, а страховий продукт з певним набором рішень конкретних проблем, що виникають у даної людини в даний момент часу. Отже, страховий маркетинг повинен бути націлений на страховий продукт як на складну концепцію, в центрі якої знаходиться споживач, представлений групою взаємопов'язаних потреб.

Використання різних маркетингових інструментів та інтегрованих маркетингових комунікацій в страховому бізнесі дає можливість компанії бути конкурентоспроможною, моделювати свої стратегічні напрямки розвитку, формувати клієнтську базу і нарощувати фінансово-економічний потенціал. Ефективністю використання інструментів і методів маркетингу страховою компанією є її фінансовий результат, формований при послідовній його реалізації.

У цілому в останні роки українські страховики також стали активно застосовувати деякі маркетингові інструменти для вирішення виникаючих завдань. Але ці інструменти,

як правило, зводяться до рекламних кампаній та проведення акцій зі стимулювання збуту. Деякі страхові компанії застосовують інтегровані маркетингові комунікації, і лише окремі почали використовувати всі елементи маркетингового комплексу.

Література:

1. Армстронг Г. Маркетинг: общий курс / Г. Армстронг, Ф. Котлер. — М.: Вильямс, 2001. — 608 с.
2. Бурчаков Р.Г. Комплекс маркетингу: 4 і більше "Р" / Р.Г. Бурчаков [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://b2blogger.com/articles/manage/21.html/>
3. Ваш М. Маркетинг відносин і мережева економіка / М. Ваш // Society and Economy in Central and Eastern Europe. — 2001. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/>
4. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник / С.С. Гаркавенко. — Київ: Лібра, 2002. — 705 с.
5. Говорущко Т.А. Страхові послуги: навч. пос. / Т.А. Говорущко, І.О. Лютий, Ю.В. Петленко. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 344 с.
6. Зубець А.Н. Маркетинговые исследования страхового рынка / А.Н. Зубець. — М.: Центр экономики и маркетинга, 2005 г. — 224 с.
7. Попкова Е.Г. Концепції 5Е на ринку банківських продуктів / Е.Г. Попкова, А.П. Суворина // Маркетинг в Росії за кордоном. — 2009. — № 4.
8. Пертая О.А. Формирование маркетинга партнерских отношений страховой компанией: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05. / О.А. Пертая. — Москва, 2007. — 165 с.
9. Петруня Ю.Є. Маркетинг: навч. посібник / Ю.Є. Петруня. — К.: Знання, 2007. — 325 с.
10. Примак Т.О. Маркетинг: навч. посіб. / Т.О. Примак. — К.: МАУП, 2004. — 228 с.
11. Ротова Т.А. Страхування: навч. посіб. / Т.А. Ротова, А.С. Руденко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 400 с.
12. Старостіна А.О. Маркетинг: навч. посібник. / А.О. Старостіна, О.В. Зозульов. — К.: Знання-Прес, 2003. — 326 с.
13. Страхування: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2008. — 1019 с.
14. Страхування: підручник / Кер. авт. кол. і наук, ред. С.С. Осадець. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.
15. Тамберг В. 4Р? 7С? 2Ц! Чи яким повинен бути маркетинг? / В. Тамберг, А. Бад'їн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iteam.ru/publications/marketing/section_28/article_2932/
16. Тринчук В.В. Формування та розвиток маркетингу страхових компаній: дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В.В. Тринчук. — К.: КНТЕУ, 2005. — 241 с.
17. Чеботар С.І. Маркетинг: навчальний посібник / С.І. Чеботар, Я.С. Ларіна, О.П. Луцій, М.Г. Шевчик, Р.І. Буряк, С.М. Боняр, А.В. Рябчик, О.М. Прус, В.А. Рафальська. — Київ: "Наш час", 2007. — 504 с.
18. Constantinides E. 4S Web Marketing Mix [Електронний ресурс] / Е. Constantinides. — Режим доступу: http://www.12manage.com/methods_constantinides_4s_web_marketing_mix_ru.html/
19. Farny D. The Development of European Private Sector Insurance Over the Last 25 Years and the Conclusions that Can Be Drawn for Business Management Theory of Insurance Companies. / D. Farny. — Geneva Paperson Riskand Insurance. — 1999. — Issues and Practice. — № 24 (2). — P. 145—162.
20. Kotler P. Principles of Marketing / P. Kotler, G. Armstrong. — New Jersey, Pearson Education, 2010.
21. "4L-Strategy" — стратегія формування лояльності / MarketUp Consulting Group. — М., 2009.
22. 7-S Framework (McKinsey) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.12manage.com/methods_7S_ru.html/
23. Офіційний сайт СК "АХА страхування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aha-ukraine.com/>
24. Офіційний сайти СК "УНІКА" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unika.ua/>
25. Офіційний сайт СК "Українська Страхова Група" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukringroup.com.ua/ukr/>
26. Офіційний сайт СК "ІНГО Україна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ingo.ua/>

27. Офіційний сайт СК "Арсенал страхування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.arsenal-strahovanie.com/>

References:

1. Armstrong, H. and Kotler, F. (2001), *Marketing: General Course*, Vyl'iams, Moscow, Russia.
2. Burchakov, R.H. (2016), "Marketing mix: 4 or more "P", available at: <http://b2blogger.com/articles/manage/21.html/> (Accessed 8 Jan 2016)
3. Vash, M. (2001), *Relations and marketing network economy, Society and Economy in Central and Eastern Europe*, vol. 2.
4. Harkavenko, S.S. (2002), *Marketing*, Libra, Kyiv, Ukraine.
5. Hovorushko, T.A. Liutyj, I.O. and Petlenko, Y.V. (2008), *Strakhovi posluhy [Insurance services]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. Zubets, A.N. (2005), *Marketing research of the insurance market*, Tsentr ekonomyky y marketynha, Moscow, Russia.
7. Popkova, E.H. and Suvoryna, A.P. (2009), "Concept 5E bank's products on the market", *Marketing in Russia and abroad*, vol. 4.
8. Pertaia, O. A. (2007), "Formation of the marketing partnership insurance company", Abstract of Ph.D. dissertation, Moscow, Russia.
9. Petrunia, Yu.Ye. (2007), *Marketing*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
10. Prymak, T. O. (2004), *Marketing*, MAUP, Kyiv, Ukraine.
11. Rotova, T. A. and Rudenko, L. S. (2001), *Strakhuvannia [Insurance]*, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
12. Starostina, A.O. and Zozul'ov, O.V. (2003) *Marketing* [Marketing], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
13. Bazylevych, V. D. (2008), *Strakhuvannia [Insurance]*, Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
14. Osadets', S.S. (2002), *Strakhuvannia [Insurance]*, 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
15. Tamberh, V. and Bad'in, A. (2015), "4R? 7S? 2Ts! Do what should be marketing?", available at: http://www.iteam.ru/publications/marketing/section_28/article_2932 (Accessed 8 Jan 2016).
16. Trynchuk, V. V. (2005), "Formation and development of marketing insurance companies", Abstract of Ph.D. dissertation, KNEU, Kyiv, Ukraine.
17. Chebotar, S. I. Larina, Ya. S. Lutsij, O. P. Shevchyk, M. H. Buriak, R. I. Boniar, S. M. Riabchik, A. V. Prus, O. M. and Rafal's'ka, V. A. (2007), *Marketing* [Marketing], Nash chas, Kyiv, Ukraine.
18. Constantinides, E. (2014), "4S Web Marketing Mix", available at: http://www.12manage.com/methods_constantinides_4s_web_marketing_mix_ru.html/ (Accessed 8 Jan 2016).
19. Farny, D. (1999), "The Development of European Private Sector Insurance Over the Last 25 Years and the Conclusions that Can Be Drawn for Business Management Theory of Insurance Companies", *Issues and Practice, Geneva Paperson Riskand Insurance*, vol. 24 (2), pp. 145—162.
20. Kotler, P, Armstrong, G. (2010), *Principles of Marketing*, Pearson Education New Jersey, USA.
21. MarketUp Consulting Group (2009), "4L-Strategy" — stratehiia formuvannia loial'nosti ["4L-Strategy" — Formation of loyalty Strategy], Moscow, Russia.
22. 12manage - The Executive Fast Track (2015). "7-S Framework (McKinsey)", available at: http://www.12manage.com/methods_7S_ru.html/ (Accessed 8 Jan 2016).
23. Ofitsijnyj sajt SK "AXA strakhuvannia" (2016), available at: <http://aha-ukraine.com> (Accessed 8 Jan 2016).
24. Ofitsijnyj sajty SK "UNIKA" (2016), available at: <http://www.unika.ua> (Accessed 8 Jan 2016).
25. Ofitsijnyj sajt SK "Ukrains'ka Strakhova Hrupa" (2016), available at: <http://ukringroup.com.ua/ukr> (Accessed 8 Jan 2016).
26. Ofitsijnyj sajt SK "INHO Ukraina" (2016), available at: <http://ingo.ua> (Accessed 8 Jan 2016).
27. Ofitsijnyj sajt SK "Arsenal strakhuvannia" (2016), available at: <https://www.arsenal-strahovanie.com> (Accessed 8 Jan 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

УДК 336.763

К. С. Возіанов,
аспірант, ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана", м. Київ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ В УКРАЇНІ

К. Voziyanov,
postgraduate, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DERIVATIVES MARKET IN UKRAINE

Досліджено основні тенденції розвитку сучасного ринку деривативів України. В роботі проведено аналіз специфіки функціонування біржового сегменту ринку та динаміки його розвитку. Виокремлено провідні біржі, що зосереджують переважну більшість операцій з деривативами, та інструменти ринку, з якими проводяться торги. Результати дослідження довели наявність тенденцій зростання обсягів торгів деривативами; високої концентрації торгів на біржовому ринку; розширення кількості інструментів, що дозволяють інвесторам ефективно хеджувати ризики та можуть бути використані в різних інвестиційних стратегіях тощо. Визначено проблемні аспекти функціонування ринку деривативів: відсутність базового закону про деривативи, низька ліквідність та недостатня кількість внутрішніх інвесторів для досягнення необхідної глибини ринку; низький ступінь інформованості широкого кола дрібних та інституційних інвесторів про деривативи та всі можливі переваги, пов'язані з їх використанням, тощо. На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації, націлені на створення сприятливих умов подальшого ефективного функціонування ринку деривативів в Україні.

Purpose of the study is to examine the features of formation and development of the derivatives market in Ukraine, to analyze the specificity of functioning and dynamics of the market, as well as to identify priority areas of development of the derivatives markets of Ukraine. The methodological basis of the study is historico-logical and systematic approach to the analysis of economic phenomena and processes in the national environment. The study was conducted using the methods: qualitative and quantitative comparison, factor and structural analysis. Results. The development of the derivatives market in Ukraine is characterized by: the growth of derivatives trading for the past decade; high concentration of trading volumes on the stock market; offering a wide range of derivative products allowing investors to effectively hedge risk, etc. The key problems of the derivatives market in Ukraine are low liquidity and international profile of exchanges, the lack of domestic investors for achieving the desired depth of the market and the lack of derivatives law. Practical value. Research of the derivatives market makes it possible to understand more about the mechanism of functioning of the modern financial sector. In our opinion, special attention should be paid to Ukraine, where the development of the derivatives market is understudied, although it has considerable growth potential. As the result of this study, we have elaborated recommendations aimed at increasing the interest of market players in performing operations with derivatives and creation of favorable conditions for the functioning of the derivatives market in Ukraine.

Ключові слова: ринок деривативів, строкові контракти, опціонний сертифікат, процентний ф'ючерс, валютний ф'ючерс.

Key words: derivatives market, derivatives, option, interest rate future, currency future.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Національні ринки деривативів стали важливою частиною світового ринку в цілому і міжнародних валютно-фінансових відносин зокрема. Головна функція строкового ринку полягає у стабілізації фінансового стану господарюючих суб'єктів в умовах нестабільності кон'юнктури ринкової економіки [1]. За участі світового ринку деривативів, процес управління ризиками став більш досконалим, що дозволило вивести світові валютно-фінансові відносини на більш високий рівень розвитку. Торгівля похідними фінансовими інструментами допомагає учасникам світової економіки зменшувати існуючі ризики, тому ринок деривативів у всьому світі є одним з найпривабливіших для всіх категорій інвесторів.

Аналіз сучасного стану світового біржового ринку деривативів за останні роки, здійснений на основі використання статистичних звітів Асоціації ф'ючерсної індустрії, свідчить про практично незмінну тенденцію зростання обсягу укладених угод на основних світових біржах, окрім 2012 року [2].

Ринок деривативів України — молодий сегмент вітчизняного фінансового ринку. Його розвиток висту-

пає одним із факторів ефективної роботи фінансового ринку та відображає значний вплив на функціонування реального сектору економіки. Саме тому держава приділяє дедалі більше уваги розвитку цього найпривабливішого для всіх категорій інвесторів ринку та важливого сегменту національного фінансового ринку. Проте недостатня розвиненість ринків базових активів, неприйняття закону про деривативи протягом багатьох років зумовили фактичну відсутність вітчизняного ринку деривативів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ринки деривативів привертають увагу багатьох економістів в усьому світі. На особливу увагу заслуговують класичні праці таких світових вчених-економістів, як: А. Буренін, Дж. Кейнс, Дж.К. Халл, М. Шоулз та ін. Значний внесок у дослідження особливостей розвитку вітчизняного ринку деривативів зробили: В. Гордон, О. Мозговий, О. Сохацька, В. Яворська та ін. Враховуючи значний потенціал зростання ринку деривативів України, доцільним є проведення дослідження сучасних тенденцій його розвитку та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування.

Таблиця 1. Обсяг торгів деривативами на біржовому ринку України у 2005—2014 роках

Вид фінансового інструменту	млрд грн.	Рік									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Деривативи		0,68	0,09	0,05	0,12	0,05	3,73	23,82	24,95	21,40	9,90
	(частка ринку)	4,14	0,31	0,14	0,32	0,14	2,84	10,12	9,39	4,52	1,57

Джерело: розраховано автором за даними [4—6].

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

В даному дослідженні поняття "дериватив" є тотожним поняттю "похідний цінний папір". Це визначено чинним ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок" № 3480-IV від 23.02.2006 р. Відповідно, при обчисленні обсягу торгів деривативами, ми підсумовували обсяги торгів строковими контрактами та опціонними сертифікатами, хоч останнім часом статистика за цими фінансовими інструментами почала подаватися окремо. Щодо опціонних сертифікатів, то віднесення цього інструменту до категорії "дериватив" відповідає чинному законодавству [3].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є визначення основних тенденцій розвитку вітчизняного ринку деривативів за останні десять років, аналіз динаміки біржової торгівлі похідними та розробка практичних рекомендацій щодо створення сприятливих умов подальшого динамічного розвитку ринку деривативів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Після набуття незалежності в Україні торгівлю ф'ючерсними контрактами було розпочато у 1994 році. Спершу це були здебільшого контракти на продаж палива, а згодом і на сільгосппродукцію. З квітня 1996 року на Київській універсальній біржі щоденно відбувалися торги по ф'ючерсних контрактах на долар США зі строком виконання до 6 місяців.

Подальший розвиток організованого ринку деривативів був пов'язаний з Українською міжбанківською валютною біржею (УМВБ). Наприкінці 1997 р. на УМВБ було створено строкову секцію, перший етап діяльності якої продовжувався до серпня 1998 року. Незважаючи на значні обсяги попиту та пропозиції ф'ючерсних контрактів, реально укладалася незначна кількість угод (3,3% — 10,1% від обсягу попиту). Однією з основних причин подібної ситуації вважається особливість валютного регулювання на той час.

Другий етап роботи строкової секції УМВБ почався у 2003 році. Протягом 2003 року було зареєстровано 28 специфікацій ф'ючерсних контрактів акціонерного товариства "УМВБ", у тому числі 8 специфікацій в аграрному секторі, 6 специфікацій у валютному секторі, 8 — у паливно-енергетичному. Незважаючи на зусилля щодо створення організованого ф'ючерсного ринку, його використання суб'єктами економічних відносин в Україні не набувало значних масштабів та не відіграло значної ролі в економічному житті суспільства. Спроби запровадження в Україні товарних деривативів також були невдалими.

Через світову фінансову кризу не надто великий український ринок деривативів став ще меншим. У 2009 році зафіксований найменший показник обсягу торгівлі деривативами (табл. 1).

З 2009 по 2012 рік ринок деривативів характеризувався постійним зростанням. За три роки сума контрактів з деривативами на біржовому ринку України помітно зростає: з 3,73 млрд грн. у 2010 році до 24,95 млрд грн. у 2012 році (табл. 1).

Проте, упродовж 2013 та 2014 років, обсяг торгів деривативами скорочується. Так, за підсумком 2014 року цей показник зменшився у два рази у порівнянні з 2013 роком. Практично 100% торгів деривативами зосереджено в межах бірж. Обсяг торгів деривативами на біржовому ринку у 2014 році становив 9,90 млрд грн. (табл. 2).

Таблиця 2. Обсяг торгів деривативами на біржовому та позабіржовому ринку України у 2010—2014 роках, млрд грн.

Вид ринку	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Біржовий	3,73	23,82	24,95	21,40	9,90
Позабіржовий	0,01	0,16	0,14	0,00	0,01
Всього:	3,74	23,98	25,09	21,40	9,91

Джерело: розраховано автором за даними [4—6].

Протягом 2010—2014 рр. кількість фондових бірж, що функціонували на вітчизняному фондовому ринку, не змінювалася та становила 10 одиниць. До числа фондових бірж, на яких у цей період були зафіксовані обсяги торгів деривативами, входили 5, а саме:

- Київська міжнародна фондова біржа (КМФБ);
- Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ);
- Українська фондова біржа (УФБ);
- Українська біржа (УБ);
- Фондова біржа "Перспектива".

Якісно новий етап розвитку ринку деривативів розпочався в Україні у 2010 році, коли "Українська біржа", що фактично розпочала свою діяльність як організатор торгівлі лише у 2009 р., запустила строковий ринок (торги ф'ючерсами розпочато 27.05.2010 р.). До 2010 року обсяги торгів деривативами на біржовому ринку України були незначними (див. табл. 1).

У 2010 та 2011 роках беззаперечним лідером біржового ринку деривативів була Українська біржа (96,42% та 99,0% ринку відповідно). У 2012 році технології строкового ринку запровадили на Фондовій біржі "Перспектива", у зв'язку з чим частка "Української біржі" знизилася до 52,53% ринку. В свою чергу, обіг деривативів на фондовій біржі "Перспектива" склав 46,90% від загального обсягу (табл. 3).

У 2013—2014 році на ринку деривативів впевнено лідирує Фондова біржа "Перспектива", зосередивши 85,4% та 84,55% ринку відповідно (див. табл. 3).

Щодо обсягу торгів деривативами, то в 2014 році 8,37 млрд грн. припадає на ФБ "Перспектива" та майже 1,5 млрд грн. — на ФБ "Українська біржа" (табл. 4).

У 2014 році до біржових списків організаторів торгівлі було включено 226 похідних (деривативів). Це на 12,74% менше, порівняно з 2013 роком, коли до біржових списків фондових бірж було включено 259 похідних (деривативів) (табл. 5).

З 226 деривативів, допущених до торгів у 2014 році, 204 припадає на "Українську біржу", 16 — на УМВБ і 6 на ФБ "Перспектива". Для визначення повного спектру інструментів, що пропонує ринок деривативів сьогодні, проаналізуємо детальніше роботу бірж-лідерів у цьому напрямку. Фондова біржа "Українська біржа" (УБ)

Українська біржа розпочала свою діяльність як організатор торгівлі у 2009 р., строковий ринок запустила вже у 2010 р. У 2011 р. Українська біржа проводила торги ф'ючерсними контрактами на Індекс українських акцій (УХ) і опціонними контрактами на ф'ючерс на Індекс українських акцій. В той період біржа заявляла про плани запровадження торгів ф'ючерсними контрактами на різні базові активи (цінні папери, валюти, товарні активи тощо).

На сьогодні до інструментів ринку деривативів ФБ "Українська біржа" належать:

Таблиця 3. Частка фондових бірж у загальному обсязі виконаних біржових контрактів з деривативами на організаторах торгівлі у 2010–2014 роках, %

Біржа	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
КМФБ	0,003	-	-	-	-
УБ	96,42	99,0	52,53	14,62	14,19
УМВБ	0,08	0,009	0,006	0,004	0,03
УФБ	1,30	0,25	0,56	0,02	1,24
ФБП	2,21	0,75	46,90	85,4	84,55
Всього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Частка ринку деривативів у загальному обсязі торгів на фонд. ринку, %	2,84	10,12	9,39	4,52	1,57

Джерело: розраховано автором за даними [4–6].

Таблиця 4. Обсяги торгів з деривативами в розрізі фондових бірж у 2010–2014 роках, млн грн.

Біржа	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
КМФБ	0,12	-	-	-	-
УБ	3 594,23	23 578,52	13 106,69	3 128,0	1 404,8
УМВБ	2,82	2,18	1,53	0,8	2,5
УФБ	48,37	59,18	139,68	5,0	122,66
ФБП	82,28	177,46	11 702,73	18 267,3	8 371,6
Всього:	3 727,82	23 817,34	24 950,63	21 401,1	9901,6

Джерело: розраховано автором за даними [4–6].

Таблиця 5. Кількість похідних (деривативів), які допущено до торгів на фондових біржах, шт.

Кількість похідних (деривативів)	Станом на 31.12.2010	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014
		19	140	230	259

Джерело: [4].

- ф'ючерсні контракти на Індекс українських акцій (індекс UX);
- опціонні контракти на ф'ючерс на Індекс українських акцій (індекс UX);
- ф'ючерсні контракти на курс "долар США-українська гривня";
- ф'ючерсні контракти на курс "євро-долар";
- ф'ючерсні контракти на ціну однієї тройської унції афінованого золота.

Відзначимо, що набір інструментів "Української біржі" доповнився новими ф'ючерсними контрактами: ф'ючерсами на курс "долар США-гривня", на курс "євро-долар" та на ціну золота. Нові інструменти дозволяють страхувати валютні ризики та можуть бути використані в різних інвестиційних стратегіях. Очікується, що інструменти стануть популярними серед широкого кола учасників ринку: вітчизняних та іноземних інвесторів, підприємств реального сектору економіки (експортери та імпортери), банків. Надалі УБ планує запуск опціонів на ці ф'ючерсні контракти.

На першому етапі торгів на строковому ринку Українська біржа використовувала технологію торгів через Центрального контрагента. Сьогодні у відповідності до норм діючого законодавства функцію Центрального контрагента виконує сама біржа, яка забезпечує систему гарантій виконання строкових угод, що дозволяє учасникам торгів ефективно працювати на строковому ринку [7].

Щодо обсягу торгів на строковому ринку "Української біржі" в 2015 році, то він склав 2 372,7 млн грн., що більше показника 2014 року на 967,9 млн грн. У структурі торгів за 2015 рік ринок акцій зменшився на 25% порівняно з 2014 роком і склав 50% сумарного обороту на "Українській біржі", натомість ринок ф'ючерсів збільшився у порівнянні з 2014 роком аж на 20% та склав у 2015 році 34%, ринок опціонів склав у 2015 році 2%, на ринки інвестиційних сертифікатів, корпоративних та державних облігацій припало 14% сумарного обороту біржі (табл. 6).

Значне підвищення операцій із ф'ючерсними контрактами у 2015 році пов'язано, зокрема, з тим, що 28 січня 2015 року на "Українській біржі" розпочалися торги новими інструментами: ф'ючерсами на курс "долар США-українська гривня", а також на ціну однієї тройської унції афінованого золота.

25 лютого 2015 року на Українській біржі розпочалися торги ф'ючерсами на курс "євро-долар". Вважається, що це найліквідніша валютна пара. Ф'ючерс на курс "євро-долар" — актуальний для учасників та необхідний для вітчизняного ринку деривативів фінансовий інструмент.

7 грудня 2015 року в біржовий список "Української біржі" включено державні деривативи на ВВП України — т.з. інструменти відновлення вартості (Value Recovery Instrument, VRI). Це фінансовий інструмент, ціна котрого повністю залежить від економічної ситуації в Україні. Фактично, він представляє собою опціон на українську економіку. Дані деривативи номіновані у доларах США, мають специфічні базові умови, а методика виплат по VRI прив'язана до динаміки ВВП України з 2019 по 2038 роки.

ПАТ "Українська біржа" спрямовує свої зусилля на подальше зростання ліквідності та обсягу торгів на ринку цінних паперів та деривативів, зокрема, через: залучення приватних та інституційних інвесторів, банків та іноземних інвесторів; запуск нових строкових контрактів; подальший розвиток пост-трейдингової інфраструктури.

Фондова біржа "Перспектива" (ФБП)

Фондова біржа "Перспектива"

в січні 2016 року відзначила восьму річницю державної реєстрації. Протягом 2006—2007 років біржа функціонувала в організаційно-правовій формі ТОВ та з ліцензією торгівельно-інформаційної системи як форми організатора торгівлі, а 29 січня 2008 року була перетворена на акціонерне товариство та фондову біржу.

Протягом 2008—2011 років ФБ "Перспектива" займала друге місце за обсягами біржових торгів та поступово залучала все більшу кількість операторів та емітентів. Проте з 2012 по 2015 рр. ФБ "Перспектива" стала лідувати на біржовому ринку України і збільшувати ринкову частку в переважній більшості найбільш значущих сегментів, у т.ч. і на ринку деривативів (табл. 7).

Строковий ринок стартував на ФБП 31.05.2012 р., коли почалися торги ф'ючерсними контрактами на Український індекс депозитних ставок за депозитами фізичних осіб (індекс UIRD) — це перший приклад біржових торгів процентними строковими контрактами (Interest Rate Future, IRF) в Україні. Індекс UIRD розраховується Thomson Reuters за методикою, розробленою спільно з Національним банком України (НБУ), на основі номінальних ставок ринку депозитів фізичних осіб. Значення (фіксінг) індексу UIRD публікуються кожного робочого дня в системі Thomson Reuters та розкриваються щоденно у вільному доступі на інтернет-сайті НБУ.

З 12.04.2013 р. ринок дістав подальший розвиток завдяки впровадженню в обіг ф'ючерсних контрактів на індекс KievPrime (на ставки, що відповідають строкам погашення міжбанківських кредитів на строк 1 та 3 місяці). Індекс KievPrime розраховується Thomson Reuters на основі відсоткових ставок міжбанківського кредитного ринку. Значення (фіксінг) KievPrime публікуються компанією Thomson Reuters кожного робочого дня на спеціальних сторінках "KievPrime" в інформаційній системі Thomson Reuters.

На ФБП відпрацьовано всі процедури: доступу брокерів до торгів, запуску різних серій деривативів з різними базовими активами, забезпечення виконання зобов'язань (ко-

Таблиця 6. Структура торгів на строковому ринку "Української біржі" у 2014–2015 роках, %

Ринок фінансових інструментів	Роки	
	2014	2015
Акції	75	50
Ф'ючерси	14	34
Опціони	3	2
Інвестиційні сертифікати, корпоративні та державні облигації	8	14
Всього:	100	100

Джерело: розраховано автором за даними [5].

ригування позицій, встановлення та зміна маржі, примусове закриття позицій, обмеження цінових коливань, максимального обсягу позицій, зупинення торгів).

У 2014 році на ФБ "Перспектива" проводились тестові торги валютними деривативами за участі низки банків та ТЦП, а 21 січня 2015 року на ФБП було проведено перші торги ф'ючерсами на міжбанківські курси "долар США-українська гривня" (USD/UAN) та "євро-українська гривня" (EUR/UAN).

31.07.2015 погоджені НБУ та зареєстровані Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) контракти на курс "євро-долар США" (EUR/USD), банківські метали та індекси акцій. Ф'ючерс на курс "євро-долар США" почав торгуватися у вересні 2015 року.

Щодо результатів торгів ФБ "Перспектива" у 2015 році в цілому, то вони зменшилися на 55%, порівняно з показниками попереднього року. Разом з тим, обсяги торгів на фондових біржах України скоротилися на 53%.

При цьому у 2015 році на ФБП припадало 77% сукупного біржового обороту в Україні. Частка ФБП у сегменті строкових контрактів становила 54%, а в торгівлі опціонними сертифікатами — 99% (табл. 7).

В якості пріоритетних планів розвитку строкового ринку ФБ "Перспектива", зокрема, розглядає участь у нормотворчих та організаційних заходах щодо консолідації національної біржової інфраструктури та створення передумов для активізації ролі банків на ринку деривативів.

Так, ПАТ "Фондова біржа "Перспектива" у листопаді 2015 року зверталася до Наглядових рад ПАТ "Фондова біржа ПФТС" та ПАТ "Українська біржа" з пропозиціями обговорити конструктивні формати консолідації національного біржового ринку з урахуванням інтересів всіх цих трьох найбільш відомих та технологічних фондових бірж України. Також ФБП пропонувала учасникам ринку отримати частку у капіталі ФБП [9].

Нагадаємо, що протягом жовтня — листопада 2015 р. НКЦПФР прийняла рішення щодо анулювання ліцензій

кількох фондових бірж. Це стосувалося, зокрема, і ПАТ "Фондова біржа ПФТС" (рішення НКЦПФР від 06.10.2015 р.), і ПАТ "Українська біржа" (рішення НКЦПФР від 17.11.2015 р.). Причиною стала структура власників цих бірж, що суперечить діючим вимогам національного законодавства про ліцензування. Після цього біржі, скориставшись нормами ЗУ "Про ліцензування видів господарської діяльності", подали апеляційні скарги до Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування Державної регуляторної служби України, що зупинило дію рішення НКЦПФР до прийняття рішення за результатами розгляду апеляції.

26 січня 2016 року Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування Державної регуляторної служби України задовольнила скарги ПАТ "Фондова біржа ПФТС" та ПАТ "Українська біржа" та скасувала відповідні рішення НКЦПФР. Біржі продовжують працювати в штатному режимі.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку деривативів свідчить про потребу у послідовному та системному підході до формування даного сегмента фінансового ринку в країні. Існує багато невирішених проблем, зокрема відсутність базового закону про деривативи. Наявність багатьох нормативно-правових актів, що роздрібно і не завжди уніфіковано регулюють основні аспекти функціонування ринку деривативів, не лише ускладнює роботу ринку, а й призводить до деяких колізій та різночитань. Це стосується інструментарію ринку, інфраструктурного забезпечення її роботи, регуляторної політики тощо. Відсутність базового закону про деривативи також стримує найбільш значущих учасників цього ринку — банки і міжнародних інвесторів.

Серед певних позитивних зрушень на вітчизняному ринку деривативів у правовому полі слід відмітити подання в листопаді 2015 року до парламенту законопроект про регульовані ринки та деривативи [10]. Цей документ є проектом комплексних законодавчих змін, спрямованих на запровадження у законодавстві України правових засад регулювання похідних фінансових інструментів (деривативів). Проект закону розроблявся НКЦПФР разом із Європейським банком реконструкції і розвитку із залученням народних депутатів, Міністерства фінансів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства аграрної політики та продовольства, НБУ, МВФ та USAID.

Законопроектом передбачається запровадження необхідних змін у законодавство для повноцінного функціонування позабіржового ринку деривативів, зокрема вводиться поняття генеральної угоди та ліквідаційного неттингу. Також документ передбачає існування регульованих ринків у відповідності до директив ЄС. Передба-

Таблиця 7. Динаміка основних показників ФБ "Перспектива" за 2008–2015 роки

Показники	ФБ «Перспектива»			Ринкова частка ФБ «Перспектива»		
	2008	2012	2015	2008	2012	2015
Загальний обсяг торгів (млрд грн)	1,37	146,05	223,11	4%	55%	77%
- державні облигації	-	105,57	207,76	-	59%	82%
- корпоративні та муніципальні облигації	1,36	15,76	3,08	8%	48%	23%
- акції	0,02	9,72	0,47	0%	41%	8%
- інвестиційні сертифікати	0,00	3,29	1,35	0%	82%	62%
- строкові контракти	-	11,47	2,82	-	47%	54%
- опціонні сертифікати	-	0,23	0,61	-	62%	99%
- депозитні сертифікати	-	-	7,00	-	-	80%
Кількість членів біржі	85	108	101	10%	17%	27%
Кількість ЦП в біржовому списку	165	383	852	8%	14%	26%
Кількість ЦП в біржовому реєстрі	-	148	410	-	21%	41%

Джерело: [8].

чено існування і регульованого ринку деривативів, загальний нагляд за яким буде здійснювати НКЦПФР. Залишається сподіватися на те, що цей законопроект зі всіма необхідними доопрацюваннями все ж таки перетвориться на найближчим часом на діючий Закон України.

Ще однією проблемою ринку, що стримує його розвиток, є низька ліквідність та недостатня кількість внутрішніх інвесторів для досягнення необхідної глибини ринку. Одна із причин цього — низький ступінь інформованості широкого кола дрібних та інституційних інвесторів про деривативи та всі можливі переваги, що пов'язані з їх використанням. Дослідження особливостей розвитку ринку деривативів в країнах Центральної та Східної Європи [11] показало, що достатня інформованість різних груп інвесторів про переваги деривативів була у свій час одним із основоположних факторів активного розвитку ринку в цьому регіоні.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведене дослідження, констатуємо факт відносно динамічного розвитку доволі молодого сегменту фінансового ринку України — ринку деривативів. Так, з 2010 року спостерігаються тенденції зростання обсягів торгів деривативами, концентрації торгів на біржовому ринку. На ринку спостерігається розширення кількості інструментів, що дозволяють інвесторам ефективно хеджувати ризики та можуть бути використані в різних інвестиційних стратегіях. Зокрема нещодавно (січень 2015 р.) на ринку з'явилися довгоочікувані та актуальні для учасників ринку валютні деривативи. Крім того, учасники ринку проводять консультації щодо консолідації біржового ринку.

Тим не менше, існує ряд проблем, що значно стримують розвиток вітчизняного ринку деривативів. Їх виокремлення дозволило сформулювати ряд заходів, що, на наш погляд, дозволять створити сприятливі умови подальшого динамічного розвитку ринку деривативів в Україні. До них, зокрема, відносяться:

- забезпечення ґрунтовної та ефективною законодавчої бази функціонування ринку деривативів (у т.ч. прийняття базового закону про деривативи та вдосконалення податкового законодавства);
- розробка зваженої політики регулювання біржової та позабіржової складової ринку;
- активна участь держави (як учасника ринку, так і регулятора), націлена на підвищення ліквідності ринку;
- свідома підтримка попиту на ресурси фондового ринку через урегулювання діяльності інституційних інвесторів та створення умов для участі домогосподарств на ринку;
- підвищення ефективності функціонування інфраструктури ринку для забезпечення прозорості та надійності операцій з фінансовими інструментами;
- подальше розширення інструментарію ринку;
- підвищення в колі дрібних та інституційних інвесторів ступеня інформованості про деривативи та всі можливі переваги, що пов'язані з їх використанням;
- створення умов для поширення використання деривативів на товарних ринках;
- і, звичайно, стабілізація політико-економічної ситуації в країні.

Література:

1. Буренин А.Н. Рынки производных финансовых инструментов. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 368 с.
2. Яворська В.О. Розвиток біржового ринку деривативів в умовах світової економічної глобалізації / В.О. Яворська // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. — Вип. 6, ч. 2 (89). — 2014. — С. 123—127.
3. Правовий статус опціонних сертифікатів [Електронний ресурс] // Щотижнева інформаційно-правова газета "Правовий тиждень". — 2010. — Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16146&show=news&rub=2776>

4. Річні звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) за 2005—2014 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

5. Інформація про торги ПАТ "Українська біржа" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ux.ua/ru/marketdata/marketresults.aspx>

6. Результати торгів ПАТ "Фондова біржа "Перспектива" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fbp.com.ua/Analytic.aspx>

7. Річні звіти ПАТ "Українська біржа" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ux.ua/s42>

8. Фондовій біржі "Перспектива" — вісім років [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fbp.com.ua/NewsEntry.aspx?id=4664>

9. Власники ПАТ "Фондова біржа "Перспектива" закликають до консолідації біржового ринку та пропонують учасникам ринку отримати частку в капіталі біржі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fbp.com.ua/NewsEntry.aspx?id=4458>

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регульованих ринків та деривативів) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159

11. Vozianov K. "Main trends of derivatives' market development in Central and Eastern Europe", Baltic Journal of Economic Studies, Volume 1, No 1, 2015, pp. 55—61.

References:

1. Burenin, A.N. (1996), Rynki proizvodnyh finansovyh instrumentov [Derivatives' Markets] INFRA-M, Moscow, Russia.
2. Yavorska, V. (2014), "Development of derivatives market in the conditions of the world economic globalization", Transactions of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University, Issue 6, Part 2, No 89, pp. 123—127.
3. Legal Weekly (2010), "Legal status of the option certificates", available at: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16146&show=news&rub=2776> (accessed January 29, 2016).
4. National Securities and Stock Market Commission (2006—2015), Annual Reports 2005-2014, available at: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual> (accessed January 15, 2016).
5. Ukrainian Exchange (2016), Market Data, available at: <http://www.ux.ua/ru/marketdata/marketresults.aspx> (accessed January 20, 2016).
6. Perspektiva Stock Exchange (2016), Statistics, available at: <http://fbp.com.ua/Analytic.aspx> (accessed January 20, 2016).
7. Ukrainian Exchange (2015), Exchange Reports, available at: <http://www.ux.ua/s42> (accessed January 20, 2016).
8. Perspektiva Stock Exchange (2016), "Perspektiva Stock Exchange — eight years", available at: <http://fbp.com.ua/NewsEntry.aspx?id=4664> (accessed January 29, 2016).
9. Perspektiva Stock Exchange (2015), "The owners of JSC "Perspective Stock Exchange" calling for consolidation of the stock market and offer market participants to get a share in the capital of stock exchange", available at: <http://fbp.com.ua/NewsEntry.aspx?id=4458> (accessed January 20, 2016).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "The Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (regarding the regulated markets and derivatives)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159 (accessed January 20, 2016).
11. Vozianov, K. (2015), "Main trends of derivatives' market development in Central and Eastern Europe", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 1, no 1, pp. 55—61.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.

А. Ю. Штурба,

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

A. Shturba,

candidate, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS AN OBJECT OF THEORETICAL ECONOMIC RESEARCH

У статті зроблено спробу уточнення змісту поняття публічно-приватне партнерство (ППП) та виокремлено різні аспекти дослідження цього явища українськими науковцями. Визначено особливості аналізу PPP фахівцями економічних, управлінських та правових наук. Зосереджено увагу на особливостях дослідження цього явища економістами у розрізі окремих економічних спеціальностей з акцентом на актуальності та новизні досліджень. Пояснено розбіжності між офіційною світовою статистикою щодо України та українською практикою впровадження проектів PPP. Акцентовано увагу на парадоксі зростаючого інтересу українських науковців до публічно-приватного партнерства на тлі неуспішної реалізації проектів цього партнерства на практиці. Визначено спільне та відмінне у співвідношенні змістів явищ публічно-приватного та державно-приватного партнерства. Висунуто та підтверджено гіпотезу про, здебільшого, теоретичний, а не прикладний характер досліджень феномену публічно-приватного партнерства в Україні.

There is an attempt in this article to clarify the meaning of public-private partnership (PPP) and to single out the various aspects of the study of this phenomenon by Ukrainian scientists. It was determined the specificity of PPP analysis by experts of economic, administrative and legal sciences. It was focused on the specifics of research of this phenomenon by economists in view of particular economic specialization with an emphasis on timeliness and novelty of research. It was explained the differences between the official world statistics on Ukraine and Ukrainian practice of PPP projects implementation. It was emphasized on the paradox of growing interest of Ukrainian researchers to public-private partnerships concurrently with the unsuccessful project implementation of this partnership in practice. It was determined common and different points of two different definitions of public-private partnerships. It was nominated and confirmed the hypothesis of primarily scientific, but not applied character of researches of the phenomenon of public-private partnership in Ukraine.

Ключові слова: Публічно-приватне партнерство, державно-приватне партнерство, наукова новизна досліджень державно-приватного партнерства, проекти державно-приватного партнерства.

Key words: Public-private partnership, scientific novelty of research of public-private partnership, projects of public-private partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Проблема публічно-приватного партнерства все частіше досліджується українськими науковцями. І це не дивно, адже погіршення стану державних фінансів, зростання видатків на оборону у зв'язку із ведення військових дій на Сході України, необхідність повернення зовнішніх боргів та незавершеність економічних реформ призвели до браку бюджетних коштів для фінансування багатьох сфер. У такій ситуації саме публічно-приватне партнерство може стати виходом зі складної ситуації. Тому проблеми публічно-приватного партнерства набувають все більшої актуальності і все частіше стають темою дисертаційних досліджень.

За останні роки кількість наукових досліджень публічно-приватного партнерства в Україні зросла в рази, тобто відбувається активізація вивчення даного питання на теоретичному рівні. У свою чергу, Світовий Банк фіксує збільшення проектів публічно-приватного партнерства в Україні, тобто розквіт даного явища відбувається і на практичному рівні. Так, за даними сайту Світового банку The Private Participation in Infrastructure протягом 2006—2009 років в Україні підписували по 1—2 проекти на рік, у 2010 році було підписано 4 проекти, у 2011 році — 6 проектів, а у 2012 році — 16 проектів PPP [25].

У той самий час спостерігається специфічний для України парадокс, коли при всіх зазначених вище даних, успішну реалізацію проектів PPP в Україні на практиці важко констатувати, а використання сучасних механізмів PPP в Україні доцільніше назвати вкрай обмеженим. У випадку зі статистичними даними Світового банку це можна пояснити тим фактом, що спостерігається значна розбіжність у підходах до визначення

поняття PPP в Україні та загальносвітової практиці. Як наслідок, частина проектів, які розглядаються Світовим банком як "PPP in Infrastructure" у нас не вважаються проектами PPP, а частина проектів, що реалізовані в Україні як проекти PPP, не входять до статистичної бази Світового банку. Зокрема, Світовий Банк включив до своєї бази по Україні такі проекти, як Utel (договір складено у 1992 році та розірвано у 2001 році), МТС (договір від 1993 року), які українські дослідники не відносять до проектів PPP, адже в Україні саме розуміння поняття публічно-приватного партнерства почало формуватись лише у кінці 1990-х років на прикладі концесій на будівництво доріг (Львів — Краківець, Львів — Броди), які не зазначені у статистичній базі Світового банку. Спеціалісти цієї бази даних також оминули своєю увагою не лише проблемні, але й досить успішні українські проекти публічно-приватного партнерства такі, як "Краматорськтеплоенерго" та "Артемівськенергія". Таким чином, єдино доступну на сьогодні статистику, якою послуговуються у своїх дослідженнях усі українські науковці, не можна вважати релевантною. Тож, гостро стоїть питання збору та систематизації статистики з реалізованих і тих, що знаходяться у стадії реалізації та підготовки до підписання проектів PPP, що відповідала б фактичному стану справ в Україні.

Таким чином, з точки зору практичної реалізації проектів PPP даний парадокс підлягає поясненню. Що ж до розквіту наукових досліджень у цій галузі, то автор даної статті висуває гіпотезу, що відсутність позитивного досвіду в Україні підштовхує економістів, а також науковців інших галузей знань досліджувати проблему в першу чергу в теоретичному плані, адже відсутність значного позитивного досвіду впровадження про-

ектів ППП в Україні, з одного боку, позбавляє дослідників необхідної та достатньої бази для прикладних досліджень, з іншого — підштовхує з'ясувати причини невдач в першу чергу на теоретичному рівні. Саме в цьому полягає головна відмінність у спрямованості досліджень українських вчених від західних, які займаються здебільшого практичними, прикладними дослідженнями, що зумовлено значним обсягом накопиченого досвіду у впровадженні проектів ППП та вирішенні основних теоретичних питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В Україні дослідження питання ППП займаються фахівці Українського центру сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, зокрема Заплатріна І.В., Сімсон О.Е., Пильтій О.В. У своїх статтях вони розкривають такі проблемні аспекти цього питання, як фінансові механізми ДПП, перспективи використання ДПП для розвитку житлово-комунального господарства та залізниць України, державну підтримку розвитку ДПП в Україні, удосконалення правового регулювання ППП в Україні та тарифної політики у галузі ЖКГ. Також дана проблема ретельно досліджується співробітниками Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, серед яких Черевиков Є.А., Іголін І.В., Богдан І.В., Авксентьев М.Ю., Лебеда Т.Б. У їх працях основна увага приділяється особливостям реалізації проектів на принципах ДПП, методичним підходам до визначення економічної ефективності проектів ДПП, можливим впливам механізмів ДПП на стан конкурентного середовища, ризикам проектів державно-приватного партнерства, механізму впровадження ДПП у житлово-комунальному господарстві України. Крім того, аналізом питання ДПП в Україні займаються Надолішній П.І., Піроженко Н.В., Чижова С.М., Башкірова І.О., Маісурадзе М.Ю., Бутник О.О. та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є уточнення змісту явища публічно-приватного партнерства через призму узагальнення та аналізу інформації щодо здійснених в Україні за останні 10 років наукових досліджень феномену публічно-приватного партнерства, в першу чергу, в межах захисту кандидатських та докторських дисертацій та підтвердження висунутої гіпотези про переважно теоретичне спрямування досліджень проблем ППП.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні 10 років в Україні було захищено 34 дисертації на теми, що прямо пов'язані з науковою проблемою публічно-приватного партнерства. Слід одразу зауважити, що термін "публічно-приватне партнерство" є трохи ширшим, ніж термін "державно-приватне партнерство", адже суб'єктами відносин у державно-приватному партнерстві виступають органи державної влади з одного боку, та приватні партнери з іншого. Суб'єктами ж публічно-приватного партнерства виступають, з одного боку, приватні партнери, а з іншого — публічний сектор, який включає в себе не тільки державні органи влади, а і органи місцевого самоврядування, а крім того, некомерційні, недержавні, громадські організації, ініціативні групи, незалежні медіа, науковців, волонтерів. Таким чином, можна вважати, що наукові дослідження державно-приватного партнерства — це дослідження в Україні явища публічно-приватного партнерства, але у більш вузькому значенні і зважені на специфіку прояву та функціонування цього явища у нашій країні. Лише 4 науковці з 34-х досліджували наукову проблему публічно-приватного партнерства, відповідно, у 30-ти роботах дослідники аналізують явище державно-приватного партнерства.

Перша робота на тему державно-приватного партнерства була захищена у 2009 році. У 2010 році було захищено вже 4 роботи, у 2011 та 2012 роках — по 3 роботи, у 2013 році — вже 7 робіт, і вперше з'являються докторські дисертації на дану тематику у кількості 2 робіт; у 2014 році було захищено 5 робіт, з яких одна — докторська, і у 2015 році — 11 робіт, з яких 4 є докторськими дисертаціями. Таким чином, за 7 років було захищено 27 кандидатських та 7 докторських дисертацій. Найбільше дисертацій захищено за економічними спеціальностями — 14 кандидатських та 5 докторських; за юридичними спеціальностями було захищено 6 кандидатських і 1 докторська дисертація, а за управлінськими — 7 кандидатських та 1 докторська дисертація.

Аналіз загального кола досліджуваних питань виявив наступне: кандидатів та докторів наук з державного управління цікавили питання розвитку державно-приватного партнерства у різних галузях та сферах (таких як туристична галузь, науко-

во-інноваційна сфера, сфера страхових послуг, сфера підприємництва), а також загальні питання реалізації та розвитку державно-приватного партнерства в Україні та питання управління публічно-приватним партнерством на місцевому рівні.

Здобувачі наукових ступенів кандидатів та докторів юридичних наук досліджували господарсько-правові та адміністративно-правові засади ДПП в Україні, правову природу оренди майна та договірний механізм реалізації ДПП, а також правову модель ДПП в інноваційній стратегії України.

Здобувачі наукових ступенів кандидатів та докторів економічних наук досліджували загальні питання розвитку ППП (розвиток ДПП в трансформаційній економіці та в Україні, методологію, теорію, механізми розвитку ДПП, питання гармонізації інтересів сторін), деякі фінансові аспекти (фінансування проектів ППП, венчурне фінансування на засадах ДПП, питання формування фінансового потенціалу та організації бюджетного контролю в межах ППП), а також проблеми впровадження ППП в конкретних галузях та сферах (у вугільній промисловості, комунальному господарстві, дорожній галузі, науково-інноваційній сфері, цивільному будівництві, на ринку авіаційних перевезень, в морських портах, в транспортній інфраструктурі та інфраструктурних галузях загалом).

Подальший аналіз стосується дисертацій науковців лише економічних спеціальностей. Цікавим, проте цілком законотвірним, видається зміщення акценту актуальності досліджень: протягом 2009—2011 років акцентувалось на наявності кризових явищ у конкретних сферах (авіаперевезення, газопостачання, енергозабезпечення, комунальне господарство та ін.), і, відповідно, перспективність та необхідність застосування ДПП у відповідних галузях та сферах, а починаючи з 2013 року на перше місце висувається питання проблем у фінансовій системі України, економічної нестабільності та гострої нестачі державних фінансів для забезпечення якісного виконання державою своїх функцій, а вже у зв'язку із цим — питання кризового стану аналізованих галузей чи аспектів та необхідність впровадження ППП для подолання даної ситуації.

Проблемним досі не вирішеним до кінця є питання самого визначення поняття публічно-приватного та державно-приватного партнерства в Україні, що витікає з аналізу наукової дисертації. Зокрема значна кількість аспірантів та докторантів економічних спеціальностей намагаються привнести всій вклад у розвиток понятійного апарату (Авксентьев М.Ю., Бондар Н.М., Дикий О.В., Захарова С.Г., Сатановська М.А., Шилепницький П.І., Філіпова Н.В., Брайловський І.А., Шевченко Е.Ю., Афанасьева О.К., Клевцевич Н.А.), а також намагаються по своєму класифікувати основні форми ДПП (Остапенко В.М., Шевченко Е.Ю., Шилепницький П.І., Ляхович О.О.). Це свідчить про те, що явище ППП загалом і ДПП зокрема в Україні знаходиться в стані активного формування і не є до кінця оформленим. У зв'язку із цим, багато дослідників звертаються до досвіду застосування ППП в інших країнах і широко розкривають це питання у своїх роботах (Алавердян А.М., Захарова С.Г., Сатановська М.А., Безбах Н.В., Терещенко С.В., Ковальова О.М., Ляхович О.О., Бондар Г.Ф., Брайловський І.А.). Крім того, актуальним питанням, до якого звертається значна кількість науковців, є питання ризиків проектів ППП (їх аналізували Овсянникова Я.О., Авксентьев М.Ю., Шевченко Е.Ю., Брайловський І.А., Бондар Н.М., Афанасьева О.К., Дикий О.В., Іщенко Т.М., Філіпова Н.В., Безбах Н.В.).

Аналіз відмінностей у наукових дослідженнях у розрізі спеціальностей виявив наступне: науковці спеціальності 08.00.01 (Економічна теорія та історія економічної думки) досліджують, в першу чергу, теоретичні аспекти суперечностей чи взаємодії суспільного й приватного секторів економіки, досвід застосування ДПП у пострадянських країнах. На відміну від них, дослідники спеціальності 08.00.03 (Економіка та управління національним господарством) роблять акцент на регіональних, інституційних та законодавчих аспектах даного питання. Також досліджують особливості застосування публічно-приватного партнерства у певних галузях економіки, зокрема у вугільній промисловості, транспортній галузі, комунальній сфері, дорожній галузі. Економісти спеціальності 08.00.04 (Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)) досліджують організаційні структури, системи та моделі управління підприємствами, що працюють в рамках проектів ДПП, регламентацію бізнес-процесів всередині операційних систем таких підприємств, а також особливості даного партнерства для певних підприємств, таких як авіаційні суб'єкти, морські порти, підприємства водопостачання та водовідведення тощо. Науковці напрямку 08.00.08 (Гроші, фінанси і кредит) досліджують фінансові питання, що виникають у процесі ППП, зокрема питання фінансового потенціалу ППП, форм та джерел фінансування

проектів ППП, використання фінансових ресурсів при реалізації таких проектів.

Зважаючи на українські реалії, значна кількість дослідників також обґрунтовує різноманітні пропозиції до органів державної влади щодо створення нових державних органів чи зміни законодавчої бази (Авксент'єв М.Ю., Дем'янченко А.Г., Захарова С.Г., Сатановська М.А., Безбах Н.В., Терещенко С.В., Бондар Н.М.). Також науковці роблять значний внесок у розвиток феномену публічно-приватного партнерства в Україні, висуваючи принципово нові ідеї щодо, наприклад, реалізації проектів ДПП за допомогою використання нового гібридного фінансового інструменту — програмно-цільової облигації (Ковальова О.М. [14, с. 3—4]), або щодо впровадження нового критерію для оцінювання ефективності державної транспортної політики (Бондар Н.М. [7, с. 4—5]). Також у результаті досліджень науковцями було запропоновано ряд цікавих концепцій, таких як концепція процесної моделі управління проектом ДПП "Модератор-процеси-результат" (Іщенко Т.М. [12, с. 4]), або ж концепція мультиагентних інвестиційних угруповань (Дикий О.В. [10, с. 2]).

Також в Україні написано ґрунтовні монографічні дослідження з проблем партнерства, серед яких роботи Сімсон О.Е., Тищенко В.Ф., Вдовенко Ю.С., Запатріної І.В., Шилепницького П.І., Дикого О.В., Бондар Н.М., Павлова В.І., Овчарової Н.В. Більшість із згаданих авторів — це колишні аспіранти та докторанти, аналізу дисертацій яких і присвячена дана стаття.

Так, у своїй монографії "Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державно-приватного партнерства" Н.М. Бондар, розглядає теоретичні передумови реалізації державної політики розвитку транспортної інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства, зокрема економічні, правові та організаційні передумови. Сам феномен ДПП автор дисертації описує з позицій різноманітних шкіл та теорій, зокрема, з позицій теорій прав власності, трансакційних витрат, оптимального контракту, суспільного вибору, нової економічної теорії, теорії економіки угод; теорії ігор; теорії неповної раціональності [1, с. 70—75]. Також автор даної монографії визначає методологічні підходи та методичний інструментарій визначення ефективності транспортних інфраструктурних проектів, що реалізуються на засадах ДПП та науково-методичні положення щодо обґрунтування граничного розміру концесійних платежів або доцільності реалізації транспортного інфраструктурного проекту на засадах ДПП, загальні методичні принципи обґрунтування доцільності реалізації транспортного інфраструктурного проекту на засадах ДПП, а крім того, займається моделюванням механізму ДПП у реалізації державної політики розвитку транспортної інфраструктури. Таким чином, автор монографії майже повністю зосередив свою увагу на теоретичній розробці питання, проте використовувала для цього не лише фундаментальні знання, але і статистичні дані.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблема державно-приватного партнерства в українських дослідженнях через брак досвіду практичної діяльності, подається й аналізується дещо обмежено, зокрема, без детального аналізу діяльності суб'єктів, які роблять це партнерство публічно-приватним, а не лише державно-приватним. Висунута автором статті гіпотеза щодо дослідження українськими науковцями проблем публічно-приватного партнерства переважно на теоретичному рівні отримала своє підтвердження. Незважаючи на те, що згадані у статті науковці обґрунтовують практичні рекомендації щодо організації партнерства, в усіх роботах, у першу чергу, аналізуються методологічні підходи до вивчення даного явища, фундаментальні основи функціонування ППП та їх реалізація в Україні. Натомість, більшість рекомендацій мають загальний, а не прикладний характер.

Можна констатувати той факт, що протягом останніх років інтерес науковців до питань публічно-приватного партнерства активно зростає, підвищується рівень теоретичної розробки проблем ППП. З огляду на існування об'єктивних причин для формування й розвитку ППП в Україні, ці проблеми стають все більш перспективним та актуальним напрямком наукових досліджень. Водночас нерозкритими та малодослідженими залишаються питання застосування публічно-приватного партнерства в освіті та медицині, питання вибору оптимальної структури та особливостей застосування проектів ППП за галузями і секторами економіки України, питання найбільш ефективного використання переваг та можливостей публічно-приватного партнерства за конкретних умов нестабільності мікро- та макросередовища з коротким горизонтом планування та прогно-

зування, значними ризиками та додатковими транзакційними витратами. Ці та інші подібні питання можуть стати предметом подальших наукових досліджень та дискусій.

Література:

1. Бондар Н.М. Розвиток транспортної інфраструктури України на засадах державно-приватного партнерства: монографія / Н.М. Бондар. — К.: НТУ, 2014. — 336 с.
2. Авксент'єв М.Ю. Державно-приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / М.Ю. Авксент'єв. — Київ, 2010. — 20 с.
3. Алавердян Л.М. Становлення і розвиток державно-приватного партнерства у вугільній промисловості України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Л.М. Алавердян — Донецьк, 2011. — 20 с.
4. Афанасьєва О.К. Організаційно-економічні основи розвитку державно-приватного партнерства в морських портах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / О.К. Афанасьєва. — Одеса, 2011. — 19 с.
5. Безбах Н.В. Формування державно-приватних партнерських відносин у сфері страхових послуг в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / Н.В. Безбах. — Київ, 2014. — 20 с.
6. Боднар Г.Ф. Управління державно-приватними партнерствами на засадах гармонізації інтересів сторін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Г.Ф. Боднар. — Івано-Франківськ, 2010. — 20 с.
7. Бондар Н.М. Управління розвитком транспортної інфраструктури України на засадах державно-приватного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Н.М. Бондар. — Київ, 2015. — 41 с.
8. Брайловський І.А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / І.А. Брайловський. — Харків, 2015. — 40 с.
9. Дем'янченко А.Г. Управління розвитком підприємств України на засадах впровадження державно-приватного партнерства (на прикладі морських портів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / А.Г. Дем'янченко. — Маріуполь, 2014. — 36 с.
10. Дикий О.В. Державно-приватне партнерство як механізм ефективного відтворення конвергентного потенціалу будівельних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / О.В. Дикий. — Київ, 2013. — 36 с.
11. Захарова С. Г. Державно-приватне партнерство в системі регулювання туристичної галузі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / С.Г. Захарова. — Запоріжжя, 2009. — 22 с.
12. Іщенко Т.М. Організація бюджетного контролю цивільного будівництва в проектах державно-приватного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Т.М. Іщенко. — Київ, 2015. — 24 с.
13. Клевцевич Н.А. Формування інституціональних умов партнерства приватного та державного секторів у комунальному господарстві України (на прикладі підприємств водопровідно-каналізаційного господарства): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Н.А. Клевцевич. — Одеса, 2011. — 20 с.
14. Ковальова О.М. Венчурне фінансування на засадах державно-приватного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / О.М. Ковальова. — Одеса, 2015. — 20 с.
15. Ляхович О.О. Державно-приватне партнерство в науково-інноваційній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / О.О. Ляхович. — Тернопіль, 2014. — 20 с.

16. Мостепанюк А.В. Розвиток державно-приватного партнерства в трансформаційній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економічної думки" / А.В. Мостепанюк. — Київ, 2013. — 20 с.

17. Овсяннікова Я.О. Фінансування проектів публічно-приватного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Я.О. Овсяннікова. — Київ, 2014. — 20 с.

18. Остапенко В.М. Формування фінансового потенціалу публічно-приватного партнерства в контексті фінансової політики держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / В.М. Остапенко. — Харків, 2015. — 20 с.

19. Полянська Н.О. Управління державно-приватним партнерством на ринку авіаційних перевезень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Н.О. Полянська. — Київ, 2009. — 20 с.

20. Сатановська М.А. Адміністративно-правове забезпечення державно-приватного партнерства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / М.А. Сатановська. — Київ, 2015. — 22 с.

21. Терещенко С.В. Договірний механізм реалізації державно-приватного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 "Господарське право, господарсько-процесуальне право" / С.В. Терещенко. — Київ, 2012. — 20 с.

22. Філіпова Н.В. Державно-приватне партнерство в системі залучення інвестицій в дорожню галузь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Н.В. Філіпова. — Чернігів, 2013. — 20 с.

23. Шевченко Е.Ю. Організаційно-економічні засади забезпечення публічно-приватного партнерства при реалізації інфраструктурних проектів муніципального водопостачання та водовідведення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Е.Ю. Шевченко. — Харків, 2013. — 22 с.

24. Шилепницький П.І. Розвиток інституту державно-приватного партнерства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / П.І. Шилепницький. — Львів, 2013. — 40 с.

25. Проект Групи Світового банку "Private Participation in Infrastructure Project Database" [Електронний ресурс]; [Інтернет-портал]. — Режим доступу: /ppi.worldbank.org (дата звернення 19.01.2016).

References:

1. Bondar, N.M. (2014), *Rozvytok transportnoi infrastruktury Ukrainy na zasadakh derzhavo-pryvatnoho partnerstva: monohrafiia* [Development of the transport infrastructure of Ukraine based on public-private partnership: monograph], NTU, Kyiv, Ukraine.

2. Avksientiev, M.Y. (2010), "Public-private partnership as modern tool of investment attraction to infrastructure sectors of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Economic Scientific Research Institute of the Ministry of Economy of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Alaverdyan, L.M. (2011), "Formation and Development of public-private partnership in the coal industry in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.

4. Afanasyeva, O.K. (2011), "Organizational and economical bases of public-private partnership development in Ukrainian seaports", Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises (according to the types of economic activity), The Institute of Market Problems and Economic and Ecological Researches of NAS of Ukraine, Odessa, Ukraine.

5. Bezbakh, N.V. (2014), "Formation of public-private partnerships in the area of insurance services in Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Bodnar, G.F. (2010), "Management of public-private partnerships on the basis of harmonization of the partner's interests", Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises (according to the types of economic activity), Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

7. Bondar, N.M. (2015), "Managing the development of transport infrastructure of Ukraine on the principles of public-private

partnership", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine.

8. Braylovskiy, I.A. (2015), "Public-private partnership: methodology, theory, mechanisms of partnership", Ph.D. Thesis, Economic theory and history of economic thought, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.

9. Demianchenko, A.G. (2014), "Management of enterprises in Ukraine on the basis of implementation public-private partnership (for example, sea ports)", Ph.D. Thesis, Economics and management (economic activity), State university "Azov State Technical University", Mariupol, Ukraine.

10. Dikiy, O.V. (2013), "Public-private partnership as a mechanism for effective reproduction capacity building converged enterprise", Ph.D. Thesis, Economics and management (by sector), Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine.

11. Zakharova, S.G. (2009), "State-private partnership is in the system of adjusting of tourist sphere of Ukraine", Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, Classic Private University, Zaporizhja, Ukraine.

12. Ishchenko, T.M. (2015), "Organization of budgetary control of civil engineering in projects of public-private partnership", Ph.D. Thesis, Economics and management (by sector), Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine.

13. Klevevich, N.A. (2011), "Forming the institutional conditions of private and state sectors' partnership in municipal sphere of Ukraine (on an example of enterprises of plumbing-sewage economy)", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Institute of market problems and economic-ecological researches of NAS of Ukraine, Odessa, Ukraine.

14. Kovalova, O.N. (2015), "Venture financing on the base of the public-private partnership", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine.

15. Liakhovich, O.O. (2014), "Public-private partnerships in the research and innovation sphere", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne, Ukraine.

16. Mostepaniuk, A.V. (2013), "Development of public-private partnership in transitional economies", Ph.D. Thesis, Economic theory and history of economic thought, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

17. Ovsyannikova, J.A. (2014), "Financing of projects of public-private partnership", Ph.D. Thesis, Economic theory and history of economic thought, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

18. Ostapenko, V.M. (2015), "The forming of public-private partnership's financial potential in the context of state financial policies", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.

19. Polianska, N.O. (2009), "Management of public-private partnership on the air transportation market", Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises (according to the types of economic activity), National Aviation University, Kyiv, Ukraine.

20. Satanovska, M.A. (2015), "Administrative and legal framework public-private partnership in Ukraine", Ph.D. Thesis, Administrative law and process, financial law, information law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

21. Tereshchenko, S.V. (2012), "The contractual mechanism of the implementation of public private partnership", Ph.D. Thesis, Commercial law, economic and procedural law, Vladimir Dal East Ukrainian National University, Lugansk, Ukraine.

22. Filippova, N.V. (2013), "Public-private partnership in the system of attracting investment to the road sector", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Chernigov State Institute of Economics and Management, Chernigov, Ukraine.

23. Shevchenko, E.Y. (2013), "Organizational and economic basis of public-private partnership providing when realizing infrastructural projects of municipal water supply and overflow", Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises (according to the types of economic activity), Kharkiv National University of Municipal Economy by O. M. Beketov, Kharkiv, Ukraine.

24. Shylepnytskyi, P.I. (2013), "Public-private partnership institute development in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economics and management of national economy, Institute for Regional Studies of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.

25. Private Participation in Infrastructure Project Database (2016), "Custom Query", available at: <http://ppi.worldbank.org/customquery> (Accessed 19 January 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.

*О. В. Ситник,
старший викладач кафедри фінансів та кредиту,
Приватний вищий навчальний заклад "Міжнародний університет фінансів"*

АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ В МІСТІ КИЄВІ ТА КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*О. Sitnik,
senior teacher of department of finances and credit,
Private higher educational establishment "International University of Finance"*

ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INDICATORS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENGINEERING INDUSTRY IN KIEV AND KIEV REGION

У статті оцінено рівень інвестиційної привабливості провідних підприємств машинобудування міста Києва та Київської області з 2010—2014 рр. за такими індикаторами, як кількість працівників підприємства, наявність та стан основних засобів, кредиторська заборгованість перед банками, коефіцієнтом автономії, коефіцієнтом фінансової залежності, коефіцієнтом самофінансування, коефіцієнтом фінансового ризику, коефіцієнтом абсолютної ліквідності, коефіцієнтом поточної ліквідності, коефіцієнтом швидкої ліквідності, рентабельністю активів, рентабельністю операційної діяльності, рентабельністю власного капіталу. Визначено основні параметри, що вплинули на рівень інвестиційної привабливості об'єктів дослідження та тенденції їх розвитку.

The paper assessed the investment attractiveness leading engineering enterprises of Kyiv and Kyiv region from 2010—2014. On such indicators as the number of employees, the availability and condition of fixed assets, payables to banks, the coefficient of autonomy, financial dependence ratio, coefficient of self-financing, financial risk factor, absolute liquidity ratio, current ratio, quick ratio, return on assets, operating profitability, return on equity. The main parameters affecting the level of investment appeal of objects of research and their development trends.

Ключові слова: оцінка інвестиційної привабливості підприємств машинобудування, індикатори інвестиційної привабливості підприємства, коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт самофінансування, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, рентабельність активів, рентабельність операційної діяльності, рентабельність власного капіталу, потенційний інвестор.

Key words: evaluation of investment attractiveness of engineering, indicators of investment attractiveness, the coefficient of autonomy, the rate of financial dependence, the rate of self-financing ratio of financial risk, absolute liquidity ratio, current ratio, quick ratio, return on assets, return on operations, return on equity, a potential investor.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Незважаючи на те, що майже 70% промисловості України, це підприємства машинобудівної галузі, на жаль значна їх кількість є збитковими та не інвестиційно-привабливими для потенційного інвестора.

Основними негативними факторами, що спричинили таку ситуацію, як в галузі в цілому, так і окремо на підприємствах є моральна застарілість технологій виробництва, низька конкурентоспроможність продукції та фінансова нестабільність, що в свою чергу негативно

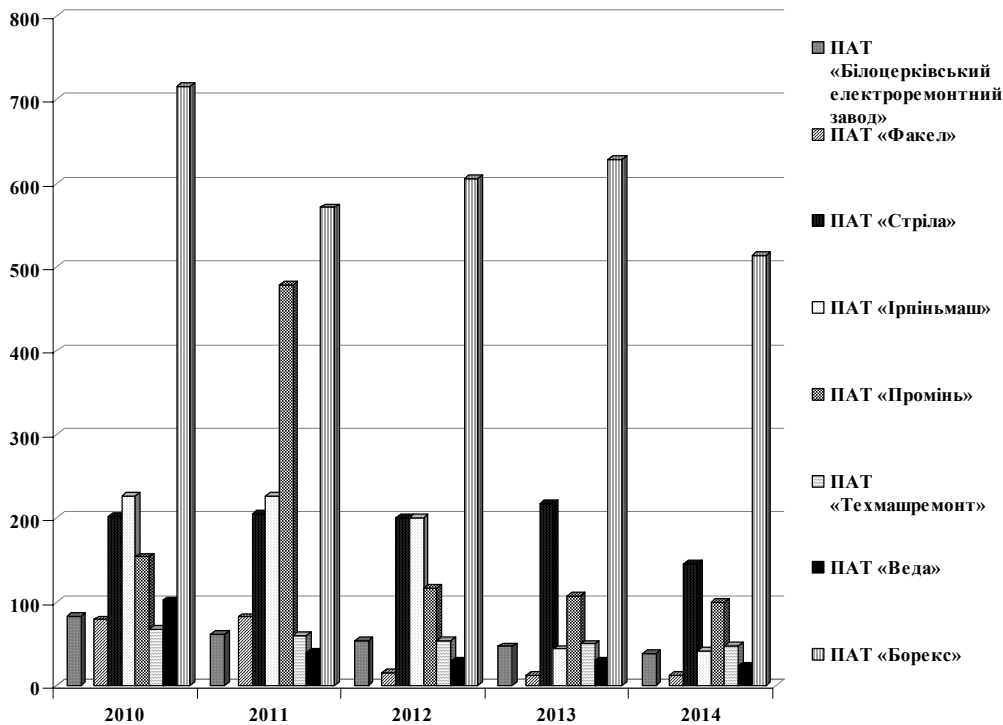

Рис. 1. Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників на підприємствах машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010–2014 рр.

впливає на якість, ціну продукції та здатність залучення інвестицій.

Слід зазначити, що основною проблематикою, яка потребує негайного вирішення є відсутність довгострокової дієвої державної програми щодо розвитку машинобудування та інвестиційний клімат в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науково-практичній літературі питанню оцінки інвестиційної привабливості підприємств машинобудування Київщини з використанням фінансових та вартісних індикаторів присвячено роботи наступних провідних вчених-економістів: І.О. Бланка, О.О. Терещенка, О.В. Макарюка, О.О. Захаркіна, В.І. Лобунець, І.Д. Скляра, О.В. Носової, Ю.О. Андріанова [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка рівня інвестиційної привабливості підприємств машинобудування міста Києва та

Київської області з використанням фінансових та вартісних індикаторів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підприємства машинобудування в м. Києві та Київській області спеціалізуються на виробництві устаткування для хімічної промисловості і підприємств торгівлі, машин для тваринництва, екскаваторів, меліоративної техніки, електротехнічних виробів побутового призначення — холодильників, кондиціонерів, світлового устаткування [2].

Провідними підприємствами даної галузі в м. Києві та Київській області є: ПАТ "Білоцерківський електроремонтний завод"; ПАТ Кранобудівна фірма "Стріла"; ПАТ "Ірпіньмаш"; ПАТ "Факел"; ПАТ "Промінь"; ПАТ Бучанський приладобудівний завод "Веда"; ПАТ "Борекс"; ПАТ "Техмашремонт".

Оскільки потенційних інвесторів цікавить не тільки фінансово-економічна складова інвестиційної привабливості підприємств, а й інші сфери їх діяльності, тому

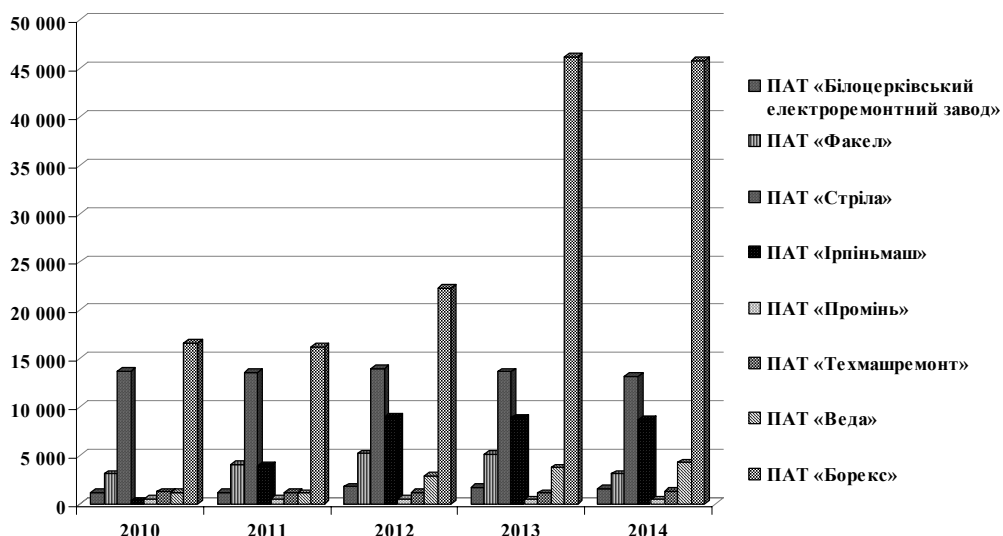

Рис. 2. Динаміка основних засобів підприємств машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010–2014 рр.

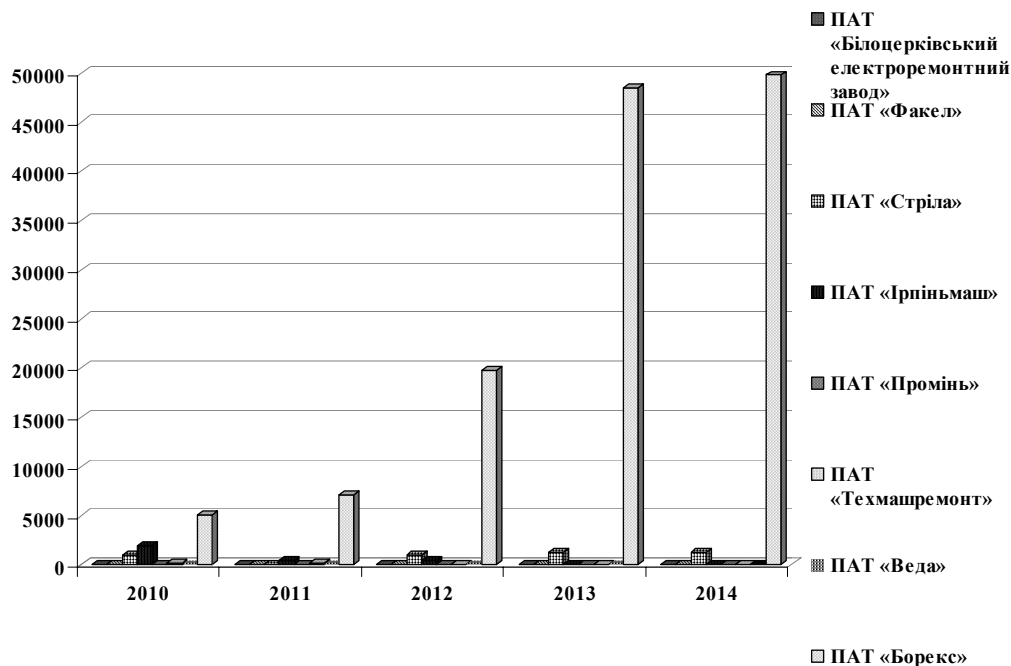

Рис. 3. Динаміка кредиторської заборгованості підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

для аналізу інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної галузі в місті Києві та Київській області за 2010—2014 рр. використаємо наступні групи індикаторів:

1. Техніко-економічні показники: кількість працівників підприємства; наявність та стан основних засобів; кредиторська заборгованість перед банками.

2. Показники фінансової стійкості підприємств: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт самофінансування; коефіцієнт фінансового ризику.

3. Показники ліквідності підприємств: коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт швидкої ліквідності.

4. Показники рентабельності підприємств: рентабельність активів, рентабельність операційної діяльності; рентабельність власного капіталу.

Отже, аналіз розпочнемо з групи техніко-економічних показників, а саме з середньооблікової чисельності штатних працівників (рис. 1).

Як свідчать отримані результати дослідження з 2010—2014 рр., на всіх підприємствах спостерігалось скорочення середньооблікової чисельності штатних працівників, що носить негативний характер. Основними причинами, що призвели до такої ситуації — скорочення обсягів діяльності внаслідок чого спостерігалась тенденція до зростання заборгованості з виплати заробітної плати.

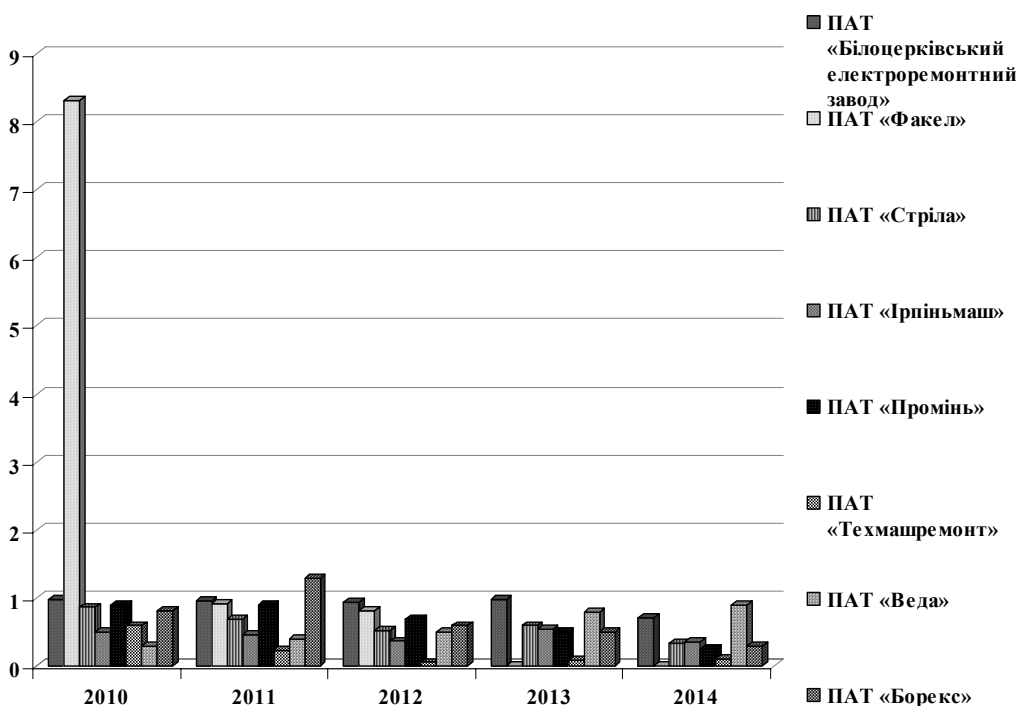

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта автономії підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

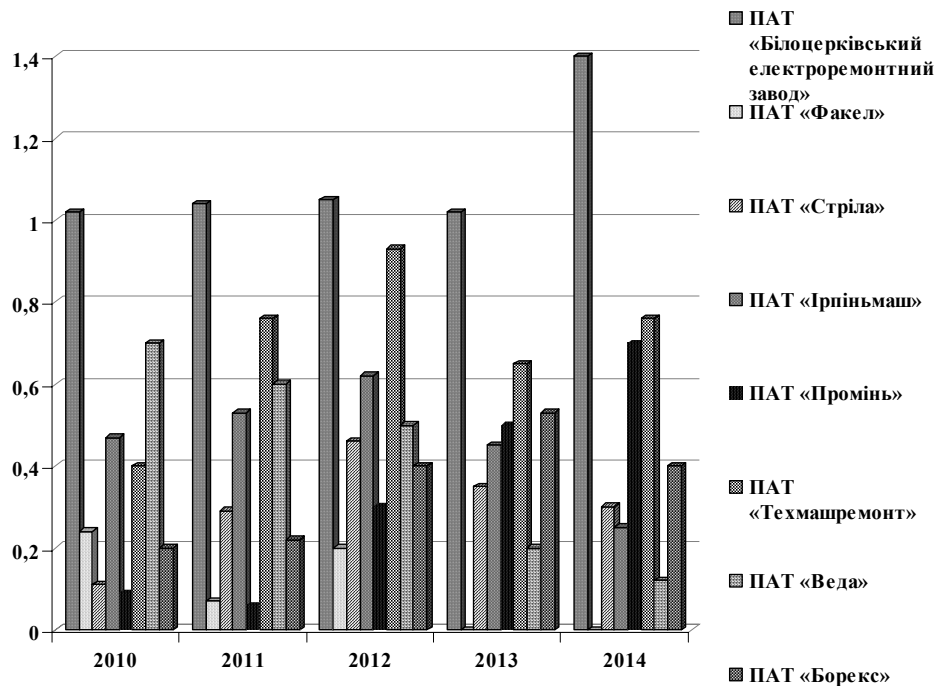

Рис. 5. Динаміка коефіцієнта фінансової залежності підприємств машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

Протягом досліджуваного періоду на всіх підприємствах галузі обсяги основних засобів поступово зростали, що свідчить про незначне фінансування технічного переозброєння та оновлення устаткування.

Наступний показник, що впливає на рівень інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної галузі м. Києва є рівень кредиторської заборгованості (рис. 2).

Отже, згідно отриманих результатів протягом 2010—2014 рр. кредиторську заборгованість мали ПАТ "Техмашремонт" та ПАТ "Ірпіньмаш", основною причиною зниження платоспроможності стало неефективне використання фінансових ресурсів.

Тобто, при збільшенні обсягів виробництва зростанні обсягів основних засобів на досліджуваних підприємствах, кредиторська заборгованість з виплати кредитів перед банками носила прогресуючий характер, що підтверджується наведеними нижче даними.

Наступну групу показників, що пропонуємо включити до основних індикаторів інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної галузі м. Києва є показники фінансової стійкості (рис. 3).

Значення коефіцієнта фінансової автономії протягом аналізованого періоду на ПАТ "Білоцерківському електроремонтному заводі" свідчать про повну фінансову незалежність підприємства від зовнішнього фінансування, тобто фінансування підприємства відбувається за власний рахунок (рис. 4).

Аналогічна тенденція зберігалась на ПАТ "Факел", ПАТ Кранобудівній фірмі "Стріла", ПАТ "Промінь", ПАТ Бучанському приладобудівному заводі "Веда" та ПАТ "Борекс". Але, ПАТ "Ірпіньмаш" та ПАТ "Техмашремонт" протягом досліджуваного періоду мали фінансову залежність від зовнішніх ресурсів майже на 60%, тобто підприємства залучали кошти для виконання власних зобов'язань, що свідчить про низький рівень фінан-

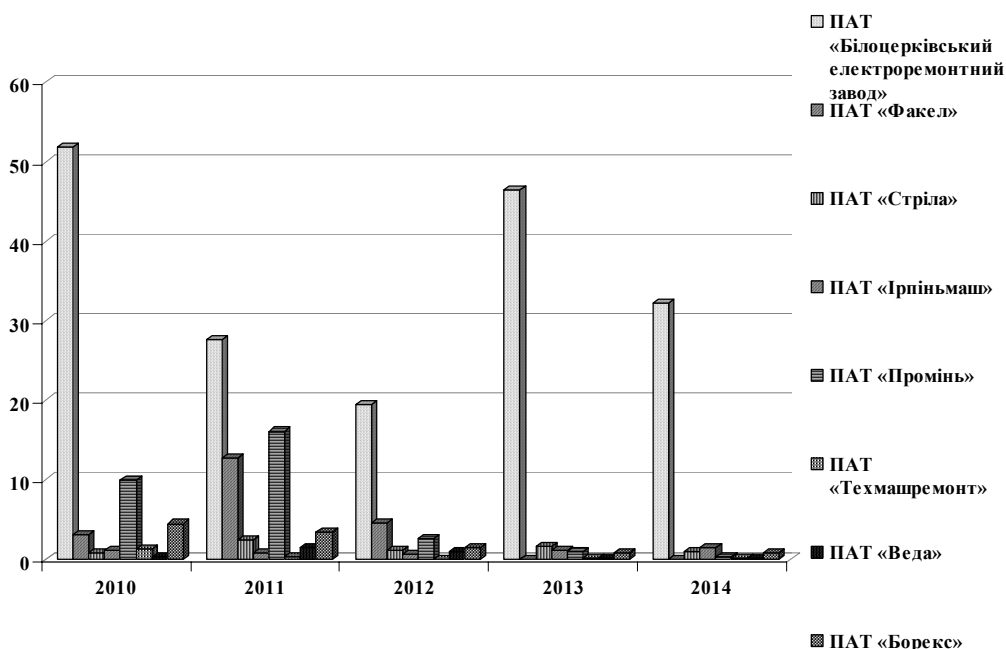

Рис. 6. Динаміка коефіцієнта самофінансування підприємств машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

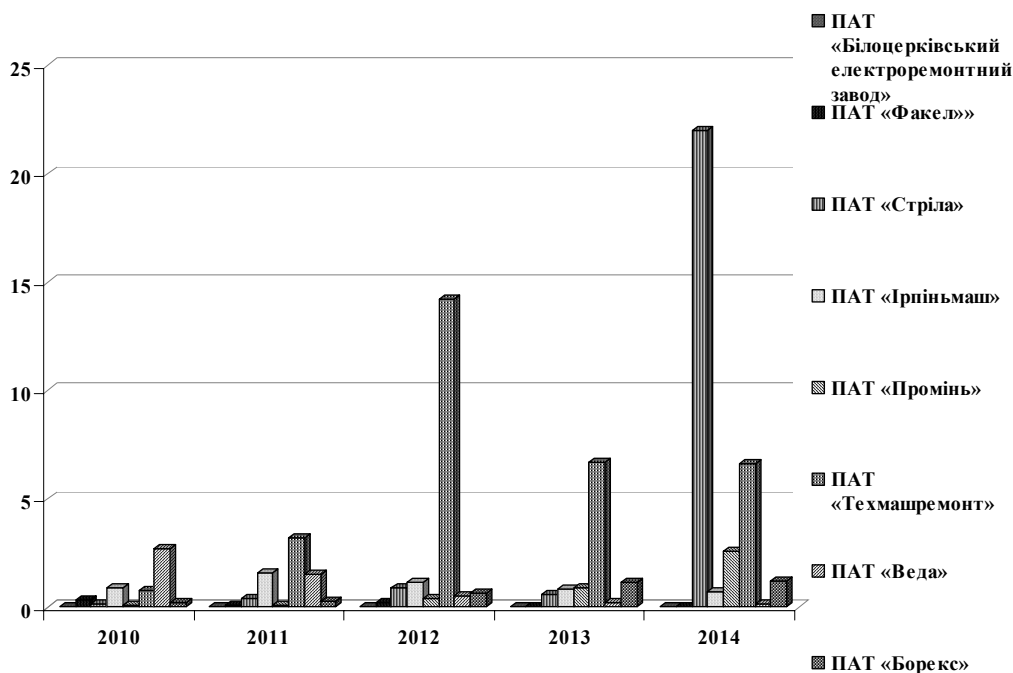

Рис. 7. Динаміка коефіцієнта фінансового ризику підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

сової стійкості і відповідно інвестиційної привабливості.

Наступний показник у досліджуваній групі це коефіцієнт фінансової залежності (рис. 5).

Отримані результати дослідження свідчать, що ПАТ "Білоцерківський електроремонтний завод" з 2010—2014 рр. залучав додаткові фінансові ресурси, які були спрямовані на технологічне переоснащення виробництва.

Тоді як, на решті досліджуваних підприємств протягом 2010—2014 рр. нормативне значення показника не мало тенденції до зростання, тобто підприємства використовували власні фінансові ресурси для виконання зобов'язань.

Значення коефіцієнта самофінансування на ПАТ "Білоцерківський електроремонтний завод", ПАТ "Факел", ПАТ Кранобудівна фірма "Стріла", ПАТ "Промінь" з 2010—2014 рр. перевищувало нормативне значення, що

свідчить про фінансування необоротних активів лише за рахунок власних коштів (рис. 6).

Тоді як, на ПАТ "Ірпіньмаш", ПАТ "Техмашремонт", ПАТ Бучанському приладобудівному заводі "Веда" та ПАТ "Борекс" спостерігалась тенденція до зниження значень коефіцієнта протягом досліджуваного періоду, що свідчить про здійснення капіталовкладень частково за рахунок власних, а частково за рахунок залучених коштів.

Наступний досліджуваний показник це коефіцієнт фінансового ризику. На ПАТ "Білоцерківському електроремонтному заводі", ПАТ "Факел", ПАТ "Техмашремонт", ПАТ "Промінь", ПАТ "Борекс" та ПАТ Бучанському приладобудівному заводі "Веда" протягом 2010—2014 рр. значення коефіцієнта не перевищувало нормативного значення, що свідчить про повну фінан-

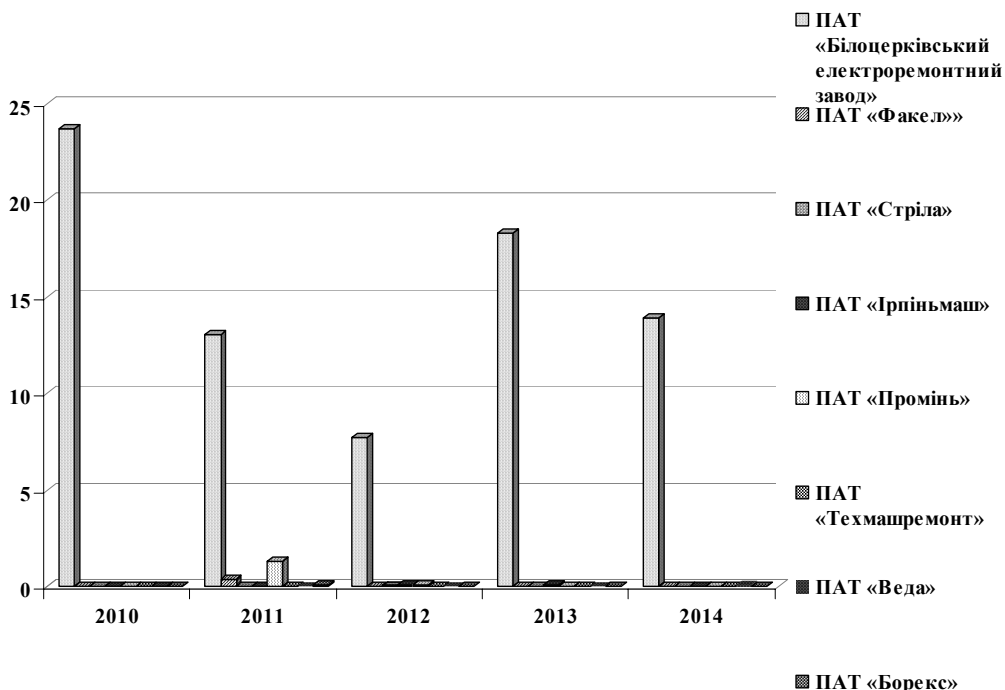

Рис. 8. Динаміка коефіцієнта абсолютної ліквідності підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

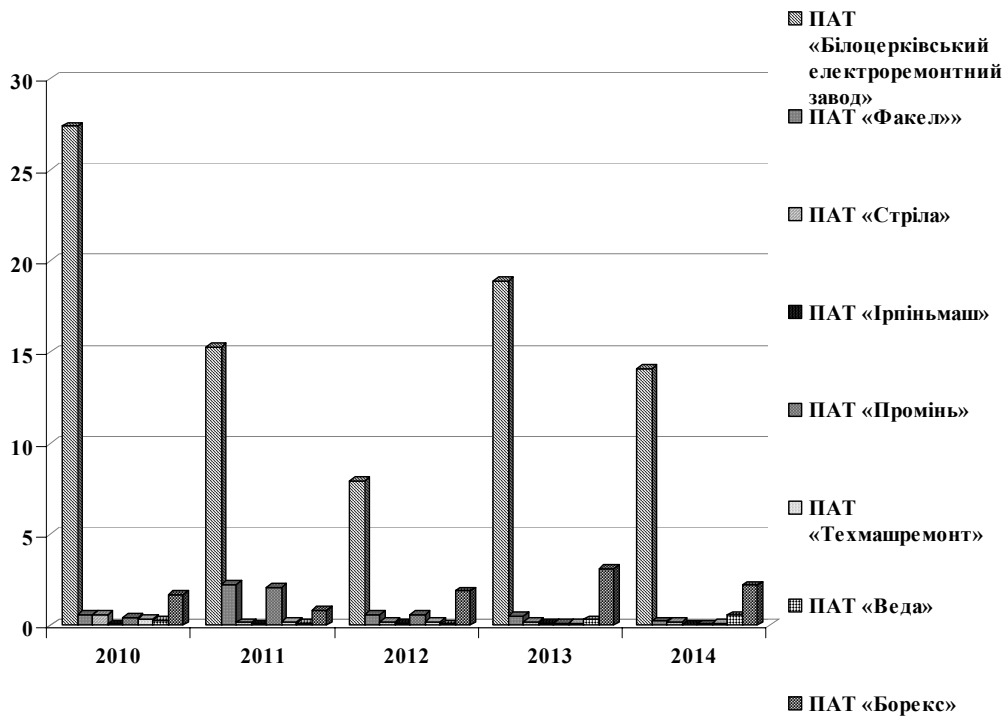

Рис. 9. Динаміка коефіцієнта поточної ліквідності підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

сову незалежність та мінімальний ризик для потенційного інвестора та власників, що позитивно впливає на рівень інвестиційної привабливості.

Тоді як, на ПАТ "Ірпін'ямаш", ПАТ Кранобудівна фірма "Стріла" значення коефіцієнта значно перевищує нормативне значення, що свідчить про повну фінансову залежність від зовнішніх ресурсів та зниження фінансової стійкості і негативний вплив на привабливість підприємства (рис. 7).

Наступним етапом аналізу інвестиційної привабливості підприємств є оцінка їх ліквідності.

ПАТ "Білоцерківський електроремонтний завод" має позитивну динаміку значення коефіцієнта абсолютної ліквідності протягом всього досліджуваного періо-

ду, що свідчить про достатню кількість оборотних коштів для погашення термінових короткострокових зобов'язань (рис. 8).

Решта досліджуваних підприємств протягом 2010—2014 рр. мали негативну тенденцію до зменшення значення коефіцієнта абсолютної ліквідності, що свідчить про зниження платоспроможності підприємств.

Отримані значення коефіцієнта поточної ліквідності протягом досліджуваного періоду свідчать, що ПАТ "Борекс", ПАТ "Техмашремонт", ПАТ Бучанський приладобудівний завод "Веда" та ПАТ "Ірпін'ямаш" не мають в достатній кількості найбільш ліквідних оборотних коштів не в змозі погасити поточні зобов'язання, тобто спостерігається зниження платоспроможності підприємств.

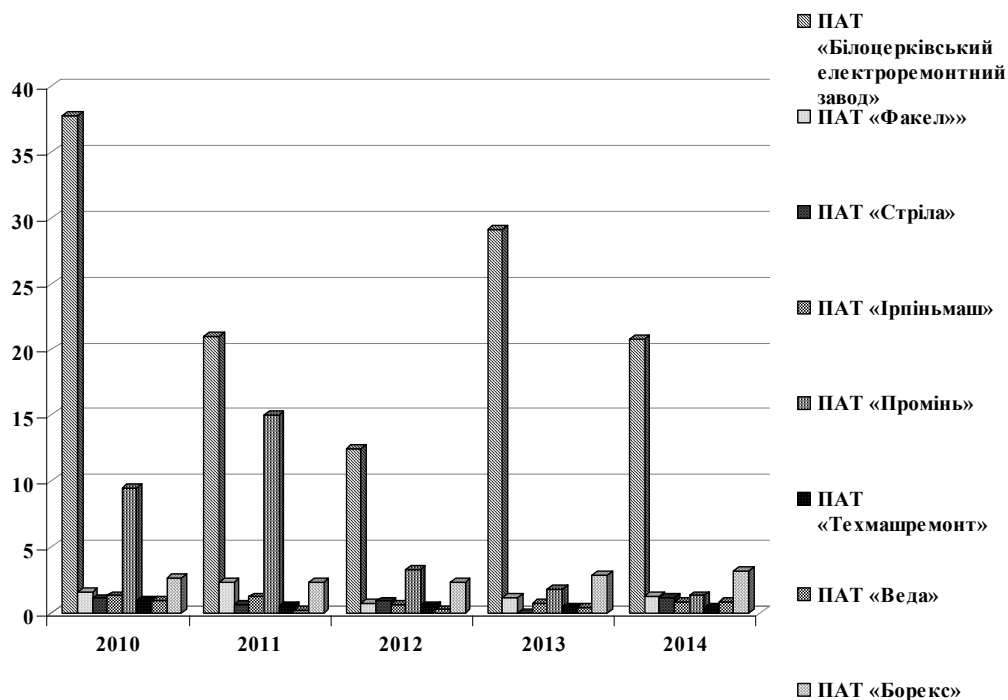

Рис. 10. Динаміка коефіцієнта швидкої ліквідності підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

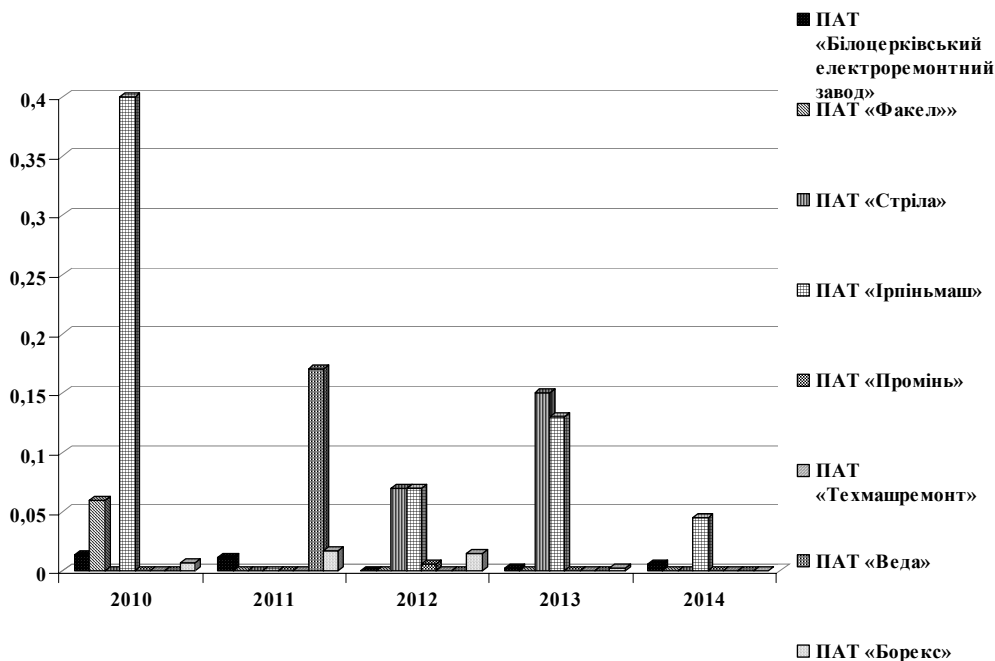

Рис. 11. Динаміка рентабельності активів підприємств машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

Решта досліджуваних підприємств за останні п'ять років не мали проблем з покриттям поточних зобов'язань за рахунок оборотних коштів, що свідчить про стійку платоспроможність та високий рівень ліквідності та інвестиційної привабливості (рис. 9).

Значення коефіцієнта швидкої ліквідності протягом досліджуваного періоду свідчать що, ПАТ "Борекс", ПАТ "Техмашремонт", ПАТ "Ірпіньмаш", ПАТ "Промінь" та ПАТ Бучанський приладобудівний завод "Веда" не мають найбільш ліквідних оборотних коштів не в змозі погасити поточні зобов'язання, тобто знижується платоспроможність підприємств за рахунок зростання дебіторської заборгованості (рис. 10).

Решта досліджуваних підприємств з 2010—2014 рр. підтримували високий рівень платоспроможності, ліквідності та інвестиційної привабливості.

Остання група показників, що використовуємо в аналізі інвестиційної привабливості підприємства є рентабельність діяльності.

Отримані результати дослідження свідчать, що найбільшу рентабельність активів протягом досліджуваного мав ПАТ "Білоцерківський електроремонтний завод", свідченням чого є найбільш ефективне використання активів, що в свою чергу призвело до зростання ефективності виробництва та фінансової стабільності підприємства за всіма досліджуваними індикаторами (рис. 11).

Решта досліджуваних підприємств протягом 2010—2014 рр. не отримавши в достатній кількості чистого прибутку за рахунок зростання дебіторської заборгованості, відсутності оборотних коштів мають досить низьку рентабельність активів (рис. 12).

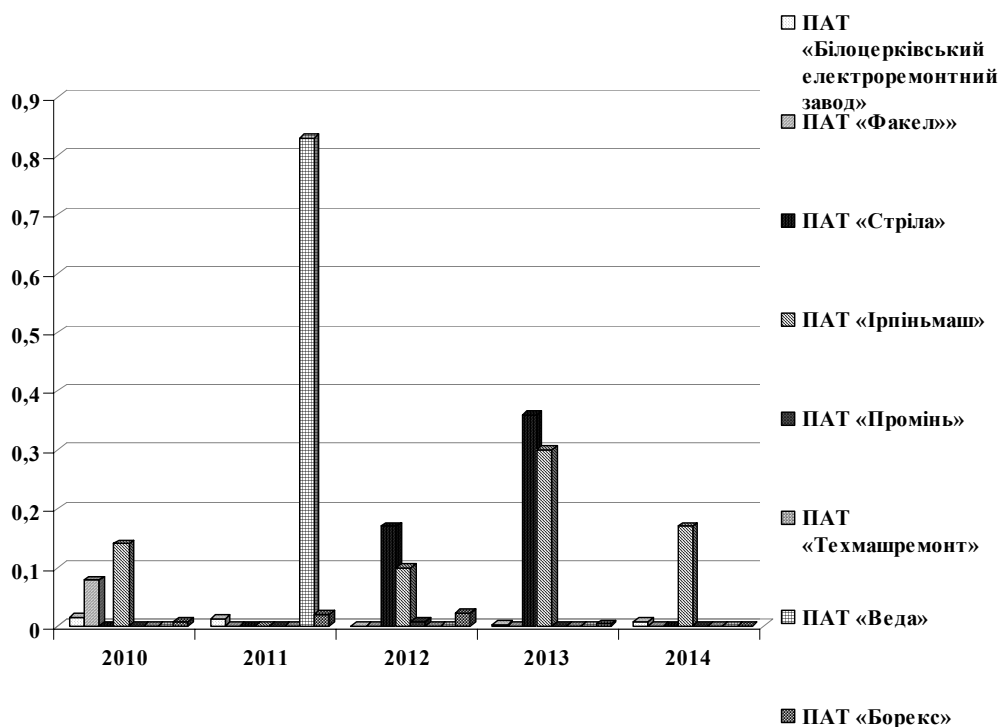

Рис. 12. Динаміка рентабельності власного капіталу підприємств машинобудівної галузі в м. Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

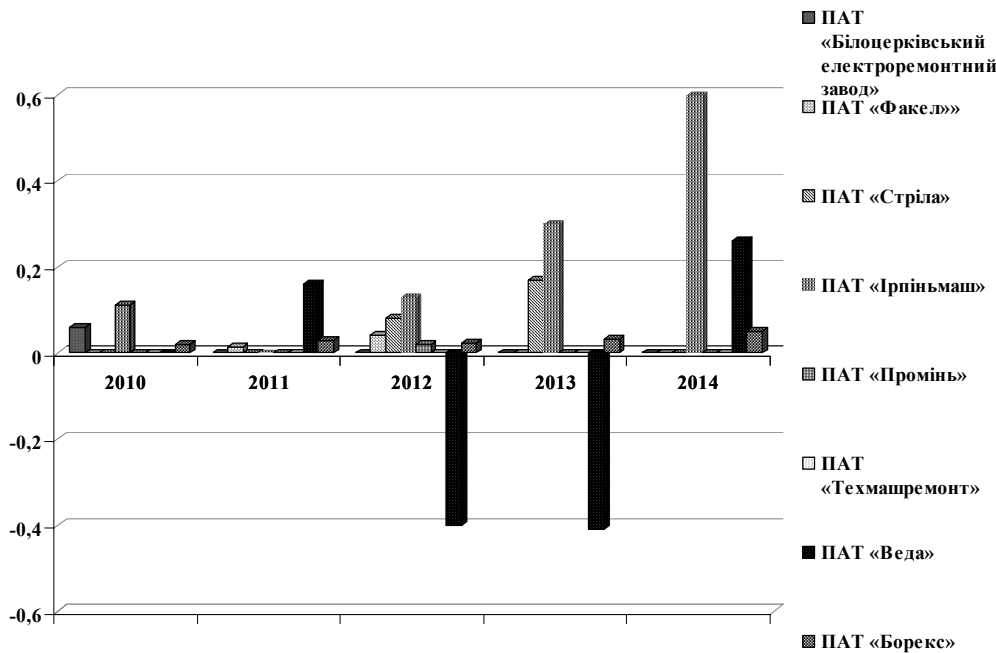

Рис. 13. Динаміка рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудівної галузі в м.Києві та Київській області з 2010—2014 рр.

На досліджуваних підприємствах з 2010—2014 рр. у результаті зменшення обсягів оборотних активів, зниження ефективності використання активів та інвестицій спостерігалось зниження результатів операційної та фінансової діяльності, що свідчить про низький рівень інвестиційної привабливості (рис. 13).

Отримані результати четвертого етапу аналізу інвестиційної привабливості провідних підприємств машинобудівної галузі в місті Києві та Київській області, свідчать про те, що жодне з досліджуваних підприємств є нерентабельним та не інвестиційно-привабливим.

Це твердження підтверджується, по-перше, нижчими значеннями по кожному з досліджуваних підприємств машинобудівної галузі в порівнянні з середньогалузевою рентабельністю, що свідчить про неефективну та збиткову діяльність об'єктів дослідження та дає інвестору свободу вибору на користь інших суб'єктів господарювання.

По-друге, отримані значення рентабельності провідних підприємств машинобудівної галузі в місті Києві та Київській області також нижчі за середній темп інфляції в Україні, тобто весь прибуток, що був отриманий від операційної діяльності, з'їдає інфляція.

По-третє, ставки по депозитам також перевищують рівень рентабельності досліджуваних підприємств машинобудівної галузі в місті Києві та Київській області, що дає можливість альтернативу інвестуванню.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз інвестиційної привабливості провідних підприємств машинобудування в м. Києві та Київській області, дає підстави стверджувати, що ПАТ "Білоцерківський електромонтний завод" та ПАТ "Промінь" мали високу інвестиційну привабливість, що підтверджується нарощуванням обсягів основних засобів, виручки від реалізованої продукції, високою концентрацією власного капіталу, що використовувався для фінансування поточної діяльності та достатність обігових коштів і відповідно високою ліквідністю балансу.

ПАТ "Веда" в досліджуваній період досягала середнього рівня інвестиційної привабливості за рахунок збільшення обсягів виробництва, нарощування частки власного капіталу в фінансуванні поточної діяльності, незалежності від джерел зовнішнього фінансування. Тоді як, негативного впливу на рівень інвестиційної привабливості зазнало від зменшення обсягів виручки від реалізації та оборотних активів, що відповідно знизило платоспроможність.

ПАТ "Борекс" досяг також середнього рівня інвестиційної привабливості завдяки збільшенню обсягів виробництва та виручки від реалізованої продукції, незначній концентрації власного капіталу в обігу, а також достатньої кількості оборотних коштів для погашення поточних зобов'язань.

ПАТ "Факел", ПАТ "Стріла", ПАТ "Ірпін'ямаш" та ПАТ "Техмашремонт" протягом досліджуваного періоду мали низький рівень інвестиційної привабливості, спричинено це скороченням обсягів виручки від реалізованої продукції, зменшенням концентрації власного капіталу в фінансуванні поточної діяльності, зростанням залежності від зовнішніх джерел фінансування та зниженням платоспроможності.

Таким чином, ми маємо підстави стверджувати, що як галузь в цілому, так і об'єкти дослідження поступово долаючи наслідки кризи, підвищують інвестиційну привабливість.

Література:

1. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи // Європейський вектор економічного розвитку. — 2010. — № 1. — С. 19—25.
2. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". — 2012. — № 13. — С. 90—100.
3. Скляр І.Д., Шкодіна Ю.М. Рейтингова оцінка фінансового стану як складова оцінки інвестиційної привабливості підприємства // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 2. — С. 249—253.
4. www.smida.gov.ua — Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

References:

1. Bartashevs'ka, Ju.M. (2010), "Development of mechanical engineering Ukraine: state, problems and prospects", *Evropejs'kij vektor ekonomichnogo rozvitku*, vol.1, pp. 19—25.
2. Poberezhnij, R.O. (2012), "The main directions of enterprises of mechanical engineering", *Visnik Nacional'nogo tehnicnogo universitetu "HPI"*, vol.13, pp. 90—100.
3. Skljari, I.D. (2009), "Rating evaluation of financial condition as part of evaluation investment attractiveness of enterprises", *Mehanizm reguljuvannja ekonomiki*, vol.2, pp. 249—253.
4. SMIDA (2016), available at: www.smida.gov.ua (Accessed 04 Feb 2016).

Стаття надійшла до редакції 16.02.2016 р.

*В. М. Нам'ясенко,
аспірант, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький*

СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ, ЩО СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

*V. Namyasenko,
Postgraduate, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky*

SOCIAL ENGINEERING AS ONE OF THE THREATS TO ECONOMIC SECURITY THAT CAUSING
A NEGATIVE IMPACT ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE

Одним із найактуальніших діяльності в сучасних умовах глобальної економіки є постійне забезпечення високої ефективності діяльності та розвитку, а також збереження отриманих надбань. За збереження цих надбань відповідає система економічної безпеки системи. В сучасних умовах однією із головних загроз цій безпеці є напади із використанням методів соціальної інженерії.

У статті розглянуто основні принципи та ознаки і методи соціальної інженерії; пояснено чому немає ефективних бар'єрів захисту та запропоновано превентивні інструменти захисту.

Abstract — The economic security of the enterprise is one of the fundamentals of its economic efficiency. This issue is the particularly relevant in the context of the globalization and the unfair competition. The social engineering is one of the most dangerous methods of this type of competition.

We have consolidated the main causes of attack danger of these methods: the lack of consistency and the overall action plan; almost complete absence of repetition action. We also came to the conclusion that the effective algorithms for build protective barriers for protect against this type of threat virtually are absent. The reason for this is that the target is the least protected element of any modern system — people — workers. The use of the imperfection of human nature, namely the use of emotions and experiences is at the core of the work of the social engineers. The main instruments of the protection and combat such attacks are the warning employees about this threat and its main features, and careful selection of staff.

So, the social engineering is one of the major threats to economic security and efficiency of modern enterprises. Develop methods to combat this danger must become to the one level with other dangers, for example such as the fight against the hackers.

Ключові слова: економічна безпека, соціальна інженерія, ефективність діяльності, безпека, методи захисту.

Key words: economic security, social engineering, the effectiveness of, security, protection methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальна інженерія є одним із основних напрямів дослідження філософії як наука, що вивчає вплив різних факторів на побудову соціальної системи. Водночас з тим у сучасному світі соціальна інженерія набула ще одного значення — маніпулювання людьми для досягнення певних цілей та отримання необхідної інформації. Саме у даному аспекті поняття стає

цікавим і з погляду економіки, а саме: економічної безпеки.

Важливість даного питання полягає у тому, що велика кількість підприємств не надає адекватної уваги щодо вирішення даного питання, що робить їх практично незахищеними від даного типу негативного впливу. Економічна безпека є однією зі складових, що формує умови для ефективної економічної діяльності підприємств будь-якого типу.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам соціальної інженерії як галузі філософії (зокрема соціології) приділено досить багато уваги. Дослідження ж даного питання як проблеми безпеки значно нижче; в розрізі економіки — дослідження практично відсутні.

Однією із основних ненаукових праць, що має хоч якийсь зв'язок із економічною безпекою є "Мистецтво обману" Кевіна Д. Митника та Вільяма А. Саймона. В даній книзі приводяться приклади дій соціальних інженерів у реальних умовах, а також те як нібито незначна інформація може призвести до критичних наслідків для сторони, що зазнала впливу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною ціллю статті є явище соціальної інженерії та маніпулювання людьми з погляду економічної безпеки; її негативного впливу на економічну ефективність. Виділити основні інструменти, що зможуть підвищити рівень захисту підприємств від впливу "зовнішніх нападників", що застосовують інструменти даного типу. Основною причиною даної проблеми відсутності системності та логіки при вчиненні даних дій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сьогоденних умовах глобалізації економіки досить часто використовуються методи нечесної конкуренції. Дані дії спрямовані на те, щоб отримати додаткові конкурентні переваги в певному секторі шляхом здійснення дій, спрямованих на дискримінацію конкурента або ж отримання даних, що стосуються "ексклюзивних" переваг. Одним із таких шляхів є соціальна інженерія.

Інструмент соціальної інженерії досить цікавий внаслідок практично відсутніх фінансових витрат. Тоді як в кінцевому результаті це може стати ключем до отримання інформації або ж "дій", які можуть принести величезні вигоди. Основними інструментами, що використовує злочинець є інтелект та жвавий розум, що дозволяють знайти підхід до жертви, а також обрати вірний шлях дій у випадку, коли щось пішло "не так" (як правило, соціальні інженери діють експромтом), харизма та привабливість, що допомагають заслужити довіру та прихильність жертви, а також "розуміння людської сутності". Саме таке "розуміння", а не навички психолога відіграють важливішу роль. Це пов'язано з тим, що психологу потрібно більше часу, щоб знайти підхід до людини, а в соціальних інженерів, як правило, такого часу немає.

Соціальна інженерія в розрізі економічної безпеки не бере до уваги багаторівневі технічні та технологічні системи захисту — вона використовує найменш захищену частину будь-якого підприємства — людську складову. Саме людський фактор є тією, складовою, що нівелює усі багаторівневі системи захисту. Від даного типу впливу повністю не захищені жодна із систем де є участь людини: від маленького підприємства де немає ніякої автоматизації до міжнародного гіганта, де більшістю процесів керують автоматизовані системи; від підприємств, що повністю побудовані на людській праці до надсучасних замкнених систем, де все автоматизовано і для контролю потрібен лише один оператор центральної системи. Теоретично нівелювати даний вплив можливо лише у майбутньому, коли буде побудовано повністю автоматизовану та самодостатню систему, але все ж залишаться люди, які її розроблятимуть та знатимуть основні принципи та схеми дій.

Небезпека даного інструменту також полягає у високій ймовірності того, що виникне досить тривалий часовий лаг між здійсненням нападу та моментом, коли з'явиться розуміння того, що було здійснено такі дії; час до здійснення реальних дій щодо зменшення негатив-

них наслідків буде ще більшим. Водночас це є також однією із особливостей даного інструменту — напад теоретично може бути взагалі невиявленим. Саме такий довгий часовий лаг, або взагалі відсутність інформації щодо таких дій може спричинити більш катастрофічні наслідки, ніж прямий доступ до інформаційної системи чи промислові диверсії. Наслідком цього може стати постійна втрата ефекту від інновацій, новітніх розробок, неефективність маркетингових компаній та інші, що в кінцевому результаті буде призводити до постійної втрати клієнтів.

Основним фактором, що робить даний інструмент водночас простим та ефективним є відсутність якоїсь системності у діях злочинців. Так, наприклад, при хакерських атаках злочинцю потрібно отримати доступ до одного із цифрових пристроїв, що підключений до однієї мережі із кінцевим пристроєм-ціллю, який містить потрібну інформацію, або є "ключем" до здійснення намірів. Тому у служби безпеки та IT-відділу є "стандартний" перелік можливих шляхів нападу: мережа Internet, порти для підключення зовнішніх пристроїв на наявному обладнанні та інші більш-менш прогнозовані джерела безпеки; нападник діє за схемою, що у спрощеному вигляді представляє собою наступну послідовність: отримати доступ до мережі — обійти перепони — отримати потрібну інформацію/ввести потрібні зміни в роботу системи — вийти з системи. В такому випадку можна завчасно розставити потрібні бар'єри та проводити певні профілактичні дії. У випадку ж соціальною інженерією різновидів нападу може бути безкінечна кількість: від простого дзвінка як потенційного клієнта до "павутини" із багатьма зв'язками; ціллю ж в даному випадку є людина — фактично ціль одна, але вона знову ж розростається до кількості усіх працюючих на підприємстві. На практиці це все призводить до того, що фактично бар'єри розставляти фактично неможливо, оскільки немає параметрів для такого бар'єру. З погляду економічної безпеки це є досить складно та небезпечно, тоді як з погляду "нападника" це гра, яка за п'ять хвилин простого дзвінка може принести більший результат, ніж місяці детально спланованої комп'ютерної атаки.

Умовно все ж можна виділити деякі шляхи та форми нападу:

1. За допомогою комп'ютерних мереж (фішинг — суть методу полягає у створенні підробленої сторінки сайту банку чи іншої установи з метою "витягнути" у користувача пари логін/пароль від його акаунта. Це дасть можливість зловмисникам, наприклад, перевести всі гроші з банківського рахунку жертви на власні. Частіше за все, фішинг розрахований на неуважних користувачів, які не звертають уваги на незвичайні назви сайтів, частіше за все з помилками, незвичайний зовнішній вигляд знайомих ресурсів та нехтують основними правилами сучасної кібербезпеки. "Гарячі листи" — суть методу дещо інша ніж класичний фішинг. Фактично, зловмисники не чекають поки користувачі самі потраплять на підроблений сайт, а самі спонукають їх це зробити. Це здійснюється за допомогою фальшивих повідомлень від банків чи інших установ. "Емоційна буря" — це "гра" на природній цікавості та емоційності користувачів. Вони мають вигляд коротких повідомлень від друзів на пошту, у соцмережах, месенджерах, зміст яких має спонукати перейти у посыланням у тілі повідомлення. "ОГО! Подивись, яка прикольна річ. Я був у шоці!" — класичний приклад такого методу соціальної інженерії [4].

2. За допомогою телефонів — суть даного методу полягає у тому, що за допомогою звичайного телефонного дзвінка та правильно побудованого діалогу зловмисник може отримати всю необхідну інформацію. В даному випадку "ключове" запитання "заховане" в ряді простих загальних питань, що знижує увагу жертви та будує "атмосферу" довіри.

Це два основних шляхи нападу. Рідше використовується особистий контакт. Дані способи дають змогу створити "умови" сумбуру, що не дає жертві як слід зважити всі "за" і "проти".

Тепер перейдемо до можливих варіантів "захисту" від такого нападу.

Зокрема "Агентство активного аудиту" пропонує послугу "Тест на проникнення методами соціальної інженерії". Загальна схема тесту наведена на рисунку 1.

Даний тест дає змогу перевірити вразливість системи до впливу соціальних інженерів. Але даний захід є лише індикатором і неправомірно говорити про усунення небезпеки нападу соціальних інженерів по його результатах. Фактично ми не згодні із ствердженням даного агентства про те, що останній етап — це усунення вразливостей, насправді ж можна говорити лише про певні превентивні дії. Також говорити про те, що один тест дасть змогу оцінити усі небезпеки також неправомірно. Це пов'язано з тим, що практично неможливо відтворити саме той сценарій, який буде використано злочинцями в реальних умовах. Загалом даний тест є лише частковим індикатором на можливість проникнення одним із багатьох способів.

Як же ж тоді забезпечитись від нападу зловмисників, що володіють навичками соціальної інженерії? Загалом ми виділили та пропонуємо наступні підходи:

1) диференціація важливої інформації між декількома співробітниками, як в її розголошенні, так і в доступі до агрегованої бази даних;

2) лекції для працівників на дану тематику: інформація про даний вид небезпеки, якою володіють працівники дає змогу значно збільшити шанси на те, що напад може не вдатись;

3) побудова системи "раціональної довіри" на підприємстві, що передбачає побудову дружньої атмосфери на підприємстві (один із базисів — відсутність страху перед керівництвом), але знову ж із диференціацією інформації між працівниками та тренінгами, що передбачають "пояснення" якою інформацією та з ким можна ділитись;

4) ретельний відбір кандидатів на заміщення вакантних місць;

5) максимальна автоматизація важливих процесів.

Фактично — це комплекс превентивних заходів, ефективність яких є наперед невизначеною. Це пов'язано із тим, що людський фактор фактично немає визначених параметрів стійкості: причиною ефективної атаки може стати навіть сам керівник, який активно бореться з даним явищем.

ВИСНОВКИ

Розвиток глобального ринку все більше посилює конкуренцію між виробниками, що часто стає причиною використання методів нечесної конкуренції.

Одним із таких методів являє собою "напад" із використанням інструментів соціальної інженерії. Цей метод не є новим, але такий спосіб його використання набув такого вигляду лише в останні десятиліття.

Небезпека нападів соціальних інженерів полягає у відсутності будь-якої системності та загального сценарію їх дій. Єдине, що точно визначено — це ціль — людина. Основою даного методу є використання людського фактора, як найбільш незахищеного елемента будь-якої відкритої системи, якими на сьогодні є усі підприємства. Теоретично абсолютний захист системи

Рис. 1. Тест на проникнення методом соціальної інженерії

Джерело: [5].

можливий при абсолютному виключенні людини із цієї системи та побудова несистемного алгоритму даної системи.

Сьогодні ж захист підприємств можливий саме завдяки превентивним методам — донесення інформації до працівників про можливість такого нападу, тоді як "абсолютних" бар'єрів захисту вибудувати практично неможливо.

Література:

1. Кевін Д. Митник. Мистецтво обману [Текст] / Кевін Д. Митник, Вільям А. Саймон. — М.: Видавництво АйТі, 2004. — 360 с.

2. Соціальна інженерія (безпека) [Електронний ресурс] / Вікіпедія: Вільна енциклопедія. — Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_інженерія_\(безпека\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_інженерія_(безпека))

3. Соціальна інженерія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://wiki.tntu.edu.ua/Соціальна_інженерія

4. Соціальна інженерія або маніпуляції свідомістю [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт антивірусу Zillyu!. — Режим доступу: <http://zillya.ua/sotsialna-inzheneriya-abo-manipulyatsi-svidomistyu>

5. Тест на проникнення методами соціальної інженерії [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт компанії "Агентство Активного Аудиту". — Режим доступу: http://auditagency.com.ua/?r=social_engineering&lang=ua

References:

1. Kevin, D. Mytnyk, and Viliam, L. Saimon (2004), *Mystetstvo obmanu* [The art of deception], IT, Moscow, Russia.

2. Wikipedia (2013), "Social engineering (security)", available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_інженерія_\(безпека\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_інженерія_(безпека)) (Accessed 16 January 2016).

3. The site of Ternopil Ivan Puluj National Technical University Wiki (2011), "Social engineering", available at: http://wiki.tntu.edu.ua/Соціальна_інженерія (Accessed 16 January 2016).

4. The official site of Zillyau! Antivirus (2015), "Social engineering or manipulation of consciousness", available at: <http://zillya.ua/sotsialna-inzheneriya-abo-manipulyatsi-svidomistyu> (Accessed 16 January 2016).

5. The official site of the company "Active Audit Agency", "Penetration test using social engineering methods (social engineering)", available at: http://auditagency.com.ua/?r=social_engineering&lang=ua (Accessed 16 January 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2016 р.

*Н. О. Валявська,
асистент кафедри транспортних технологій і логістики, Київська державна академія
водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ*

ВИБІР СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РІЧКОВИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ

*N. Valiavska,
assistant of transport technology and logistics,
Kyiv State Academy of Water Transport named after Hetman Petro Konashevich Sahaydachnyi, Kyiv*

SELECTION STRATEGY OF UKRAINE RIVER PORT

У статті проаналізовано існуючі види стратегій підприємств. Досліджено питання вибору стратегії розвитку річкових портів України. Запропоновано схему формування стратегії підприємства з урахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Представлено матрицю SWOT-аналізу з розглядом сильних та слабких сторін, конкурентних можливостей та загроз функціонування річкових портів України. Обґрунтовано вибір стратегії центральної диверсифікації з метою створення та реалізації нових портових послуг на базі існуючих. Розглянуто шляхи реалізації диверсифікаційної стратегії розвитку річкових портів на принципах взаємодії маркетингової та логістичної складової. Запропоновано включення до існуючого логістичного міксу восьмого правила — "провайдер".

The article analyzes the existing types of business strategies. The question of the choice of strategy river ports of Ukraine. The scheme forming business strategy, taking into account the impact of external and internal environment. Presented matrix SWOT-analysis with consideration of strengths, weaknesses, opportunities and competitive threats operation of river ports of Ukraine. The choice of strategy centered diversification to create and implement new port services on the basis of the existing ones. The ways of implementing diversification strategies of river ports on the principles of interaction between marketing and logistics component. An inclusion in the existing logistics mix eighth rule — "provider".

Ключові слова: річкові порти, стратегія центральної диверсифікації, матриця SWOT-аналізу, провайдер.

Key words: river ports, diversification strategy centered, matrix SWOT-analysis, provider.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною метою розвитку внутрішнього водного транспорту є його перетворення в сучасну високоефективну і стійку функціональну галузь транспортного комплексу країни. Для досягнення поставленої мети необхідно приділяти значну увагу вибору стратегії розвитку річкових портів. Нажаль, на сьогоднішній день, їх функціонування характеризується низьким рівнем стратегічного планування. Обрана стратегія повинна бути спрямована на довгострокові цілі та дії щодо утримання своїх конкурентних переваг з можливістю пристосування до економічних змін на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Формування стратегії підприємств розглядається як необхідна умова розвитку ефективної ринкової економіки і тому її вивченню приділяється значна увага багатьма вченими. Сучасні підходи щодо дослідження питань вибору стратегії важко сформулювати одним реченням. Ряд таких авторитетних вітчизняних науковців, як: Белошапка В.А., Гарафонова О.І., Ігнат'єва І.А., Загорий Г.В., Саєнко М.Г. розглядають різноманітні види та типи стратегій, але при їх детальному розгляді виникають певні суперечності, наприклад, в одних розробленнях стратегії є засобом досягнення цілей підприємства, а в інших — набором правил прийняття рішення.

Серед іноземних вчених вивченням зазначених напрямів займалися Альберт М., Ансофф І., Дойль П., Карлофф Б., Куинн Дж., Мескон М., Портер М., Хедоури Ф. тощо.

НЕ ВИРІШЕНА РАНІШЕ ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день порти постали перед необхідністю боротьби за своє існування, саме тому актуальність питання обрання правильної стратегії розвитку підтверджується.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження питання вибору стратегії розвитку річкових портів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Етимологія поняття "стратегія" походить від грецького strategia та складається з двох частин: stratos — військо і ago — веду, за походженням є військовим терміном. Стратегія — це вища область військового мистецтва, що вивчає закономірності та характер війни, що розробляє теоретичні основи планування та ведення військових операцій, що визначає стратегічні завдання політики і обслуговує її [8].

В економіці термін "стратегічне управління" був введений в 60—70-х роках ХХ ст. у зв'язку із загостренням

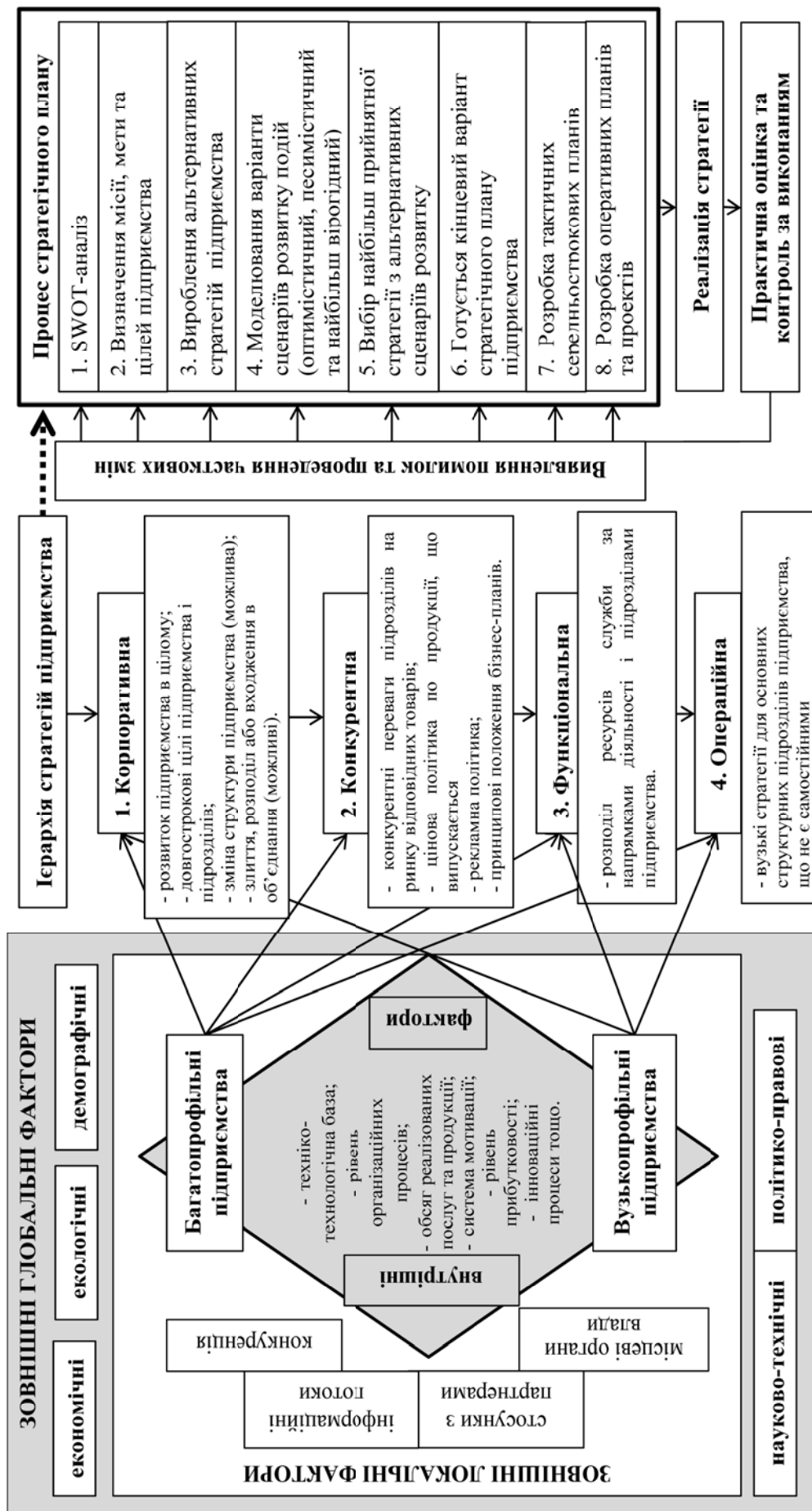

Рис. 1. Схема формування стратегії підприємства

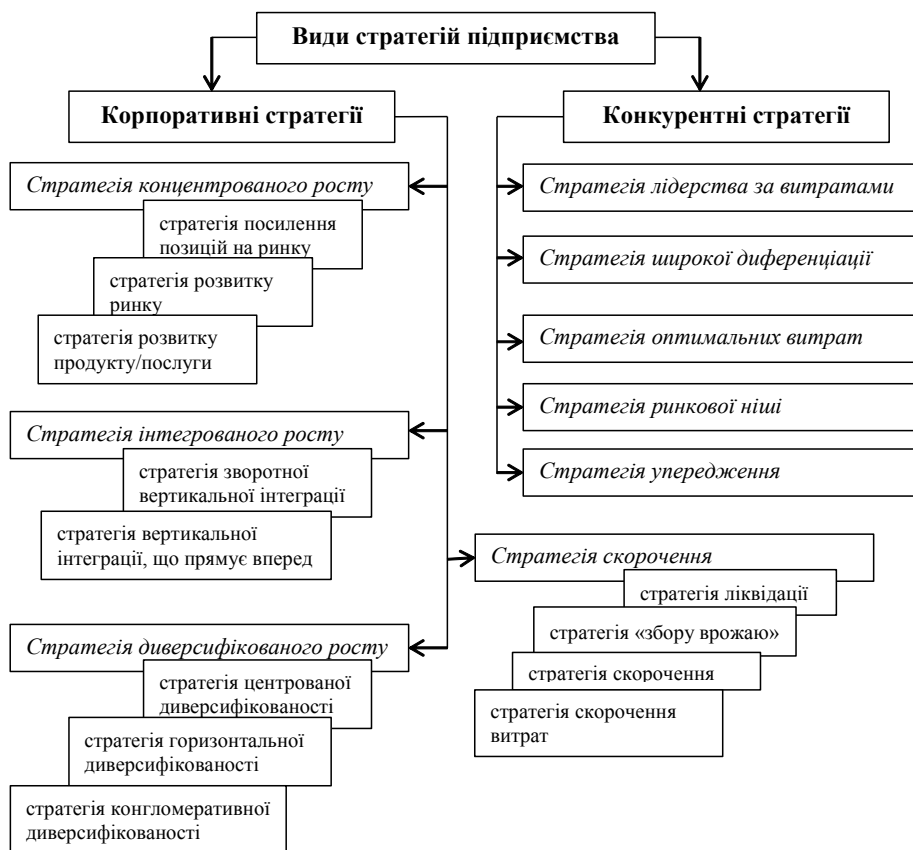

Рис. 2. Угрупування існуючих видів стратегій підприємств

Джерело: сформовано автором самостійно з використанням даних [4].

конкурентної боротьби. Уперше термін "стратегія" за-
позичив у військових і використав у економіці для ви-
значення одного із видів керівництва будь-яким комерц-
ійним підприємством А. Чендлер-молодший у 1962 році.
Власне з того часу розпочався етап стратегічного плану-
вання на підприємствах в умовах ринкової економіки [7].

Стратегія — оптимальний спосіб досягнення цілей
підприємства [3]. Дане визначення, що надане Німець-
кою школою, ґрунтується на пошуку альтернатив в
стратегічному плані. Загалом, важливо зазначити, що
стратегія підприємства має кілька рівнів декомпонуван-
ня, кожному з яких відповідає стратегія певного рангу,

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу річкових портів України

	Внутрішнє середовище	
	Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> - вигідне географічне положення річкової портової інфраструктури; - наявність значної вантажної бази в припортових регіонах; - конкурентна вартість логістичних послуг; - низький рівень викидів CO² річковим транспортом; - балансування вантажного трафіку в національному масштабі; - значний транзитний потенціал; - низький рівень забруднення навколишнього середовища 	<ul style="list-style-type: none"> - обмежений період навігації; - низький рівень законодавчого регулювання; - економічно-необґрунтовані тарифи; - низька прозорість надання митних послуг; - низький рівень надання транспортно-логістичних послуг; - відсутність фінансування галузі; - високий показник зносу об'єктів інфраструктури; - недостатність гарантованих глибин; - відсутність новітніх техніко-експлуатаційних засобів
Можливості (Opportunities)	SO – стратегічні рішення	WO – стратегічні рішення
<ul style="list-style-type: none"> - будівництво спеціалізованих контейнерних терміналів та сучасного флоту; - реформування галузевого законодавчого поля; - зростання тарифів на паливно-мастильні матеріали; - високий рівень забруднення навколишнього середовища авто та залізничним транспортом 	Вихід на нові ринки або сегменти ринку. Розширення обробки номенклатури товарів. Мінімальний вплив на навколишнє середовище	Надання повного комплексу транспортно-логістичних послуг. Впровадження маркетингових заходів для залучення вантажоперевізників в порт. Оновлення об'єктів портової інфраструктури. Пропаганда за чистоту навколишнього середовища
Загрози (Threats)	ST – стратегічні рішення	WT – стратегічні рішення
<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень стратегічного планування як на державному рівні, так і на підприємствах водного транспорту; - політична нестабільність в Україні; - низька ефективність впровадження реформ галузі 	Гнучка цінова політика в порту. Використання ефективних каналів просування послуг і маркетингових комунікацій	Розробка стратегічного планування як на державному рівні, так і на рівні річкових портів. Державне регулювання в сфері внутрішнього водного транспорту

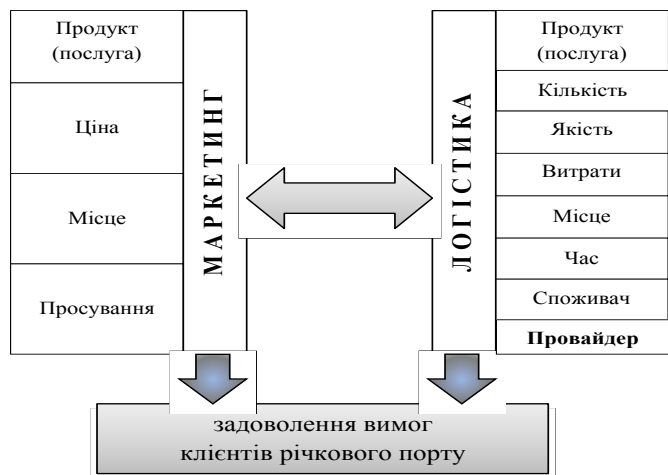

Рис. 3. Взаємодія маркетингового та логістичних міксів у річкових портах

Джерело: удосконалено з використанням даних [9, с. 123]

тобто, стратегія підприємства має ієрархічну будову, до якої входять:

1. Корпоративна (загальна) стратегія, що одночасно є портфельною.
2. Конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії.
3. Функціональні стратегії.
4. Операційні стратегії.

Кожен з названих вищих рівнів утворює стратегічне середовище для нижчого рівня і обмежує його в чомусь. Ієрархія стратегій означає ранжування, взаємозв'язок і підпорядкованість різних стратегій, які становлять стратегію підприємства [7, с. 12]. Можлива схема формування стратегії підприємства з урахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовища запропонована автором на рисунку 1.

Процес стратегічного планування підприємства проходить певні етапи, першим з яких є SWOT-аналіз. Закінчується даний процес реалізацією обраної стратегії та практичною оцінкою і контролем за його виконанням. Однак на останніх етапах можливе виявлення помилок, коректування яких здійснюється на будь-якому з етапів стратегічного планування.

Стратегія — це багатогранне та дуже ефективне для діяльності підприємства творіння, яке, між іншим, не є панацеєю від всіх негараздів підприємства. Тому дуже важливо чітко визначити, чого саме не треба очікувати від стратегії: негайного результату; 100 % передбачення майбутнього, котре б забезпечувало у поточному періоді прийняття "винятково правильних рішень"; продажу товарів у запаланих обсягах; забезпечення необхідними за кількісними та якісними характеристиками ресурсами за низькими цінами саме тими постачальниками, що були заздалегідь визначені; 100% виконання всіх стратегічних настанов; визначення стандартного переліку дій та етапів розробки стратегії для всіх без винятку суб'єктів господарської діяльності; обов'язкового виживання підприємств в довгостроковій перспективі [4, с. 149].

При виборі стратегії розвитку річкових портів слід розглянути існуючі базові види стратегій підприємств. В економічній літературі Моргулець О.Б. [4, с. 160—168] пропонує виділяти основні види стратегій, які автором було згруповано у вигляді рисунку 2.

Для розроблення стратегії розвитку річкових портів України, необхідно враховувати сильні та слабкі сторони, конкурентні можливості та загрози, тобто провести SWOT-аналіз. Дана методика дозволяє систематизувати всю наявну інформацію, бачачи ясну картину, приймати виважено рішення щодо вибору стратегії розвитку порту.

У таблиці 1 представлено SWOT-аналіз та матрицю функціонування річкових портів України. Саме виявлені сильні та слабкі сторони, можливості та загрози формують чітке уявлення про наявну ситуацію, проблеми та потенціал розвитку річкових портів та галузі в цілому.

Перший квадрат матриці SWOT-аналізу з сильними сторонами (Strengths) характеризує всі існуючі переваги та наявний потенціал розвитку річкових портів України. Головні признаки їх конкурентної сили — це унікальність місця розміщення з можливістю входження до організації міжнародних транспортних логістичних ланцюгів та прилеглисть значної вантажної бази в припортових регіонах.

Другий квадрат — слабкі сторони (Weaknesses) характеризує ті фактори, які створюють труднощі при просуванні портів послуг на конкурентному ринку. Тривалий період відсутності базового законодавчого регулювання функціонування внутрішнього водного транспорту призвело до стримання використання внутрішніх водних шляхів України повній мірі та створило умови для незадовільного стану річкового господарства і скорочення інвестицій, зумовило суттєвий рівень зносу інфраструктури та гостру нестачу флоту для перевезень вантажів річками [5].

Третій квадрат — можливості (Opportunities) дозволяє оцінити позитивні фактори, що сприяють завоюванню своєї ніші та довгостроковому існуванню на ринку портів послуг шляхом будівництва спеціалізованих контейнерних терміналів, а також використання конкурентних переваг над альтернативними видами транспорту з метою залучення нових вантажопотоків до порту. Крім того, важливу роль відіграє рівень реалізації та впровадження проекту Закону України "Про внутрішній водний транспорт".

Четвертий квадрат — загрози (Threats) дозволяє виявити фактори, які перешкоджають просуванню портів послуг на ринку, або, що ще гірше, сприяють втраті до них будь-якого інтересу.

На кожному з квадратів SWOT-матриці розглядають всі можливі парні комбінації та обирають можливі стратегічні рішення функціонування порту.

У результаті, на полі "SO — стратегічні рішення" відбирають сильні сторони річкових портів, які найбільш повно можна використати для реалізації сприятливих можливостей зовнішнього середовища і обрати певну стратегію.

На полі "WO — стратегічні рішення" вишукують способи нейтралізації загроз сильними сторонами річкових портів. На полі "ST — стратегічні рішення", відповідно, — способи мінімізації слабких сторін портів, використовуючи сприятливі можливості їх зовнішнього середовища. І, нарешті, на полі "WT — стратегічні рішення" вишукують способи мінімізації впливу слабких сторін та загроз зовнішнього середовища на розвиток річкових портів України в стратегічному періоді.

Отже, проведений SWOT — аналіз зовнішнього середовища показав, що для ефективного функціонування річкових портів України існує ряд глобальних загроз, основною причиною яких є низький рівень стратегічного планування як на державному рівні, так і на підприємствах водного транспорту, політична нестабільність в Україні та низька ефективність впровадження реформ галузі. Тому основною вимогою для функціонування портів комплексно стає його вчасне пристосовування до зовнішнього середовища з формуванням відповідних стратегій розвитку.

На думку автора, основною стратегією при реформуванні портової діяльності річкових портів доцільно обрати стратегію диверсифікації, а саме центровану, яка полягає в пошуку і використанні додаткових можливостей створення та реалізації нових послуг на базі існуючих. Тобто основний напрямок діяльності порту залишається незмінним, а нові послуги формуються з тих

можливостей, які можуть реалізуватись виходячи з сильних сторін підприємства. Даний тип стратегії дає можливість освоювати нові сегменти ринку.

Планування у сфері портових послуг передбачає розробку комплексу заходів, що визначають послідовність досягнення конкурентних цілей з урахуванням можливостей найефективнішого використання наявних ресурсів.

Стратегії диверсифікації в науковій літературі характеризуються як еталон розвитку та використовуються на підприємствах для надання поштовху в подальшій фінансово-господарській діяльності.

Стратегія диверсифікації є найбільш оптимальним варіантом досягнення фінансової стабілізації річкових портів, оскільки, на сьогоднішній день, їх послуги не користуються попитом в наслідок того, що вони перебувають на стадії "вмирання".

Сучасні науковці [1; 6] стверджують, що більш успішно долають труднощі ті порти, які займаються не лише переробкою вантажів і видобутком нерудних матеріалів, але й вдаються до додаткових заходів, використання накопиченого потенціалу для альтернативних видів діяльності. Більшість портів мають можливість збільшити свої доходи за рахунок здачі в оренду складів, портової техніки на міжнавігаційний період, а гирлові південні порти — за рахунок цілорічного перевантаження експортно-імпорتنних вантажів.

Процеси диверсифікації в портової діяльності можуть бути направлені на надання клієнтам нових послуг та розширення номенклатури традиційних, а відповідно і створенню нових підприємств та організацій.

На сьогоднішній день офіси обслуговуючих компаній в портової галузі знаходяться за межами території порту. З моменту їхнього розміщення в річкових портах вони сприятимуть розвитку конкуренції і не здійснюватимуть дії, які б негативно впливали на конкурентне середовище [10].

З метою реалізації диверсифікаційної стратегії розвитку річкових портів, необхідно забезпечити на відповідному рівні функціонування маркетингової та логістичної складової діяльності підприємства. Тобто дані підходи стратегічного планування базуються на принципах взаємодії маркетингу і логістики, яка може бути представлена у вигляді взаємозв'язку маркетингового і логістичного міксів з метою задоволення вимог клієнтів порту (рис. 3).

Найчастіше логістичну діяльність пов'язують з виконанням так званих правил логістики. Найбільш розповсюдженим підходом є виділення "семи правил логістики", так званого логістичного міксу (за аналогією з маркетинговим міксом) чи комплексу логістики [2]. Однак, важливо відмітити, що з урахуванням реалій розвитку та безперервних процесів руху матеріальних і супутніх до них інформаційних та фінансових потоків, роль посередників-професіоналів або ж провайдерів останнім часом істотно підвищилась.

Саме тому, автор вважає за доцільне включити до правил логістики провайдера — восьме правило. Мета логістичної діяльності буде виконана, якщо відбудеться забезпечення доставки (надання) необхідного продукту (послуги), в необхідній кількості, необхідної якості, у потрібний час та місце, з мінімальними витратами кінцевому споживачу за участю провайдера. Звісно, що у різних сферах діяльності процес управління логістичними активностями відбувається по-різному, у тому числі і в портової сфері, проте завжди спостерігається загальна тенденція в прийнятті рішень пов'язаних з організацією надання логістичних послуг.

ВИСНОВОК

Таким чином, стратегія центральної диверсифікації розвитку річкових портів України визначає конкретні напрямки та заходи, які повинні бути реалізовані на принципах взаємодії маркетингової та логістичної складової. Тобто стратегія маркетингу повинна бути інтег-

рована з ефективною стратегією логістики. Ефективність маркетингу впливає на ефективність логістики і навпаки. Інтеграція маркетингу і логістики проявляється і у стратегічному плануванні в процесі формування інтегрованої структури маркетингово-логістичної мережі та обґрунтування маркетингово-логістичних стратегій. Так, наприклад, при формуванні маркетингової стратегії необхідно сегментувати ринки, щоб виділити групи споживачів (клієнтів) за вимогами у сфері логістичного сервісу [9]. У зазначених двох сферах виробничо-технологічні та організаційно-управлінські підходи у певній комбінації забезпечуватимуть реалізацію нових послуг в портової діяльності.

Література:

1. Рудометкин В.В. Развитие речных портов в системе международных транспортных коридоров: диссертация кандидата экономических наук: 08.00.05. — Москва, 2006. — 169 с.: ил. РГБ ОД, 61 06-8/3039.
2. Кальченко А.Г. Логистика: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 148 с.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь. — М.: Наука, 1971.
4. Моргулец О.Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 384 с.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внутрішній водний транспорт".
6. Савельева И.В. Анализ тенденций роста контейнеризации как важного фактора развития мировой торговли / И.В. Савельева // Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління: Зб. наук. праць. — Одеса: ОНУ. — 2009. — Вип. 25. — Т. 12. Ч. 1. — С. 208—210.
7. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник. — Тернопіль: "Економічна думка". — 2006. — 390 с.
8. Свечин А. Постигание военного искусства. — М., 1999.
9. Тюріна Н.М., Гой І.В., Бабій І.В. Логістика: навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2015. — 392 с.
10. Шапиро М. Еще раз о российском транзите / М. Шапиро // Порты Украины. — 2012. — № 5 (117). — С. 28—39.

References:

1. Rudometkyn, V. V. (2006), "The development of river ports in the system of international transport corridors", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, RGB OD, Moscow, Russia.
2. Kal'chenko, A.H. (2002), Lohistyka [Logistics], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Kondakov, N.I. (1971), Logicheskij slovar' [Logical Dictionary], Nauka, Moscow, Russia.
4. Morhulets', O.B. (2012), Menedzhment u sferi posluh [Management in the service sector], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "The explanatory note to the draft Law of Ukraine "On inland waterway transport", available at: www.rada.gov.ua/ (Accessed 20 Feb 2016).
6. Savel'eva, Y.V. (2009), "Analysis of the trends in the growth of containerisation as an important factor in the development of world trade", Rynkova ekonomyka: Suchasna teoriia i praktyka upravlinnia, vol. 25, no. 12(1), pp. 208—210.
7. Saienko, M.H. (2006), Stratehiia pidpriemstva [Business Strategy], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.
8. Svechin, A. (1999), Postizhenie voennogo iskusstva [The comprehension of the art of war], Moscow, Russia.
9. Tiurina, N.M. Hoj, I.V. and Babij, I.V. (2015), Lohistyka [Logistics], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
10. Shapiro, M. (2012), "Once again about the Russian transit", Porty Ukrainy, vol. 5 (117), pp. 28—39.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2016 р.

А. Є. Брязкало,
асистент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

МІСЦЕВІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

A. Bryazkalo,
an assistant the department of Finance and Credit of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

LOCAL BORROWINGS AS A SOURCE OF THE FORMATION OF THE FINANCIAL RESOURCES BY LOCAL GOVERNMENTS

У статті висвітлено роль та значення місцевих запозичень як важливого джерела фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування. Охарактеризовано основні форми місцевих запозичень та вимоги чинного законодавства. згідно з якими місцеві органи влади можуть залучати місцеві запозичення. Розглянуто питання стосовно випуску облігацій місцевих позик та визначення їх ролі на ринку місцевих запозичень. Значну увагу приділено дослідженню сучасного стану вітчизняного ринку місцевих запозичень, зокрема досліджено ринок облігацій місцевих позик, що є найменш розвинутим серед сегментів ринку боргових зобов'язань. Визначено основні проблеми, що перешкоджають становленню та розвитку ринку місцевих запозичень та шляхи їх вирішення з метою перетворення ринку місцевих запозичень на інструмент ресурсного забезпечення регіонального розвитку.

The article deals with the role and importance of local borrowings as an important source of financial provision of the local governments' development. The basic forms of the local borrowings and the requirements of the current legislation, which permit to the local governments to involve the local borrowings, are characterized in the work. We analyzed the problem of the issuance of bonds of local loans and the determining of their role in the local borrowings market. Much attention is paid to researching of the current state of the domestic market of local borrowings. Particularly we considered the market of bonds of local loans, which is the least developed among the segments of market of debt obligations. It is specially noted the main problems, which hinder the establishment and the development the market of local borrowings and the solutions to transform the market of local borrowings into the instrument of the resource support of the regional development.

Ключові терміни: місцеві запозичення, облігації місцевих позик, фінансові ресурси, органи місцевого самоврядування, ринок місцевих запозичень.

Key words: the local borrowings, of bonds of local loans, the financial resources, the local governments, market of the local borrowings.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останніми роками особливо актуальною стала необхідність пошуку додаткових фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування в контексті проблеми нестачі на нестабільності джерел їх формування. Зростаюча у процесі децентралізації економічна самостійність регіонів не лише дає змогу місцевим органам влади розвивати ініціативу, а й покладає на них частину відповідальності за реалізацію економічної політики держави. Відтак, на міські бюджети лягає додатковий тягар, пов'язаний не лише із забезпеченням безперебійного функціонування всіх важливих інфраструктурних установ міста, а й зі створенням додаткових умов для їх розвитку. Недостатність бюджетного фінансування міст і областей України активізує проблему залучення необхідних ресурсів з інших джерел. За таких умов місцеві бюджети повинні використовувати можливості ринку цінних паперів за рахунок випуску місцевих облігацій та регіо-

нальних позик. Місцеві запозичення є важливим джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування і є потужним фінансовим інструментом, який сприяє ефективному вирішенню поточних й довготермінових проблем, пов'язаних з фінансуванням бюджетних витратків.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Проблемами залучення додаткових коштів за рахунок місцевих запозичень займалися багато представників економічної науки. Серед видатних вітчизняних учених слід виділити внесок О. Кириленко, О. Василюк, В. Кравченка, І. Луніної, І. Заверухи, В. Падалки та зарубіжних вчених: Е. Джорджа, Г. Петерсона, Дж. Фрідмена, Е. Добсона тощо. Зокрема, В.І. Кравченко зосереджується на відсутності ефективності державного регулювання муніципальних запозичень. В.М. Падалка вив-

чає особливості функціонування та розвитку ринку місцевих запозичень, його ролі у розвитку міст України. І.Б. Заверуха досліджує проблеми правового регулювання місцевих запозичень. На наш погляд, розгляд зазначених питань не дає цілісного уявлення про стан ринку місцевих запозичень в Україні та не дозволяє розробити системні заходи щодо його вдосконалення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є вивчення ролі місцевих запозичень як важливого джерела фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та дослідження основних причин, що стримують розвиток даного сегменту економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Місцеві запозичення являються нетрадиційним джерелом залучення фінансових ресурсів в місцевий бюджет для зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування та є прогресивним механізмом інвестиційної і грошово-кредитної політики в руках держави.

Місцеві запозичення — це операції, пов'язані з отриманням бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості, у результаті яких виникають зобов'язання органів місцевого самоврядування перед кредиторами [8].

Залежно від способу здійснення запозичень розрізняють такі їх основні форми:

- кредити, що залучаються від банківських та інших фінансових установ;
- облігаційні позики, що передбачають емісію муніципальних облігацій;
- вексельні позики, що передбачають емісію короткострокових казначейських векселів та казначейських зобов'язань;
- взаємні позики органів місцевого самоврядування, зокрема ті, які здійснюються комунальними банками взаємного кредитування (взаємними муніципальними банками);
- казначейські позики, які здійснюються за рахунок тимчасово вільних коштів державного або регіонального бюджету.

Кожна форма місцевих запозичень має певну сферу застосування. Кредити здебільшого використовуються для фінансування відносно недорогих та короткострокових проектів; облігаційні позики — для фінансування довгострокових капіталовкладень; вексельні позики — для покриття дефіциту місцевого бюджету поточного року; взаємні позики та казначейські позики — для покриття короткострокових касових розривів [9, с. 20].

Найбільш вагому роль у фінансуванні дорогих інвестиційних проектів відіграють саме облігації внутрішньої місцевої позики. Облігаційна позика як механізм фінансування місцевого економічного розвитку передбачає розміщення облігацій органами місцевого самоврядування на внутрішньому фондовому ринку на умовах строковості, платності та поверненості.

Облігаційні позики є одним із вагомих інструментів фінансування важких суспільних потреб, таких як розвиток систем електро-, водопостачання та водовідведення, транспортних мереж, будівництво житла, закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Порівняно з іншими фінансовими інструментами емісія муніципальних облігацій має очевидні переваги: меншу вартість запозичень у порівнянні з кредитами; сплата відсотків здійснюється за графіком, встановленим емітентом, а не кредитором, що дає можливість місцевим бюджетам регулювати власні грошові потоки; випуск муніципальних облігацій не потребує надання застави кредиторам; структуру та етапи здійснення запозичень шляхом облігацій можна максимально адаптувати до інвестиційних потреб регіону; широке коло потенційних кредиторів [10].

Щодо місцевих запозичень, то вони здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку бюджету Автономної Республіки Крим, міських бюджетів та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань Верховної

Ради Автономної Республіки Крим та міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення Автономної Республіки Крим і територіальних громад міст [4].

З такого трактування законодавством поняття місцевих запозичень чітко простежується їх інвестиційне спрямування, покликане забезпечувати регіони промисловими та соціально необхідними об'єктами.

Згідно з чинним законодавством місцеві органи влади можуть залучатися місцеві запозичення дотримуючись певних вимог:

— сукупний обсяг запозичень до місцевого бюджету не може перевищувати обсягу дефіциту бюджету розвитку місцевого бюджету на відповідний рік;

— кошти від розміщення облігацій, які отримує емітент, залучаються до фінансування лише бюджету розвитку відповідного місцевого бюджету;

— місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. При цьому місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради;

— видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів не можуть щорічно перевищувати 10% видатків від загального фонду відповідного місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу;

— порушення графіка погашення основної суми боргу та платежів щодо його обслуговування з вини позичальника, позбавляє права відповідну раду здійснювати нові запозичення протягом наступних 5 років [4].

Використання запозичень органами місцевого самоврядування в Україні чітко регулюється державою. Без погодження Міністерства фінансів України, яке оцінює доцільність запозичень і здатність муніципалітету виконати взяті на себе фінансові зобов'язання, випуск муніципальних облігацій неможливий. Міністерство фінансів також стежить за цільовим використанням залучених коштів та вчасними розрахунками.

Досвід розвинених країн свідчить, що місцеві органи влади не можуть нормально функціонувати, не здійснюючи муніципальні запозичення. Це обґрунтовано специфічними макроекономічними функціями центральних бюджетів, які не в змозі повною мірою забезпечити потреби муніципалітетів у фінансових ресурсах. У розвинених економіках муніципальні запозичення використовуються широко та успішно: у європейських країнах місцеві позики формують 10—15% доходів місцевих бюджетів. Для прикладу, Великобританія емітувала близько 50 млрд фунтів стерлінгів муніципальних облігацій, Нідерланди — на суму 32 млрд євро. В Нідерландах завдяки законодавчо закріпленій системі гарантування платоспроможності муніципалітетів та згідно нормативів центрбанку муніципальні запозичення мають нульовий ризик.

Запозичення у формі облігацій місцевих позик набувають дедалі більшого розповсюдження у країнах Азії та в Японії. Найбільш потужним ринком муніципальних цінних паперів є в Сполучених Штатах і складає близько 75% світового ринку муніципальних цінних паперів. Обсяг муніципальних запозичень тут досягає 1,6 трлн дол. За рахунок цього фінансового інструменту в основному здійснюється фінансування будівництва та реконструкції об'єктів житлово-комунального господарства, закладів освіти й охорони здоров'я, сфери публічного транспорту, будівництва автомобільних доріг, портів споруд, туристичної інфраструктури. Щорічно в США здійснюється випуск близько 7 тисяч видів муніципальних запозичень, що сукупно складає близько 110 млрд дол. А з 82 тисяч органів муніципальної влади приблизно 50 тисяч здійснюють випуск цінних паперів. Існує також декілька тисяч спеціальних органів влади, що утворено з метою обслуговування проектів, під реалізацію яких було випущено муніципальні цінні папери [5].

Незважаючи на те, що місцеві запозичення мають багато переваг, особливо муніципальні облігації, для місцевих бюджетів все ж обсяг таких запозичень залишається низьким.

Особливість ситуації полягає в тому, що Україна має занадто невеликий практичний досвід мобілізації коштів

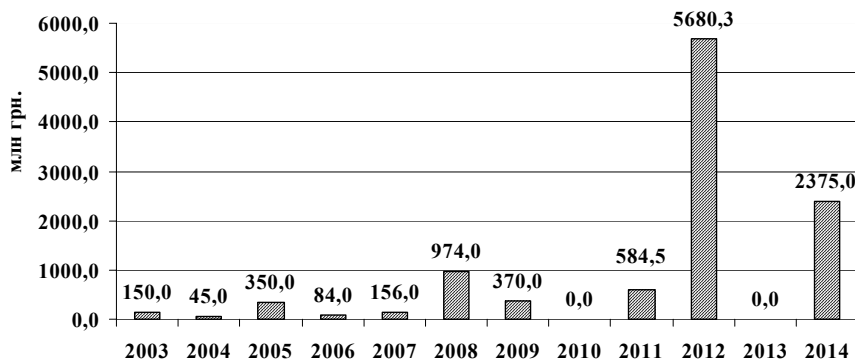

Рис. 1. Обсяг зареєстрованих випусків облігацій місцевих позик у 2003—2014 роках, млн грн.

на місцевому рівні. У період планової економіки муніципальні запозичення в СРСР не були актуальними, що зумовило недостатню вивченість даної проблеми у вітчизняній економічній літературі.

Перша спроба виходу місцевих органів влади на ринок позичкового капіталу відбулась у 1995 р., яка була недостатньо підготовлена, незабезпечена належною інформаційною базою і відбувалась практично за повної відсутності будь-якого нормативно-правового поля. Як наслідок, цілий ряд здійснених емісій залишилися нерезалізованими. А по деяких з них місцева влада змушена була оголосити дефолт. Результатом стала стагнація ринку муніципальних позик, яка тривала з 1998 до 2003 року, коли не було здійснено практично жодного запозичення. Відновлення активності припадає на кінець 2003 року — початок 2004 р. Перші успішні спроби здійснити запозичення на внутрішньому та зовнішньому ринках сприяли тому, що емітентами цінних паперів виступили практично всі міста-мільйонери та ряд обласних центрів, менших за розміром.

Аналізуючи динаміку зареєстрованих випусків облігацій місцевих позик з 2003 по 2014 роки, потрібно зазначити, що чітка тенденція відсутня. Ринок муніципальних позик розвивається стихійно, не рівномірно за територіальними ознаками і дуже складно спрогнозувати його розвиток (рис. 1).

Протягом 2003—2008 років відбулося суттєве збільшення обсягів зареєстрованих випусків облігацій місцевих позик із 150,0 млн грн. у 2003 році до 974 млн грн. у 2008 році, тому не даремно період 2003—2008 років можна вважати "золотим часом" для муніципальних запозичень [12].

Очікування відновлення ринку муніципальних облігацій після повної зупинки наприкінці 2009 року було марним. Пікова активність ринку у 2008 році змінилась абсолютним "заморожуванням" ринку муніципальних облігацій у 2010 році. Цьому є пояснення, оскільки українська економіка перебувала під впливом глобальної фінансової кризи, яка охопила майже всі країни Європи.

У 2011 році було зареєстровано НКЦПФР 8 випусків облігацій місцевих позик на суму 584,5 млн грн., що склало 3,41% від загального обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів, що підтверджує на вагомий вплив вище наведених проблем на розвиток даного сектору фондового ринку. Емітентами виступали такі органи самоврядування: Верховна Рада АРК — на суму 400 млн грн., Запорізька міська рада — 25 млн грн., Черкаська міська рада — 60 млн грн. та Харківська міська рада — 99,5 млн грн. [7]. Враховуючи фінансовий стан органів місцевої влади в посткризовий період, можна було дійти висновку, що наступні випуски облігацій внутрішніх місцевих позик — лише питання часу.

У 2012 році спостерігалась певна зацікавленість органів місцевого самоврядування інструментами фондового ринку для залучення інвестицій у розвиток регіонів та їх інфраструктури. Таким чином, протягом 2012 року було зареєстровано 12 випусків облігацій місцевих позик на загальну суму 5680,25 млн грн., що у порівнянні з 2011 роком більше на 5095,75 млн грн. Для порівняння, у 2013 році Комісія не зареєструвала жодного випуску облігацій місцевих позик. У 2014 році регулятором за-

реєстровано один випуск облігацій місцевих позик Київської міської ради на суму 2375,0 млн грн. У I півріччі 2015 року муніципальні облігації не випускалися [2].

У загальній структурі торгів на ринку цінних паперів у 2014 році частка торгів муніципальними облігаціями зменшилася з 0,21 у 2013 році до 0,18 % у 2014 році. У 2014 році частка обсягу торгів облігаціями місцевих позик на біржовому ринку становила 14,11 % та зменшилася майже у два рази порівняно з 2013 роком [11, с. 34].

Поточна ситуація на ринку облігацій місцевих позик пояснюється нездатністю місцевих бюджетів конкурувати з державою, яка відтягує на себе левову частку ліквідності на внутрішньому ринку запозичень.

Досліджуючи ринок муніципальних запозичень за період з 2003 по 2014 роки, можна стверджувати, що основними емітентами даного інструмента є Київська, Львівська, Одеська, Верховна Рада АРК, Донецька, Запорізька та Харківська міські ради, що пояснюється значним зацікавленням даних органів місцевої влади у використанні такого ефективного джерела фінансування для вирішення соціальних потреб регіонів.

Ринок муніципальних облігацій, як складова фондового ринку України, поки що знаходиться лише на початковій стадії свого розвитку.

Основними проблемами, що перешкоджають становленню та розвитку ринку місцевих запозичень в Україні, є:

- скорочення попиту на муніципальні цінні папери у зв'язку із погіршенням ліквідності фінансових посередників та недовіра населення до фінансових установ;
- зростання ризику несвоєчасного повернення та сплати платежів за борговими зобов'язаннями;
- низький рівень муніципального фінансового менеджменту;
- недостатня ліквідність і привабливість муніципальних облігацій порівняно з іншими борговими цінними паперами фондового ринку;
- низький рівень підготовки працівників відповідних структурних підрозділів органів місцевого самоврядування щодо проведення роботи з підготовки та забезпечення випуску цінних паперів;
- відсутність механізму захисту прав кредиторів з контролю за цільовим використанням позикових коштів;
- низький рівень управління коштами резервних фондів позик;
- відсутність ефективної системи моніторингу реалізації інвестиційних проектів та оцінки величини кредитних ризиків за ними;
- відсутність прозорості інформації щодо діяльності емітентів [3].

Структура ринку місцевих запозичень в Україні не забезпечує необхідних темпів його розвитку, не сприяє ефективному переміщенні капіталів та зменшенню ризиків.

Вказані проблеми свідчать про необхідність реформування ринку місцевих запозичень з метою перетворення його на інструмент ресурсного забезпечення регіонального розвитку, що потребує здійснення комплексних перетворень, а саме:

- вдосконалення системи державного регулювання ринку місцевих запозичень. Це зокрема, передбачає створення правових основ функціонування цього ринку, ухвалення комплексу заходів та нормативно-правових актів, які створять правове поле для розвитку ринку та врегулювання відносини між його учасниками. Має бути ухвалена концепція розвитку такого ринку, а також нормативно-правова база з питань управління боргом;
- розширення доступу органів місцевого самоврядування до ринку внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- спрощення процедур отримання дозволів та реєстрації випусків муніципальних облігацій;
- для підвищення надійності вкладень у муніципальні цінні папери можуть використовуватися державні гарантії, а також здійснюватися страхування відповідаль-

ності міських рад за муніципальними запозиченнями;
 — запровадження ефективних систем страхування ризиків дефолтів за місцевими позиками;
 — грамотне проведення маркетингової компанії щодо здійснення місцевих запозичень, дасть змогу не тільки акумулювати кошти громадян для фінансування суспільно важливих проєктів, а й залучати їх у такий спосіб до активного управління місцевим економічним розвитком та прийняття відповідних рішень [9];
 — спрямування залучених коштів на створення дохідних проєктів, які дозволять окупувати витрати;
 — належний рівень управління запозиченнями, тобто проведення виваженої боргової політики. Перед органами місцевого самоврядування постає завдання забезпечити оптимальну структуру боргу з метою мінімізації витрат на його обслуговування, підтримання економічно безпечного рівня боргового навантаження та забезпечення рівномірного в часі графіка виплат за борговими зобов'язаннями;
 — забезпечити періодичне опублікування інформації щодо стану місцевого та регіонального боргу та виплат відсотків.

Існуюча практика місцевих запозичень в Україні показала слабкі місця наявної системи, однак, за умови належної законодавчої та регуляторної бази та врахування досвіду інших країн, розвиток ринку місцевих запозичень може стати необхідним джерелом фінансових ресурсів для задоволення потреб місцевих громад у якісній інфраструктурі.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, можна сказати, що ринок місцевих запозичень в Україні розвинутий ще недостатньо, і його не можна розглядати як важливу складову боргового ринку. Однак, недивлячись на це, ми вважаємо, що це дуже важливий сегмент фінансового ринку і його обов'язково потрібно удосконалювати і створювати умови для його подальшого розвитку та зміцнення.

Місцеві запозичення повинні відіграти тільки позитивну роль в розвитку економіки регіонів. Збільшення ролі місцевих бюджетів дозволить більш ефективно використовувати запозичені кошти, спрямовувати на підтримку вітчизняних виробників, стимулювати їх у додатковому отриманні фінансових ресурсів з метою виходу на зовнішні ринки, що у підсумку сприятиме загальному економічному відродженню території.

Література:

1. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2014 рік. Національне рейтингове агентство "Рюрік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_4_kv_2014.pdf
2. Аналітичний огляд ринку облігацій України за I півріччя 2015 року. Національне рейтингове агентство "Рюрік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_2_kv_2015.pdf
3. Барабан Л.М. Перспективи розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні / Л.М. Барабан // Міжнародний науково-практичний журнал "Фінансовий простір". — 2011. — № 4 (4). — С.15—21 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fp.cibs.ck.ua>
4. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Духовна О. Правове регулювання запозичень до місцевих бюджетів у Сполучених Штатах Америки та країнах Західної Європи / О. Духовна // Фінансове право. — 2009. — № 10. — С. 199—202.
6. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
7. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-грудня 2014 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1421936999.doc
8. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: підручник / О.П. Кириленко. — К.: Знання, 2006. — 677 с.
9. Ковбасюк В.Ю. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп.

/ Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов. — К.: НАДУ, 2014. — 128 с.

10. Малець А.М. Муніципальні запозичення як джерело фінансування вітчизняного виробника / А.М. Малець // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 5. — Т. 2 — С. 160—163.
11. Річний звіт НКЦПФР за 2014 рік. Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання. — Київ. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf
12. Сторонянська І.З. Проблеми організації та ефективності використання муніципальних запозичень / І.З. Сторонянська, І.С. Музика // Фінанси України. — 2013. — № 11. — С. 45—55.
13. Шевченко О.В. Інструменти розширення ринку муніципальних цінних паперів як чинника ресурсного забезпечення регіонального розвитку / О.В. Шевченко // Інститут стратегічних досліджень. — Аналітична записка. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1131>

References:

1. Natsionalne reitynhove ahentstvo "RIuRIK" (2014), "Analytical review of bond market of Ukraine 2014", Natsionalne reitynhove ahentstvo "RIuRIK", available at: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_4_kv_2014.pdf (Accessed 20 Feb 2016).
2. Natsionalne reitynhove ahentstvo "RIuRIK" (2015), "Analytical review of bond market of Ukraine for the first half of 2015", Natsionalne reitynhove ahentstvo "RIuRIK", available at: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_2_kv_2015.pdf (Accessed 20 Feb 2016).
3. Baraban, L.M. (2011), "Development prospects of the municipal stock market in Ukraine", Mizhnarodnyi naukovopraktychnyi zhurnal "Finsanovyi prostir", vol. 4, no. 4, pp. 15—21.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Budget Code of Ukraine, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 20 Feb 2016).
5. Dukhovna, O. (2009), "Legal regulation borrowings to local budgets in the United States and Western Europe", Finsanove pravo, vol. 10, pp. 199—202.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On securities and stock market", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (Accessed 20 Feb 2016).
7. National Securities and Stock Market commission (2014), "Informational reference on stock market development in Ukraine in January-December 2014", available at: www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1421936999.doc (Accessed 20 Feb 2016).
8. Kyrylenko, O.P. (2006), Mistsevi finansy [Local finance], Znannia, Kyiv, Ukraine.
9. Kovbasiuk, V.Iu. Vashchenko K.O. and Tolkovanov, V.V. (2014), Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii [Local government in Ukraine: Current State and main directions of modernization], NADU, Kyiv, Ukraine.
10. Malets, A.M. (2010), "Municipal borrowing a source of finance the domestic producer", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 5, no. 2, pp. 160—163.
11. National Securities and Stock Market commission (2015), "NSSMC Annual Report 2014. Securities Market. European Choice: New Opportunities and Growth", [Online], available at: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf (Accessed 20 Feb 2016).
12. Storonianska, I.Z. (2013), "Problems of organization and efficiency of municipal borrowing", Finansy Ukrainy, vol. 11, pp. 45—55.
13. Shevchenko, O.V. (2013), Instrumenty rozshyrennia rynku munitsypal'nykh tsinnykh paperyv iak chynnyka resursnoho zabezpechennia rehional'noho rozvytku [Instruments expanding the market of municipal securities as a factor support of regional development resource], Instytut stratehichnykh doslidzhen', available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1131> (Accessed 20 Feb 2016).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2016 р.

*І. А. Артеменко,
аспірант кафедри макроекономіки та державного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ*

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ІНВЕСТИЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

*I. Artemenko,
postgraduate student, macroeconomics and public administration department,
Kiev national economic university named after Vadym Hetman, Kyiv*

THE INFLUENCE OF TRANSFORMATION PROCESSES ON INVESTMENT ENVIRONMENT

У статті розглянуто категорію "інвестиційне середовище" та особливості її формування в Україні. Проаналізовано статистичні дані та рейтингові показники оцінки інвестиційного середовища України.

In the article was revealed the category of "investment environment" and features of its formation in Ukraine. Analyzed statistics and indicators for assessing the investment rating of Ukraine.

Ключові слова: інвестиційне середовище, інвестиції, прями іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, трансформаційні процеси.

Key words: investment environment, investment, foreign direct investment, investment climate, transformation processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний цивілізаційний розвиток характеризується новими трансформаційними викликами, що обумовлені інноваційно-технологічною революцією, загостренням міжкrajінової боротьби за доступ до енергетичних ресурсів, до товарних та інвестиційних ринків на глобальному рівні. Підприємницьке та інвестиційне середовище є засадною передумовою реалізації підприємницької мотивації та інвестиційних ризиків при ухваленні економічних рішень суб'єктами господарювання. Політична та економічна нестабільність, що супроводжує трансформаційні процеси в Україні за останні два десятиліття, негативно впливає на привабливість інвестиційного середовища. Інвестиційне середовище формується під впливом багатьох факторів: економічних, соціальних, політичних, культурних та інституційних, які й визначають ресурсне, правове та мотиваційне забезпечення інвестиційної діяльності. Активна інвестиційна політика неможлива без створення вище зазначе-

них передумов. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків у контексті впливу трансформаційних процесів на інвестиційне середовище дозволяє виокремити необхідний напрям дій державної інвестиційної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вплив трансформаційних процесів на інвестиційне середовище досліджували О. Бондарь, О. Верченко, Я. Жаліло, І. Малий, О. Пасхавера, А. Пересада, І. Розпутенко, О. Рябченко, В. Юрчишин. Про те в умовах економічних, соціальних і політичних змін постає потреба в подальших дослідженнях щодо оцінки інвестиційного середовища та знаходження головних факторів, що на нього впливають.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є виокремити складові трансформації економіки та дослідити їх вплив на інвестиційне середовище в Україні.

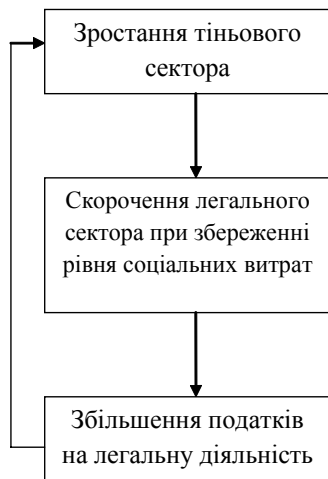

Рис. 1. Хибне коло позалегалності

Рис. 2. Наслідки хибного кола позалегалності

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інвестиційне середовище можна визначити як сферу взаємодії суб'єктів інвестиційного процесу, умови якої формуються взаємодією соціальних, правових, організаційних, економічних, фінансових, екологічних, інституціональних, техніко-технологічних, інформаційно-інтелектуальних, духовно-моральних та національно-етнічними чинників, функцією яких є формування вільного доступу до економічних ресурсів та ринків збуту товарів та послуг. Крім того, фіскальна та фінансова політики повинні сприяти мотиваційній активності підприємницької діяльності, заохоченню бізнесменів до капіталізації економіки, тобто до перетворення заробленого доходу в подальші інвестиції.

Інвестиційне середовище — це єдине ціле із чітко визначеним синергетичним результатом функціонування, який залежить від співвідношення різних складових, що не є їх простою сумою. Результат взаємодії складових інвестиційного середовища залежить від сили його опору. В економічній теорії і господарській практиці поняття опору інвестиційного середовища не застосовується, хоча за впливом на ефективність інвестиційного процесу заслуговує на окреме дослідження [1, с. 48—50].

Ринок інвестиційних ресурсів відображає активність інвестиційного середовища. Крім цього, весь комплекс чинників, що визначають інвестиційний клімат, можна поділити на три групи:

1. Інституційні: внутрішня і зовнішня політична стабільність; національне законодавство в цілому і політика держави щодо іноземних інвестицій; господарське і фінансове право; міцність державних інститутів; наступність політичної влади; ступінь державного втручання в економіку, тіньова економіка, корупція тощо.

2. Економічні: загальна характеристика економіки; місткість внутрішнього ринку; податки і тарифи; контрактне право; характеристика банківської системи та її послуг; стабільність національної валюти; динаміка інфляційних процесів; вартість та якість робочої сили; якість ринкової та інвестиційної інфраструктури; інформаційне забезпечення; доступ до ринків факторів виробництва тощо.

3. Соціально-психологічні: соціальний рівень розвитку суспільства і соціальні умови; рівень кваліфікаційної підготовки робочої сили, ступінь національної згуртованості суспільства, активність населення [2, с. 17].

Дані чинники формують інвестиційне середовище країни та ступінь її інвестиційної привабливості.

Разом з тим поділ господарської системи на легальну і позалегалні сфери негативно впливає на економічний розвиток в цілому, адже відбувається зниження загальної продуктивності праці, скорочуються обсяги інвестицій у реальне виробництво, податкова політика стає неефективною та виникають інші макро- і мікро-економічні проблеми, що знову ж таки приводять суспільство до розуміння необхідності удосконалення інституціональної структури [3, с. 143] (рис. 1, 2).

Варто особливо підкреслити, що відсутність легально зафіксованих прав власності призводить до неефективного використання ресурсів неопіційними підприємцями. Інституціональна економіка акцентує увагу на тому, що капітал потребує таких процесуальних дій, які не настільки збільшують активи, скільки надійно захищають права власності на майно. Тому у розвинених країнах перетворення активів у капітал відбувається за такою схемою:

1. Державою або суспільством призначаються інституції, що є найкориснішими для визначення властивостей активів і їхнього збереження.

2. Дані інституції фіксують інформацію про власність і власників у вигляді відповідних бухгалтерських книг або інших інформаційних носіїв.

3. Зазначені інституції при необхідності забезпечують надання загальноприйнятих документів про право приватної власності.

Головними факторами, що негативно вплинули на інвестиційне середовище в Україні є політична криза, повільне реформування економіки, анексія АРК, воєнні дії на сході, бюрократизація влади. Дані фактори підвищили ризики для інвесторів та зменшили інвестиційну привабливість країни в цілому.

Крім того, досить потужним чинником, який впливає на інвестиційне середовище залишається корупція, яка скорочує співвідношення обсягу інвестицій до ВВП й таким чином сповільнює економічне зростання. Прозорість управлінських рішень, політична стабільність, проведення реформ, захист іноземних інвесторів на законодавчому рівні допоможе збільшити інвестиційні надходження лише в довгостроковому періоді. Адже в Україні достатньо довгий час панували корупціонери та розвивалася тіньова економіка.

Стримують формування інвестиційного середовища також невизначеність пріоритетів ринкового трансформування економіки та непрозорість процесів приватизації [4, с. 73—79]. Незавершеність приватизації відволікає підприємців від формування власної бізнес-стратегії так як політична та економічна активність українського суспільства зосереджується на боротьбі за отримання означених об'єктів.

Важливим напрямом впливу приватизаційних процесів на інвестування є більша можливість залучення іноземних інвестицій. Переважна більшість інвесторів звикла працювати в цивілізованому ринковому середовищі і при виборі об'єкта інвестування віддає перевагу приватизованому сектору економіки [2, с. 29].

Для оцінки інвестиційного середовища в Україні слід розглянути дані щодо прямих іноземних інвестицій, оскільки їх зміна є індикатором інвестиційної привабливості. Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) станом на 1 липня 2015 року в Україні, у вигляді акціонерного капіталу 42,85 млрд дол. США., що на 4,3%, більше, ніж у попередньому кварталі. Станом на 1 жовтня 2015 року даний показник становив 43,9 млрд дол. США. Збільшення інвестицій було пов'язано з стабілізацією курсу гривні.

Частка інвестицій із Росії в третьому кварталі 2015 року зросла з 6,3% до 6,7%, з Нідерландів — з 11,9% до 13%, тоді як частка інвестицій з Німеччини зменшилася з 12,8% до 12,4%, із Кіпру — з 28,6% до 27,7% [5].

У 2013 році ПІІ в Україні збільшилися на 2,86 млрд дол. США, в 2012 році — на 4,13 млрд дол. США. Іноземні інвестори в 2013 році вклали в українську економіку 5,677 млрд дол. США, вилучили 2,845 млрд дол. США, в 2012 році вклали 6,013 млрд дол. США, вилучили 1,256 млрд дол. США [5].

На сьогодні, значення інвестиційного клімату України, за даними Європейської Бізнес Асоціації у 4 кварталі 2015 року становить 2,57, що є негативним показником. Порівнюючи з минулими роками то у 2014 році відповідний показник становив 2,5, у 2013 — 1,81, у 2012 — 2,12 [6]. Оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою за результатами оцінок 82 керівників компаній-учасниць ЄБА.

Враховуючи дані державного комітету статистики України та рейтингові показники оцінки інвестиційного середовища України, можна відзначити негативні зміни економіки України і зростання ризиків для інвестування. Проте залишаються деякі галузі, в які постійно інвестують такі, як сільське господарство та металургія.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать динаміка соціально-економічного розвитку та можливість модернізації національної економіки.

Для збільшення інвестиційної привабливості країни необхідно вирішити ряд проблем:

1. Потрібно привернути увагу вітчизняних та іноземних інвесторів до окремих сфер та видів господарської діяльності, розкривши їх привабливість для потенційних інвесторів шляхом надання детальної їх характеристики та перспективного плану розвитку.

2. Необхідно удосконалити організаційне, інфраструктурне та інформаційне забезпечення для здійснення інвестиційної діяльності.

3. Слід уживати заходів щодо сприяння підприємствам у залученні фінансових ресурсів, що допоможе активізувати модернізацію та технічне переоснащення підприємств металургійного, машинобудівного, енергетичного та хімічного комплексів, які є основою формування ВВП країни.

4. Потрібно провести інвентаризацію та обстеження земельних ділянок, які можуть бути використані в реалізації інвестиційних проектів з розробкою відповідних паспортів, що включають грошову оцінку таких ділянок і вимоги щодо їх цільового використання.

5. Потрібно вживати заходів щодо надання інвесторам відповідно до чинного законодавства гарантій від інвестиційних ризиків.

6. Останнім часом постає необхідність упровадження інститутів венчурного фінансування, тобто створення та розвитку перспективних компаній з метою швидкого примноження початкового внеску (засновницького внеску до статутного капіталу) та подальшої його реалізації за ринковою вартістю.

7. Доцільним є сприяння збільшенню обсягів інвестування в діяльність з виробництва, зберігання, переробки та доведення кінцевої продукції до споживачів [7, с. 39].

Через постійні політичні та економічні зміни економіку України неможливо назвати стабільною, а високі ризики є чи не найбільш негативним фактором при прийнятті рішень для інвесторів. Держава повинна, спираючись на проведенні дослідження, заздалегідь прогнозувати негативні явища від трансфор-

маційних процесів та їх корегувати, викоринити корупцію та розробити чітку державно-інвестиційну політику, яка буде вигідною для всіх суб'єктів інвестиційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Інвестиційне середовище в Україні, на даний час, характеризується низкою політичних та економічних складових, які формують ризики як для вітчизняних, так і до іноземних інвесторів. До таких слід віднести: невизначеність ведення війни на сході та територіальної цілісності, тотальну корупцію та зловідому опортуністичну поведінку українських "бізнесменів" та "політичною елітою", незахищеність прав приватної власності в частині гарантування державою та суспільством привласнення зароблених доходів в короткостроковому та довгостроковому періодах.

Література:

1. Мартиненко В. Інвестиційне середовище в перехідній економіці України // Вісн. НБУ. — 2001. — № 12. — С. 48—50.
2. Малий І.І. Іноземні інвестиції: Зарубіжний досвід стимулювання. Шляхи залучення в економіку України. — К.: НДФІ, 1991. — 45 с.
3. Де Сото Э. Загадка капітала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. — 272 с. — С. 143.
4. Харламова Г.О. Оцінювання привабливості об'єктів інвестування / Г.О. Харламова // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 9. — С. 73—79.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. European Business Association (2015), "Індекс інвестиційної привабливості". — Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
7. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О.М. Алімов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. — Запоріжжя: КПУ, 2014. — 798 с.

References:

1. Martynenko, V. (2001), "Investment Environment in the Transition Economy of Ukraine", *Visnyk NBU*, vol. 12, pp. 48—50.
2. Malyy, I. (1991), *Inozemni investytsii: Zarubizhnyj dosvid stymuliuвання. Shliakhy zaluchennia v ekonomiku Ukrainy*. [Foreign investment: Foreign stimulating experience. Ways involvement in the economy Ukraine], NDFI, Kyiv, Ukraine.
3. Hernando de Soto (2004), *Zahadka kapytala. Pochemu kapytalizm torzhestvuet na zapade y terpyt porazhenye vo vsem ostal'nom myre*. [The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else], ЗАО "Olymp-Byznes", Moscow, Russia.
4. Kharlamova, G. (2008), "Evaluation of investment appeal of objects", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 73—79.
5. Government committee of statistic of Ukraine. Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. European Business Association (2015), "EBA Investment Attractiveness Index", available at: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index> (Accessed 24 February 2015).
7. Alymov, A. Amosha, O. (2014), *Pershyy etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy*, [The first phase of the modernization of Ukraine's economy: experience and problems], ІЕП НАН України, Zaporizhzhia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2016 р.

І. С. Мазярко,
аспірант, Львівська комерційна академія, м. Львів

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕДУМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

I. Mazyarko,
Postgraduate student, Lviv academy of commerce, Lviv

EVALUATION OF THE PRECONDITIONS FOR THE SOCIAL DIALOGUE IMPLEMENTATION IN THE RETAIL IN UKRAINE

У статті сформовано визначення соціального діалогу як об'єкту державного регулювання, наведено напрями методики аналізу показників державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України. Із застосуванням методу порівняння здійснено оцінювання передумов реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі за станом і проблемами зайнятості населення у цьому виді економічної діяльності, визначені негативні і позитивні мікроекономічні фактори, а також головні завдання державного регулювання реалізації соціального діалогу у досліджуваній сфері. Проведено аналіз зміни освітньо-кваліфікаційного рівня, вікової та статевої структури персоналу підприємств роздрібною торгівлі, наслідки їх впливу на реалізацію соціального діалогу та удосконалення соціально-трудових відносин на підприємствах роздрібною торгівлі. Проаналізовано недоліки державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України та наведено пропозиції щодо їх усунення.

In the article was formed the definition of social dialogue as an object of state regulation, areas of performance analysis methods of indexes of implementation of the state policy of the social dialogue in the retail in Ukraine. By using the method of comparison carried out preconditions evaluating of the implementation of the social dialogue in the Ukrainian retail as employment and problems in this kind of economic activity, by negative and positive microeconomic factors and the main task of the state regulation implementing of the social dialogue in the studied area. Analysed changes in the level of educational qualification, age and sex structure of personnel retailers, consequences of their impact on the social dialogue and the improvement of social and labor relations at the retailers. Analyzed the disadvantages of the state policy of implementation of the social dialogue in retail in Ukraine and suggested proposals to eliminate them.

Ключові слова: соціальний діалог, державне регулювання, оцінювання передумов реалізації соціального діалогу, роздрібна торгівля.

Key words: social dialogue, state regulation, evaluation of the preconditions for the social dialogue implementation, retail.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У вітчизняній роздрібній торгівлі є підстави стверджувати про поступове поліпшення умов функціонування соціально-трудових відносин, а це ознака можливо-го нівелювання ролі і значення соціального діалогу. Втім, наявні і надто гострі проблеми та виклики, які не дозволяють стверджувати не лише про належний рівень, але й взагалі — прийнятну якість трудового життя зайнятого у галузі населення. Відтак, доцільно здійснювати оцінювання передумов реалізації соціального діалогу в сфері роздрібною торгівлі, аби зрозуміти, чи створені необхідні умови для досягнення пріоритетних завдань державної політики в сфері роздрібною торгівлі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Соціальний діалог як форму соціального партнерства розглядали у своїх працях Р. Арон, Е. Гауглер, Дж. Гелбрейт, вважаючи, що об'єднання та поглинання класових інтересів, поширення участі працівників у капіталістичній власності і прибутках підприємства дозволяє забезпечити певний комплекс результатів соціаль-

ного діалогу-гарантій, компромісів, узгоджених рішень на засадах законності, відповідальності, добровільності, рівноправності, обґрунтованості вимог у питаннях соціалізації і розвитку соціально-трудових відносин [6; 7; 8]. На думку Дж. Гелбрейта соціальний діалог в умовах зростання взаємозалежності підприємницьких структур та суспільства є головним застосовуваним державою регулятором створення соціально-трудових умов для самореалізації і розвитку особистості [7].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Головною метою політики реалізації ефективного соціального діалогу як на загальнодержавному, так і галузевому рівнях повинно бути формування відповідного середовища, що сприятиме і забезпечуватиме зближення соціально-трудових інтересів працівників, роботодавців та суспільства. Результуючим наслідком розвитку соціального діалогу як у роздрібною торгівлі, так і в соціально-економічній системі держави, є формування та раціональне використання людського і соціального капіталу, висока ефективність і віддача праці, задо-

Таблиця 1. Облікова кількість штатних працівників у сфері торгівлі* України загалом та за рівнем освіти, віком, статтю, видами соціальних відпусток у 2007—2014 рр. (тис. осіб)

Показники	Роки								Темпи зростання, %	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 / 2007	2014 / 2013
Облікова кількість штатних працівників, у т.ч.	921,1	936,1	853,6	959,9	950,1	1008,9	930,6	781,7	84,9	84,0
за рівнем освіти										
- неповна та базова вища освіта	239,5	243,8	215,3	230,9	234,3	237,2	219,6	185,3	77,4	84,4
- повна вища освіта	271,7	274,9	262,9	307,8	317,3	352,4	331,1	289,2	106,4	87,3
за віком										
- молодь	464,0	471,3	427,1	484,1	490,1	542,7	494,5	384,7	82,9	77,8
- передпенсійний вік	64,5	70,5	65,0	72,6	74,2	74,7	74,9	70,4	109,1	94,0
- пенсійний вік	62,0	93,4	87,7	92,5	90,8	93,0	92,0	74,3	119,8	80,8
за статтю										
- жінки	458,1	483,2	443,3	493,4	480,1	512,5	477,4	405,0	88,4	84,8
- чоловіки	463,0	452,9	410,3	466,5	470,0	496,4	453,2	376,7	81,4	83,1
за видами соціальних відпусток										
- у відпусках за доглядом за дитиною до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством	29,2	37,8	42,8	48,0	47,2	50,4	50,4	44,3	151,7	87,9
- у відпусках у зв'язку з вагітністю та пологами	5,7	8,3	6,6	7,7	8,1	8,3	7,6	6,6	115,8	86,8

* у т. ч. ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.

Джерело: [2].

воленість населення рівнем його трудового життя. Вважаємо, що саме ці завдання є кінцевим підсумком належної державної політики впровадження і поширення соціального діалогу в роздрібній торгівлі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальний діалог як об'єкт державного регулювання може розглядатися як зріз економічних відносин у соціально-трудої сфері, який є об'єктивно незалежним від усвідомлення цих відносин суб'єктами соціального діалогу, їх соціального значення, та діяльності пов'язаної з трудовою активністю [3, с. 152—153].

Відповідно, державне регулювання соціального діалогу в тому числі сприймається як рівний розподіл відповідальності за ефективність праці в галузі, тобто тих обмежень свободи, які необхідні для розвитку сфери соціально-економічних та соціально-трудоїх відносин [4, с. 125—128].

Відтак, напрями методик аналізу показників державної політики реалізації соціального діалогу в роздрібній торгівлі України є абсолютно нестандартними: можуть передбачати рух із вершу до низу (оцінювання обсягів та ефективності реалізованих державою заходів, достатності їх підтримки на регіональному та місцевому рівнях, врахування соціально-трудоїх поведінки роботодавців та самоорганізації працівників) і, навпаки, — від комплексного аналізу стану СТВ і політики управління персоналом з боку керівників підприємств — до проблем, перешкод і недоліків державного регулювання.

Так, стабільне покращення соціальних гарантій і соціальної підтримки працівників, як правило, дає позитивний ефект у вигляді зростання продуктивності праці і шляхом збільшення частки використання чистого прибутку на соціальні цілі здатне забезпечити поступальний розвиток СТВ та звузити, таким чином, перелік проблем — об'єктів конфлікту в межах соціального діалогу в сфері роздрібної торгівлі.

З іншої сторони, попри гарні умови та ефективність праці, державна політика поширення соціального діалогу об'єктивно потрібна і практично "невичерпна" з огляду на її ключову роль у подальшому покращенні СТВ і безпосередньому впливі на економічну ефективність галузі, реалізацію її суспільно-господарських функцій, поступ національного господарства.

Оцінювання передумов реалізації соціального діалогу на роздрібних торговельних підприємствах пере-

дусім варто робити за станом і проблемами зайнятості населення у цьому виді економічної діяльності (табл. 1).

З одного боку, можна констатувати високий рівень зайнятості у роздрібній торгівлі України. Так, облікова кількість штатних працівників, яка зайнята у цій сфері у 2014 р. становила 781,7 тис. осіб (8,7 % облікової кількості штатних працівників по Україні загалом). Але, з іншої сторони, яскравою негативною тенденцією є зменшення чисельності зайнятих у галузі. Звернімо увагу, що це відбувається при виражених тенденціях до збільшення чисельності крупних об'єктів ритейлу — супер- та гіпермаркетів, для функціонування яких залучається велика кількість персоналу, причому на відміну від дрібних крамниць (де переважають продавці), особливостю тут є висока частка керівників і фахівців, допоміжного та обслуговуючого персоналу.

Так, облікова кількість штатних працівників вітчизняної роздрібно торгівлі у 2014 р. була на 168,4 тис. осіб (21,5 %) меншою, ніж у 2011 р. та на 16,0 % (148,9 тис. осіб) у порівнянні з попереднім — 2013 р. Це, на жаль, свідчить про значне зниження можливостей підприємств до зайнятості та забезпечення стабільних умов праці.

Водночас змінився освітньо-кваліфікаційний рівень, вікова та статева структура персоналу. Зокрема, у 2014 р. кількість працівників роздрібно торгівлі, які мали повну базову або неповну вищу освіту, становила 474,5 тис. осіб, що складало більше половини працюючих (60,7 %). Натомість, у 2007 р. частка таких працівників становила лише 55,5 % (на 5,2 в.п. менше). В аналізованому аспекті позитивним слід вважати й те, що за період 2007—2014 рр. кількість працівників з повною вищою освітою збільшилася на 6,4 %, тоді як з неповною вищою та базовою освітою — зменшилася на 22,6 %.

Це свідчить про вищу зацікавленість роботодавців та покращення освітньо-кваліфікаційного рівня персоналу в роздрібній торгівлі. З огляду на якісні характеристики реалізації соціального діалогу в галузі, вважаємо таку тенденцію позитивною. Хоча, зауважимо, що як вона, так і наступні, виявлені в ході дослідження характеристики, можуть і не бути наслідками безпосередньо соціального діалогу, сформованого в цьому виді економічної діяльності.

Проте варто зазначити, що серед працівників зростає кількість осіб, які, отримавши неповну або базову вищу освіту, не продовжили навчання. Так, у 2014 р. відповідна кількість працівників становила 103,9 тис. осіб (13,3 % до облікової штатних працівників), що у 3,2 рази

більше, ніж у 2007 р. На усунення цього недоліку можна спрямувати в подальшому зусилля влади при реалізації більш виваженої політики соціального діалогу.

Додамо також, що у 2007—2014 рр. кожен другий працівник роздрібною торгівлі мав вік 15—34 роки. Така вікова структура позитивно корелює з високою економічною активністю молоді, якій притаманні вищі стимули до особистісної мотивації праці. Зв'язок з соціальним діалогом тут простежується в контексті бажання накопичення знань та швидкого оволодіння сучасними технологіями задля адаптації в колективі та кар'єрного зростання. У той же час, відповідну тенденцію слід розглядати лише як окремий аспект соціального діалогу та удосконалення СТВ на підприємствах роздрібною торгівлі.

У 2007—2014 рр. більше 90,0 % середньооблікової кількості штатних працівників були зайняті на підприємствах торгівлі приватної власності, де очевидно, більше уваги приділяється зв'язком оплати, мотивації та продуктивності праці. Особливого значення зайнятість на приватних підприємствах набуває для працівників торгівлі, які створюють "нові інтелектуальні технології".

На нашу думку, соціально-трудова сфера на торговельних підприємствах державної, комунальної, кооперативної та деяких інших форм власності більш консервативна і саме на приватних підприємствах роздрібною торгівлі реалізація соціального діалогу має вищий інноваційний характер, визначаючи орієнтири подальшого покращення соціального діалогу, включно із забезпеченням формування і ефективного використання інтелектуально-кадрового капіталу.

Наголосимо, що у торгівлі за останні роки стабільно скорочується кількість працівників, які перебувають в умовах вимушеної неповної зайнятості, що сприяє як кращій оплаті праці в галузі, так і усуненню структурних дисбалансів формальної і неформальної зайнятості. Це, беззаперечно, важливий аспект, який органам державного управління потрібно підтримувати в процесі удосконалення реалізації соціального діалогу в сфері роздрібною торгівлі в Україні. Так, у 2014 р. в підприємствах торгівлі знаходились у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт) 0,5 % середньооблікової кількості штатних працівників, що було на 0,2 в.п. менше, ніж у попередньому році. На неповний робочий день із економічних причин були переведені 4,2 % середньооблікової кількості штатних працівників, що на 1,7 в.п. менше, ніж у попередньому році.

Упродовж 2007—2014 рр. на підприємствах роздрібною торгівлі у 2,1 рази зменшилась втрата робочого часу з причин перебування в умовах вимушеної неповної зайнятості (знаходились у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт)), при переведенні із економічних причин на неповний робочий день (тиждень) — на 22,3 %; скоротилася кількість працівників, прийнятих на роботу за умов неповної зайнятості (на 32,7 %).

Таким чином, скорочення кількості випадків вимушених адміністративних відпусток та переведення частини працівників на неповний робочий тиждень дозволило збільшити рівень їх трудової активності. Зокрема, у 2014 р. працівниками торговельних підприємств відпрацьовано 90,7 % фонду робочого часу (1900 год. у середньому на одного штатного працівника за рік), що на 1,2 % (23 год. у середньому на одного штатного працівника за рік) більше ніж у попередньому році. Це, зі сторони роботодавців, а також і органів влади, позитивно. Але, на думку працівників, потребує адекватного коригування (в сторону збільшення) й рівня оплати праці. Цей аспект має всі підстави слугувати об'єктом подальших перемовин при реалізації соціального діалогу в галузі.

Отже, упродовж 2007—2014 рр. розмір середньомісячної заробітної плати працівників торгівлі був нижчим від середнього значення по Україні, що підтверджує нижчу оплату праці і, відповідно, соціальну відповідальність сторони роботодавців у цьому питанні в межах соціального діалогу. Це не стимулює працівників до високопродуктивної праці, поліпшення її якості і трудової активності, саморозвитку.

Треба зауважити й на тому, що у більшості випадків розмір заробітної плати був нарахований в мінімальних межах, встановлених законодавством. Так, у 2014 р. більше ніж 70 % працівників торгівлі отримали заробітну плату меншу за середнє значення по Україні; більше ніж 45 % працівників отримали заробітну плату не вище 2000 грн. Більше того, у 2007—2014 рр. негативним аспектом політики оплати праці були диспропорції у зростанні середньомісячної та погодинної заробітної плати, що в подальшому лише посилюватиме конфліктність ситуації, незадоволеність працівників рівнем оплати праці.

Вважаємо, що органам державного управління потрібно працювати (в межах соціального діалогу) й над усуненням статевих диференціацій в зайнятості та оплаті праці. Так, у той час, як за статтю середньооблікова кількість штатних працівників торгівлі була збалансованою, у співвідношенні оплати праці жінок і чоловіків спостерігалися істотні диференціації. Так, у 2014 р. в середньому заробітна плата чоловіків на 616 грн (19,7 %) переважала заробітну плату жінок, при тому, що серед працівників торгової зали, прилавку та каси в основному переважають жінки, в яких заробітна плата нижча від адміністративного персоналу підприємств.

Проте в торгівлі зберігається більш-менш раціональна структура фонду оплати праці, що позитивно. Так, у 2014 р. обсяг фонду оплати праці становив 32,4 млрд грн., у т.ч. фонд основної заробітної плати склав 22,5 млрд грн. (69,4 % загального фонду оплати праці). У 2007—2014 рр. відбулися позитивні зміни в структурі фонду оплати праці, зокрема збільшились на 9,7 млрд грн. (77,2 %) фонд основної заробітної плати, на 4,9 млрд грн. (2,2 рази) фонд додаткової заробітної плати, на 0,6 млрд грн. (2,9 рази) інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Зауважимо, що в більшості випадків, зростання обсягу надбавок і доплат в торгівлі є результатом законодавчих змін, а не ініціативи керівництва підприємств. Цю тенденцію важливо змінити використавши усі ефективні засоби соціального діалогу. Зокрема, у 2014 р. премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій, склали лише 16,7 % від загального обсягу фонду оплати праці, що на 3,1 % менше, ніж у 2013 р. Також зменшилась частка соціальних пільг індивідуального характеру, яка у 2014 р. не перевищувала 0,3 % від загального обсягу фонду оплати праці.

Недоліками соціального захисту та безпеки праці — важливих предметів соціального діалогу — вважаємо процеси тінізації оплати праці, зокрема на підприємствах приватної власності, де зосереджено найбільшу кількість персоналу. Суперечливими виглядають й статистичні дані щодо середньомісячної заробітної плати працівників підприємств торгівлі за організаційно-правовими формами господарювання, де на підприємствах з державною формою власності у 2014 р. заробітна плата була в 2,4 рази більшою, ніж на підприємствах інших форм власності.

Водночас у торгівлі існує значний дисбаланс в оплаті заробітної плати працівникам окремих типів підприємств. Так, на 1 січня 2015 р. сума невиплаченої заробітної плати працівникам економічно-неактивних підприємств становила 11,1 млн грн. (51,6 % від загальної суми невиплаченої заробітної плати). Така ситуація характерна і для інших видів економічної діяльності, оскільки в Україні існує практика довготривалої процедури відновлення платоспроможності підприємств-боржників чи взагалі визнання їх банкрутами.

Загалом, заборгованість з виплати заробітної плати станом на 1 січня 2015 р. в роздрібній торгівлі України становила 21,5 млн грн. (0,9 % від загальної суми невиплаченої заробітної плати в економіці), а сума боргу в середньому на одного штатного працівника — 5131 грн. Таку заборгованість вважаємо невеликою, адже у 2007—2014 рр. співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці в торгівлі не перевищувало 1,0 %. Втім, профільним органам державного управління, реалізуючи політику соціального діалогу, слід дбати щодо недопущення її подальшого зростання. У 2007—2014 рр. про погіршення

якості соціального захисту працівників торгівлі свідчить збільшення у 15,5 разів суми заборгованості із виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Також негативним аспектом соціального діалогу в торгівлі залишаються випереджаючі темпи збільшення заборгованості із виплати заробітної плати порівнюючи із зниженням кількості торговельних підприємств, які призупинили господарську діяльність. Так, на 1 січня 2015 р. сума заборгованості збільшилася на 12,6 % (1,1 млн грн) проти попереднього року, що не дозволяє покращити соціальну стабільність та відповідальність працівників торгівлі.

Водночас, за досліджуваний період кількість громадян, які потребували соціальної допомоги збільшилась майже у двічі і в 2015 р. склала близько 30,0 % населення. [1]. А у 2014 р. рівень неформальної зайнятості населення в середньому в країні склав 24,8 %, а в роздрібній торгівлі — 14,1 % [5].

Необхідно визнати, що оплата праці на роздрібних торговельних підприємствах державної форми власності мала до 2014 р. нижчу схильність до тінізації та більшу стабільність, а сума несплаченої заробітної плати не перевищувала 11,0 %. Проте, на 1 січня 2015 р. показник збільшився майже у 3 рази та у 5 разів з 2007 р. Відтак, важливим напрямом підвищення ефективності реалізації соціального діалогу необхідно вважати зростання соціальної відповідальності підприємств усіх форм господарювання перед працівниками, передусім щодо оплати праці, у т.ч. для можливості фінансування ними належного відтворення фізичної та інтелектуальної здатності до праці.

В цьому випадку необхідно зауважити й на важливості діяльності органів влади з удосконалення нормативно-правових та договірних методів регулювання СТВ в торгівлі, адже обсяги колективно-договірного регулювання свідчать про недостатню ефективність політики впровадження у трудову діяльність принципів співробітництва, солідарності, конкуренції, довіри і соціальної відповідальності. Так, у 2014 р. у сфері торгівлі було зареєстровано 3363 колективних договори (4,4 % від загальної кількості в економіці України), що на 24,7 % менше, ніж за відповідний період попереднього року. При цьому, відсоток охоплення штатних працівників торговельних підприємств колективними договорами у 2014 р. склав лише 34,2 %, що на 5,7 в. п. менше ніж у 2013 р.

Загалом, у сфері торгівлі зменшення чисельності працівників, які охоплені колективними договорами, пояснюється тим, що колективно-договірне регулювання упродовж останніх років не стало ефективним інструментом забезпечення їх соціально-економічних прав та інтересів. А це негативно і виправлення цієї ситуації має стати предметом діяльності органів влади. Причому роль соціального діалогу тут не аби яка висока.

Крім того, нерідко роботодавці, посиляючись на матеріальні труднощі, приймають рішення, що погіршують якість соціального захисту і зменшують обсяги надання послуг соціальної сфери. Відповідно, керівники підприємств торгівлі не схильні до додаткових соціальних зобов'язань перед найманими працівниками. Водночас, прийняті колективні договори у сфері торгівлі в багатьох випадках лише дублюють законодавчо встановлені норми до організації праці. У цьому контексті можна стверджувати, що колективний договір часто є формальним, який не передбачає гарантованого вирішення соціально-трудова проблем. Внаслідок цього у працівників торговельних підприємств зберігається недовіра до дієздатності договірних відносин та необхідності укладення колективних договорів, що, на жаль, негативно відображається на реалізації соціального діалогу у сфері роздрібної торгівлі в Україні.

Однак в умовах підвищення рівня вимог до якісних характеристик персоналу, відбувається зниження рівня якості життя населення України, про що свідчить, висока купівельна спроможність громадян, переважаюча в структурі споживчого попиту базових товарів продовольства, мала частка непродовольчих товарів у загальному обсязі товарообороту і пов'язана з цим зміна структури споживання товарів і послуг. Важливо зауважити, що усу-

нення цих недоліків є також можливим у рамках реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі. Адже у відповідних колективних договорах можуть прописуватися умови щодо участі персоналу в результатах діяльності підприємств, формуванні фондів фінансування споживчих потреб працівників торгівлі тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, із застосуванням методу порівняння за результатами аналізу передумов реалізації соціального діалогу у вітчизняній роздрібній торгівлі визначені сприятливі макроекономічні чинники та перешкоди, а також негативні і позитивні мікроекономічні фактори. Це дозволяє зробити висновки, що головних завдань державного регулювання належать: підтримка соціальної і творчої активності працівників, підвищення їх соціальної захищеності, збереження та нагромадження людського і соціального капіталу; формування і застосування прогресивної системи мотивування персоналу, яка враховує результати інтелектуальної трудової діяльності; посилення соціальної відповідальності торговельних підприємств, заохочення працівників до соціально-економічної активності, забезпечення інтелектуалізації та підвищення якості трудового потенціалу; узгодження інтересів працівників, роботодавців, громади та держави стосовно підвищення мотивації праці, забезпечення продуктивної зайнятості, дотримання трудових прав, а також удосконалення системи професійно-кваліфікаційної підготовки кадрів відповідно до вимог ринку.

Література:

1. Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Довбня В.В. Проблеми і противоречия социально-трудовых отношений в переходной экономике Украины / В.В. Довбня // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. — 2000. — № 468. — С. 152—157.
4. Марцин В. С. Економіка торгівлі: підруч. / В. С. Марцин. — К.: Знання 2006. — 237 с.
5. Струченков О. Неформальна зайнятість населення України: кількісні та якісні виміри [Електронний ресурс] / О. Струченков // Режим доступу: <http://commons.com.ua/neformalna-zajnyatist-naselennya/>
6. Aron R. Progress and disillusion. — P., 1969.
7. Galbraith I. Economic Development in Perspective. — Cambridge, 1962.
8. Gaugler E. Partherschaft im Betrieb. — Koln: 1970.

References:

1. Site of the National Institute for Strategic Studies (2016), "Policy Briefing on issues and events of social development", available at: <http://www.niss.gov.ua> (Accessed 12 March 2016).
2. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 12 March 2016).
3. Dovbnya, V.V. (2000), "Problems and contradictions of social and labor relations in the transitional economy of Ukraine", Visnyk Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V.N. Karazina: ekonomichna seriya, vol. 468, pp. 152—157.
4. Marcyn, V.S. (2006), *Economica trgovivli* [Economy of Trade], Knowledge, Kyiv, Ukraine.
5. Struchenkov, O. (2015), "Informal employment Ukraine: quantitative and qualitative measurements", available at: <http://commons.com.ua/neformalna-zajnyatist-naselennya> (Accessed 12 March 2016).
6. Aron, R. (1969), *Progress and disillusion*, New American Library, New York, USA.
7. Galbraith, I. (1962), *Economic Development in Perspective*, Cambridge, UK.
8. Gaugler, E. (1970), *Partherschaft im Betrieb*, Koln, Germany.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.